ԲՈՆՍՈՆ ՏԻՒ ԹԷՐԱՅԼ

ԿԱՐՄԻՐ ՄԱՐԴՈՑ
ԵՐԴՈՒՄԸ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ Ի ՖՐԱՆՍԵՐԷՆԷ

Կ. Ս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ Բ.

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتيله طبع اولنمشدر
رخصتنامه نومروسى ٧٣٤ تاريخ ١٦ محرم سنه ١٣٠٠

Կ. ՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԳՐՈՅ

1882

ԿԱՐՄԻՐ ՄԱՐԴՈՑ ԵՐԴՈՒՄԸ

—o—

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԻՆԿՐԷԼԻ ԿՈՄՍԻՆ ԱՊԱՐԱՆԸ

Ի·

ՎԱՆԴԱԿ

—

Րէժան, բերնէն փախած խոստովանութեան վրայ շառագնեալ, դահլճին միւս ծայրը քաշուեցաւ, առանց այլ եւս համարձակելու Մորվայլի նայիլ, որոյ մէկ խօսքն իր դատակնիքը պիտի լինէր։

Իսկ Մորվայլ, ապշեալ մնացած էր իր կեցած տեղն, և կը վարանէր պատասխանել։

Երբէք մտքէն չէր անցուցած այս աղջիկը սիրել։ Հայտէի քոյրը լինելուն միակ պատճառը բաւական էր զինքն արգելուլ այդ բանէն . . .։

Եւ այժմ որ վիճակը զինքը մարքիզուհւոյն ամուսին կը նշանակէր, այժմ, ընաւ ազատ չէր իր սիրտն ուրիշի տալու։

Արդարեւ մեր օրով, շատ մարդիկ ուրախութեամբ կը հրաժարէին երդման պայմաններու տուած շահերէն, որպէս զի իրաւունք ունենան բաժանորդ լինելու այդ հրեշտակին սիրոյն, որ այսչափ պարզմտութեամբ, այսչափ անկեղծութեամբ կ'ընծայուէր։ Բայց պատուոյ նրբութեանց այն դարուն մէջ, նոյն չափազանցեալ զգայունն որ Վիլէրի վերջին որոշման պատճառ եղած էր, կ'արգելուր զՄորվայլ։

— Չեմ կրնար, կ'ըսէր ինքնիրեն ցաւելով, երդման հակառակ վարուիլ . . ։ ։ Պէտք է որ Հայտէի

ամուսինը լինիմ. . . . ։ Վիլէր կը մեռնի իր տուած խօսքին համար . . . . ։ Ես չեմ կրնար ուրիշ կին մը սիրել առանց նենգութեան . . . ։

Յանկարծ տարօրինակ շռինդ մը լսուեցաւ իրենց շուրջը ։ Կարծես թէ երկաթներ կը քսուէին իրարու. Րէժան գլուխը դարձնելով՝ ճիչ մ'արձակեց ։

Ձեղունէն սենեակին պատերն ի վար չորս ահագին երկաթեայ տախտակներ վար կ'իջնէին՝ անկիւններն իրարու փակած ։

— Ի՞նչ է այս, գոչեց Մորվայլ դուռը դիմելով...

Բայց դուռը դուրսէն փակուած լինելով չբացուեցաւ ։

Երկաթէ տախտակները կը շարունակէին վար իջնել նոյն չարագոյժ խօշիւնով ։

Մորվայլ դուռը կոտրելու փորձ ըրաւ, բայց չկըրցաւ յաջողիլ ։ Ժամ մը պէտք էր կոտրտելու համար ։ Եւ երկաթէ պատը վար կ'իջնէր . . . .

Արդէն, իր յամր բայց անողոք շարժմամբ դրան վերի ծայրն անցած էր . . . ։ Քանի մը վայրկենէն դուռն աներեւոյթ պիտի լինէր այն զրահին տակ՝ որ կը փակէր Րէժանն և իր ընկերը ։

Օրիորդը Մորվայլի անպտուղ փորձերուն գործակցած էր ։ Շնչասպառ, շուարեալ, փորձ փորձեց պատուհանը բանալու . . . ։ Երկաթէ որմը, պատուհանին վերի ծայրն արդէն փակած լինելով, չթողուց որ բացուէր . . . ։ Աղջիկն ապակի մը զարկաւ կոտրեց՝ ձեռքն արիւնլուայ ընելով անոր փշուրներէն . . . ։

Բայց միւս կողմէ պատուհանին մէջ հաստ վանդակաձողեր կային պատին մէջ պնդեալ ։

Այն վանդակաձողերն արդարեւ հին ու ժանգոտած էին, զորս կոտրելու կամ տեղէն հանելու համար զօրեղ ճիգ մը բաւական էր ։

Բայց ժամանա՞կ ։

Սարսափելի երկաթորմը վար կ՚իջնէր միշտ սոսկալի ճռնչմամբ. արդէն պատուհանին երկու երրորդ մասը ծածկած էր. . . ։ Քանի մը վայրկեանէն՝ Բէժանի կոտրած ապակին ալ աներեւոյթ պիտի լինէր . . . ։

Ա՛լ պատուհան չպիտի մնար ։

Մորվայլ վերջին ճիգ մ՚ընելով յաջողած էր դրան մէկ տախտակը բրցնելու . . . բայց անողոք երկաթորմն իւր գործը շարունակելով, այն տախտակին ծակն ալ գոցած էր ։

Ա՛լ ազատում չկար . . . ։

— Գո՛նէ, գոչեց Բէժան, ի միասին պիտի մեռնինք . . . ։ Ա՜հ, եթէ կարենայի մեռնիլ զիս սիրուած գիտնալով . . . Աստուա՛ծ իմ, արժանի ըրէ զիս լսելու թէ կը սիրէ՜ զիս ։

Ծիծաղ մը պատասխանեց իրեն, վայրի գազանի մռնչման պէս սոսկալի ծիծաղ մը . . . ։

Աղջիկն աչքը դէպի ձեղունը վերցուց, ուստից ձայնը կուգար ։

Տախտակամածին մէջ բացուած դռնակէ մը կոմսին ժահադէմ գլուխը տեսաւ՝ սատանայական ծիծաղով կնճռեալ ։

Խեղճ աղան զարհուրելով վերջին ճիչ մ՚արձակեց և մարեցաւ ինկաւ ։

Երկաթէ չորս պատերը մինչեւ գետին իջած էին ։

— Հա՛, հա՛, հա՛, կը ծիծաղէր ծեր կոմսը. կը կարծէ՞ք որ իմ ձեռքէս կրնաք ազատիլ ։ Կը կարծէ՞ք որ միշտ կրնաք խաղ խաղալ ինձ ։ Ո՛չ, ո՛չ . . . ։ Հոս բան մը չլինիր, բան մը չխօսուիր, որ ես չգիտնամ ։ Հազիւ դուք այս սենեակը մտած էիք, զանգակներէս մին իմացուց ինձ . . . ։ Ժամէ մ՚ի վեր ձեր սիրոյ յայտարարութեանց ներկայ եմ . . . ։ Հա՛, հա՛, հա՛, Պ. Մորվայլ, վիճակարկութեամբ չահեցա՞ք Հայտէս . . . ։

Ձեր այդ բարեբաղդութիւնը չպիտի կրնաք վայելել․․ հա՛, հա՛, հա՛։

Իսկ դու գեղեցիկ տատրակս, չարունակեց Բէժանին ուղղելով խօսքը. դու երջանիկ պիտի լինիս, որովհետեւ սիրելույդ հետ պիտի մնաս։ Մնաս բարեւ աղջի՛կս, մնաք բարեւ, Պ. Մորվալ։ Ես ալ Հայտէնի քով երթամ. ալ չէք կրնար անհանգիստ ընել զիս․․․։

Մորվալ ձեռները կը գալարէր յուսահատութենէն. կատաղի զայրութով մը երկաթորմին վրայ յարձակեցաւ և կոտրել փորձեց։

— Հա՛, հա՛, հա՛, ծիծաղեցաւ նորէն կոմսը. ա՛հ, պարոն ասպետ, մի՛ սպառէք ձեր ուժն, որուն պէտք պիտի ունենաք ձեր կրելիք փորձին մէջ․․․։ Երկաթէ տախտակներն ամուր են. Գերմանացի գործաւորք շինած են զայն՝ խղճի մտօք աշխատելով. ձեր բոլոր եղունգները կրնաք մաշեցնել այդ յղկեալ երկաթին վրայ։ Պոռալ կանչելն ալ օգուտ չունի. վասն զի ձեր ձայնը չկրնար մինչև ձեր բարեկամներուն ականջն հասնիլ․․․։ Տեսնենք, խե՛ղճ Բէժանիկս, քեզ խնայել պիտի ուզէի. — բայց ի՞նչպէս. — Հասկըցու սիրելույդ թէ չպիտի յաջողի․․․։

Բէժան գետինը նստած էր անշարժ, և կը թուէր թէ իւր շուրջն անցած բաները չէր հասկնար։

— Ո՞հ. թշուառակա՛ն, մռնչեց Մորվալ։

— Ա՜, կը բարկանա՞ք․․․ ինչո՞ւ համար։ Միթէ դուք դաւ չնիւթեցի՞ք ինձ դէմ երբոր իմ սիրելի աղջիկս ձեռքէս խլելու համար դղեակս մտաք․․․։ Կռուիլ ուզեցիք ինձ դէմ, կարծելով թէ ես չեմ կըրնար կռուիլ․․․։ Տկար ծերունին, ինչպէս կ՚ըսէիք, վասն զի ես ձեր ամեն խօսքերը լսեցի, ահա կը յաղթէ կորովի մարդուն․․․։ Ես տակաւին երկար օրեր ունիմ ապրելու։ Իսկ դուք, ձեր վայրկեաններն համրուած են։

— Վա՛տ թշուառական, կ՚ըսէր ասպետը մռնչելով։

— Ձեր գէ՛նքովը կը հարուածեմ ձեզ. այսինքն դաւով, չարունակեց կոմսը զուարճանալով իր վրէժխնդրութեան վրայ. այս դղեակին գաղտնիքը թափանցել ուզեցիք. ահա պիտի թափանցէք ի վնաս ձեզ, վասն զի այն գաղտնիքն ալ ձեզ հետ պիտի մեռնի։

— Բարեկամներս սարսափելի կերպիւ վրէժ պիտի առնուն ձեզմէ, ըսաւ Մորվայլ ալ ոռնալով։

— Ձեր բարեկամնե՞րը։ Պիտի կարծեն թէ դուք բովանդակապէս Հայոտէի սիրոյն անձնատուր լինելով, ամեն բան թողած, ամեն բան մոռցած էք, բարեկամ, զինուորական պաշտօն, պատիւ... ուստի ձեզ արհամարհելու համար միայն պիտի յիշեն ձեզ ձեր բարեկամները։ Մնաց որ, ահա եկաւ վայրկեանն ուր այդ անիծեալ Ֆրանսական պահապան զօրքը պիտի մեկնի աստից։ Վաղն առաւօտ կրնաք ձեր այդ բանտէն լսել չուի թմբուկներուն զարնուիլը, փողերուն հնչիւնը։ Ճանբայ ելնող զօրաց ուրախական երգերուն ձայնը մինչեւ ձեր ականջը պիտի հասնի, պարո՛ն բանտարկեալ, որ ի զուր օգնութեան պիտի կոչէք, և այն ժամէն պիտի սկսի ձեր մահուան տագնապը։ Մորվա՛յլ ասպետ, չիտակ ըսէ՛, վրէժ առնուլ գիտե՞մ թէ ոչ։

— Բայց սա... սա անմեղ աղջիկն ի՞նչ ըրաւ ձեզ, գոչեց Մորվայլ՝ բէժանը ցուցնելով, որ գետինը նստած, անհոգ և անտարբեր այս տեսարանը դիտել կը թուէր։ Չիս մեռցուցէք, բայց ազատեցէք զայս։

— Ի՜նչ, զայդ ազատելու ակիթէն օգուտ քաղելով ինքզինքնիդ ազատե՞ք...։

— Ո՛չ, հոգւոյս վրայ կ՚երդնում...։

— Գեղեցի՜կ երդում։ Ո՛չ, ո՛չ, չեմ հաւատար ձեր երդման։ Մնացէք բարեաւ, Պ. Մորվա՛յլ, հարսանեկան երջանիկ գիշեր կը մաղթեմ ձեզ...։

Այս խօսքին վրայ աղջիկն արթնցաւ իր թմրութենէն ։

— Հարսանեկան գիշե՜ր . . . կրկնեց . ո՞վ է այդ հարմիքի խօսքն ըսողն . . . ա՜հ , այո՛ . . . ես եմ ամուսնացողն . . . ո՜հ , ի՜նչ երջանկութիւն . . . ։

Եւ ոտքի վրայ ելաւ բոցավառ աչօք ։

— Տէ՜ր Աստուած , ի՞նչ կ’ըսէ այս աղջիկը , մըրմռաց Մորվայլ ։

Րէժան ձեռներն աներեւոյթ բանի մը կ’երկնցնէր ։

— Ո՜հ , ի՜նչ գեղեցիկ մատուռ է այս , կ’ըսէր ըղձայլմամբ , ամեն բան պատրաստ . . . կերոնները վառած . . . քահանայն զգեստաւորուած . . . սեղանին վրայ պիտի ելնէ . . . խունկերը կը ծխեն . . . նուագարանները կը հնչեն . . . շուտ եկու , սիրելի՛ս ։ մի՛ ուշանար . . . վերջը դէշ կը լինի ։

— Ա՜հ , գոչեց Մորվայլ սարսափահար , խեղճ աղջան խելքը կորանցուց . . . ։

Կոմսն անագորուն ծիծաղ մ’արձակեց ։

— Է՜հ , ըսաւ , կը տեսնես որ իր բանտարկութիւնը չպիտի զգայ . . . այս բանը պակաս բեռ կը լինի խղճիս վրայ . . . ։ Բայց դու , ասպե՛տ , լաւ ընկեր մը պիտի ունենաս քովդ ։

— Քո՛յրս , կ’ըսէր Րէժան , բարեխօ՛ս քոյրս , շընորհակալ եմ քեզնէ . . . քու վշտացդ հակառակ , ուրախ կը լինիս իմ երջանկութեանս վրայ . . . ։

— Կը տեսնե՞ս , ասպե՛տ , դա գոհ է իր վիճակէն . . . գոչեց դժնեայ ծերունին ծիծաղելով ։

— Ո՜հ , լռեցէ՛ք թշուառական , մի՛ նախատէք ձեր զոհը . . . ։

— Ինչո՞ւ չէք երգեր , հարցուց տարաբաղդ աղջիկն իր սիրելւոյն ։ Այսօր տօնի օր է ։ Կ’ուզէք որ ե՞ս սկսիմ . ա՜հ , ամենայն սիրով ։

Եւ տարօրինակ եղանակով մ’սկսաւ երգել .

Մայրիկս տուեր է ինձ
Մի գեղեցիկ փոքրիկ սիրտ ,
Բայց ես տուի զայն
Իմ գեղեցիկ յաղթողիս ։

— Րէժա՛ն , սիրելի Րէժա՛ն . . . գոչեց Մորվայլ ։

— Պարենք այժմ, ըսաւ աղջիկն անոր ձեռքէն բռնելով ։ Շատ կը սիրեմ պարահանդէսը . . . ։ Կը յիշե՞ս , Օբէրայի պարահանդէսին մէջ տեսայ քեզ առաջին անգամ . . . ։

— Ո՜հ , այս մարդն , այս սատանա՜ն , ըսաւ Մորվայլ կռուփը դէպի կոմսն երկնցնելով , գոնէ կորսուէ գնա՛ , վա՛տ Թշուառական ։

— Ճշմարիտ է , այսպէս չեն նայիր դեռատի ամուսնացելոց , ըսաւ սարսափելի ծերունին , որ չարունակ կը ծիծաղէր ։ Բայց այս աւուր համար այսչափս բաւական է . . ։ Առ վաղիւ , ասպե՛տ , կուգամ վերըստին կը տեսնեմ ձեզ , աներկբայ եղիք , գոչեց չակուելով ։

Բայց նոյն միջոցին ստուեր մը տեսնուեցաւ անոր ետեւը։ Կոմսը զարհուրելի աղաղակ մ՚արձակեց եւ եկաւ Մորվայլի ոտքին առջեւ ինկաւ . . . ։

ԻԲ.

ԱՆԳՂԸ ՎԱՆԴԱԿԻՆ ՄԷՋ

Կոմսը կատաղութենէն մռնչելով , ի զուր ոտքի վրայ ելնելու աշխատեցաւ ։

Աջ ոտքը կոտրած էր ։

Մորվայլ բնականաբար վեր նայեցաւ տեսնելու համար թէ ո՛վ կրնար լինել այս անակնկալ վրէժխնդիրը ։

Թզուկին գիսախռիւ և հեգնիչ դէմքը կը ծիծաղէր ձեղնադռնակին մէջէն։

— Հա՛, հա՛, ըսաւ դաճաճը կոմսին ուղղելով. այս չէիք սպասեր, քաղցրի՛կ տէրս, այնպէս չէ՞։ Դուք որ շատ կը սիրէք ուրիշները փակել, հիմա ալ դուք փակուեցա՛ք։

— Թզո՛ւկն է, գոչեց Մորվալ. ո՜հ, ազատեցանք։ Շո՛ւտ, շո՛ւտ, չուան մը։

— Ո՞վ է այս, ըսաւ դաճաճն ուշադրութեամբ վար նայելով։

— Ա՜, մեր կարմիր Թիկնոցով սպան է, որ այնպիսի գեղեցիկ Լուինե՛ր ունի . . . ։ Եւ սա փարիզցի օրիո՛րդը . . . ։ Ա՜, ի՞նչ կ'ըսեմ, ձե՞զ ալ այդ վանդակին մէջ փակել կ'ուզէր մեր ծերուկը։

— Չուան մը, սանդուղ մը, վերջապէս որ և է բան մ'այս տեղէն դուրս ելնելու համար, գոչեց նորէն Մորվալ առանց մտիկ ընելու Թզուկին շաղակրատութիւններն, որ իւր ակամայ համրութեան վրէժը կ'առնուր. շուտ ըրէ շուտ, և վստահ եղիր երախտագիտութեանս վրայ։

— Ըսած խօսքը նայէ՛, վստա՞հ լինիմ, տարակո՞յս կայ . . . ։ Բայց թող տուէք ինձ որ գործը կարգադրեմ. հիմա պիտի տեսնէք . . . ։ Ես ապուշ չեմ. ես ծերուկն հոդ ընկղմեցի որպէս զի մինակ մնայ հոդ և ոչ թէ ընկեր ունենայ . . . ։

Զայս ըսած ժամանակ Թզուկն արդարեւ անգործ չէր կենար. գնաց բաւական հաստ չուան մը բերաւ, յետոյ մօտակայ սենեակէ մը մահճակալի սիւնակ մը բերելով ձեղնադռնակին վրայ պառկեցուց։

— Այս սիւնակն յղկեալ է, չուանը ճախարակի պէս կը սահի վրայէն, կ'ըսէր չուանին երկու ծայրը սիւնակին երկու քովէն վար իջեցնելով մինչեւ գետին։ Ո՛ն, ազնուական պարոնս, չուանին մէկ ծայրը ձեր

մէջքը կապեցէք , միւսովն ալ ձեզ վեր քաշեցէք նոյն դիւրութեամբ որով ես դաւաթ մը Ռէնի գինի կրնամ խմել ։

Մորվայլ չուանին երկու ծայրը բռնած էր , կոմսը նորէն ծունկի վրայ գալով անոր մօտեցաւ . . .

— Զգուշացէ՛ք գոչեց Լիգուկը տեսնելով կոմսին մօտենալը ։ Աճապարեցէ՛ք վե՛ր ելէք ։

— Նախ Րէժանը վեր հանենք , ըսաւ ասպետն՝ ոտ-քի հարուածով մը կոմսն ի բաց մղելով ։

Րէժան , խե՜ղճ աղան . . . ապուշ ապուշ կը նա-յէր առանց բան մը հասկնալու այս տեսարանէն . . . Իւր խանգարեալ խելքն երեւակայական տեսիլներ կը ներկայէր իրեն ։ Երբոր Մորվայլ անոր քով գնաց, աղ-ջիկն ետ քաշուեցաւ ։

— Ի՞նչ կ՚ըսես , սիրելիս, մինչեւ մեզ յանդիմա-նութեան ձայնիւ ։ Այդպէ՞ս կ՚ընեն հարսնիքի օր . . . ։ Մեր հրաւիրեալները , մեր բարեկամները մեզ կ՚սպա-սեն . . . ։

— Րէժան , սիրելի՛ Րէժան , պէտք է փախչիլ աս-տից , փախչիլ , կը հասկնա՞ք ։

— Փախչի՞լ , ինչո՞ւ համար ։ Միթէ հոս մեր տունը չե՞նք , մեր դղեակին մէջ չե՞նք ։

— Պէտք է ինքզինքնիս ազատենք , կ՚ըսեմ ձեզ , կրկնեց Մորվայլ՝ չուանն անոր մէջքը փաթթել փոր-ձելով ։

— Չեմ ուզեր , թող տուէք . . . ։ Եւ սենեակին միւսը ծայրը փախաւ , Մորվայլ ետեւէն վազեց ։

— Հա՛, հա՛, հա՛, կը գոչէր գժբաղդ աղջիկն յաղ-թաբար , զիս չէք կրնար բռնել . . . ։

Խելագարաց յատուկ եղող յեղամտութեամբ կը մոռնար քիչ մ՚առջի գաղափարն , և խաղ մը կը կար-ծէր այս հետապնդումը ։

— Զիս չէք կրնաք բռնել , կ՚ըսէր նորէն թռչունի

թեթեւութեամբ փախչելով ամեն անգամ որ Մորվայլ անոր քով հասնիլ կը կարծէր, ես ձեզմէ աղէկ կը վազեմ . . .։ Եւ սկսաւ երգել ։

Վազեցէ՛ք, վազեցէ՛ք, գեղեցի՛կ պարոն,
Որ իմ սիրտս ստանալ կ՚ուզէք .
Ոչ ձեր հարստութեամբք
Ոչ ձեր քաջագործութեամբք
Զպիտի կրնաք ինձ յաղթել .
Վազեցէ՛ք, վազեցէ՛ք, գեղեցի՛կ պարոն ։

— Տէ՛ր Աստուած, ի՞նչ ընեմ, կը գոչէր Մորվայլ դառն ցաւ զգալով այս աղեկտուր զուարթութեան վրայ այսպիսի վայրկենի մը մէջ ։

— Ա՜, կ՚ըսէր ծեր կոմսը թ.ուալելով գետնին վըրայ, չպիտի կրնաս դուրս հանել զայն այս տեղէն. . . ինձ հետ պիտի մեռնի . . . իմ վրէժս պիտի առնուի . . . պիտի առնուի ։

— Թողուցէք զայդ հոգ և դուք վեր ելէք, կ՚ըսէր վերէն Թգուկն ալ, տեսնելով որ Մորվայլ ի զուր կը ճգնէր աղջիկը բռնելու ։

— Ո՛չ, փառութիւն է հոս թողուլ, պիտի ազատեմ կամ հետը մեռնիմ . . .։

— Եւ հետապնդումը վերստին սկսաւ ։

Սպայն յաջողեցաւ վերջապէս բռնել աղջիկը, չուանը թեւերուն տակէն անցունելով լաւ մը կապեց և վեր վերցնել սկսաւ ։

Բայց կոմսը կատաղութեամբ մօլեգնեալ, իւր վէրքին դառն ցաւերուն հակառակ, ինքզինք քշեր տարեր էր մինչեւ անոնց քով ։ Այն վայրկենին որ Բէժան գետնէն վեր ելնելու վրայ էր, անոր շրջազգեստին քըղանցքը ձեռք ձգեց և յուսահատաբար կախուեցաւ անկէ ։

— Ազատեցէք քղանցքը ձեռքէն, գոչեց Թզուկն, որ վերէն ուշադրութեամբ կը դիտէր այս տեսարանը։

Կոմսը վայրագ ուժով մը մատներուն անցուցած էր աղջկան շրջազգեստին ծայրը, զոր Մորվայլ ընդունայն ջանաց կորզել։

— Ամենքս ի միասին պիտի ազատինք և ձեզ ամենդ ալ կախել պիտի տամ, կ'ոռնար ծերուկը սոսկալի կատաղութեամբ, կամ դուք ալ հոս ինծի հետ պիտի մեռնիք։

Եւ յուսահատ ճիգով մը վեր անկուելով՝ Բէժանի թեւը ձեռք ձգեց, որ սարսափահար ճիչ մ'արձակեց։

— Թշուառակա՜ն, գոչեց Մորվայլ՝ աղջկան ձեռքն ազատելու աշխատելով . . . և իր ջղոտ ձեռքերուն մէջ ծերուկին դաստակը խորտակեց։

Սոսկալի կռիւ մ'սկսաւ կատաղութեան և ցաւոց բացագանչութիւններով խառն, յուսահատական ոգորում մը, որոյ մէջ Մորվայլ իր թշնամին յաղթահարելու աշխատելով հանդերձ հարկադրեալ էր Բէժանի վրայ հսկել, որ ևս քան զեւս պակչելով վերըստին փախչելու կը ճգնէր։

Վերջապէս սպայն յաջողեցաւ ուժգնութեամբ կոմսը տախտապարելով աղջիկն ազատել անոր ձեռքէն, և չուանը քաշելով մինչև ձեղնադրան բերանը հասցնել։

— Բռնէ ու ներս քաշէ գոչեց Թզուկին։

Բայց Թզուկը՝ փոխանակ պատասխանելու՝ ահաբեկ ճիչ մ'արձակեց։

— Զգուշացէ՛ք, պոռաց։

Կոմսն ոտքի վրայ ելած էր։

Ինքզինք ազատելէ յոյսը կտրելով, մէջքէն երկայն դաշոյն մը հաներ՝ Մորվայլը պիտի զարնէր։

Իսկ սպայն՝ երկու ձեռքով Բէժանը վեր հանող չուանը բռնած, չէր կրնար ոչ փախչիլ և ոչ ինքզինք պաշտպանել։

— Ահա կ'առնում վրէժս, ոռնաց ծերուկը դաշոյնը վերցնելով, որպէս զի զարնէ զսպայն։

Բայց ժամանակ չունեցաւ զարնելու ։ Թզուկը կայծակի արագութեամբ կաղնեփայտէ ծանր աթոռակ մը յափշտակելով՝ ծերուկին գլխուն վրայ ձգեց՝ վերէն լաւ մը նշան առնելով, որպէս զի Մորվայլի չը հանդիպի ։

Կոմսը տապալեցաւ ինկաւ ։

Առանց վայրկեան մը կորսնցնելու՝ Մորվայլ՝ աղջիկը մինչեւ վերի տախտակամածին քով հասուց, ուր Թզուկը զայն բռնելով ներս առաւ, և չուանը քաշելով՝ ծայրը Մորվայլի իջուց ։

Ծերուկը՝ գետնին վրայ տարածուած՝ խոր հեծութիւններ կ'արձակէր ։ Մորվայլի գութը շարժեցաւ ։

— Իւր չարութեանն ու գործած ոճիրներուն հակառակ խիղճս չթողուր որ ինձ ընելիք չարութիւնն իրեն կրել տամ, ըսաւ ։

— Օ՛ն, շուտ ըրէք, վեր ելի՛ք գոչեց Թզուկը վերէն, չենք կրնար հոս երկար մնալ, միւս համիերն հիմա կուգան մեզ կը կոխեն ։

— Հոգ չէ, ըսաւ Մորվայլ՝ կոմսն ուսերէն բռնելով ու վեր վերցնելով, որպէս զի զայն ալ կապելով վեր հանէ ։

— Մի՛ ընէք այդ բանն, ըսաւ Թզուկն հասկնալով Մորվայլի միտքը ։ Աստուծոյ սիրոյն, մի՛ ընէք ․ մեզ ամենս ալ սպաննել կու տայ ։ Կ'երդնում ձեզ որ եթէ վեր հանէք, չուանը կը կտրեմ ։

Եւ գրպանէն դանակ մը հանելով՝ իւր սպառնալիքն ի գործ դնելու պատրաստուեցաւ ։

— Երթանք ուրեմն, մրմնջեց Մորվայլ և մինչեւ ձեղնադռնակին բերանն ելաւ ։

Անոր երթալը տեսնելով, ծերուկը պահ մ'արթընցաւ իւր թմրութենէն, ճիգ մ'ըրաւ ելնել կանգնելու, բայց ուժը կտրած ըլլալով՝ վերստին գետին ինկաւ հառաչելով ։

Մորվայլ վեր ելնելուն պէս՝ բէժանը թեւերուն մէջ առաւ և դէպի մարքիզուհւոյն սենեակը տարաւ ։

Նոյն միջոցին Թզուկը ոխուր ուրախութեամբ ծեր կոմսը կը դիտէր, որ տապաստ ինկած էր երկաթապատ սենեկին մէջ ։

— Ալ չշարժիր, ըսաւ կսկծալով, արդեօք մեռա՞ւ ։

Հառաչ մ'իմացուց իրեն թէ երկիւղն անհիմն էր ։

— Ա՜, մռմռաց գաճաճը, այս ծերին հոգին ամուր է. կրնայ տակաւին երկար ժամանակ դիմանալ ։ Ես ալ կ'զբօսնում. Անդղը վանդակին մէջ է. փակենք դուռը ։

Եւ ձեռնադաշնակն իր փորքին մէջ քշելով մեկնեցաւ ։

ԻԹ.

ԽՈՒԶԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Կոմսին հրամանաւ, սենեկապետն ստորերկրեայ նրբանցքներուն մէջ սպաննուած համբերը թաղելու զբաղած էր ։

Բնականաբար, կոմսն անցած անցքերուն երեւան ելնելը չէր ուզեր. բայց և միանգամայն չէր կրնար քահանայի մ'օրհնութիւնը զլանալ այն տարաբաղդներուն դիականց ։

Ծառաստանին մէկ հեռաւոր ծայրը փոսեր պեղել տալէ յետոյ, կոմսին վերակացուն գնացեր գիւղին քահանային աղաչեր էր որ գայ հոգեհանգստի պաշտօն մը կատարէ ։

Եւ քահանային հետ կոմսին բնակարանը գնաց նոր հրամաններ առնալու ։

Կոմսն իւր բնակարանը չէր ։

Վերակացուն սկսաւ փնտռել զայն. վիլէր մար-

քիզուհւոյն բնակարանին մէջ ալ չէր տեսնուած ։ Ո՞ւր էր ։

Վերակացուն գնաց Լանժվէն մարքիզին, որ կարմիր Մարդոց դիտաւորութիւնները գիտնալով, և. մանաւանդ վերջին անգամ կրած խայտառակութենէն կատղած լինելնին հասկնալով վախցաւ որ կոմսէն վրէժ առած չլինէին ։

Անմիջապէս մարդ ղրկեց կոչել տուաւ զանոնք ։ Բայց մինչդեռ անոնք կը փնտռուէին, Մորվայլ ինքնին գնաց տեսակցութիւն մը խնդրեց մարքիզէն ։

Սպային երեսը գոյն չէր մնացած ։ Այն սոսկալի տեսարանն, որոյ մէջ գլխաւոր դերերը խաղցած էր, սաստիկ յուզած էին անոր սիրտը ։ Ցորչափ հարկ եղեր էր կոմսին դէմ կռուիլ և բէժանն ազատելու աշխատիլ, ուժ չէր պակսած վրան ։

Բայց վտանգն անցնելէն յետոյ զինքը թողեր էր ։

Ասկէց զատ, թէև կոմսն ամեն միջոց ի գործ դրած էր զայն սպաննելու, սպայն չէր կրնար զայն ողջ ողջ թաղուած թողլու գաղափարին համակերպիլ ։ Այս բանը խղճի խայթ մը պիտի լինէր իւր կենաց մէջ ։

Ուստի գնաց ամեն բան պատմեց Լանժվէն մարքիզին և աղաչեց որ հրաման տայ երթալու կոմսն իւր ողջ թաղուած տեղէն հանելու ։

Մորվայլի ըրած պատմութիւնը զարհուրեցուց գընդապետը ։

Մարդիկ կոչեց և ըսաւ ասպետին .

—Հարիւրապե՛տ, զիս երկաթէ վանդակին վրայի սենեակը տարէք ։

Բայց երբոր այն սենեակն հասան, ընդունայն փընտըռեցին ծեղնադուռը սենեակին տախտակամածին վրայ . . . ։ Տախտակամածն այնչափ ողորկ և միաձև էր, որ դռնակի հետք չէր տեսնուեր ։

—Զարմանալի՛ բան, գոչեց Մորվայլ .

Եւ սակայն հոս էր , . . . ։ Թէեւ սենեակին ձեւն ու մէջի կարասիներն իր տեսածն էին , բայց քանի մը թեթեւ տարբերութիւններ նշմարեց . . . ։ Ուստի դուրս ելան քովի սենեակն աչքէ անցունելու ։ Ան ալ նոյն ձեւն ու կարասիներն ունէր ։ Երեք , չորս , հինգ սենեակ քննուեցան , գննուեցան , բայց ի զուր ։ Անհնար էր ձեղնադրան հետք գտնել ։

Իր ամեն ջանից հակառակ , Մորվայլ չկրցաւ ճըշդիւ ցուցնել այն սենեակն որոյ մէջ կը բացուէր ձեղնադուռը ։

Դղեակը կատարեալ լաբիւրինթոս մ'էր , որոյ մէջ մտնողը կը կորսուէր ։

— Կը տեսնեմ որ բան մը միայն կը մնայ ընել , ըսաւ Լանժվէն մարքիզին . երթանք օրիորդ Րէժանին հարցնենք ։ Թերեւս նա ձեզնէ աղէկ յիշէ . . . ։

—Խեղճ աղջիկն , աւա՜ղ , իր խելքը կորսնցուց ։

—Ի՞նչ կ'ըսէք ։ Բայց և այնպէս երթանք հարցընենք անոր ։ Թերեւս բնազդաբար կը գտնէ այն տեղըն ուր իր խելքը չփոթեցնող սարսափելի հարուածը կրեց . . . . երթանք տեսնենք զայն ։

Եւ գնացին մարքիզուհւոյն բնակարանն , ուր Մորվայլ տարած էր աղջիկը ։ Բայց անհնար եղաւ բան մը իմանալ անկէ , կոմսին անունը միայն լսելուն , կ'սկըսէր գալարիլ ջղային սարսափելի ցնցմամբ , և այս տագնապէն յետոյ կը ցնորաբանէր կամ լռին թմրութեան մը մէջ կիյնար ։

Կը մնար Թզուկը ։ Սա որ դղեակին ամեն գաղտնիքը գիտէր , որ կոմսին ետեւէն երթալով զայն ձեղնադռնակէն վար նետած էր , անշուշտ գիտէր անոր գտնուած տեղը , բայց թշուառականը խօսելու միտք չունէր ։ Ինչպէս շատ անգամ ըսած էր , եթէ կոմսը կարենար վերստին աշխարհ գալ , անմիջապէս կախել պէտք էր զայն։ Ուստի անոր ողջ մնալը չէր ուզեր ։

Անկէ զատ կը կարծէր որ իր գաղտնապահու-թեամբն օգտակար պիտի լինէր Մորվայլի և բէժանի։

Ուստի երբոր հարցուցին իրեն .

— Ոչ, ոչ, մռմռաց՝ իր խռուահեր գլուխը թօթ-վելով, գարշելի թռչունը վանդակին մէջն է. հոն պէտք է թողուլ. անոր վայլած տեղն հոն է։

— Բայց մտածէ որ վիրաւորուած է, թերևս մեռ-նելու վրայ է, ըսաւ Մորվայլ։

— Օ՜, անոր կեանքը կարծր է . . . ։

— Եթէ կը վախնաս անկէ, անհոգ եղիր, ես կը պաշտպանեմ քեզ. ըսաւ Լանժվէն մարքիզն ալ։

— Ես մարդէ չեմ վախնար . . . պարոն գնդապետ, բայց ո՛ւր լինիլը չեմ կրնար ըսել. միտքէս ելած է ...։

Անհնար եղաւ զրուցնել տալ. աղաչանք, սպառնա-լիք, խոստմունք, ամենն ալ անօգուտ եղան։

— Չեմ գիտեր, չեմ յիշեր, կ'ըսէր թզուկն ի պա-տասխանի ամեն հարցման։

Եւ այս միջոցին, թշուառ ծերուկը, զուրկ լոյսէ ու օդէ, գետնին վրայ փռուած, ոտքը կոտրած, թերևս կը մեռնէր։

— Որովհետև այսպէս է, ըսաւ գնդապետը, պար-տաւորութիւն մը կը մնայ մեզ կատարելու։

— Ո՞րն է։

— Ես չեմ կրնար երկար բարակ այս խուզարկու-թեանց զբաղիլ, պէտք է որ զօրագնդիս չուելուն հսկեմ։ Բայց քանի որ կոմսը չկայ, մարքիզուհին բա-ցարձակ տէր է այս դղեակին մէջ։

— Ճշմարիտ է։

— Պէտք է ուրեմն իմացնել անոր կոմսին անհե-տանալն, և ամեն բան անոր որոշման յանձնել։

— Թերևս մեզնէ աւելի ազդեցութիւն ունի այս կատաղի գաճաճին վրայ։

Եւ արդարեւ ասկէ զատ ուրիշ յոյս չէր մնար իրենց :

Ելան մարքիզուհւոյն գնացին :

. . . .

Եթէ ժամ մ՚առաջ գնացած լինէին մարքիզուհւոյն քով, զայն դառն ցաւոց մէջ ընկղմեալ պիտի գտնէին. որովհետեւ ինքզինք պատճառ կը համարէր իր ամուսնոյն մահուան :

Միթէ կոմսին խօսքերուն հաւատալով չէ՞ր որ անոր հետ այս չարաշուք դղեակն եկած էր, ուր Վիլէր մարքիզ ալ գալու զինքը փնտռելու պարտաւորուած էր:

Միթէ ետքն ալ, յիմար սարսափէ մը բռնուելով՝ դահիճներ զրկած չէ՞ր իր ամուսնոյն վրայ, զոր չէր ճանչած, և յետոյ այնչափ ճիգ թափած էր անոր քով հասնելու համար :

Անձ մը միայն կրնար իր պատրանքը փարատել, Բէժան, որ յետոյ տեսած էր Վիլէր Մարքիզը : Բայց Բէժան խելքը կորուսեր էր, և համրերն, առաջին անգամ իրեն կենաց մէջ արգահատանք զգալով, չէին համարձակած ցուցնել զայն մարքիզուհւոյն :

Արդ, Տիկին Վիլէր՝ պատուհանին առջեւ նստած՝ իր աչքին առջեւ պարզուած բնութեան տեսարանին կը նայէր մտախոհ :

Մայր Նիքոլյ և Պավէլթ՝ լռիկ նստած էին՝ յարգելով անոր կսկիծը :

Յանկարծ մարքիզուհին ոտքի վրայ ելաւ :

— Տիկին Նիքոլ՛յ, ըսաւ հատկեալ ձայնիւ, դուք իմ ճշմարիտ բարեկամս էք, կրնամ վստահիլ ձեր վրայ, այնպէս չէ՞ :

— Ինչպէս որ ես վստահ եմ իմ վրայ . . . գոչեց բարեսիրտ կինը ձեռքը խանաւ աչերուն տանելով :

— Եւ դու սիրո՛ւն Պավէլթս :

Պավէլթ անոր ճիտը փաթթուեցաւ լալով . . . :

— Ուրեմն, ըսաւ մարքիզուհին, կ'աղաչեմ, տակաւին քանի մ'օր հոս մնացէք, բէժանին խնամ տարէք, կոմսին բարկութեանը դէմ պաշտպանեցէք զայն ... այս մասին բոլոր վստահութիւնս ձեր վրայ է ... կը խնդրեմ որ իբր ձեր զաւակը նկատէք զայն ...:

— Բայց դո՞ւք:

— Ես քանի մ'օր բացակայ պիտի գտնուիմ ... պաշտօն մ'ունիմ կատարելու ... կ'ուզեմ օգուտ քաղել դէպքերուն յառաջ բերած այս վայրկենական ազատութենէն:

— Կ'երթա՞ք, գոչեց Մայր Նիքոլոյ. բայց ո՞ւր:

— Յետոյ կ'իմանաք:

Եւ յուզեալ սրտի զանոնք համբուրելէ յետոյ մարքիզուհին վար իջաւ, ախոռէն ձի մը քաշել տալով՝ անմիջապէս մեկնեցաւ քառասմբակ:

Համբերուն թաղման և կոմսին անհետանալուն պատճառաւ գղեակին մէջ տիրած շփոթութիւնն այս օգուտն ունեցաւ որ մարդ ուշադրութիւն չկրցաւ ընել այս բանին:

Մայր Նիքոլոյ և Գավէթ տակաւին պատուհանին առջեւ կեցած՝ մարքիզուհւոյն ետեւէն կը նայէին զարմացմամբ, երբոր գնդապետն ու Մորվայլ սենեակին դուռը զարկին:

Գավէթ պատմեց անոնց մարքիզուհւոյն մեկնիլը:

Մորվայլի երեսին գոյնը շրջեցաւ: Սարսափելի գաղափար մը ծագեցաւ մտքին մէջ:

— Արդեօք մարքիզուհին գիտէ՞ր Վիլեր Մարքիզին և կարմիր Մարդոյ միջեւ անցած խօսութիւնը ...: Արդեօք վանքի մը մէջ փակուելո՞ւ կամ անծանօթ տեղ մ'երթալ մեռնելո՞ւ գնացեր էր, որպէս զի ոչ ոք կարենայ իր ինչ եղած լինելն իմանալ:

Եւ անհնար էր ետեւէն վազել զինքը փնտռելու:

Ջօրագունդը մեկնելու վրայ էր՝ առանց այս անգամ տեղ մը կենալու, վասն զի թշնամիոյն մօտ էին։

Ինչպէ՞ս և յորմէ՞ կրնար իմացուիլ մարքիզուհւոյն ո՛ւր երթալը։

Լ.

ԹԶՈՒԿԻՆ ԹՌՉՈՒՆԸ

Թմբուկը կը զարնէր. Ծովու յուզման նման երկայն մռնչիւն մը կը լսուէր նոր արթնցած բանակին մէջ, ծառաստանին մէկ ծայրէն միւսը։ Ֆրանսական պահապան զինուորք, շտապով հագուած, իրենց կարասինները կը ծրարէին, վրանները կը ծալլէին, պայուսակներուն ճարմանդները կը կոճկէին։ Պէտք էր չուել։

Գիւղակին մէջ, ուստից մեկներ էր Լանժվէն գընդապետն իւր սպայակոյտին հետ, խոր լռութիւն կը տիրէր։ Ամեն ոք վերջին աւուրց սրտայուզութիւններէն ու յոգնութիւններէն ընկճեալ՝ կը հանգչէր։

Միայն Թզուկը չէր ննջեր, որ զգուշութեամբ իւր նկուղին դուռը բանալով, գաղտնաբար նրբանցքներուն մէջ սողոսկեցաւ, ոտքին մատներուն վրայ կոխելով և ամեն փայլկեան ականջ դնելով որ մարդ վրայ չգայ։ Չարամիտ ժպիտ մը կը ճեղքէր իւր լայն բերանը։

Այսպէս քալելով գնաց մինչև խոհարանը, հաց մ'և սափոր մը ջուր առաւ։

— Թեթև ճաշ, մռմռաց հա՛մր ծիծաղով։

Եւ ճանբան շարունակեց ամայի նրբանցքներուն մէջ։

Երբոր հասաւ այն տեղ, ուր Մորվալ ի զուր փընտըռած էր երկաթապատ սենեակը, վար դրաւ հացն ու սափորն, և խնամով դռները զննեց։

Երկրորդ դրան առջև կանգ առաւ՝ գոհութիւն զգալով իւր ճարպիկութենէն։

— Գարշելի՛, աւազա՛կ, վա՛տ, դաւաճա՛ն...։

— Օ՛ն, օ՛ն, պարպեցէք ձեր բարկութիւնն, որպէս զի սրտերնիդ պաղչկի։ Ես ալ երբոր համր լինելու հարկադրեալ էի, ինքզինքս սփոփելու համար կ'երթայի ծածուկ խորշերու մէջ կը պոռայի։

— Քեզ կախե՛լ պիտի տամ։

— Քանի մ'անգամ լսեցի զայդ, ուրիշ բան մը գիտէ՞ք.... Բայց պէտք է գիտնաք, տէ՛ր իմ, թէ անիրաւ էք։ Ես ուտելիք բերած եմ ձեզ։ Վասն զի, վերջապէս, հոդ կենալնէդ ի վեր անօթեցած էք հարկաւ։

Խոր մռնչիւն մը պատասխանեց իրեն։

Ինչ որ ալ լինէր կոմսին կատաղութիւնը՝ վայրի գազանի պէս թակարդի մէջ բռնուած և ծառայի մը թշնամանքը լսելու հարկադրուած լինելուն համար, ֆիզիքական հարկը կը յաղթէր բարոյական զգացման։ Մարմինը կը յաղթէր հոգւոյն... քաղցը կը նուաճէր գոռոզութիւնը։

— Տ՛ւր, ըսաւ Թզուկին, որ անօթի չմեռնելու համար ուտելիք բերած էր իրեն։

— Գեղեցիկ հաց մը, պաղ ջրով լի գեղեցիկ սափոր մը, ըսաւ գաճաճն երկայն դերձանով մը զանոնք վար իջեցնելով։ Ահա սակաւապետ բայց սննդարար ճաշ մը.:.։

Կոմսն՝ առանց պատասխան տալու՝ հացն առաւ և փափաքանօք կերաւ։

— Եթէ խելօք կենաք, ըսաւ Թզուկը, մերթ ընդմերթ միս և գինի ալ կը բերեմ ձեզ... երբոր կարենամ գողնալ խոհարանէն։ Բայց պէտք է որ հեռու անուշ վարուիք, ապա թէ ոչ՝ ջուրէ զատ բան չեմ տար ձեզ... ջուրը կը հանդարտեցնէ մարդուս ըղձայարանքը. իսկ գինին կը գրգռէ։

— Մօտիկ ըրէ՛, ըսաւ կոմսն՝ իւր բանտապանն ո-

զոքել ջանալով. եթէ զիս այս տեղէն հանես, կ'երդնում որ բնաւ չեմ դպչիր քեզ . . . ։

— Թարարա՛, Թարարա՛ . . . ձեր առաջին գործը կը լինի զիս ծառէ մը կախել ։ Ես շատ աւելի ապահով եմ ձեր վրայ . . . ինչպէս որ եմք . . . ։

— Ընդհակառակն, շարունակեց կոմսը, խօսք կուտամ որ քեզ հարստացնեմ։ Դուն կը սիրես ոսկին, ուզածիդ չափ կուտամ, որով հարուստ և հզօր կը լինիս, մեծ մարդ մը կը լինիս ։ Ազատէ զիս և բոլոր գանձերս քեզ լինին ։

— Իրա՞ւ կ'ըսէք ։

— Հոգւոյս վրայ կ'երդնում . . . ։

— Է՜հ, է՜հ, ձեր հոգւոյն վրա՜յ . . . բայց շատ ապահով չերեւիր ինձ ձեր հոգին . . . ։ Ես չոր խոստումով չեմ կրնար համոզուիլ . . . ։ Եթէ Լուսինն ալ խնդրէի ձեզնէ, տարակոյս չունիմ որ պիտի խոստանայիք ։ Բայց խոստանալէ յետոյ պէտք է կատարել . . . և ես վստահութիւն չունիմ։

Յետոյ մտերմական ձայնիւ մը յարեց.

— Անկէց զատ, կուզէ՞ք որ ճշմարիտն ըսեմ ձեզ ։ Երկար ժամանակէ ի վեր մէկը չարչարելու պէտք ունէի ։ Մարդիկ այսպէս են ։ Աշխարհ եկած օրէս զիս չան տեղ դրած են, վասն զի նկնահասակ եմ, տգեղ եմ, աղքատ եմ։ Արդ, ես ալ իմ վրէժս կ'առնում . . . դուք ինկաք ձեռքս, ուստի և կը պահեմ ձեզ. . . ։

— Ա՜հ, Թշուառակա՛ն աւազակ, մռնչեց կոմսը։

— Օ՜, դարձեա՞լ. օ՛ն մի՛ նեղէք ինքզինքնիդ. ես չեմ վախնար ձեզնէ. ինչպէս դուք ըսիք, վանդակն ամուր է. այդ ողորկ երկաթին զարնուող մատները կը մաշին. ուզածնուդ չափ սպառնացէք, ես ալ՝ իբրեւ բարի իշխան՝ կը պատասխանեմ ձեզ ։

— Այդչափ մի՛ ուրախանար յաղթութեանդ վրայ ։ Իմ բացակայութիւնս վերջապէս կը տեսնուի և կուգան կը գտնեն զիս ։

— Անհոգ եղէք. արդէն նշմարուեցաւ ձեր բացակայութիւնն և ձեզ ամեն տեղ փնտռեցին: Բայց ձեր մեքենային լաւ չինուած ըլլալով, չկրցին բան մը գտնել: վերջապէս ըսին ձեզ համար թէ գուցէ տեղ մը գնացած է, և ոչ եւս կը խորհին ձեր վրայ...:

— Բայց հիւրս, Լանժվէն մարքիզը...:

— Մարքիզն ալ փնտռեց և բան մը չգտաւ: Անոնք ինձ պէս չեն. ես ամեն բան կը գտնեմ: Վասն զի, պէտք է պատմեմ ձեզ որպէս զի ձեր բանտարկութիւնը զուարթացնեմ. ես էի որ գաղտնի մուտքը Գ. Մորվայլին բացի՝ երթալու մարքիզուհին առևանգելու համար. ես էի որ դարձեալ բացի զայն երկրորդ ձեռնարկին համար, ուր ձեր հայրերն այնպէս լաւ թօղեցան: վերջապէս ես էի սահանը բացողն և հոսանքը վաղցնողն, որով Վիլէր մարքիզն և Թոնի տասնապետն ազատեցան...: Էյ, ի՞նչ կըսէք, լաւ չե՞մ աշխատիր երբոր ուզեմ...:

Կոմսը կը փրփրէր կատաղութենէն:

— Օ՛ն, օ՛ն, մի՛ այդպէս ձեր արիւնն ուտէք... ըսաւ Թզուկն հայրաբար, դէշ կընէք ձեզ: Ես ուրիշ շատ բաներ ալ ունիմ ձեզ իմացնելու. պիտի տեսնէք: Եւ նախ՝ կը լսէ՞ք:

Խուլն և կանոնաւոր շռինդ մը կը լսուէր հեռուէն:

— Ֆրանսական զօրաց չուի թմբուկներն են, յարեց Թզուկը: Եթէ շատ հեռի չըլլէին, անոնց ուրախական երգերը կը լսէիք, ինչպէս որ կ'ըսէիք Մորվայլ, կը յիշէ՞ք: Ահա կ'երթան ուրախութեամբ իրենց սպաներուն հետ, Մորվայլի, Լաֆնէյի, Լասիի և Վիլէրի հետ: Այս վերջին անունը ձեզ կը կատղեցնէ, այնպէս չէ՞: Ա՜հ, իմ բարի՛ տէրս, բան մը պիտի ըսեմ, որ ձեզ վեր պիտի ցատկեցնէ: Մարքիզուհին... գիտէ՞ք... այն մարքիզուհին, զոր դուք ձեր աղջիկը կը կոչէիք... կծիկը դրաւ:

Կոմսն յովազի մռնչիւն մ՚արձակեց։

— Անշուշտ բան մը պիտի խորտակէք ձեր կոկորդին մէջ, ըսաւ գաճաճը։ Այո՛, մարքիզուհին փախաւ։ Ձեր հոս փակուած մնալէն ի վեր շատ բաներ անցան։ Կարմիր Մարդիկն հաշտութիւն կնքելով իրենց գործը կարգի դրին։ Այն օրն որ Վիլէր մարքիզը վերստին իւր կինն առնու, և Պ. Մորվալ ալ օրիորդ Բէժանի հետ ամուսնանայ, պիտի ուտեմ խմեմ և ուրախանամ։ Բայց անհոգ եղիք, կերակուրի նստելէս առաջ երկու հաց և երկու սափոր ջուր պիտի բերեմ ձեզ, որպէս զի դուք ալ կերուխում ընէք․․․։

Թզուկը գիտէր որ իւր գեղեցիկ երազները դեռ շատ հեռի էին իրանալէ․ բայց իւր վաղեմի տիրոջ սիրտը չարչարելով կը զուարճանար։

Դժբաղդաբար տեսաւ որ նպատակէն անդին անցած էր։ վասն զի կոմսն ոչ եւս կը լսէր ձայն։ Կատաղութիւնը խելագարութիւն բերած էր անոր վրայ, և գետնին վրայ կը թաւալէր՝ անիմանալի աղաղակներ արձակելով։

— Զա՜ր սատանայ, ըսաւ գաճաճն ինքնիրեն, շատ աճապարեցի։ Եթէ ծերուկը խենդենայ, ոչ եւս պիտի կրնամ զուարճանալ հետը խօսելով։ Ասկէց զատ, եթէ այսպէս գոչէ, ձայնը կրնայ վերջապէս լսուիլ այս տան մէջ։ Եւ եթէ վերակացուն վրայ հասնի, գործս գէշ կը լինի․․․։

Երբոր զայս կը խորհէր, գահավէժ քայլերու ոտնաձայն մը լսեց նրբանցքին մէջ։

Կոմսին աղաղակները կը սաստկանային։

— Ո՛ւֆ, ըրաւ Թզուկը, շուտով փակենք ձեղնադուռը։

Եւ վառարանին քով վազեց կոճակը քաշելու։

Բայց ժամանակ չմնաց։

Ձեռքը կոճակին վրայ դրած միջոցին դուռը բացուեցաւ։

ԼԱ.

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄ Ի ՊԼԵՐԱՆՔՈՒՐ

—

կոմսին տուած տեղեկութիւններուն մէջ Թզուկը բոլորովին ճիշդ չէր ։

Զօրագունդը պիտի չուէր, բայց դեռ համբայ չէր ելած ։

Թմբուկներն ու գալարափողերն, որոնց չխինդը վանդակին ամերէն Թափանցելով մինչեւ Մինկրելի կոմսին ականջը կը հասնէին, ճանբայ ելնելու նշան չէին, այլ Սաքս մարէշալին գալուստը կը ծանուցանէին ։

Մարէշալն՝ առանց կենալու՝ իր հետ պիտի առնուր այն երկու զօրագունդերն, որոց Լանժվէն մարքիզը կը հրամայէր իբրեւ գնդապետ-զօրավար ։

Երբոր բանակետղը հասաւ, մարէշալն առաջին նայուածքով հասկցաւ որ զօրքը պատրաստ էր ի չու ։ Զօրականք իրենց զէնքերն ոտուընուն առջեւ դրած էին. վրանները ծալլուած, կարասեաց եւ ըմպելեաց կառքերը լծուած էին ։

Գոհունակութեան ժպիտ մը փայլեցաւ մարէշալին երեսին վրայ, որ տեսնելով Լանժվէն մարքիզը, դրօշակին առջեւ կանգնած, ինքզինք մինչեւ անոր քով տանել տուաւ իր գոհունակութիւնն յայտնելու ։

Մորիս տը Սաքս, որ յետոյ Ֆոնթընուա կոչուեցաւ իր փառաւոր յաղթութեան պատճառաւ, դառնապէս կը նեղուէր ջրգողութենէ, որով չէր կրնար ձի հեծնել եւ մինչեւ իսկ քալել. ուստի պատրաստուած էր ուռենիի ոստերէ սայլեկ մը չինել տալ, եւ անոր մէջ նստած՝ բանակին ետեւէն երթալ ։

Հանրի Մօթի նկարած գեղեցիկ պատկերն այսպէս կը ցուցնէ զայն Ֆոնթընուայի պատերազմին մէջ, ուր

կը հրամայէր ։ Ճակատամարտէն յետոյ Լուի ԺԵ․ Թագաւորը Շամպորիի դղեակն և քառասուն հազար Ֆրանքի թոշակ տուաւ անոր ։ Պիտի տեսնուի որ Մարէշալն արժանի՛ էր այս վարձատրութեան ։

Երբ այս մեծանուն պատերազմողը Պլէրանքուր կ’երթար Լանժվէն մարքիզին հրամայած զօրագունդերն առնլու, Վոլթէր երկիւղ յայտնելով անոր թանկագին առողջութեան վրայ, յորդորեց որ Շամպոր մնայ ։

— Ստորին-Նահանգներն երթալ՝ անձնասպանութիւն է ձեզ համար, կ’ըսէր անոր ։

— Խնդիրն ապրելու վրայ չէ, Պ․ Վոլթէր, պատասխանեց Մարէշալն, երթալու վրայ է ։

Եւ իր փոքրիկ կառքով ճամբայ ելաւ ։

Արդ, նոյն միջոցին որ Մարէշալն ու գնդապետը կը խօսակցէին, Թզուկը կոմսը չարչարելով զուարճանալու ելած և վերջին հարուածը տուած էր անոր ։

Ծերուկը կը գալարէր, կ’ոռնար երկաթէ վանդակին մէջ, ուր փակելով պիտի մեռցնէր Մորվայլն ուրէժան ։

Թզուկը զայս տեսնելով կը զբօսնուր ։

Բայց ո՞վ էր որ յանկարծ կուգար ընդմիջել զայն և գուցէ իսկ ծերուկին վրէժն առնուլ ։

Թզուկը, դրան բացուիլը տեսնելուն պէս վառարանին ծխնելոյզին մէջ մտեր էր, ուր մագլցելով կը յուսար վեր ելնել և ինքզինք վտանգէն ազատել։ Բայց ծխնելոյզի խողովակին մէջ երկու հաստ երկաթէ ձողեր անցքը կ’արգիլէին ։

Անհնար էր վեր ելնել։

Սենեակէն ներս մտնողը Մորվայլ էր ։

Ասպետն, ինչպէս արդէն ըսինք, մեծ դժկամակութեամբ թողուցեր էր կոմսը վանդակին մէջ, ուր սոսկալի մահուամբ պիտի մեռնէր ։ Եթէ սրով դրան

մը գամէր զայն, խիղճ չէր ըներ․ բայց անօթի մեռցնելու գաղափարը սարսուռ կուտար իրեն։

Բէժանի հետ այն տեղէն պրծած ժամանակ ի զուր աշխատեր էր ծերուկը կորզել այն կանխիկ դամբարանէն։ Ցեսանք որ Լանժվէն մարքիզին հետ ձեղնադրան սենեակը փնտռած էին ու չէին կրցած գտնել, չկրնալով՝ խորամանդ Թղուկին պէս՝ դրան վրայ նշան մը գծելու նախահոգութիւնն ունենալ․

Մորվայլ, օգուտ քաղելով զօրագունդին պահ մը սպասելէն, միայնակ գիւղակն եկած էր երրորդ անգամ օգնութիւն մ'ընելու իւր պարտեալ Թշնամւոյն։

Երբոր Նրբանցքին մէջ պտըտելով ձեղնադրան սենեակը կը փնտռէր, խորունկէն գոչիւն մը լսեց։ կոմսին ձայնն էր, որ ձեղնադուռը բաց լինելուն՝ մինչև դուրս կը հասնէր։

Մորվայլ չվարանեցաւ։ Ջայնն եկած կողմի դուռը բացաւ։ Խուցն տեսաւ բաց ձեղնադուռն։ Իսկ Թըզուկը վառարանին մէջ էր։

— Պարոն կո՛մս, ըսաւ Մորվայլ ձեղնադռնակէն վար ծռելով․ եկայ ձեզ ազատել։

Բայց սոսկալով գլուխը վեր առաւ։

կոմսը սարսափելի ջղաձգութեամբ կը Թաւալէր գետնին վրայ, և իւր կտրած ոտքէն ալ սեւ արիւն մը կը հոսէր։

Արիւներանգ փրփուր մը դուրս կ'ելնէր շրթունքէն։ Աչերն իրենց կապիճներէն դուրս ցցուած էին անԹարթ։ կունդ գանկին վրայ գտնուած քանի մը ճերմակ մազերը անկուած էին . . . ։ Ցնցուելով և ցատկտելով ինքզինք կը քշէր՝ կաղկանձելով մանաւանդ քան Թէ գոչելով, անհասկանալի ձայնիւ մ'աղերսանք, Թշնամանք և սպառնալիք ուղղելով այնպիսի էակայ, զոր ինք միայն կը տեսնէր, բռնցի երկաԹօրմին զարնելով, Նորէն յուսաբեկ ի գետին իյ-

նալով, հայհոյելով և վայրկեան մը յետոյ վերստին սկսելով ։

— Ո՛հ, սոսկալի է այս, գոչեց Մորվայլ ։

Ասպետին ձայնը լսելուն պէս, Թզուկը Թաւալգըլոր դուրս նետուեցաւ վառարանէն և անոր քով վազեց յուսալով որ սիրալիր խնդակցութիւններ պիտի ընէր իրեն ։

— Սանդուղ մը, չուտ, սանդուղ մը, ըսաւ Մորվայլ հրամայական ձայնիւ ։

— Ի՞նչ պիտի ընէք ։

— Քեզ ի՞նչ փոյթ, օ՛ն, չուտ, ժամանակ չկայ...։

Հարիւրապետին կտրուկ հրամանին չկրնալով դիմադրել, Թզուկը գնաց երկայն սանդուղ մը բերաւ ։

Թէև Թզուկը չուչացաւ, բայց վայրկեանները մէկ մէկ դար էին կոմսին համար ։

Երբոր սանդուղին ծայրը տեսաւ, ծերուկն ուրախութեան աղաղակ մ’արձակեց ։ Բազկատարած և հիասքանչ աչօք անոր կը նայէր, որ ծանր ծանր վար կ’իջնէր . . . ։

Երբոր սանդուղին առաջին ոտքը մարդու բարձրութեան հասաւ, ծերուկն՝ ելեքտրացած՝ գերմարդկային ճիգ մ’ընելով՝ իր միակ առողջ ոտքին վրայ ելաւ կանգնեցաւ, սանդուղին ոտքն յափշտակեց դողդոջուն ձեռքով, և ինչպէս որ խեղդուելու վտանգին մէջ եղող մ’իրեն նետուած պարանին կը փաթթուի, ծերուկն ալ սանդուղին փաթթուեցաւ և մոլեգնաբար համբուրեց իր փրկութեան գործիքը . . . ։

Բայց յանկարծ ջիղերը թուլցան, կերկերեայ ձայն մ’ելաւ կոկորդէն, սանդուղը թող տուաւ, և իր երկու թեւերն օդին մէջ տատանելով գետինն ինկաւ ։

Մեռած էր ։

Իր խորհրդոց անյաջողութեան և Թզուկին թըշնամանքներուն վրայ զգացած կատաղութիւնը խան-

նալով, հայհոյելով և վայրկեան մը յետոյ վերստին սկսելով։

— Ո՜հ, սոսկալի է այս, գոչեց Մորվայլ։

Ասպետին ձայնը լսելուն պէս, Թզուկը Թաւալգըլոր դուրս նետուեցաւ վառարանէն և անոր քով վազեց յուսալով որ սիրալիր խնդակցութիւններ պիտի ընէր իրեն։

— Սանդուղ մը, շուտ, սանդուղ մը, ըսաւ Մորվայլ հրամայական ձայնիւ։

— Ի՞նչ պիտի ընէք։

— Քեզ ի՞նչ փոյթ, օ՜ն, շուտ, ժամանակ չկայ...։

Հարիւրապետին կտրուկ հրամանին չկրնալով դիմադրել, Թզուկը գնաց երկայն սանդուղ մը բերաւ։

Թէև Թզուկը չուշացաւ, բայց վայրկեանները մէկ մէկ դար էին կոմսին համար։

Երբոր սանդուղին ծայրը տեսաւ, ծերունին ուրախութեան աղաղակ մ'արձակեց։ Բազկատարած և հիասքանչ աչօք անոր կը նայէր, որ ծանր ծանր վար կ'իջնէր . . .։

Երբոր սանդուղին առաջին ոտքը մարդու բարձրութեան հասաւ, ծերունին՝ ելեքտրացած՝ գերմարդկային ճիգ մ'ընելով՝ իր միակ առողջ ոտքին վրայ ելաւ կանգնեցաւ, սանդուղին ոտքն յափշտակեց դողդոջուն ձեռքով, և ինչպէս որ խեղդուելու վտանգին մէջ եղող մ'իրեն նետուած պարանին կը փաթթուի, ծերունին ալ սանդուղին փաթթուեցաւ և մոլեգնաբար համբուրեց իր փրկութեան գործիքը . . .։

Բայց յանկարծ ջիղերը թուլցան, կերկերեալ ձայն մ'ելաւ կոկորդէն, սանդուղը թող տուաւ, և իր երկու թեւերն օդին մէջ տարածելով գետինն ինկաւ։

Մեռած էր։

Իր խորհրդոց անյաջողութեան և Թզուկին թշնամանքներուն վրայ զգացած կատաղութիւնը խան-

գարած էր իւր արիւնն . . . ինքզինք ազատելու համար ըրած ճիգերն ալ պայրացուցած էին իւր վէրքը ։

Ֆիզիքական ու բարոյական ցաւերն իրենց հարուածը միացնելով, մկանանց կծկում մ՚եկաւ վերջացուց անոր կեանքը ։

— Օ՛ն, ըսաւ Մօրվայլ, ալ բան մը չմնաց ընելու ։ Թերեւս գործին լաւագոյն ելքն այս էր ։ Օգնելու համար՝ ինչ որ հնար էր՝ փորձեցի ։ Իւր մահը չծանրանար խղճիս վրայ . . . ։

— Ոչ ալ իմ խղճիս վրայ, ըսաւ Թզուկը ծիծաղելով ։

— Կարծեմ թէ այս անցքը յայտնելս ալ անօգուտ է . . . ։ Ջօրագունդը պիտի չուէ, երկար կենալու ժամանակ չունիմ ։ Կոմսը մեռաւ, և չատ արժանի չէ յուղարկաւորութեան հանդէսներու ։ Այս տեղ լաւ է, թող մնայ ։

— Այժմ, ըսաւ Թզուկն ալ ձեղնադուռը փակելով և Մօրվայլի տունէն դուրս ելնելով ։ Եթէ երբէք գրանուի, ես կարդինալ կը լինիմ, գոչեց ծիծաղելով ։

Հարիւրապետն արագապէս մեկնեցաւ իւր գումարտակին քով երթալու համար ։ Թզուկն առանձին մնաց ։

— Ահա կոմսը թաղուած է, ըսաւ ինքնիրեն . ո՛ւր լինիլը մարդ չգիտէ ։ Այժմ դղեակին տնօրէնութիւնը վերակացուին պիտի մնայ ։ Իսկ որովհետեւ վերակացուն կը կարծէ թէ ծերուկը մարքիզուհւոյն հետ չուած է, անոր բացակայութեան վրայ ինքզինք պիտի մխիթարէ իւր սովորական գրութեամբ, ցանձիկի օղիով . . . ։ Ամեն մարդ իւր ճաշակն ունի . ես Ֆըրանսայի գինին կը սիրեմ ։ Հիմա ամենքս ալ այս դըղեակին բուն տէրը պիտի լինինք և զբօսնունք . . . ։

Զինուորական թմբուկները նորէն զարնուիլ սկսան ։ Մարէշալն և Լանժվէն մարքիզը զօրաց կարգերուն առջեւէն կ՚անցնէին ։

— Այս թմբուկներուն ձայնը սիրտս կը շարժէ. մռմռաց Թզուկը։ Եթէ այնչափ կարճահասակ չլինէի Ֆրանսական զօրագունդին զինուոր կը գրուէի կարմիր Մարդոց հետ գտնուելու համար...։ Դժբաղդաբար հինգ ոտք և վեց մատ հասակ պէտք է, և ես հազիւ երկու երրորդն ունիմ...։ Արդեօք սա բարեսիրտ Մայր Նիքօլոյ գիս իր քով ծառայութեան կ'առնէ՞։

Այսպէս մտածելով Թզուկը խոհարանն հասեր էր, և օգուտ քաղելով ընդհանուր շփոթութենէն՝ գաւաթ գաւաթի վրայ Պուրկոյնի գինի կը կոնծէր։

— Ցիրաւի, կ'ըսէր բարձրաձայն հետզհետէ խանդավառելով, գեղեցիկ կին մ'է Մայր Նիքօլ, կարմիր դէմքով և պնդակազմ։ Հուժկու բազուկներ ունի, և կրնայ իրեն հաճոյ եղող մարդը յարգել տալ։ Եւ ինչո՞ւ հաճոյ չպիտի լինիմ իրեն։ Եթէ սա կոպտարանձն մարդոց պէս բարձրահասակ չեմ, գոնէ անոնցմէ աւելի տգեղ չեմ... ասկէց զատ սատանայ եմ... Արդեօք կրնա՞մ սա Մայր Նիքօլին կնութեան առնել։

Նորէն գաւաթ մը գինի նետելով, դեղնած դէմքը կապուտնալ սկսաւ։

— Ստուգիւ մարդ կը ձանձրանայ այս դղեակին մէջ, շարունակեց Թզուկը։ Մէկը չկայ որ հետը խօսակցիս։ Ես շատախօս չեմ, բայց պէտք եղած ժամանակ կրնամ խօսիլ։ Հոս համբերէ զատ մարդ չկայ. անպիտան ընկերութիւն մը։ Իսկ բանակին մէջ, ընդհակառակն, զուարթութիւն կայ, յաճախ գինի խմել կայ...։ Ես գինեմոլ չեմ, բայց բարեկամի մը հետ գաւաթ մը գինի խմել կը սիրեմ։ Երբոր մատըռուակուհւոյն հետ ամուսնանամ, կրնամ գաւաթ բախել բարեկամներուս հետ, Ֆրանսական զինուորաց հետ, քանի որ հաճոյք զգամ...։ Հուրա՜, խօսքս խօսք է. Մայր Նիքօլին կ'առնում...։

Մարդու կորն ելաւ կանգնեցաւ դողդոջելով և դղեակէն դուրս ելաւ, որպէս զի երթայ իր խնդիրը ներկայէ։ Պուրկոյնի գինիին ազդեցութեամբ ամեն բան վարդագոյն կը տեսնէր, և բնաւ չէր կասկածեր թէ իր առաջարկը կրնար մերժուիլ։

Բայց վար իջնելուն պէս անակնկալ իրողութեան մը հանդիպեցաւ։

Երբոր մէկ կողմէ Ֆրանսական զօրքը ճանբայ կ'ելնէր սահմանագլուխն հասնելու համար. միւս կողմէ, Լանժվէն Մարքիզին կառքին մէջ, որ բանակին ետեւէն կ'երթար, և ուր՝ սովորական ժամանակ՝ դընդապետը գիշերները կը ննջէր, Մայր Նիքոլոյ, Պավէթ և Բէժան Նստած՝ կը պատրաստուէին դէպ ի փարիզ չուելու։

Գնդապետը, չգիտնալով Վիլէր Մարքիզուհւոյն ինչ եղած լինիլը, չէր ուզած կոմսին վերակացուին ձեռքը Թողուլ խեղճ աղջիկն, որ խելքը կորուսած էր։ Զը կրնալով իր հետ տանիլ, Մայր Նիքոլոյի յանձներ էր որ իր կառքով փարիզ Վիլէրի ապարանը տանի, ուր կը կենար բարի Ցովսէփն, որոյ վրայ կը խօսէր յաճախ տարաբաղդ աղջիկը։ Նոյն կառքը փարիզէն բանակը պիտի վերադարձնէր մատուսակուհին իր աղջկան հետ։

Թզուկին ամուսնական խորհուրդն, եթէ ոչ փըճացած, գոնէ անսահմանապէս ետ մնացած էր։

— Բէ՛հ, ըսաւ ինքնիրեն արբեալի մը փիլիսոփայութեամբ, դղեակը պիտի մնամ... եթէ ձանձրանամ, Ֆրանսական զօրաց բանակը կ'երթամ քառակուսի գլուխներուն երկրին մէջ։

Եւ Պլէրանքուր դառնալով, զօրադունդին հեռանալը դիտեց պարապին վրայէն . . . .

. . . .

Ճանբան, Լանժվէն Մարքիզը տեսնելով խեղճ Թո-

նին, որ տխուր և սրտաբեկ իւր քովէն կը քալէր · մինչդեռ փարիզէն այնչափ խանդով մեկնած էր · Հարցուց կէս մը չարամտութեամբ ·

— Պավէթին վրա՞յ կը խորհիս, տղա՛յ ։

Թօնի կարմրելով պատասխանեց ·

— Ոչ այս միջոցիս ։ Կը ջանամ գուշակել թէ ո՞ւր գնացած է արդեօք մարքիզուհին . . . ։

Նոյն միջոցին Լաֆնէյ ալ կ՚ըսէր Մորվայլի ·

— Գո՞հ ես . . . ։

— Գո՛հ ։ Մարքիզուհւոյն և իմ միջեւ կանգնած է դժբաղդ խելակորոյս տղեկին՝ բէժանի՝ պատկերը ։ Ո՛հ, կ՚ուզէի որ պատերազմին առաջին գնտակը զիս զարնէր . . . ։

Եւ Լասի աւելցուց ·

— Ստորին-Նահանգներն հասած ժամանակնիս չը պիտի՞ լսենք թէ խեղճ Վիլէր ինչպէս ինքզինք սպաննել տուած է մեզ համար ։

Եւ այս միջոցիս զօրականք կ՚երգէին ցնծագին, ուրախ լինելով իրենց մէն մի քայլափոխին վրայ, որ զիրենք Թշնամւոյն կը մօտեցնէր . . . ։

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

—=—

ՊԱՐՈՆ Շ . . .

Ա.

ԹՈՆԻԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԺԱՊԱՒԷՆՆԵՐԸ

—

Օրն ի բուն պատերազմեցան, ցուրտ և խորաթափանց անձրեւի մը տակ, որ առաւօտէն սկսեալ անդուլ շարունակեց։

Սորին-Նահանգաց մէջ էր պատերազմը։ Ֆրանսական զօրքն յարձակմամբ առաւ Սէնք-Էլթուալ (Հինգ-Աստղ) կոչուած ամրոցն, արիւնառուշտ կռուէ մը յետոյ։

Սաքս մարէշալ այս բերդը գրաւել տուած էր Լանժվէն մարքիզին, երիկուան մութը կոխած ժամանակ, սա լակոնական պատուէրը տալով.

—Ինչ որ ալ լինի, պէտք է պաշտպանել այդ ամրոց։

—Շատ աղէկ, պատասխանեց մարքիզն, որ իւր յօդացաւին յաճախ կրկնումներուն հակառակ՝ արի և աննկուն բնաւորութիւն մ'էր։

Մարէշալը՝ պատերազմն սկսած ժամանակ՝ քաջայանդուգն ծրագիր մը խորհած էր, զոր պէտք է քանի մը խօսքով բացատրել։

Այս ծրագիրն էր կտրել երկուքի բաժնել կայսերականաց բանակն, որ ահեղ դիրքեր բռնած էր բոլոր երկրին մէջ։

Սէնք-Էլթուալի ամրոցն, որ Ֆրանսացւոց ձեռքն ինկած էր, կայսերականաց ուշադրութիւնը գրաւելու և զօրեղ դառածութիւն մ'ընելու սահմանուած էր՝

մինչդեռ Մարէշալն արագ արշաւանօք ամուր բերդերուն վրայ պիտի քալէր ,

Լանժվէն մարքիզը զետեղեցաւ ամրոցին մէջ իր զօրագունդով , մէկ հրետանիով , որուն կը հրամայէր Պ. Րիշուֆ հարիւրապետն , և մէկ վաշտ Պուրկոնեան հեծելազօրով ։

Յետոյ իր սպաներն ի խորհուրդ գումարելով .

— Պարոննե՛ր , ըսաւ , մեր շուրջը քսան և հինգ հազար թշնամի ունինք . իսկ մեք հինգ հազար հոգի ենք ։

Եթէ կայսերականք այս ամրոցն ետ առնլու փորձ փորձեն , առ առաւելն հինգ վեց օր կրնանք դիմանալ , վասն զի դիւրաւ կրնան մեր Ֆրանսայի հետ հաղորդակցութիւնները կտրել ։ Արդ , հինգ վեց օրէն յետոյ , որովհետեւ Ֆրանսական բերդապահ գունդ մ'անձնատուր չլինիր , հարկ կը լինի բերդը վառօդով օդն հանել , մեզ ալ ի միասին ։

— Կը հանենք , ըսաւ Պ. Րիշուֆ ։

— Վայրիկ մը , ըսաւ մարքիզը , խորհինք , եթէ կը հաճիք ։

Լանժվէն մարքիզը շատ անգամ այնպիսի ռազմավարական հմտութեան և սքանչելի ճարտարութեան փորձեր տուած էր , որ Ֆրանսական բանակին մէջ չը կար սպայ մը՝ որ անսահման վստահութիւն չունենար անոր վրայ ։

Այս պատճառաւ իսկոյն մեծ ուշադրութիւն նուիրեցին անոր ։

— Պարոննե՛ր , ըսաւ , արեւմտեան կողմը , աստից մէկ փարսախ հեռի , ուրիշ ամրոց մը կայ , որ այս փոքրիկ ամրոցէն շատ աւելի ահաւոր է , այն է Մարկբոլէն (իշխան) ամրոցն , անտառի մը մէջ ։

— Ճշմարիտ է , ըսին քանի մ'սպայք , որք արդէն պատերազմած էին կայսերականաց դէմ և Սաորին-Նահանգաց ամենափոքր խորշերուն իսկ ծանօթ էին ։

— Մարկրավին բերդը, չարունակեց գնդապետը, ժայռի վրայ շինուած ամրոց մ՚է ։ Հազար պահապան զօրք այդ ամրոցին մէջ, քանի որ պաշար ունենան, կըրնան աշխարհի ամեն բանակներուն դիմադրել ։

Մարքիզին սպայակոյտի սպաներէն մին գլուխը ցնցելով .

— Հետեւաբար, ըսաւ, այդ ամրոցն առնուլը մըտքէ անցունելիք բան չէ ։

— Պա՜հ, ըսաւ մարքիզը ։

Եւ երբ սպայն զարմացմամբ անոր կը նայէր .

— Մտիկ ըրէք, ըսաւ . ես որ ձեզ կը խօսիմ, գըլխուս մէջ դրի որ այդ ամրոցը կրնանք առնուլ ։

— Ա՜, դժուար բան է այդ, զօրավա՛ր, ըսաւ ծերունի սպայ մը ։

— Եւ այս գիշեր . . . ։

Սպաներն իրենց գլուխը ցնցեցին ։

— Պարոննե՛ր, ըսաւ մարքիզը, պէտք է որ առնունք ։

— Եւ պիտի առնունք, գոչեց երիտասարդ մը, Պուրկոյնի զօրագունդէն պարզ դրօշակիր մը, անմօրուս պատանի մը, որ դեռ քսան տարու չկար ։

Մարքիզն անոր նայեցաւ ։

— Ա՜, դո՞ւ ես, Տիւքլո՛յ, ըսաւ ։

Դրօշակիր Տիւքլոյ ազնուական երիտասարդ մ՚էր, մեծահարուստ, քաջարի, որ դեռ տասնեւութ տարու չեղած՝ երեք ճակատամարտներու մէջ նշանաւոր եղած էր ։

— Ես եմ, զօրավա՛ր, պատասխանեց վստահութեամբ ։

— Է՜յ, Մարկրավին ամրոցը պիտի առնո՞ւք, դեռատի՛ աքաղաղս ։

— Այո՛, կ՚առնում ։

— Է՜հ, անհնարին չէ, վասն զի յաղթութիւնը պու-

նիկ մ'է, որ միշտ տկար կողմ մ'ունի երիտասարդաց համար ։

Ծերունի սպայք իրենց ընչացքը կրծելով կը ժըպտէին՝ առանց բնաւ հաւատալու ։

— Ուրեմն, ըսաւ գնդապետն, որ մէկ նայուածքով կը դատէր քաջ մարդիկն և անոնց խիզախ ձեռներէցութիւնն ու ճարպիկութիւնը կը գնահատէր, ես կը վստահիմ ձեր վրայ, Տիւքլո՛յ ։ Ուստի ձեր գործելու միջոցներուն վրայ խորհրդակցինք ։

Բայց գրօշակիրը խոժոռեցաւ ։

— Ներեցէք գիտել տալ ձեզ, զօրավա՛ր իմ, թէ ես իմ գիտցածս պիտի ընեմ ։ Եւ եթէ ինձ տասն մարդ տաք . . . ։

— Ի՞նչ ընելու համար, հարցուց Լանժվէն գնդապետն ։

— Ամրոցն առնլու համար, ըսաւ գրօշակիրը պաղարիւնով ։

Այս անգամ ծերունի սպաները բարձրաձայն ծիծաղիլ սկսան ։

— Տասն մարդ, զորս ես պիտի ընտրեմ, աւելցուց գրօշակիրն հանդարտութեամբ ։

Եւ մինչ սպաները կը շարունակէին ծիծաղիլ, աւելցուց ․

— Յիսնապետի մը հրամատարութեան ներքեւ ։

— Ո՞ր յիսնապետին ։

— Ա՜հ, զօրավա՛ր իմ, ըսաւ գրօշակիրն, իմ յիսնապետս դեռ տասնապետ է․ բայց կ'աղաչեմ որ այս պարագայիս համար յիսնապետ ընէք ։

— Անունն ի՞նչ է ։

— Օրն ի բուն առիւծի պէս կռուեցաւ, և իր ձեռօք կայսերական սպայ մը սպաննեց, որ վեց ոտք հասակ ունէր ։

— Բայց . . . անունը ։

— Տասն և եօթն տարու է, շարունակեց Տիւքլոյ։

— Այս դրօշակիրը խեւ է, մռմռաց հարիւրապետ մը, որ իւր ճերմակ ընչացքը կ'ոլորէր։

— Եւ, շարունակեց դրօշակիրը, զայն ձեր մեծութեան պիտի ներկայեմ։ Ասոր վրայ, դրօշակիրը վրանին դուռը բանալով, սպասող հրամանակատար զինուորին ըսաւ.

— Գնացէք կոչեցէք Թօնի տասնապետը։

— Թօնի՞, ըսաւ գնդապետը զարմացմամբ։

— Այո՛, զօրավա՛ր իմ։

— Զայն յիսնապե՞տ ընել կուզէք։

— Եթէ հաճի ձեր մեծութիւնը։

— Բայց դեռ տղայ մ'է . . . ։

Եւ այս մտածութիւնն ընելով հանդերձ, Լանժվէն մարքիզն իւր ընչացքին տակէն գոհութեան ժպիտ մը նշմարել կուտար։ Պարծանք կ'զգար իւր Թօնիին վրայ։

— Ես տեսայ անոր քաջութիւնը, շարունակեց դըրօշակիրն, և կը պատասխանեմ, զօրավա՛ր իմ, որ այն ճանբուն մէջ է, ուսկից կ'անցնին Ֆրանսայի մարէշալները . . . ։

— Ստուգիւ, ըսաւ սպիտակահեր հարիւրապետ մը, աշխարհ տակն ի վերայ դարձեր է։ Տասն և եօթն տարու տղայքն յիսնապետ կը լինին, դրօշակիրներուն ալ ամրոցներ առնլու պաշտօ՞ն կը յանձնուի . . . ։

Եւ մինչ ծեր սպայն նզովք կ'արձակէր, Թօնի տասնապետը ներս մտաւ։

— Թօնի՛, ըսաւ գնդապետ-զօրավարը պաղութեամբ. Տիւքլոյ դրօշակիրը ձեզ կրակին մէջ տեսած լինելով, յիսնապետի ժապաւէնները կը խնդրէ ձեզ համար։ Ես ալ կուտամ ձեզ։

— Գնդապե՛տ իմ, գոչեց պատանին սրտաղեղ։

— Ձեր շնորհակալութիւնն առնելու քաջութեամբ պատերազմելով պիտի յայտնէք ինձ։

Եւ Տիւքլոյ դրօշակրին դառնալով աւելցուց .

— Լա՛ւ , Տիւքլո՛յ , ձեր հետ առէք Թոմին . ձեր ձեռնարկին բոլոր պատիւն և բոլոր հոգը ձեզ կը թողում :

Տիւքլոյ գլուխը խոնարհեցուց ի նշան շնորհակալութեան , և դուրս ելաւ իր խնդրած տասն մարդիկը գտնելու :

Բ.

Պ. Պ. ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐՆԵՐԸ

—

Եթէ Տիւքլոյ դրօշակիրը չէր ուզած իր ծրագիրն իմացնել ոչ Մարէշալին և ոչ Լանժվէն մարքիզին , երկու հակադէմ զգացմանց պատճառաւ էր , համեստութեան և մնափառութեան :

Ասոր փորձն հիմա պիտի տեսնուի :

Պուրկոյնի զօրագունդը Սէնք-Էթուալ ամրոցին քով հասած ժամանակ , երիտասարդ դրօշակիրն ըսեր էր ինքնիրեն թէ ամրոցն՝ իր գեղեցիկ անուան հակառակ՝ հրապոյր չունէր :

Անտառին մէջ կամ Լօարոյ գետին վրայ պտոյտը , վտանգաւոր լինելէ զատ՝ յոյժ ձանձրալի կը թուէր : Տիւքլոյ արքեցող չէր , թուղթ կամ նարտ խաղալ չէր սիրեր . . . : Ճակատամարտէ և հեծելազօրաց կրթութեան օրերէ դուրս զուարթ ժամանակ անցունելու մեծ հաւանականութիւն չէր տեսներ :

Սակայն բանակետղին շրջականերն երիկուն մը վարդագոյն ու խարտեաշ աղջիկ մը տեսած էր խոկուն ճակատով և երկայն մազերով , որք իր աստղենկար թաւշեայ բաճկոնակին վրայ կ՚իյնային :

Արդեօք այնչափ բաղձացեալ պատեհութիւնն ա՞յս էր :

— Բէ՜հ, ըսաւ պատանին, եթէ Ֆրանսական պահապան զինուորք, մեր զուարթ ընկերակիցք, կը կարծեն թէ իրենց մէջ «էր կ'ընէն օրն է քուռն» . . . ես չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ Պուրկոյնի հեծելազօրքին այն նոյն արտօնութիւնները չունենայ . . . ։ Ի՜նչ աղուոր աղջիկ . լաւ չլինիր անոնց ձեռքը թողուլ . . . ։ Սատանան տանի զիս եթէ անմիջապէս ծանօթութիւն չկապեմ հետը ։

Եւ իւր փոքրիկ խարտեաշ ընչացքը գանգրելով՝ Տիւքլոյ քայլերը փութացուց աղջկան քով երթալու համար ։

— Անունը Պէթինա, Ռոխէն կամ Ճէսթրոյ լինելու է, ըսաւ . փորձենք սա անուններէն մին ։

— Է՜, օրիորդ Պէթինա՛, գոչեց ։

Աղջիկն տեղին դարձաւ ծիծաղելով .

— Ոչ Պէթինա . . . այլ Լիսպէթ, ըսաւ իւր սպիտակ ակռաները ցուցնելով ։

— Բոլորովին սխալ չեմ եղեր, գոչեց Տիւքլոյ ըղձայլմամբ և առանց շփոթելու ։

— Ո՞ւր կերթաք, գեղեցի՛կ Լիսպէթ, հարցուց Տիւքլոյ Գերմաներէն . չէ՞ք ուզեր ինձ վերադարձնել սիրտս, զոր անցած ժամանակնիդ յափշտակեցիք․

Այս երես երեսի գովեստը չողոքորթեց աղջիկն, որ կանգ առաւ խօսակցելու համար երիտասարդ զօրականին հետ ։ Տիւքլոյ լաւ չէր կրնար խօսիլ Գերմաներէնը, բայց իւր միտքն հասկցնելու չափ գիտէր ։ Մնաց որ, Լիսպէթ յոյժ յօժարակամ կը թուէր ։ Դրօշակիրին խեցբեկ Գերմաներէնն ամեն վայրկեան անոր ծիծաղը կը շարժէր, և առիթ կուտար ակռաները ցուցնելու, որոց վրայ պարծելու իրաւունք ունէր ։

Հինգ վայրկեան չանցած՝ Տիւքլոյ և աղջիկն աշխարհի լաւագոյն բարեկամներն էին ։ Օրիորդ Լիսպէթ խոստովաներ էր թէ ինք խոհարարի պարզ սպասուհի

Եւ Տիւքլոյ դրօշակիրին դառնալով աւելցուց ․

— Լա՛ւ, Տիւքլո՛յ, ձեր հետ առէք թոնին․ ձեր ձեռնարկին բոլոր պատիւն և բոլոր հոգը ձեզ կը թողում ։

Տիւքլոյ գլուխը խոնարհեցուց ի նշան շնորհակալութեան, և դուրս ելաւ իւր խնդրած տասն մարդիկը գտնելու ։

Բ․

Պ․ Պ․ ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐՆԵՐԸ

Եթէ Տիւքլոյ դրօշակիրը չէր ուզած իւր ծրագիրն իմացնել ոչ Մարէշալին և ոչ Լանժվէն մարքիզին, երկու հակադէմ զգացմանց պատճառաւ էր, համեստութեան և սնափառութեան ։

Ասոր փորձն հիմա պիտի տեսնուի ։

Պուրկոյնի զօրագունդը Սէնք-էթուալ ամրոցին քով հասած ժամանակ, երիտասարդ դրօշակիրն ըսեր էր ինքնիրեն թէ ամրոցն՝ իւր գեղեցիկ անուան հակառակ՝ հրապոյր չունէր ։

Անտառին մէջ կամ Լուքոյ գետին վրայ պտոյտը, վտանգաւոր լինելէ զատ՝ յոյժ ձանձրալի կը թուէր ։ Տիւքլոյ արբեցող չէր, թուղթ կամ նարտ խաղալ չէր սիրեր . . . ։ Ճակատամարտէ և հեծելազօրաց կըրթութեան օրերէ դուրս զուարթ ժամանակ անցունելու մեծ հաւանականութիւն չէր տեսներ ։

Սակայն բանակետղին շրջականերն իրիկուն մը վարդագոյն ու խարտեաշ աղջիկ մը տեսած էր խոկուն ճակատով և երկայն մազերով, որք իւր ասղնենկար թաւշեայ բաճկոնակին վրայ կ՚իյնային ։

Արդեօք այնչափ բաղձացեալ պատեհութիւնն ա՞յս էր ։

— Բէ՞հ, ըսաւ պատանին, եթէ Ֆրանսական պահապան զինուորք՝ մեր զուարթ ընկերակիցք՝ կը կարծեն թէ իրենց մէջ «էր ն'ըռէն օր» է բու-ռ . . . ես չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ Պուրկոյնի հեծելազունդն ալ նոյն արտօնութիւնները չունենայ . . . : Ի՞նչ աղուոր աղջիկ . լաւ չլինէր անոնց ձեռքը թողուլ . . . : Սատանան տանի զիս եթէ անմիջապէս ծանօթութիւն չկապեմ հետը :

Եւ իր փոքրիկ խարտեաշ ընչացքը գանգրելով՝ Տիւքլոյ քայլերը փութացուց աղջկան քով երթալու համար :

— Անունը Պէլթինա, Ռոխէն կամ Քէսթրոյ լինելու է, ըսաւ . փորձենք այս անուններէն մին :

— Է՛, օրիորդ Պէլթինա՛, գոչեց :

Աղջիկն ասդին դարձաւ ժպտելով .

— Ոչ Պէլթինա . . . այլ Լիզպէթ, ըսաւ իր սպիտակ ակռաները ցուցնելով :

— Բոլորովին սխալ չեմ եղեր, գոչեց Տիւքլոյ ըղմայլմամբ և առանց շփոթելու :

— Ո՞ւր կերթաք, գեղեցի՛կ Լիզպէթ, հարցուց Տիւքլոյ Գերմաներէն . չէ՞ք ուզեր ինձ վերադարձնել սիրտս, զոր անցած ժամանակնիդ յափշտակեցիք:

Այս երես երեսի գովեստը շողոքորթեց աղջիկն, որ կանգ առաւ խօսակցելու համար երիտասարդ զօրականին հետ : Տիւքլոյ լաւ չէր կրնար խօսիլ Գերմաներէնը, բայց իր միտքն հասկցնելու չափ գիտէր : Մնաց որ, Լիզպէթ յոյժ յօժարակամ կը թուէր : Դիւօշակլին խեցբեկ Գերմաներէնն ամեն վայրկեան անոր ժպիտը կը շարժէր, և առիթ կուտար ակռաները ցուցնելու, որոց վրայ պարծելու իրաւունք ունէր :

Հինգ վայրկեան չանցած՝ Տիւքլոյ և աղջիկն աշխարհի լաւագոյն բարեկամներն էին : Օրիորդ Լիզպէթ խոստովաներ էր թէ ինք խոհարանի պարզ սպասուհի

մ՚էր Քայլ Վոն Լայխթպէրկ Մարկրավին ամրոցին մէջ՝ որոյ բնակիչք ուրախ զուարթ կեանք կ՚անցունէին աներկմիտ լինելով թէ Փրանսացիք երբէք չէին համարձակիր իրենց ամրոցին հետ չփուելու ։ Ցիւքլոյ երդում ըրաւ Գերմանացի գեղուհւոյն թէ իր պաշտօնին համեստութիւնը բնաւ չէր կրնար պակսեցնել իր սիրոյն ջերմութիւնը ։

Կարճ խօսելով, տեսակցութեան ժամադրութիւն մ՚ըրին, որուն յաջորդեց երկրորդ մը, յետոյ երրորդ մը ։ Մինչ սակաւաթիւ զօրութիւն մը կը պահպանէր ամրոցը, Լիսպէթ և իր ընկերակիցք նպար առնլու համար ստէպ դուրս կ՚ելնէին առանց բնաւ երկիւղ ունենալու Փրանսացւոցմէ, բայց ամրոցը վերադարձած ժամանակնին հարկ եղած նախազգուշութիւնները կ՚ընէին, որպէս զի յանկարծական դաւի մը չհանդիպին ։

Քիչ քիչ, երիտասարդ դրօշակիրն, որուն Լիսպէթ շատ գէշ կը խօսէր իր տիրոջը Մարկրավին վըրայ, յաջողեր էր աղջիկէն թոյլտուութիւն առնալ ամրոցն երթալու և հոն անոր հետ տեսակցելու ։

Ասոր վրայ իր յատակագիծը չիներ էր, զոր իր արկածախնդիր ընկերներուն պիտի ցուցնէր ։

Բայց, ինչպէս որ արդէն հասկցուցինք, իրեն ծանր կուգար մէկ կողմէ համեստաբար ըսել թէ կնոջ մը սիրոյն շնորհիւ էր որ յաջողեր էր ամրոցը մտնելու, միւս կողմէ, հպարտութեան զգացումը թոյլ չէր տար իրեն ըսել թէ սպասուհիի մը տարփածոյն էր ։

Ցիւքլոյ ի խորհուրդ գումարեց իր մարդիկն ։

— Ես հնարը գտայ, ըսաւ, ամրոցին մէջ համախոհ ունենալու, և կրնամ ուզած ատենս հոն մտնել, այս պայմանաւ, բնականաբար, որ կերպարանքս փոխեմ ։

Բայց բաւական չէ ինձ միայնակ մտնել հոն ։ Պէտք է որ ձեզ ալ հետս տանիմ ։

Ես բաւական աղէկ կը խօսիմ Գերմաներէն, հե-տեւաբար կրնամ ես զիս իբրեւ երկրացի ընդունել տալ։ Ուստի գիւղացիի կերպարանք պիտի մտնեմ։ Ձեր մէջէն հինգն ալ, ամենէն յաղթահասակները նոյնպէս գիւղացւոյ կերպարանք պէտք է մտնեն։

Այդ հինգը մէկ մէկ պարկ պէտք է ունենան ի-րենց ուսը, եւ այն պարկերուն մէջ մէկ մէկ մարդ պի-տի գտնուին։

Այսպէս կարգադրուելէ յետոյ, ես գիշերուան մու-թը կոխած ժամանակ ամրոցին գաղտնի դուռը կը ներկայանամ։

— Ո՞վ էք դուք եւ ի՞նչ կ'ուզէք, պիտի հարցնեն ինձ բնականաբար։

Դուք ամենեւին ձայն մի հանէք։ Ես կը պատաս-խանեմ.

— Գետնախնձոր կը բերեմ, զորս օրիորդ Լիզապէթ գնած է ձեր խոհարաններուն համար։

Շատ հաւանական է որ պիտի հարցնեն.

— Ո՞ւր է ձեր սայլը։

Ես ալ պիտի ըսեմ թէ սայլ չունիմ. այլ իմ ծա-ռաներս բերած են պարկերը։

Զայս ըսելով ներս կը մտնենք առանց սպասելու որ մեզ հրաւիրեն։

Ներս մտնելէ յետոյ . . .

— Ներս մտնելէ յետո՛յ, գոչեց Թոնի ուրախու-թեամբ, պարկերը կը ծակենք, եւ պարը կ'սկսի։ Կ'երդնում Աստուծոյ մահուան վրայ, Պ. Տիւքլոյ դուք մեծ մարդ էք . . . ։

— Ուրեմն իմ յատակագծիս կը հաւանիք, Պ. Թոնի։

— Այսինքն թէ որ ես այս գործին չմասնակցէի, կատաղութենէս ինքզինքս կը կախէի։

— Ուրեմն, յիսնապե՛տ Թոնի, որովհետեւ յիս-նապետ էք հիմա . . . ։

— Ձեր շնորհիւ, Պ. Տիւքլոյ, որ՝ կը յուսամ՝ վաղ առաւօտ տեղակալ կամ հարիւրապետ պիտի լինիք։

— կամ պիտի սպաննուիմ, ըսաւ ծիծաղելով երիտասարդ գրօշակիրը։

— Օ՜, այդ խօսքը մի՛ ընէք։

— Բէ՜հ, բարեկա՛մ, այս բաղդին պէտք է սպասեն անոնք որ պատերազմի կ'երթան։ Պէտք է որ շատեր մեռնին որպէս զի ուրիշներուն տեղ բացուի...։ Բայց մեր արշաւանքը կազմուորինք։ Ո՞վ պիտի մըտցընենք գիւղացիի կերպարանք։

Զօրս զօրականք կային Պուրկոյնի գունդէն և չորս ալ Ֆրանսական պահապան զինուորք։ Չէին ուզած որ նախանձութիւն մտնէր երկու զօրագնդոց միջև։

— Էհ, դուն կորովի մարդու մը դէմք ունիս, ըսաւ Տիւքլոյ Ֆրանսական պահապան զինուորներէն մէկուն։ Ի՞նչ է անունդ։

— Նորման է, ըսաւ Թօնի, քաջ մը, որուն կ'երաշխաւորեմ։ Միանգամայն սատանային պէս լուռ է, իւր խօսքերովը մեզ չմատներ։

— Ուրեմն գեղացիի կերպարանք պէտք է մտնէ։

Լառոզ կասքոնն իւր բարեկամին քով էր, և կ'ուզէր անոր պէս գիւղացիի կերպարանք մտնել։ Թօնի արգիլեց զայն։

— Ա՜, ո՛չ, գոչեց, քու լեզուդ շատ երկայն է, սիրելի՛ Լառոզս։ Դուն պարկը մտիր, պարկը։

Համայն զինուորք ծիծաղեցան։ Ակնթարթի մէջ միւս դերերը բաշխուեցան։

— Մնաց որ, տղա՛ք, ըսաւ Տիւքլոյ, պէտք չէ ծածկենք ձեզնէ, գետնախնձորի դերը դժուարին մասն է։ Երբոր գործն իմացուի, միւսները կրնան փախչիլ, բայց պարկին մէջ փակուածներուն անհնար է ազատիլ։

— Աւանց հաշուելու որ, աւելցուց Թօնի, այդ

բիրտ Գերմանացիներէն միոյն խելքին կրնայ փչել պարկերէն մին ծակել, տեսնելու համար թէ գետնախնձորները լաւ տեսակէ՞ են։ Այն պարագայի մէջ պէտք չէ որ պարկին մէջէն ամենափոքր ձայն մ'ելնէ։ Կը լսե՞ս, Կասքո՛ն։

— Կ'երդնում որ մինչեւ իսկ եթէ գլխս խաչեն կամ մոխիրի մէջ եփեն, լեզուիս կղպանք կը դնեմ...։

Գ.

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

—

Ամեն մարդ պատրաստ էր։ Առանց ձայնի ճանբայ ելան կեղծ գիւղացիները՝ մէկ մէկ պարկ բեռցած, որոց իւրաքանչիւրին մէջ մարդ մը կար իր ու զէնքը բարձողին՝ այն է ընկերին զէնքերով։

Երբոր ամրոցին ծածուկ դրան մօտ հասան, Ցիւքլոյ հրաման ըրաւ որ կենան։

— Հրահանգնիդ չմոռնաք, ըսաւ կամացուկ մը։ Ներս մտնելնուդ պէս պարկերը վար պիտի դնէք, և ես նշան տալուս պէս, մէն մի գետնախնձոր՝ սուրի հարուածով մը պարկը պիտի պատռէ ու կանգնի, պարկերը բեռցողներն ալ իրենց զէնքերն առնլով ամենքս մէկէն ամրոցին պահապան զինուորներուն վըրայ պիտի յարձակինք. դէմ դնողները պիտի ըսպաննենք, մնացեալները գերի բռնենք։

Յետոյ միայնակ յառաջ երթալով ծածուկ դուռը բախեց։

— Ո՞վ է այն, հարցուց կնոջ ձայն մը գերմաներէն։

— Ես եմ, սիրելի՛ս, պատասխանեց Ցիւքլոյ։

Լիապէյթն էր, որ հեռուէն ճանչելով սուտ գեղա-

ցին, ամրոցին մատակարարին ընկերակցէր էր մինչեւ դուռը ։

Եւ որովհետեւ իր տարփաւորը մտնելու շահ մը չունէր, որով ինքզինք ալ մատնած կը լինէր, ամեն բան երիտասարդ սպային նախատեսած կերպին կատարուեցաւ ։

Արդարեւ Լիսպէթ քիչ մը զարմացաւ հինգ վկայից ներկայ գտնուելուն վրայ այնպիսի այցելութեան մը, զոր տարփական ժամադրութիւն մը կը համարէր. բայց յետոյ խորհեցաւ թէ Տիւքլոյ իր դերն յաջողութեամբ կատարելու համար բերած էր զանոնք ։

— Մտէ՛ք, ըսաւ մատակարարը ։

— Ներս եկէք գոչեց Տիւքլոյ իր մարդոց ։

Հինգ գիւղացիք՝ իրենց պարկերը շալկած, իրարու ետեւէ ներս մտան դուռը պահպանող զինուորին առջեւէն, որ խնդալով ձեռները կը շփէր ։ Անշուշտ խեղճ մարդը գետնախնձոր կը սիրէր ։

Ամրոցին դուռը գոցուեցաւ ։ Ֆրանսացիք ամրոցին մէջ էին ։

— Վար դրէք ձեր պարկերն, եղբա՛րք, ըսաւ Լիսպէթ, որ իր բարեկամին հետ մինակ մնալու կը փափաքէր. ձեզի լաւ ապուր մը պիտի տրուի խոհանոցին մէջ, մինչեւ որ ձեր մեծն երթայ գետնախնձորին գինն ստանայ ։

Հինգ պարկերը խնամով վար դրուեցան խոհարանին պատին առջեւ ։

Երբոր մատակարարը ձեռքը քսակին մէջ կ՚երկնցնէր ։

— Օ՛ն, գոչեց Տիւքլոյ անզէն մատակարարին վրայ ցատկելով ։

— Ի՞նչ է այդ, ուզեց գոչել դժբաղդ մատակարարը, բայց ժամանակ չունեցաւ ։ Տիւքլոյի թաշկինակը, զոր յառաջուց ծալլած էր, բերանը լաւ մը գոցեց. մինչ զօրականներէն մին անոր երկու թեւը դարձնելով շուտ մը կապեց ։

Նոյն միջոցին պարկերը կարծես հրաշիւք պատռուելով հինգ սպառազէն զինուոր երեւան հանեցին։

Լիսպէթ ապշած մնաց . . . ։

— Առինք ամրոցը, գոչեց Տիւքլոյ ուրախութեամբ։ Գործին ամենէն դժուարին մասը կատարուեցաւ։ Հիմա՝ քիչ մը ճարպիկութեամբ՝ Մարկրաւը մերն է։

— Օ՜հ, ըսաւ Լառող, եթէ քիչ մ'ալ մնայի այդ անիծած պարկին մէջ, պիտի խեղդուէի . . . կարծես թէ քարուշին մ'էի և զիս թաղել կը տանէին։

— Խօսելու ժամանակ չէ, շուտ ընենք, ըսաւ Թոնի։ Ո՞ւր է Մարկրաւին բնակարանը։

— Լիսպէթ պիտի ցուցնէ մեզ։ Օ՛ն, Լիսպէթ։

Աղջիկն աւելի մեռեալ էր քան թէ կենդանի։ Սակայն Տիւքլոյի վրայ ունեցած սէրը չէր թողուր իրեն դէմ կենալ. ուստի ցոյց տուաւ Մարկրաւին բնակարանն երթալու ճամբան։

Երիտասարդ սպայն ամենէն առաջ այն կողմը վազել սկսաւ։ Բայց հազիւ առաջին նրբանցքին անկիւնը կը դառնար, տապալեցաւ ինկաւ՝ գոչիւն մ'արձակելով։

Ստուերին մէջ կեցած մարդ մը դաշոյնով զարկեր էր զայն կուրծքէն։

Միանգամայն ամեն կողմէ Գերմանացի զօրականք կը դիմէին « Մա՜հ Ֆրանսացւոց » գոչելով։

Ամրոցին պահապան զինուորներն, որք յանկարծակիի բերուած կը կարծուէին, պատրաստ կ'սպասեն եղեր։

Մատնութիւն եղած էր։ Բայց յորմէ՞։

Աւա՜ղ, Լիսպէթի տարփանքն, որ Տիւքլոյի ձեռնարկին ծառայած էր, մահացու թշնամի մը հանած էր իւր դէմ, առանց իւր գիտնալուն։

Ամրոցին մէջ յիսնապետ մը կար, որ խոհարարուհւոյն գեղեցկութեանը զարնուած էր։

Աղջիկն ալ պահ մ'անոր տարփական բացին պատասխանած էր. բայց օրին մէկը բացորոշապէս յայտարարած էր որ յոյսը կտրէ իրմէ։

Ցխնապետը՝ կայծակնահար լինելով՝ իր միտքը չարչարեր էր որպէս զի այս փոփոխութեան պատճառը գտնէ։

Լիպէթի եռեւէն հետապնդելով տեսեր էր որ Ֆրանսացի սպայի մը հետ կը խօսակցէր։

Կատաղութիւնը բորբոքած էր, բայց ձայն չէր հանած, և միտքը դրած էր անձամբ իր վրէժն առնուլ։

Հետապնդութիւնը շարունակելով, նշմարեր էր որ կեղծ գիւղացիին գալուն կ'սպասէր, և մատակարարին հետ ամրոցին ծածուկ դուռը կ'երթար։ Ինքն ալ անոնց եռեւէն երթալով տեսեր էր որ կարծիքը սխալ չէր. գիւղացիներուն գլուխն իր հակառակորդն էր։

Ասկէց աւելի ապացոյց հա՞րկ էր զգալու համար թէ դաւ մը կար։

Վազեց իմաց տուաւ ամրոցին պահապան զինուորներուն։

— Ընկե՛րք, ըսաւ առանց աղջիկը բերան տալու, մատնուեցանք։ Ամրոցին դուռը բացուեցաւ Ֆրանսացւոց և ներս մտան. պէտք է որ զանոնք ամէնն ալ ջարդենք և թող չտանք որ անոնցմէ մին ողջ դուրս ելնէ։

Կասկածելով իրաւամբ թէ ներս մտնող Ֆրանսական զինուորք ամէն բանէ առաջ Մարկրավը բռնելու պիտի երթային, Գերմանացիք անոնց անցնելու միակ ճանբան բռնած էին։ Երբոր խեղճ Տիւքլոյ ամենէն առաջ ներկայացաւ, Լիպէթի տարփաւորն իր ձեռօք զարկաւ փռեց զայն իր ոտից տակ։

Թօնի՝ մոռնալով վտանգն՝ օգնութեան դիմեց Տիւքլոյի։

— Անօգուտ է, բարեկա՛մ, մրմնջեց երիտասարդ

սպայն. ես չըսի՞ քեզ թէ պիտի սպաննուիմ... Թո՛ղ զիս հոս և ետ դարձուր զինուորներդ որ պիտի նահանջեն... Հայրենեաց պատիւը միայն մտածէ...

Եւ արմուկին կռթնելով՝ գլուխը վեր առաւ ու գոչեց.

— Կեցցէ՛ արքայ...

Յետոյ՝ ուժն սպառած՝ ինկաւ ու վերջին շունչը փչեց։

Գերմանացւոց յանկարծական յարձակումէն Ֆրանսական զինուորք շփոթելով ընկրկեր էին։ Բայց Տիւքլոյի վերջին գոչման՝ Լառոզ սարսափելի յիշոցով մը պատասխանեց.

— Կայծակը զարնէ զիս եթէ ես մեռնելէ առաջ անոնց հինգը-վեցը չսատկեցնեմ... օ՛ն, յառա՜ջ...

— Յառաջ, կրկնեց Նորման։

Զինուորք համախմբեցան։ Թոնի գետնէն վերցուց խեղճ Տիւքլոյի սուրն որ ձեռքէն թռած էր։

— Զօրակա՛նք, ըսաւ անյողդողդ ձայնիւ, մեր գըլուխը մեռաւ քաջաբար։ Իբրեւ յիմնապետ, ես անոր տեղ կ՚անցնիմ. ես ալ անոր պէս պիտի ընեմ ի հարկին։ Բայց՝ ամէն բանէ առաջ՝ պէտք է անոր մահուան վրէժն առնունք, պէտք է յաղթել... օ՛ն՝ յառա՛ջ, յանուն Թագաւորին և վրէժխնդրութեա՜ն։

— Վրէ՛ժ, գոչեցին Ֆրանսացիք։

— Մա՛հ Ֆրանսացւոց, պատասխանեցին Գերմանացիք։

Կռիւն սկսաւ ահեղ և յուսահատ։ Ամրոցին պահապաններն՝ համախմբեալ՝ կատարելապէս գոցած էին ճանբան։ Տասն Ֆրանսացիք ճշմարիտ պաշարում մ՚ընելու հարկադրեալ էին։

Բայց ա՛յնպիսի կատաղութեամբ խուժեցին իրենց թշնամիներուն վրայ, որ անոնց առաջին շարքերը թաւալգլոր տապալեցան և երեք Գերմանացիք դիտապաստ փռուեցան։

Միակ Ֆրանսացի մը, Պուրկոյնի զօրագունդէն, Լատրանժ անուն, այս առաջին բախման մէջ վիրաւորուած էր։ Հրազէնի հարուած մ'անոր աջ դաստակը խորտակած էր։ Բայց արի զինուորն իր սուրը ձախ ձեռքն առնլով նորէն յարձակեցաւ առաւել կատաղութեամբ։

Երկրորդ յարձակում մ'ըրին Ֆրանսացիք։ Այս անգամ Գերմանացիք չկրնալով դիմանալ՝ ի փախուստ աճապարեցին։

Ֆրանսացիք անոնց ետեւէն իյնալով, մի քանին սպաննեցին։ Մնացեալ Գերմանացիք անձնատուր եղան։

Թոնի, ուրախութեամբ արբեալ, Ֆրանսական դրօշակը տնկեց ամրոցին աշտարակին վրայ, և այս նշանով իմացուց Սաքս մարէշալին և Լանժվէն գնդապետին թէ կրնային ամրոցը մտնել։

Քառորդ ժամ յետոյ ամրոցը կանոնաւորապէս գրաւուած էր, և Տիկին Թուանոնի հին աշկերտն, որոյ վրայ ներբող կ'երգէին զօրականք, գովեստներ լսեց Սաքս մարէշալէն։

Բայց երիտասարդ յիսնապետն, առանց պատասխանելու, խեղճ Տիւքըոյի դիակը ցոյց տուաւ, որոյ քով Լիսպէյժ ծունր դրած կ'աղօթէր արտասուագին։

— Տիւքըոյ քաջաբար մեռաւ պատւոյ դաշտին վրայ, ըսաւ Մարէշալն հանդիսաւոր կերպիւ, իր քաջութեանն արժանի յուղարկաւորութիւն պիտի լինի անոր։

Իսկ դուք, Թոնի՛ յիսնապետ, որ վտանգին մէջ արժանապէս յաջորդեցիք անոր, կրնաք նաև յաջորդել անոր աստիճանին։

Պարոննե՛ր, Պուրկոյնի գունդին մէջ պարապ չկայ։ Թոնի դրօշակիրը վաղ առաւօտ պիտի ճանչուի իր գունդէն։

— Ո՞վ . . . ես . . . արդէն սպա՜յ։

— Ինչո՞ւ չէ։ Դուք ինքզինքնիդ արժանի ցուցէք այդ աստիճանին տեղը գրաւելու, և արդարութիւն է որ ստանաք․ ․ ․։

— Օ՛ն, Թօնի՛, ըսաւ Լանժվէն գնդապետը նոր դրօշակիրին, դու զօրավարութիւն կ'երազէիր, ահա մեծ քայլ մ'առիր։

— Բայց ձեզնէ բաժնուիլ հարկ կը լինի, գնդապե՛տ իմ։

— Ճշմարիտ է և կը ցաւիմ. բայց նորէն կը դառնաս կուգաս։ Քու այդ ընթացքիդ նայելով, կրնամ խոստանալ որ տեղապահի աստիճան մը պարապ մնալուն պէս՝ քեզ տամ։ Կայսերականք կը բանան քեզ այդ պարապը․ ․ ․։

— Ա՜հ, եթէ Տիկին Թուանոն զիս տեսնէր․ ․ ․։

Նոյն միջոցին սրահին դուռն աղմուկ մ'ելաւ։ Թօնին շրջապատելով խնդակցութիւն յայտնող սպաներն ուժգնութեամբ մէկ կողմ մղուեցան, կին մը կայծակի պէս ներս մտնելով և զամենն հրմշտկելով գնաց Թօնիի ճիտէն կախուեցաւ և խանդաղատանօք համբուրեց։

Այս շրջազգեստաւոր փոթորիկը, պէտք կա՞յ ըսելու, Տիկին Թուանոն էր։

Զօրագնդին մեկնելէն ի վեր վարած կեանքը կեանք չէր. շարունակ Թօնիի վրայ կը խորհէր, որ պատերազմին վտանգներուն ենթարկուած էր, և կը վախնար որ այլ ևս չպիտի տեսնէր։

Ո՞ւր էր, ի՞նչ կ'ըսէր, ի՞նչ կ'ընէր իւր սիրելի աշկերտը. զինքը միտք կը բերէ՞ր. աւա՜ղ․ ․ ․։

Իւր Տէ Ժէօ-Նէօֆ փողոցը, զոր յոյժ կը սիրէր, մահու չափ տխուր կ'երևէր աչքին, վասն զի Թօնի ոչ ևս կը բնակէր հոն. իւր այն զուարթ խանութը բանտ կը թուէր իրեն, վասն զի Թօնի հոն չէր։

— Չերկնցնեմ, ըսաւ Տիկին Թուանոն պատմելով

զայս, մէկ երկուք չըսի, շունչս Վիլէրի ապարանն առի . . . ։

— Վիլէրի ապարա՞նը . . . ընդմիջեց Թոնի, որ իր մայրագրին խօսքերու հեղեղին առջեւ բառ մ'արտասանելու միջոց չէր գտած ։ Ի՞նչ կայ չկայ Վիլէրի ապարանին մէջ ։

— Հոն հասայ ճիշդ այն միջոցին՝ ուր Տիկին Նիքոլոյ և իր աղջիկն հոն կը տանէին այն խեղճ օրիորդը, մարքիզուհւոյն քոյրն, որ խելքը կորուսած էր ։ Հէ՜ք տղայ ։ Ահա մե՜ծ դժբաղդութիւն մը . . . ։ Բայց ի՞նչ կուգար ձեռքէս . . . ինձ պէտք եղածը քու վրայ լուր մ'առնուլ էր ։ Առի, և լաւ լուրեր . . . ։ Տիկին Նիքոլոյ և աղջիկը բանակը պիտի վերադառնային ։ կառքին մէջ ինձ համար ալ նստելու տեղ մը կար . . . ի՛նչ կուզէ թող ըլլի, մնաք բարեաւ ըսի Մոնմարթրի թաղին և ահա հոս եկայ . . . ։

Զայս լսելով բարեսիրտ կինն հնչուն համբոյր մը զետեղեց պատանւոյն այտին վրայ ։

Թոնի աքաղաղի մը պէս կարմրած էր . . . ոչ թէ տիկին Թուանոնի համար ամօթ զգալով, այլ կը վախնար որ սպաները տարօրինակ չգտնեն այս գորովանքն այնպիսի կնոջ մը կողմէ որ երեսուն և չորս տարեկան էր, մինչդեռ Թոնի տասն և եօթն տարու էր ։

Բայց Տիկին Թուանոն իր ճանբորդութեան պատճառաւ մազերուն աւրուած ըլլալովը հանդերձ՝ գեղեցիկ ու սիրուն էր, և աւելորդ է ըսել թէ դեղանի կանանց շատ կը ներուի . . . ։

Տիկին Թուանոնի եռեւէն հասան Մայր Նիքոլոյ և Գավէլթ ։ Իր սովորական խիզախութեամբ զգեստավաճառն անոնցմէ առաջ անցնելով՝ ռումբի պէս ամրոցին մէջ ինկած էր ։

Մայր Նիքոլոյ անկէ լաւ գիտէր յարգել զինուորական կանոններն, և կ'սպասէր իր աղջկան հետ որ-

պէս զի Լանժվէն մարքիզը ներս մտնելու հրաման ղրկէր։

Բանակետղը հասած ժամանակնին իմացած էին Թոնիի և իւր մարդոց ըրած ճարտար քաջագործութիւնը։

Երբոր պատանւոյն անցած վտանգներուն պատմութիւնը լսեց, Պալէթ՝ դող ելնելով՝ լալ սկսած էր . . . իսկ յետոյ իւր սիրելւոյն գրօշակրի աստիճան բարձրանալը լսելով խոկուն դէմք մ'առած էր։

Արդարեւ անոր այսչափ արագ բաղդաւորութեան վրայ կ'ուրախանար ու կը փառաւորուէր . բայց խորհելով որ եթէ ինք վիկէր մարքիզին դուստրն էր, իւր մայրը Նիքոլոյ մատռուակուհին էր, կը հարցնէր ինքն իրեն թէ Թոնի փայլուն սպայ մը լինելէն յետոյ չափազանց բարձր դիրք մը չէ՞ր ունենար իրեն հետ բաղդատմամբ։

— Արդեօք չպիտի՞ արհամարհէ աղջկորդին, կ'ըսէր ինքնիրեն հառաչելով . . . ։

Դ.

ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄ

—

Զօրաբանակին ճանբայ ելնելէն յետոյ, ամեն անցած տեղերը, Լաֆնէյ, Լասի և Մորվայլ տեղեկութիւն փնտռեր էին վիկէր մարքիզին վրայ։

Կը յիշեն ընթերցողք թէ վիկէր մարքիզը Պլէրանքուրի դղեակէն մեկնած էր ըսելով թէ ինքզինք սպաննել տալու կ'երթար։ Կատարա՛ծ էր իւր չարաշուք խոստումը։

Առաջին հանդրուաններէն սկսեալ, կրցին ստուգել թէ արդարեւ դէպի սահմանագլուխը կ'երթար, վասն զի ամեն տեղ անոր անցնելուն հետքը կը գտնէին։

— Այո՛, կ՚ըսէին գիւղացիները, օթեւանապետներն ու պահապաններն՝ որոց կը հարցնէին, այո՛, տեսանք որ Ֆրանսական պահակազօրաց սպայ մ՚անցաւ աստից։ Կը թուէր թէ յոյժ ստիպողական էր իր ուղեւորութիւն, վասն զի ամեն հեռաւորութեանց և ճանբաներուն վիճակին վրայ տեղեկութիւն կ՚առնուր. որպէս զի, կ՚ըսէր, կարենամ երկու հանգրուանը մէկ ընել։

Արդ տարակոյս չը մնաց որ Վիլէր ի մահ կը դիմէր արագընթաց. իր բարեկամներն իրենց համոզման հակառակ ցաւ կ՚զգային անոր վրայ։ Այնչափ բարեհամբոյր, այնչափ քաջ մարդ մը, իր պաշտած կնոջմէն հրաժարի և թշնամեաց կարգերուն մէջ մահ փընտըռելու երթա՜յ . . . ։

Եթէ իրենց երդումը չլլինէր, այն սոսկալի ու հանդիսաւոր երդումը զոր Ֆրաուլէնի առջեւ տուած և Պլէրանքուրի մէջ նորոգած էին այնչափ սարսափելի անցքերէ յետոյ . . . ։ Առանց այն երդման՝ զոր չէին ուզեր իրենք աւրել, պիտի վազէին Վիլէրի ետեւէն ու ըսէին .

— Մի՛ զոհեր ինքզինքդ, մեզ հետ կեցիր, որ քու բարեկամներդ ենք, ինչպէս ժամանակաւ . . . .

. . . .

Հինգ օր երթալէ յետոյ կորուսին անոր հետքը։

Նորէն երեք կամիր Մարդիկը կը հարցնէին միմեանց թէ ո՛ր կողմ գնացած էր արդեօք, գեղացի մ՚ըսաւ անոնց թէ իրենց գնացած ճանբէն առաւել կարճ բայց նուազ բանուկ ճանբայ մ՚ալ կար։

Տարակոյս չէր մնար որ Վիլէր այն համառօտ ճանբան ընտրած էր։

Հարիւրապետները խորհեցան որ Լոռքոյ գետին եզերքն հասած ժամանակնին պիտի իմանային անոր փառաւոր մահը։

Սակայն Սէնք-Էթուալի բանակետղին մէջ, Լասի, Լաֆնէյ և Մորվայլ, որք իրարմէ բաժնուելով այլ և այլ կողմեր գնացած էին լուր առնլու, չկրցին որ եւ է տեղեկութիւն մը քաղել, որ Վիլէրի սպաննուած լինիլն ենթադրել տար իրենց:

Ճշմարիտ է որ դեռ յառաջապահներու թեթեւ կռիւներ միայն եղած էին . . . :

— Անշուշտ իրեն արժանի դատած չէ այդ մանր կռիւներուն մէջ մեռնիլ, ըսաւ Լասի:

— Եթէ նորէն խաղ մ'ըրած չէ մեզ, պատասխանեց Մորվայլ:

— Ի՞նչ նպատակաւ, հարցուց Լաֆնէյ:

— Ճշմարիտ է: Ո՞վ կ'ստիպէր զինք որ գար մեզ գտնէր, մեզ գոհացում տար և երդումը նորոգէր:

— Ուրեմն ի՞նչ եղած է:

— Ջեմ գիտեր. թերեւս ճանբան արկածի մը հանդիպած է:

— կեցէք, ըսաւ Լասի, միտքս բան մը կուգայ: կարելի չէ՞ որ ինքզինք իբրեւ հասարակ զինուոր ըսպաննել տուած լինի և ոչ իբրեւ հարիւրապետ:

— Դիւրաւ կրնանք ստուգել զայդ: վօպանի հըրամանագրէն ի վեր, պատերազմի մէջ մեռնողներուն ամենուն ալ անունները գրի կ'առնուին, թէ՛ հասարակ զինուորաց և թէ՛ սպայից: Մինչև ցարդ, փառք Աստուծոյ, մեր կողմէ մեռնողներուն թիւը մեծ չէ: Դիւրաւ կրնանք համրել: Եւ գնացին մեռնողներուն ցանկը տեսնելու:

Բնաւ հետք չկար Վիլէրի:

Մինչև իսկ տեղի չկար ենթադրելու թէ կեղծ անունով մը մեռած էր: Մեռեալներուն ամենն ալ հին զինուորներ էին, ծանօթ իրենց ընկերակիցներուն, որք անոնց իսկութիւնը կրնային հաստատել:

— Ուրեմն, գոչեց Լաֆնէյ վերադարձին, տարա-

կոյս չմնար որ Վիլէր ճանբան տեղ մը կեցած պէտք է լինի, որովհետեւ ոչ ոք տեսած է զայն։

— Սպաննուած չլինելն աներկբայելի է, աւելցուց Լասի։

— Ա՜, ըսաւ Մորվայլ, դուք ալ ինձ պէս նշմարեցի՞ք մարքիզուհւոյն և Վիլէրի մեկնելուն զուգադիպումը։

— Ճշմարիտ է, գոչեց Լամնէյ։

— Եթէ մարքիզուհին գնաց գտաւ զայն կանխաժամադրեալ տեղ մը . . . ։

— Հնարին չէ այդ . . . ։

— Ինչո՞ւ . . . ։

— Բայց այն ժամանակ ի՞նչ էր շարժառիթն այն սրտաշարժ կատակերգութեան, զոր եկաւ խաղաց մեր մէջ։

— Նպատա՞կը։ — Պարզ է. նախ մեզ քնացնել. յետոյ անգամ մ՚ալ վիճակարկութեան բաղդը փորձել՝ առաջին որոշումն ոչնչացնելու համար. վերջապէս այն յուսահատական կեղծ համակրութեան շնորհիւ պարտաւորել զՄորվայլ, որ վիճակը շահած էր, տարի մը պայմանաժամ շնորհելու, զոր ինքն, Նենգաւորն Վիլէր, մեռեալ կարծուելով մեզնէ, ուրախութեամբ անցունէ իւր կնոջ հետ, ծիծաղելով մեր դիւրահաւատութեան վրայ . . . ։

— Ո՜հ, ո՛չ, այդ անհնարին է։ չափազանց վատութիւն է։

— Իւր առաջին նենգութիւնը չա՞մբաստաներ զինքը։ Այս անգամ ալ քան զմեզ ճարտար բրդաւ. ահա իրողութիւնը . . . ։

— Այո՛, բայց նորէն կը գտնենք զինքն, և այն ժամանակ . . . ։

Եւ սակայն կարմիր Մարգիկը խաղի եկած չէին։ Վիլէր անկեղծութեամբ և սրտի մօք երդուած էր

երթալ մահ խնդրել Թշնամիներէն ։ Այս նպատակաւ ճամբայ ելած էր ձիարձակ, ամենէն կարճ և ամենէն արագ ճամբաները փնտռելով։

Բայց, եթէ կարմիր Մարդիկն աւելի մանրամասն տեղեկութիւն հարցնէին գիւղացւոց, պիտի իմանային թէ իրենցմէ առաջ կին մ'անցած էր՝ սպայի մը անցնիլն հարցնելով իրենց պէս։

Այն կինը, կրնան գուշակել ընթերցողք, մարքիզուհին էր։

Դղեակին պատուհանէն տեսեր էր մարքիզին քառասմբակ փախուստը։

Գաղափար մը ծագեր էր մտքին մէջ։ կոմսն հոն չէր որպէս զի իր վրայ հսկէր . . . ։ Արդեօք չէ՞ր կրնար փախչիլ և երթալ իր ամուսինը գտնել։

Իսկոյն իր ունեցած ստակն ու գոհարեղէնն առնելով վար իջեր, ձի մը համետել տուեր և հեծնելուն պէս ճամբայ ելեր էր իր ամուսնոյն ետեւէն։

Բայց մարքիզն արդէն շատ ճամբայ առած էր։

Ամեն հասած գեղերը, մարքիզուհին տեղեկութիւն կը հարցնէր, և ամեն անգամ կ'ըսէին իրեն թէ կապոյտ և սպիտակ համազգեստով և կարմիր տառատակով սպայ մ'անցած էր իրմէ քանի մը ժամ առաջ։

Երեք օր և երկու գիշեր մարքիզուհին այսպէս շարունակ գնաց, մի միայն իր ձիոյն ուտելիք և քանի մը ժամ հանգիստ տալու համար կանգ առնելով, առանց որոյ խեղճ կենդանին՝ պարտասած՝ չպիտի կըրնար շարունակել ճամբան։

Երրորդ օրուան առաւօտուն իմացաւ որ կարմիր ժիկնոցով մարդը մէկ ժամ միայն առաջ էր իրմէ։

— Տեսայ անցնիլն, ըսաւ գիւղացի մը՝ որուն կը հարցնէր ։ Իր ձին սաստիկ յոգնած, և գրեթէ կաղած լինելով, դժուարաւ կը քալէր. կը կարծեմ որ շուտով կրնաք հասնիլ ետեւէն։

Հայոէ քշեց իր ձին . . . ։

Մեծ անխոհեմութիւն էր ըրածը . վասն զի իր ձին ալ մարքիզինէն ոչ նուազ յոգնած էր ։

Երկու փարսախ երթալէ յետոյ ձին ինկաւ չընչասպառ ։

Տիկին վիլէր, նպատակին հասած պահուն ձախողութեան կը հանդիպէր ։

Բայց իր զօրեղ հոգին վհատիլ չէր գիտեր ։ Քալելով գնաց մինչեւ մօտակայ գիւղը, միտքը դնելով որ երկրագործի մը ձի գնէ և ճանբան շարունակէ։

Առաջին տեսած անձը, որուն դիմեց այս նպատակաւ, զարմացական բացագանչութիւն մ'արձակեց ։

— Ահա երկրո՞րդ մ'ալ, ըսաւ գիւղացի կինը ։

— Ի՞նչ, երկրորդ մ'ալ, հարցուց Հայոէ զարմանօք ։

— Այո՛, դուք երկրորդ անձն էք որ այդպիսի առաջարկ մը կ'ընէք ինծ այսօր։

Դեռատի կնոջ սիրտն ուժգնապէս բաբախել սկըսաւ ։

— Եւ ո՞վ է այդ միւս անձը, հարցուց ։

— Ազնուական պարոն մը, սպայ մը . . . ։

— Կապո՞յտ հագած . . . ։

— Այո՛, կարմիր Թիկնոցով ։

— Նոյն ինքն է, ըսաւ Հայոէ ինքնիրեն ։

— Ձի չունի՞ք ։

— Ձիուն ոտքը կոտրած էր գիւղը մտած ժամանակ ։ Խեղճ կենդանին այն վիճակին հասած էր որ չէր կրնար սրունքներուն վրայ կանգնիլ ։

— Եւ ուրիշ ձի՞ մը վաճառեցիք անոր ։

— Ոչ, ես չկրցի վաճառել, բայց պայտառ Յակոբին ղրկեցի, որ կրնայ ձի մը հայթայթել անոր ։

— Ո՞ւր կը բնակի այդ պայտառ Յակոբը ։

— Հոնա, աջ Թեւի վրայ վերջին տունը ։ Դարբնոցը փառած է, կրնաք տեսնել ։

Տիկին Վիլէր վազեց Յակոբէն դարբնոցը գնաց ։ Հոն մեծ ուրախութեամբ իմացաւ որ ձին դեռ տըրուած չէր ։

— Վաղը պիտի գայ մեր ուզած ձին , ըսաւ պայտառն , և ազնուական պարոնը պիտի գայ առնու ։

— Բայց ո՞ւր է այդ ազնուական պարոնը ։

— Կ'սպասէ ։

— Ո՞ւր ։

— Պանդոկը ։

— Ո՞ր պանդոկը ։

— Է՜հ , Կոտն Վէնէօր պանդոկը . . . անկէ ուրիշ պանդոկ չկայ այս երկրիս մէջ ։ Աջ կողմի փողոցէն գընացէք , յետոյ ձախ կողմի փողոցը մտէք , ագլխուրէն անդին երրորդ տունն է ։ Դրանը վրայ եղեւնի ոստ մը կայ , այն է Վարպետ Կաթինէի Կոտն Վէնէօր պանդոկը ։

Հայտէ վազեց գնաց նշանակեալ պանդոկն և դուռն հրելով ներս մտաւ ։

Մեծ դահլճին մէջ մարդ մը նստած էր վառարանին մօտ , գլուխը ձեռներուն մէջ առած ։

Դրան բացուիլը լսելով այն կողմը նայեցաւ ։

Վիլէր մարքիզն էր ։

Ե.

ՄԱՀՈՒԱՆ ՏԵՂ ՍԷՐ

Երբոր տեսաւ իր սիրելին զոր տակաւին մոլեգնաբար կը պաշտէր , մարքիզը ցատկեց նստած տեղէն ։

Երկու գոչիւն հնչեց , ուրախութեան գոչիւն մը , զոր Վիլէր չկրցաւ զսպել , յաղթանակի գոչիւն մը, զոր մարքիզուհին արձակեց ։

Մէկէն իրարու բաղկաց մէջ նետուեցան լալով և միանգամայն խնդալով ։

Կը թուէր թէ սիրոյ առաջին յայտարարութիւնը կը փոխանակէին․ առաջին համբոյրը կուտային միմեանց, և թէ անցեալն երբէք գոյութիւն ունեցած չէր ։

Գալով ապագային, միթէ կրնայի՞ն մտուընին բերել այն պահուն, ուր՝ այնչափ զարհուրելի անցքերէ յետոյ ներկայն ամյնչափ քաղցր էր ։

Պանդոկապետ Կաթինէի ձայնը զանոնք իրականութեան վերադարձուց ։

Ո՞ւր էին, գիւղի համարակ պանդոկի մը մէջ, Փարիզի և Սոռլին-Նահանգաց կէս ճամբան, Փարիզի, ուստից կը փախչէր մարքիզն, Սոռլին-Նահանգաց, ուր երթալ մեռնիլ ուխտած էր ։

— Շուտ ըրէ՛, հարիւրապետին ճաշը բեր, կը պոռար Կաթինէ իր սպասուհւոյն, լայն կրնակը դրանը դարձուցած ։

— Ճաշը սենեակս տարէք, ըսաւ Վիլէր ։

Պանդոկապետն աղւին դառնալով, մարքիզուհին տեսնելուն պէս՝ չփոթեցաւ և յարգանօք ողջունեց ։

— Ինչպէս կամիք, հարիւրապե՛տ իմ, ըսաւ․ կը յուսամ որ տիկին հարիւրապետուհին գոհ կը լինի ։ Կապոյտ սենեակն, ուր ձեզ պիտի դնեմ, երկրիս մէջ գտնուածներուն լաւագոյնն է ։ Մէջի կարասիներուն ամենն ալ մեր հանգուցեալ իշխանին աճուրդէն առնուած են ։ Մայրաքաղաքին մէջ անոնցմէ գեղեցիկը չկայ ։

— Կը տեսնենք, ըսաւ մարքիզն ընդմիջելով պանդոկապետին չաղակրատանքը, մեզ այդ նշանաւոր կապոյտ սենեակը տարէք, և երբոր զանգակը զարնեմ, կերակուր բերէք ։

Պանդոկապետն հնազանդեցաւ, և սեղանին վրայ դրուած սպասն եա տարուեցաւ ։

— Այսպէս, ըսաւ մարքիզուհին երբոր մինակ մնաց ամուսնոյն քով, գիտէիր որ քեզ մեռած կը կարծէի, և փոխանակ սրտիս դառն կսկիծը փարատելու, կը փախչէիր ինձմէ։ Ո՜հ, շատ գէշ բան էր այդ ըրածդ։

— Հայտէ՛, պատասխանեց մարքիզը, զիս մի՛ դատեր, այլ ցաւէ՛ վրաս։

— Գոնէ խօսէ և ինքզինքդ չքմեղացուր։

Եւ մարքիզն, որ մինչև այն օրն, ինչպէս գիտենք՝ մարքիզուհին չտրտմեցնելու յուսով ծածկած էր անկէ Ֆրանսուլէնի գաղտնիքը, պատմեց անոր կարմիր Մարգոց երդումը, պարահանդէսի տեսարանէն սկսեալ, ուր չորս մարդ սիրահարած էին իրեն, մինչև Պլէրանքուրի եղերական խորհրդակցութիւնն, ուր այն անողոք երդումը նորոգուած էր։

Մարքիզուհին կուլար։

Բայց լոկ սարսափը չէր որ արտասուք թափել կուտար իրեն։

— Դուն չես սիրեր զիս . . . մրմնջեց ընդմիջելով իւր հեկեկանքը. դուն չսիրեցիր զիս երբէք . . . եթէ սիրէիր զիս, այդ վատ երդումը չէիր կնքեր բարեկամներուդ հետ։ Դուն զիս չէիր ճանչեր, կամ գոնէ չճանչել կը կարծէիր, անարգ՝ բայց ձեզ արանցդ բնական եղող խաղ մը կը խաղայիր, որովհետև ձեզ համար սէրն առժամեայ զուարճութիւն մ՚է միայն։ Ամենէն աններելին այս է որ երկար ժամանակ հետս ընկերակցելէ յետոյ, գիտնալով ո՛րչափ կը սիրէի քեզ, սիրտ կ՚ունենաս նորոգելու այն ամօթալի երդումն և ի՛նչ պայմաններով։ Ոչ միայն զիս վիճակարկութեան ենթարկեցիր, այլ և սպաննել ուխտեցիր։

Եւ այրի քեզնէ՞։

Այո՛, սակայն այսու հանդերձ, կը ներեմ քեզ. բայց կեցիր, ապրէ, զիս սիրէ։ Ա՜հ, ո՛րչափ կը սիրեմ քեզ . . . Զիս այլ ևս չպիտի թողուս, այնպէս չէ՞։

— Բայց չեն ներեր ինձ անոնք ։

— Անո՜նք ։ Մեզ ի՞նչ փոյթ, միթէ անո՞նք պիտի մտածեմ։ Միթէ դու կը մտածէի՞ր զանոնք փարիզ եղած ժամանակնիս, Սէն-Լուի կղզւոյն անկիւնն, ուր այնչափ երջանիկ էինք ։

— Ա՜ւաղ, գոչեց մարքիզը, կրնա՞մ հիմա չմտածել զանոնք . . . ։ Պատւոյ թմրեալ զգացումը զարթուցին սրտիս մէջ . . . ։ ինքզինքս արհամարհելը զիս կը մեռցնէ ։

— Կը մեռցնէ՜ քեզ, իմ թեւերո՜ւս մէջ . ի՜նչ զարմանալի բաներ կ'ըսես ։

— Կ'աղաչեմ, լռէ . քու խօսքերդ զիս կ'արբեցընեն ։ Մնաս բարեաւ . . . ։

— Ուրեմն ալ չե՞ս սիրեր զիս ։

— Կը պաշտեմ, բայց Ֆրասուլէնէն առաջ ապրած չէի ։ Կորուած ժամանակս, մեռած ժամանակս, քու անունդ պիտի յեղյեղեմ։

— Ուրեմն ի միասին երթանք . աշխարհս շատ մեծ է, կը ծածկենք մեզ . և այդ սոսկալի անցեալը լոկ երազ մը կը լինի ։

— Պատիւն ալ երա՞զ է ։

Վայրկեան մը լռութիւն տիրեց այս միակ հնչուն բառին վրայ . . . պատուոյ . . .

Յանկարծ մարքիզուհին ոտքի վրայ ելաւ, թեւերը կուրծքին վրայ դրաւ, և մարքիզին մօտենալով.

— Բայց ե՛ս, ի՞նչ կը լինիմ ես այդ բոլոր պատմութեան մէջ ։ Ո՜հ, այո՛, գիտեմ, քիչ մ'առաջ ըսիք ինձ . զիս Մօրվալի հետ կ'ամուսնացնէք . . . Եւ տակաւին կը համարձակիք պատուոյ խօսք ընել ։ Խօսինք ուրեմն պատուոյ վրայ, խոշոր բաներ գործածենք ։ Դուք կուզէք հաւատարիմ կենալ այն երդման որ ձեզ ձեր բարեկամներուն կը կապէ ։ Ի՜նչ գեղեցիկ հաւատարմութիւն, որ զիս մեծապէս կը քաջալերէ, վասն

զի ինձ ալ, ոչ թէ մութի մէջ և ծածուկ, այլ եկեղեցւոյ մէջ, Աստուծոյ և մարդոց առջեւ երդում ըրուիք, զիս սիրելու և մինչեւ ձեր կենաց վերջին վայրկեանը պաշտպանելու, Այն ժամանակ այդ վերջին վայրկեանը փութացնելու խօսք չէիք ըներ։ Ուրեմն երդման դէմ երդում. ձեր բարեկամներուն հետ ինչպէս կուզէք կարգադրեցէք։ Բայց ես ձեր ինձ տուած երդման կատարումը կը պահանջեմ։ Ամուսին մ'ունիմ, որ բովանդակապէս իմս է, ես ալ բովանդակապէս անորն եմ։ Կուզեմ որ ինձ մնայ։

Զայս ըսելով, մարքիզուհին, կուրծքն ուռած, աչերը փայլակնացայտ, շրթունքը ծիրանեգոյն, վիզերի վրայ ծռած, ինչպէս ագահն իւր գանձուն, թեւերն երկնցուց իբր թէ զայն բռնելու, ամրապինդ գրկելու և թող չտալու որ ձեռքէն առնուն։

Ցիկին վիլէր ստուգիւ անդիմադրելի էր . . .։

Իւր հրավառ ձեռքը մարքիզին դպչելուն պէս, սա՝ բռնկած, գգլխած, ինքզինքէն ելած, մարքիզուհւոյն ամուսնական ճարտասանութենէն և իգական դիւթիչ գեղեցկութենէն յաղթուած, ինք ալ թեւերը բացաւ և զայն խանդով սեղմեց իւր սրտին վրայ։

— Ա՜հ, գոչեց, ինչո՞ւս պէտք ուրիշները. ինչո՞ւս պէտք մնացածը։ Դու զիս կը սիրես, ես ալ քեզ կը պաշտեմ. անունս տուի քեզ և դու իմս ես։ Այո՛, մեզ իրարու կապող կապէն աւելի նուիրական ի՞նչ կրնայ լինիլ։ Ա՜հ, կը թուի թէ նորէն կեանք կ'առնում . . .։

Եւ այս երկու մարմնոց մէջ մի և նոյն հրդեհը բորբոքեցաւ. շուրթերն իրարու հանդիպեցան . .։

Ամեն բան մոռցուեցա՜ւ։

Արդեօք Մօրվայլ, Լամբէյ և Լասի գոյութիւն ունէի՞ն։

Արդեօք աշխարհի վրա՞յ Ֆրատլէն անուամբ ամրոց կա՞ր, Պլէրանքուր անուամբ դղեակ կա՞ր։

Երկու ճակներ միայն կային երկնից ներքեւ, Ադամ ու Եւա, վերագտեալ դրախտին մէջ։

Արդ, կը մոռնանք։ Տասն կանգուն անդին հայր կաթինէ, կուան վէնքէօրի պանդոկապետը յիշոց կ'արձակէր յոգնելով շամփուրին վրայ դարձունելէ ոսկեզօծ հաւ մը, զոր ուզող չկար . . .։

Զ.

ՊԱՏՈՒՈՅ ՎՐԷԺԸ

—

Պատերազմն սկսած էր։ Սաքս մարէշալն, որ Պըլէրանքուրէն անցնելէ առաջ վէրսայլի մէջ յաղթականի մ'արժան եղած պատիւներով ընդունուած էր, Թանկապէս տուժել պիտի տար կայսերականաց այն կէս վրիժառութիւնը զոր իւր բացակայութեան ժամանակ, յանդգնութիւննին աւելնալով, փորձած էին։ Եթէ Լորէնի կարոլոս իշխանն, որ Աւստրիական բանակին կը հրամայէր, նոր զօրութիւններ ստացած էր, Սաքս մարէշալն ալ Ֆրանսական բանակին կը տանէր։ Մնաց որ, իւր ներկայութիւնը միայն կարեւոր օգնութիւն մ'էր։ Այս մարդ տենդէ ու ջրգողութենէ կարկամեալ, հազիւ շարժելու կարող, պատերազմի դաշտին վրայ հրաշալի զգաստութիւն մ'ունէր. ռազմավարութիւնը մոռցնել կուտար իւր ցաւերը։

Ֆրանսական բանակը Պրիւսէլի առջեւ համախըմբեալ էր։

Ութսուն գումարտակ հեծելազօր և քսան վաշտ հետեւակազօր, Շայլա դ'Էրկոմնին հրամանատարութեամբ բանակեալ էր ի Տանտէրմօնտ։ Քոնթի իշխանը Ռէնի բանակին կը հրամայէր, յորմէ Սաքս մարէշալը քսան և չորս վաշտ հետեւակ և երսուն և եօթն գումարտակ հեծեալ զատեց, որպէս զի երիթան անհանգիստ ընեն

Մոնս, կամիր և Շարլռուա քաղաքները։ Հեծեալք բանակին աջ կողմը բռնած էին, կարբնաւորք ձախ կողմն, և թնդանօթներն ու Ֆրանսական պահակագունդք միջավայրը։

կայսերականք՝ Ֆրանսական զօրաց համախմբումն արգելուլ փորձած էին։ Իրենց հեծեալները քանի մը անգամ մինչև Ֆրանսացւոց կազմելի բանակետղին մօտ եկած էին անհանդիստ ընելու և մինչև իսկ յանկարծակի կոխելու համար. բայց միշտ ետ մղուած էին։

Արդ այս ամեն յարձակմանց ժամանակ, երբոր Ֆրանսական զօրախումբերը թշնամին վանելու կ'ելնէին, մարդ մը չգիտցուիր ուստի՛ց երեւան ելնելով այն զօրաց առաջին կարգին մէջ կը տեսնուէր և կատաղաբար թշնամւոյն վրայ կը յարձակէր։

Թշնամին փախչելուն պէս, այդ մարդն ալ նորէն աներեւոյթ կը լինէր։

Ո՞վ էր, ուստի՞ց կուգար։ Մարդ չէր գիտեր։ Քանի՛ քանի անգամ, այն զօրախումբերուն սպաներն, որոց քով այդ մարդը կռուած էր, ջանացեր էին զինքը գտնելու և իրենց շնորհակալութիւնն ու խնդակցութիւնն յայտնելու իրենց ըրած օժանդակութեան համար, և չէին կրցած գտնել զայն։

Այս բան այլ և այլ պատմութեանց նիւթ եղաւ բանակին մէջ։

Ոմանք կը պատմէին թէ այդ զարմանալի կտրիճն Աւստրիացի ազնուական մ'էր, մահացու թշնամի Կարոլոս դուքսին, որ կայսերական զօրաց հետ դուրս կ'ելնէր, և կռուին սկսելուն պէս, իւր սուրն անոնց դէմ կը դարձնէր։

Այլք կը հաստատէին թէ Պէլճիացի հայրենասէր մ'էր, Ֆրանսայի կուսակից, որ իւր կարծիքը չհամարձակելով յայտնել, այսպէս կատաղաբար կը կռուէր կայսերականաց դէմ։

Ոմանք ալ պարզապէս կ՚ըսէին թէ սատանան էր։

— Տեսէք, կ՚ըսէին այս վերջինները իրենց կարծիքն ապացուցանելու համար, ինչպէս կ՚երեւնայ ու կ՚աներեւութանայ։ Ասկէ զատ՝ կը տեսնէք որ չզարնուիր, հրացանի գնտակները կը փախչին անոր կուրծքէն, սուինները կը խոտորին անկէ . . . ։

Արդարեւ արտասովոր բան չէ՞ր որ այդ մարդը մինչեւ ցարդ հազար անգամ չէր մեռած։ Կարծես թէ մահը կը փնտռէր, և չէր գտներ . . . ։

Մորվայլ, Լասի և Լաֆնէյ ալ՝ բոլոր բանակին հետ լսած էին այդ տարօրինակ մարտիկին խօսքը, բայց չէին կրցած տեսնել։

Հետաքրքրաշարժ մասնաւորութեամբ մը՝ այդ մարդ տակաւին առիթ չէր ունեցած Ֆրանսական պահակագունդին կարգերուն մէջ կռուելու։

Երբոր բանակն յարձակում կրած էր Մայիս 3 ին Պարոն Թրէնիի զօրքերէն, սատանայ—մարդն, ինչպէս կ՚ըսէին, Սանթոնժի և Նիվէրնուայի զօրագունդերուն հետ անոնց դէմ քալած էր։

Մայիս 3 ին, երբոր Լովանտալ կոմսը կռուի բռնուեցաւ թշնամեաց հեծելազօրին հետ, Սաքսի կամաւորներուն մէջ էր այդ մարդն, և իր ձեռօք Աւըստրիացի հրամանատարն սպաննած էր։

Լուվէնի առջեւ համախմբեալ կայսերականաց բանակը, Ֆրանսական զօրքէն մղուելով՝ Տէմէր գետն անցեր էր։ Երբոր Ֆրանսացիք Լուվէնը գրաւեցին, առաջին Ֆրանսացի զօրականն որ Լեհացի կամաւորաց հետ խառնուելով քաղաքին դռնէն ներս մտաւ, այդ անծանօթ պատերազմիկն էր։

Ֆրանսացւոց յառաջխաղացումն այսպէս շարունակեց քանի մ՚օր։ Տիլ գետն անցան, Մալին քաղաքն ինչպէս նաեւ Անվէրսի խճուղին գրաւեցին և միջնա-

Ոմանք ալ պարզապէս կ'ըսէին թէ սատանան էր։

— Տեսէք, կ'ըսէին այս վերջիններն իրենց կարծիքն ապացուցանելու համար, ինչպէս կ'երեւնայ ու կ'աներեւութանայ։ Ասկէ զատ՝ կը տեսնէք որ չզարնուիր, հրացանի գնտակները կը փախչին անոր կուրծքէն, սուինները կը խոտորին անկէ . . .։

Արդարև արտասովոր բան չէ՞ր որ այդ մարդը մինչև ցարդ հազար անգամ չէր մեռած։ կարծես թէ մահը կը փնտռէր, և չէր գտներ . . .։

Մորվայլ, Լասի և Լաննէյ ալ՝ բոլոր բանակին հետ լսած էին այդ տարօրինակ մարտիկին խօսքը, բայց չէին կրցած տեսնել։

Հետաքրքրաշարժ մասնաւորութեամբ մը՝ այդ մարդ տակաւին առիթ չէր ունեցած Ֆրանսական պահակագունդին կարգերուն մէջ կռուելու։

Երբոր բանակն յարձակում՝ կրած էր մայիս 3 ին Գալուն Թրէնիի զօրքերէն, սատանայ—մարդն, ինչպէս կ'ըսէին, Սանթօնիի և Նիվէյնուայի զօրագունդերուն հետ անոնց դէմ քալած էր։

Մայիս 3 ին, երբոր Լովանտալ կոմսը կռուի բռնուեցաւ թշնամեաց հեծելազօրին հետ, Սաքսի կամաւորներուն մէջ էր այդ մարդն, և իր ձեռօք Աւըստրիացի հրամանատարն սպաննած էր։

Լուվէնի առջև համախմբեալ կայսերականաց բանակը, Ֆրանսական զօրքէն մղուելով՝ Տէմէր գետն անցեր էր։ Երբոր Ֆրանսացիք Լուվէնը գրաւեցին, առաջին Ֆրանսացի զօրականն որ Լեհացի կամաւորաց հետ խառնուելով քաղաքին դռնէն ներս մտաւ, այդ անծանօթ պատերազմիկն էր։

Ֆրանսացւոց յառաջխաղացումն այսպէս շարունակեց քանի մ'օր։ Տիլ գետն անցան, Մալին քաղաքն ինչպէս նաև Անվէրսի խճուղին գրաւեցին և մինչա-

նորդութեան ներքեւ. վասն զի վերջապէս, յոյժ դեռահասակ կը թուիք ինձ, պարոն սպայ։ Քանի՞ տարու էք։

— Քիչ ժամանակէն տասն և ութ տարու պիտի լինիմ։

— Տասն և ո՞ւթ տարու։ Ստուգիւ չեմ համարձակիր ըսել ձեզ...։

— Համարձակեցէ՛ք, համարձակեցէ՛ք, զօրավա՛ր իմ, ըստ պատանին զմայլելի յանձնապաստանութեամբ։ Գիտեմ, տղու դէմք ունիմ, բայց եթէ կամենաք հարցնել Լանժվէն մարքիզին, իմ հին գնդապետիս, և Սաքս Մարէշալին, որ իւր ձեռօք տուաւ ինձ սպայի աստիճանս Մարկրավի ամրոցին մէջ...։

— Ի՞նչ կ'ըսէք, դո՞ւք էք...։ Ուրեմն թոյլ տուէք ինձ, դեռատի բարեկա՛մս, խնդակցութիւն յայտնել և միանգամայն բացատրել ձեզ թէ ի՛նչ կ'սպասեմ ձեզնէ և ձեր մարդոցմէն, վասն զի ժամանակը կարճ է...։

— Ես ալ այդ բանին համար եկած եմ, զօրավա՛ր իմ։

— Պարտիք մինչև պարսպին խրամատն հասնիլ առանց տեսնուելու...։

— Կը հասնինք, զօրավա՛ր իմ։

— Բերդին մէջ մտնել։

— Կը մտնենք։

— Շրջականերն հետապօտել մինչև հնար եղածին չափ հեռի։

— Կը հետապօտենք։

— Եւ չսպաննուիլ։

— Ո՛, չափազանց կը պահանջէք, զօրավա՛ր իմ, դոչեց Թոնի ծիծաղելով։ Բայց վերջապէս, այդ ալ կը խոստանամ, չենք սպաննուիր։ Եւ դուրս ելաւ իւր մարդոց հետ։

Խրամատն ամայի էր։ Խուրձերն առանց դժուա-

րութեան նետուեցան փոսերուն մէջ, սանդուղները պարսպին դրուեցան . . . ։ Թշնամեաց կողմէ բնաւ մարդ չերեւցաւ ։

Քսան մարդիկը, հրացանները ուսընդանութ, սուրերն ակռաներով խածած, լռութեամբ վեր ելան ։ Թոնի ամենուն առջեւէն կ'երթար, Պուրկոնցի յիսնապետ մ'ալ ամենուն ետեւէն, պատրաստ իր սուրը վարսելու այն զինուորին կռնակն որ նահանջէր ։

Վերելակումն առանց արգելքի կատարեցաւ ։ Պարըսպին վրայ հասան։

Քսան Ֆրանսացիք, աչերնին մութին մէջ սուզած, քիչ քիչ կը յառաջանային հետազօտելով իրենց չուրջը։

Ցանկարծ սանդուղը ցնցուեցաւ նոր եկողի մը ծանրութեան ներքեւ ։ Մարդ մը հեւալով բերդին մէջ նետուեցաւ ։

— Փախէ՛ք, գոչեց, փախէ՛ք . . . ձեր այդ պտըտած տեղերուն տակն ական բացուած է . . . ։

Զօրականք՝ այս ձայնը լսելնուն պէս՝ այն կողմը դարձան ։

— Ընծանօթ պատերազմիկն է, մրմնջեց մին ։

— Մարդ-Սատանա՛ն է, գոչեց ուրիշ մը ։

— Վիլէր մարքի՛զն է, ըսաւ Թոնի ապշելով, դո՛ւք դո՛ւք . . . ։

. . . .

Արդարեւ Վիլէր մարքիզն էր ։

Եթէ հասարակ մարդ մը լինէր, մարքիզուհւոյն հանդիպումէն յետոյ, ուրիշ ամեն նկատում մէկ կողմ կը դնէր . . . զէնքն իր կնոջ առջեւ բերող այնչափ արկածներուն մէջ ճակատագրին կամ նախախնամութեան մէկ հրամանը տեսնելով կը խոնարհէր ։

Յիշենք այդ անցքերը ։

Ֆրաուլէնի չարաշուք երդման ժամանակ, Հայտէ, որուն Վիլէր մարքիզ կը տարփար, աղաչեր էր անոր

որ զինքը կոմսէն հեռացնէ, մարքիզն ալ իր սիրոյն ձայնը միայն լսելով խոստմնազանց եղեր էր։

Լաֆնէյ զայն պատժելու համար ետեւէն հասեր էր. մարքիզն՝ անոր սուրէն զարնուելով՝ մեռած կարծուելէ յետոյ ողջացեր էր։ Նախախնամութիւնն անոր քով տարեր էր այն պատուական կինն, որ ազատեր էր զայն։

Կարմիր Մարգիկը, շարունակելով իրենց վրէժխնդրութեան գործը, կ'ուզէին իրենց ձեռք անցունել մարքիզուհին։ Ցարօրինակ դիպուած մը, նոյն օրը նոյն գաղափարը կոմսին ալ միտքը ձգելով, որոը ձեռուընուն խլեց։

Հակառակ այն ջանից որով ծածկել ուզուեր էր Հայտէի քաշուած տեղը, դարձեալ գտնուեր էր։ Մորվայլ ազատեց զայն կոմսին ատելի գգուանքէն, բայց Թոնի յափշտակեց ձեռքէն։ Նոր զուգադիպութիւն մը վիլեր մարքիզը դղեակին փոսին մէջ բերեր էր այն միջոցին որ Թզուկը Մորվայլի կ'սպասէր։ Շնորհիւ այն գաճաճին, յաջողեր էր, զոհի դեր խաղալով ամենէն արիւնռուշտ եղերանցքին մէջ, ապաւէնել իր թշնամեաց խորհուրդը։ Հրաշքով մահուընէ ազատած, և զինքն իր կնոջմէն բաժնող անցքերուն մէջ Աստուծոյ մատը տեսնելով, հաշտուեր էր իր հակառակորդայ հետ, և պատերազմին մէջ մեռնելու դիմեր էր։ Դիպուածն անոր գնացած ճանբան ցոյց տուեր էր մարքիզուհւոյն, դիպուածը զանոնք երկուքն ալ միեւնոյն գիւղի մէջ իրարու հանդիպեցուցեր էր, ուր մարքիզուհին զայն իր թեւերուն մէջ գրկեր էր առանց անոր ուզելուն . . . ։

Ստուգիւ այս պարագաները բաւական էին զայն համոզելու որ դէպքերուն ընթացքին հետեւէր։ Մինչ Լասի, Մորվայլ և Լաֆնէյ, իրենց գումարտակներուն գլուխն անցած պիտի պատերազմէին կայսերականաց

դէմ, յոյժ դիւրին էր իրեն Հայտէի հետ ժամանակ անցունել ծածուկ ու անծանօթ տեղ մը . . . ։

Մարքիզուհին ծունկի վրայ եկած կը պաղատէր . . . Կը կրկնենք, հասարակ մարդ մը չէր կրնար դիմանալ այս հրապոյրին . բայց Վիլէր հասարակ մարդ չէր ։

— Նորէն խօսքիս դրժե՛լ, ըսաւ ինքնիրեն, Միթէ ես վատ և նենգաւոր լինելո՞ւ միայն սահմանուած եմ։ խոստացայ մեռնիլ առանց Հայտէն տեսնելու ։ Իմ կամացս հակառակ այսպէս եղաւ . . . Թող լինի . . . ։ Միխիթարութիւն մ'և գաղտնիք մ'է այս, որ հետս գերեզման պիտի տանիմ։ Բայց իմ ճակատագիրս պէտք է կատարուի . Ֆրատուլէնի բարեկամներուս տըւած երդումս Հայտէի տուած երդումէս առաջ է . .

. . . .

Եւ, հակառակ մարքիզուհւոյն աղաչանաց, որ անպատճառ իր հետ երթալ կ'ուզէր, համոզեց զայն որ փարիզ վերադառնայ, ուր բարի Ցովսէփ ուրախութեամբ պիտի բանար իրեն Վիլէրի ապարանքին դուռն ։

Իսկ ինք, նոր ձի մը գնելով տխրութեամբ և յամրաբար պատերազմի դաշտը պիտի երթար, ուր մահն իրեն կ'սպասէր ։

Եւ ճանբայ ելնելու կը պատրաստուէր . . . .

. . . .

— Այո՛, ես եմ ըսաւ Թոնիի, որ զինքը ճանչեր էր, բայց նորէն կ'ըսեմ ձեզ, փախէք ։ Ես վարէն տեսայ ականն ու վառած պատրոյգն, որ քանի մը վայրկենէն վառօդին պիտի հասնի . . . ։

Խօսքն աւարտելու չմնաց, զարհուրելի պայթիւն մը լսուեցաւ ։

Թոնի, իւր քսան մարդիկն և Վիլէր մարքիզն օդն ելան քարերու, հողերու, փայտերու և խուրձերու փլատակաց հետ, և օդին մէջ տատանելով վար թափեցան յօշոտեալ, մեռած կամ մահամերձ . . . .

. . . .

կայսերականք ինքզինքնին անձնատուր լինելու հարկադրեալ տեսնելով, պայծառ հարուածով մը լմննալ ուզեր էին։

Քակտեալ պարսպին տակն ական փորած էին։

Կը յուսային որ ընդհանուր յարձակում մը պիտի լինէր, ուստի ուզեր էին իրենց պատուարներուն հետ օդն հանել Ֆրանսական բանակին և գուցէ սպայակոյտին մէկ մասն։

Իրենց այս ծրագիրն ի դերեւ ելաւ։ Քանի մը մարդ միայն մեռան։

Բայց այն մարդոց մէջ էին, ինչպէս տեսանք, Թոնի դրօշակիրն և անծանօթ մարտիկն, որ ամիսէ մ՚ի վեր Ֆրանսական բանակին պաշտպանը կը թուէր։

Ուստի Ֆրանսացիք մեծ տրտմութեամբ հետեւեալ օրն Անվէրսի միջնաբերդը մտան . . . . . .

. . . .

Ինչպէս բոլոր բանակը, նոյնպէս և Լաֆնէյ, Մորվայլ և Լասի իմացան բերդին նետուիլն և այդ պայթման զոհ եղողներուն ով լինիլը։

Միանգամայն մինչև այն ժամանակ իրենց անթափանցելի եղող գաղտնեաց բանալին գտան։

Պուրկոյնի զօրագունդին յիսնապետն, որ Թոնիի հրամայած ջոկատին ետեւէն կ՚երթար, բերդին փոսերուն մէջ իյնալով մեռած չէր։

Հարցուելով՝ պատմեց անծանօթ մարդուն երեւումն և Թոնիի տուած անունն, որով ողջուներ էր զայն։

Անծանօթ մարտիկն այն անձն էր, զոր վերստին « դաւաճան » կը կոչէին։

Երեք կարմիր Մարդիկը կը հասկնային հիմա թէ ինչո՞ւ մարքիզը չէին կրցած տեսնել, ոչ կենդանեաց և ոչ մեռելոց մէջ։

Կը հասկնային նաեւ թէ ինչո՞ւ համար Ֆրանսա-կան պահակագունդին մէջ մարտնչած չէր ։

— Կ'ուզէր , ըսաւ Մորվալ , ոչ թէ անձնազոհ ըլլալ , այլ փառաւորապէս մեռնիլ , և ասոր համար նախաձեռնութիւնն իրեն պահել ։ Իւր նպատակն էր թանկ վաճառել իւր կեանքն և ոչ նուիրել ։

— Եւ իւր վերջին գործն անձնուիրութեան գործ մ'եղաւ ։ Փառքով մեռաւ . պատիւ իւր յիշատակին , ըսաւ Լասի ։

— Բանի մը վրայ միայն կը ցաւիմ , վերջին անգամ մը չկրցի ձեռքը սեղմել ։

— Ի՞նչպէս կրնայիր . կը փախչէր մեզնէ . դեռ ողջ մնացած ըլլալուն վրայ ամօթ կ'զգար . . . ։

Այս խօսքը ճշմարիտ էր , մարքիզն ամօթ կ'զգար ։ Կ'ամչէր երկրորդ անգամ երդմնազանց գտնուելուն վրայ ։

Իւր բարեկամները չէին գիտեր այս նոր ոճիրը ։ Բայց ինք գիտակցութիւն ունէր , և այս բաւական էր , շատ էր ։

Անոնց երեւցած ժամանակ , հետերնին խօսիլ , ձեռ-ւըննին սեղմել պէտք պիտի ըլլէր , և ամեն անգամ սեղմելուն՝ ցաւ պիտի զգար, խղճի խայթ պիտի զգար ։

Ուստի լաւագոյն կը համարէր չերեւնալ անոնց ։

Բայց այս անգամ տեսնելով խրամատէն վեր ելնող քսան զօրականաց կորստեան վտանգն , որուն ենթակայ էր նաեւ իւր բարեկամը , իւր եղբայրը , Թոնին , որոշեր էր երեւնալ Ֆրանսական պահակագունդին զօրաց մօտ ։

Առաջին կսկիծն անցնելէ յետոյ, մեռեալները փըն-տըռելու զբաղեցան ։

Լանժվէն մարքիզը, դառնապէս վշտացած, կ'ուզէր յուղարկաւորութեան պատիւ ընել տալ Թոնիի դիա-

կին ։ Լաճնէյ, Լաւի և Մօրվայլ ալ նոյն պատիւը Վիլէրի ընել կ՚ուզէին ։

Բայց, հակառակ ամենամանր խուզարկութեանց, անհնար եղաւ գտնել զանոնք քարերու և մեխերու արիւնազանդ չեղջակուտին մէջ ։

Ե.

ՀՐԵՇՏԱԿ ԵՒ ԱԳՌԱՒ

Եթէ Լանժվէն մարքիզն և կարմիր Մարդիկը չը կրցին այնչափ մանր խուզարկութեամբ գտնել Վիլէր մարքիզին և Թոնիի մարմինները, պատճառը շատ ուշ մնայնին էր ։

Արդարեւ, բերդին պարպուելուն հետեւեալ օրը կրցած էին իրենց խուզարկութիւններն սկսիլ ։

Արդ, պայթման գիշերը, կին մը, բանակին մէջ պտըտած զրոյցներէն իմանալով, պայթման տեղը վազեր էր ։

Այս կինը Տիկին Թուանոն էր ։

Իմացած էր թէ Թոնի՝ կամաւորաց խմբակի մը հետ՝ երկու ամսէ ի վեր կատարած վտանգաւոր ձեռնարկներուն նման նոր արկածի մը դիմագրաւած էր ։

Եթէ իր ձեռքը լինէր, խեղճ կինն, որոյ սրտէն արիւն կ՚երթար իր որդեգրին վտանգը մտածելով, անշուշտ թող չէր տար անոր այդ ձեռնարկը ։

— Զինուորական պարտքդ կատարէ՛, պիտի ըսէր անոր ։ Երբոր առիթը ներկայանայ, դժկամակութիւն մի՛ ցուցներ Թշնամւոյն առջեւ, այդ բաւական է. ի՞նչ հարկ կայ արկածներու և վտանգներու դէմ վազել ։

Բայց Տիկին Թուանոն գիտէր որ Թոնին համոզելու փորձն ունայն էր ։ Միթէ պատերազմին աւարտէն առաջ հարիւրապետի ուսնոց չպիտի՞ ստանար ։

Ուստի բաւականացեր էր միայն աղօթք ընելով անոր համար . . . և սրտատանջ անձկութեամբ սպասելով . . . ։

Ցանկարծ սարսափելի պայթիւն մ'ուժգնապէս թօթվեց խեղճ կինն . . . իսկոյն դուրս նետուեցաւ նստած տունէն և բանակը վազեց ։

Հոն զօրականք կ'ըսէին իրարու .

— Բերդը նետուեցաւ . ամենն ալ մեռան . . .

Մեռա՞ն , ամենն ա՞լ ։ Եւ այդ խմբակին հրամայողը Թոնին էր . . . .

Թոնի՜ . . . Թոնի՜ , մեռեա՞լ ։

— Ա՜հ , գոչեց կինը մորմոքեալ ։ Կ'զգայի որ այդ ձեռնարկն աղետաբեր պիտի լինէր իրեն ։

Ֆրանսական զօրքը պաշտպանողական դիրք բռնած էր խորհելով որ այս պայթումէն յետոյ բերդին պահակազօրը կրնար յուսահատ յարձակում մ'ընել բերդէն դուրս ։

Բայց ի՜նչ կրնային ընել Տիկին Թուանոնի՝ բերդը , կայսերականները , պաշարումը , պատերազմը . . . ։

Թոնի՜ . . . Թոնի միայն գրաւած էր իւր խելքն ու միտքը ։

— Պէտք է որ տեսնեմ զայն , ըսեր և դէպ ի բերդը ճանբայ ելեր էր , ամեն վտանգ աչքն առնլով ։

Հասաւ խրամատին քով ։

Տեսարանը սոսկալի էր , սրտաճմլիկ էր , քստմնելի էր ։ Վառօդին ուժով հեռւիներն արձակուած մեծահատոր քարերուն մէջ էին դիականց կտորներ , մարդկային մարմնոց մնացորդներ , որք դեռ կենսական ջերմութեամբ կը դողդոջէին , կտրած թեւեր , իրանէ զատուած սրունքներ , ջախջախեալ կուրծքեր , մուխէ սեւցած և մահուանէ ծամածռած այլանդակ գլուխներ ։

Այս չարաշուք շեղջակուտին մէջ , Տիկին Թուանոն թափառելով կը ջանար գտնել Թոնին այն անճանաչ

դիակներուն մէջ, հողին կը հանէր մեծամեծ քարերը, գերանները, խուրձերը վերցնելով, և յետ մէն մի ունայն փորձի կենալով, ցաւելով, բայց ոչ յուսահատելով . . . ։

Խե՜ղճ կին . . . ո՜րչափ բարոյական ուժ պէտք էր քաղեր իւր սիրոյն մէջ։

Սակայն դժուար չէր խեղճ Թոնին զանազանել ուրիշներէն։ Ամենէն մատաղատին էր և միակ սպայն։

Բայց վառօդը սեւցուցած էր համազգեստները։ Արիւնն ու ցեխն աղտոտած էր զանոնք . . . ։

Տիկին Թուանոն կը փնտռէր միշտ . . . ։

Յանկարծ փլած մարտկոցի մը քովէն տկար հեծութիւն մը լսեց . . . ։

— Թոնի՛, Թոնի՛, դո՞ւ ես, գոչեց։

Նոր հեծութիւն մը պատասխանեց այս կոչման։

Տիկին Թուանոն, կէս մութին մէջ զօրական մը տեսաւ պառկած, կուրծքը մեծ գերանի մը տակ բռնուած։

Մութը բաւական թանձր լինելուն, Տիկին Թուանոն չկրցաւ ճանչել զայն. բայց ով որ ալ լինէր, միտքը դրաւ օգնել։

Ցոյժ դժուարին գործ էր կնոջ մը համար վերցնել այն յաղթ գերանն որ ծանրացած էր խեղճ օրհասականին վրայ։ Եթէ վերցուցած ժամանակ տկարանար ու ձեռքէն թողուր, տակը մնացած խեղճ զօրականը կը ջախջախէր։

Իւր բոլոր ուժն ամփոփելով՝ Տիկին Թուանոն յաջողեցաւ գերանը մէկ կողմ առնուլ։

— Ա՜հ, ըրաւ զօրականն սփոփում զգալով։

— Ո՞վ էք, ո՛ր տեղերնիդ կը ցաւի, հարցուց ազատարարուհին։

Վիրաւորը չպատասխանեց. մարեր էր։

Տիկին Թուանոն՝ այնչափ աշխատութիւն կրելէ յե-

տոյ՝ չէր կրնար խեղճ տղան այնպէս Թողուլ ։ Թեւե֊րուն մէջ առնելով գրկեց, որպէս զի վերցնէ լոյս տեղ մը տանի ։

Ցանկարծ ճիչ մ'արձակեց ։ Իւր մատները զօրա֊կանին վիզն անցած շղԹայի մը հանդիպած էին, որոյ ծայրը մետալ մը կար ։

Տիկին Թուանոն կը ճանչէր այն ոսկի շղԹայն ու մետալը, զոր Թոնիի տուած էր Ֆրանսական պահա֊կադունդին զինուոր գրուած օրը ։

— Թոնի՛, Թոնի՛, դո՞ւ ես ։

Պատասխան չստացաւ, բայց զգաց որ երիտասար֊դին շրԹունքն իւր ձեռքը կը չօշափէին . . . Թոնի ալ զինքը ճանչեր էր ։

Իսկոյն գրկեց իւր Թոնին և տղու մը պէս վերցուց տարաւ . . . ։ Բայց առաջին փայրկենի ճիգ մ'էր ըրա֊ծը ։ Շատ չանցած՝ ուժը կտրեցաւ, և հարկ եղաւ գետինը դնել իւր բեռն, որուն քով ինք ալ փռուեցաւ ինկաւ լալով ։ Պէ՞տք էր որ իւր անդին, իւր միակ գանձը կորսնցնէր այն վայրկենին որ նորէն գտած էր ։

Տիկին Թուանոն, ճարահատեալ, երբոր օգնուԹիւն կոչելու վրայ էր, աչքն առնլով կայսերականաց ու֊չադրուԹիւնը գրաւելու և Թոնին իբրեւ պատերազ֊մական գերի անոնց ձեռքը ձգելու վտանգն, յանկարծ Թեթեւ ոտնաձայն մ'իւր ուշը գրաւեց ։

Իրմէ քանի մը քայլ անդին մարդ մը կը քալէր մեծ զգուշուԹեամբ, մերԹ ընդ մերԹ կը ծռէր՝ կարծես Թէ դիակները զննելով և յետոյ ձեռքը գրպանը խո֊Թելով ։

Տիկին Թուանոն իսկոյն հասկցաւ ինչ տեսակ մարդ լինելը ։

Այն «գորտ»ներէն մին էր, ինչպէս այն ժամանակ կը կոչէին, որք զօրաբանակներուն ետեւէն կ'երԹա֊յին, պատերազմի դաշտերուն վրայ մեռնողները կո֊

ղոպտելու համար ։ Ի զուր կը բռնէին զանոնք , կը բանտարկէին , մինչեւ իսկ կը ձաղկէին ։ Շահամոլութիւնը դարձեալ կը բերէր զանոնք մեղուաց խումբերու պէս ։

Այն սարսափելի կացութեան մէջ , ուր կը գըտնուէր , Տիկին Թուանոն վախնալու բան մը չունէր ։

— Է՛, բարեկա՛մ . . . գոչեց ։

Մարդը վեր ցատկեց և փախչելու պատրաստուեցաւ ։

Բայց տեսնելով որ դէմինը կին մ'էր , սիրտ առաւ ։

— Բարեկա՛մ, ըսաւ Տիկին Թուանոն , այդ ըրածնիդ գծուծ արհեստ մ'է , որ մեծ բան մը չը շահեցներ ձեզ ։ Կուզէ՞ք լաւ գործ մ'ընել և երեք լուի շահիլ ։

— Ի՞նչ գործ , հարցուց մարդը բոլորովին քաջալերեալ ։

— Հոս քանի մը խեղճ զօրականներ միայն կան , որոց գրպանին մէջ գանձեր չկան ․ Թողէք զանոնք և եկէք օգնեցէք ինձ , որպէս զի աս վիրաւորեալ երիտասարդ սպայն քաղաքը տանինք ։

— Շատ աղէկ ։

Բանակի ագռաւն իրօք չար մարդ մը չէր ։ Իսկոյն երկու հրացան առաւ գետնէն խաչաձեւ իրարու կապեց , վրան հաստ Թիկնոց մը փռեց , Թօնին կամացուկ մը վերցնելով վրան դրաւ , և այս ափյափոյ շինուած պատգարակին իւր կրնակն առնելու պատրաստուելով ․

— Կրնա՞ք մէկ ծայրէն բռնել , հարցուց ։

— Անշո՛ւշտ , պոռաց քաջարի կինը ։ Օ՛ն , քալե՛նք , և աներկբայ եղիք որ պարապ չպիտի ելնէք ։

Տիկին Թուանոն բռնեց իւր խօսքը , կէս ժամ յետոյ Թօնի լաւ անկողնի մը մէջ պառկած էր , և ագռաւը գրպանը լցուն ետ կը դառնար ։

Ահա այս պատճառաւ էր որ Լանժվէն մարքիզը չէր կրցած իւր Թոռան մարմինը գտնել։

Տիկին Թուանոն՝ իւր գործը կէս ճանբան թողող կին չէր։ Բժիշկ մը փնտռեց։

Բայց որովհետեւ չէր ուզեր որ իւր սիրելի Թոնին ձեռքէն խլեն, զինուորական վիրաբուժի չդիմեց։ Քաղաքային վիրաբոյժ մը բերել տուաւ։

Առաջին անգամ քննելուն, մարդը պռստեց յօնքը։

— Դուք ասոր քո՞յրն էք հարցուց։

— Ոչ։

— Կի՞նն էք։

— Դեռ տասնեւութ տարու չկայ։

— Սիրուհի՞ն էք ուրեմն։

Տիկին Թուանոն ցասման շարժում մ՚ըրաւ։ Այն ժամանակ բժիշկը կարծեց թէ ինքզինքնին վիրաւորներ դարմանելու նուիրող ազնուասիրտ կիներէն մին էր։

— Ուրեմն կրնամ ճշմարիտն ըսել ձեզ։ Ուրիշ զօրական մը խնամեցէք. այս խեղճն հազիւ երկու ժամու կեանք ունի։

Խեղճ կինը ճիչ մ՚արձակելով մարեցաւ ինկաւ օրհասականին անկողնին քով . . . .

. . . .

Այժմ տեսնենք թէ Վիլէր մարքիզն ի՞նչ եղած էր։

Կը յիշեն ընթերցողք թէ բերդը մտնող զօրականներուն «փախէ՛ք» պոռացած միջոցին՝ ականը պայթեր էր։

Մարքիզն ալ Թոնիի նետուած կողմը նետուեր էր։

Եթէ Տիկին Թուանոն՝ միմիայն իւր վաղեմի աշկերտը գտնելու չզբաղելով խուզարկութիւնը քիչ մը շարունակէր, պիտի նշմարէր որ նոյն գերանին տակ, քիչ մ՚անդին, մարտկոցին փլատակներուն մէջ ուրիշ մարդ մը տարածուած էր։ Այն մարդը մարքիզն էր։

Թոնին ճնշող գերանը մէկ կողմ առած ժամանակ,

Տիկին Թուանոն զայն ալ ազատած էր։ Արձակ օդն և առաւօտեան զովը մնացածն ըրին։

Մարքիզին վէրքերը ծանր չէին. ուստի ինքզինք քշելով մինչև բանակին շրջակաները տարած էր։ Հոն հասած ժամանակ՝ զօրականաց ոմանց խօսակցութիւնը լսեր էր։

— Անծանօթ պատերազմիկը գիտե՞ս ո՞վ էր։

— Այո՛, Վիլէր մարքիզն է եղեր։ Մորվայլ հարիւրապետը քիչ մ'առաջ անոր խօսքը կ'ընէր Լամնէյ հարիւրապետին։

— Եւ մեռեր է։

— Կ'երեւի։

— Մե՜ղք։

— Կը ճանչէի՞ր զայն։

— Անոր հրամանին տակ ծառայած եմ Ֆրաուլէնի առջեւ։

— Քա՞ջ մարդ էր։

— Հրամանատարներուն լաւագո՛յնը ... ո՜հ, իւր մահը մեծ կսկիծ պիտի տայ իւր վաղեմի զօրականներուն ...։

Զօրականներն հեռացան։ Վիլէր ուզեց կոչել զանոնք. բայց յանկարծ ներշնչում մ'եկաւ իրեն։

— Մեռա՜ծ ... զիս մեռած կը կարծեն ... ուրեմն թող այնպէս կարծեն։ Այո՛, ես մեռած եմ և երկար ժամանակ մեռած պիտի լինիմ. վասն զի կը տեսնեմ որ Աստուած ալ կուզէ որ ես մեռած լինիմ... միմիայն այլոց համար ...։

Ը․

ՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մահն հնձեր էր, բայց յաղթող էինք։

Լուի ԺԸ Թագաւորն յաղթանակաւ Անվէրս մտեր էր, զոր իւր զօրքերն առած էին, և նոյն իսկ զայն առնողներուն խնդակցութիւնն ընդուներ էր։ Ֆրանսական բանակն իւր ընթացքն յառաջ վարելով, և տեղ տեղ մանր կռիւներ ընելու համար միայն կանգառնլով, Մոնս բերդաքաղաքն առած էր, մէջի պահակազօրաց անձնատուութեամբն, և Սէն-Կիսլէն, Սոմպրէֆ և Էնհէվէն քաղաքները գրաւած․․։ վերջապէս Շարլրուայի պահակազօրն, ստացած օգնութեանց հակառակ, գերի առնուեր էր օգոստ. 2 ին, Քոնթի իշխանին զօրաբանակն իւր գործողութիւններն աւարտելով միացեր էր Սաքս մարէշալին զօրաց հետ։ որք Նամիւր բերդաքաղաքը պիտի պաշարէին։

Մորվայլ, Լաֆնէյ և Լասի, որոց զօրագունդը քանի մ՚օր հանգիստ կ՚ընէր Շարլրուայի մէջ, ի խորհուրդ գումարեցան իրաց վիճակը քննելու համար, զոր զարմանալի կերպիւ բարւոք կը գտնէին։

— Նախ, գիտել կուտար Լաֆնէյ, ազատեցանք այն մորմնացեալ փոքր սատանային ձեռքէն, զոր Լանժվէն մարքիզն իւր պաշտպանութեան ներքև առած էր, և որ՝ չեմ գիտեր ինչո՛ւ, շարունակ արգելք կը լինէր մեր գործոց․․․։

— Ճշմարիտ է, ըսաւ Մորվայլ, Թոնի ինքզինք սպաննել տուաւ։

— Խե՜ղճ տղայ, ինչ որ ալ էր, քաջութեանն ըսելիք չկար, Պարոննե՛ր, գոչեց Լասի։

— Ես չեմ ժխտեր զայդ, և չեմ ծածկեր ձեզնէ

թէ ես աւելի կը սիրեմ որ զօրականի մը փառաւոր մահն ունեցաւ, քան զայն մահն, որուն ինքզինք են-թարկեց քանիցս անգամ մեր սուրերուն առջեւ . . .։

— Իր յանդգնութեան զոհ գնաց, ի՞նչ կրնանք ընել։ Իսկ Վիլեր . . . ։

— Վիլեր իր խօսքը բռնեց. ինքզինք սպաննել տուաւ . . .

— Հիմա Մորվայլի վիճակը պարզեցաւ. այլ ուրիշ բան չմնար իրեն ընելիք, բայց միայն մարքիզուհւոյն սէրը գրաւել . . .։

— Էհ, պարոնն՛ր, ըսաւ Մորվայլ, թերեւս ձեր կարծածին չափ դիւրին չպիտի լինի . . . ։

— Այդ ձեր գործն է։ Եթէ ես ձեր տեղը լինէի, հրաման կը խնդրէի Քոնթի իշխանէն, որ քանի մ՚ա-ւուր համար փարիզ պիտի երթայ, զիս իր հետ տա-նիլ . . . ։

— Ո՛չ, ըսաւ Մորվայլ։

— Ինչո՞ւ համար։

— Վասն զի, Վիլերի մեռնելն իմանալուս պէս, Անվէրսէն երկու մարդ ղրկեցի, մին Պլէրանքուր, և միւսը փարիզ, որպէս զի տեղեկութիւն բերեն . . .։

— Էյ։

— Պլէրանքուր գնացողն եօ դարձաւ եկաւ՝ լուր բերելով թէ մարքիզուհին մէկ մ՚ալ տեսնուած չէ հոն։

— Փարիզ գնացողը՞։

— Կ՚սպասեմ։ Պիտի լուր բերէ ինձ թէ, ինչպէս կ՚ենթադրեմ, Տիկին Վիլեր Փարիզ գնացա՞ծ է իր քրոջը՝ Բէժանին քով։

— Ա՛հ, խե՛ղճ տղան, ըսաւ Լասի, այն տարիքին մէջ այնպիսի սոսկալի դժբաղդութեան մը հանդի-պի՛լ . . . ։

— Լռէ՛, գոչեց Մորվայլ, եղճի խայթ մը կ՚ար-

թընցնես սրտիս մէջ։ Այո՛, այո՛, այդ խեղճ աղջիկը կը սիրէր զիս....։ Ա՜հ, պարո՛ններ, մերթ ընդ մերթ կը հարցնեմ ես ինծի թէ արդեօք մեր ըրածն ապօրէն և վնասակար գործ մը չէ՞. արդեօք կանխաւ դատապարտուած գործ մը չէ՞ այն գործ, որ չորս հաւատարիմ բարեկամաց մէջ գժտութիւն ձգեց, երկու քաջ զօրական սպաննեց, և անմեղ ու անարատ աղջկան մը խելքը կորզեց....։

— Քու ձեռքդ է հրաժարիլ։

— Ո՛չ, երդում ըրած եմ, պէտք բռնեմ երդումս։

— Մտիկ ըրէ՛, ըսաւ Լասի։ Կը սիրե՞ս Բէժանն։ Այն ժամանակ, պատուոյս վրայ խօսք կու տամ, իմ մասիս թէ, վիլէր մեռած լինելով, երդումդ քեզ կը վերադարձնեմ։ Իսկ եթէ, ընդհակառակն, այդ խեղճ աղջկան վրայ գութ միայն կ'զգաս, որուն շատ արժանի է, եթէ կը կարծես թէ կրնաս առանց նախանձու տեսնել այդ աղջկան ուրիշի մը հետ ամուսնութիւնն, ուրեմն ես, Մար տը Լասի, կ'ըսեմ քեզ թէ անհոգ եղիր, ես այդ աղջիկը մխիթարելու և երջանիկ ընելու համար ձեռքէս եկածը կ'ընեմ։

Այս միջոցիս իրենց գումարուած տան դուռն ուժգնապէս բախեցաւ։

Սուրհանդակ մ'եկած էր փարիզէն, փոշիով ծածկուած։ Մորվայլի ղրկած մարդն էր։

Երեք կարմիր Մարդիկը շրջապատեցին զայն։

— Ըսէ նայինք, Ղուկաս, ի՞նչ լուր ունիս, հարցուց Մորվայլ։

Ղուկաս՝ արագ նայուածք մը ձգելով Լաֆնէի և Լասիի վրայ, վարանիլ սկսաւ։

— Կրնաս խօսիլ այս պարոններուն առջեւ, ըսաւ Մորվայլ. ասոնք տեղեակ են գործերուն, և ինծ չափ շահ ունին քու ուղեւորութեանդ արդիւնքն հասկնալու։

— Եթէ այդպէս է, պատասխանեց սուրհանդակն՝ հաճեցէք ուրեմն մտիկ ընել զիս։ Ինձ տրուած հրամանին համեմատ գնացի Փարիզ, և հոն ոչ թէ ձեր տպարանն, այլ պանդոկ մ'իջայ, և ասոր համար ընտրեցի Արմ տը Պրըթայն պանդոկն, որոյ վարձակալն հայրենակիցս է։

— Կարճառօտ խօսէ, ըսաւ Մօրվայլ։

— Պատուական գինի մ'ունենալու առաւելութենէն զատ, Արմ տը Պրըթայն պանդոկը Պէթինի գետափին վրայ է, Վիլէրի տպարանէն երկու քայլ հեռի։

— Թերևս չափազանց մօտ էր, ըսաւ Մօրվայլ․ քու ներկայութիւնդ կրնար կասկած արթնցնել։

Ղուկաս ծիծաղիլ սկսաւ։

— Կը յուսայի որ զիս աւելի լաւ կը ճանչէիք, ըսաւ։ Արմ տը Պրըթայն պանդոկն երթալէ առաջ մորթս փոխեցի․ կտաւէ վերարկու մը հագայ, կեղծամս հանեցի և գլուխս գեղացիի խոյր մը դրի, այնպէս որ տեսնողը զիս գաւառացի կը կարծէր, ծառայութեան տեղ մը գտնելու համար Նոր Փարիզ հասած։ Այս ձևով ներկայացայ, աղաչելով պանդոկապետը՝ Պ․ Լըռու, որ զիս դրացի տպարանին սպասաւորներէն ոմանց հետ յարաբերութեան դնէ։

— Գերազա՛նց մտածութիւն։

— Այո՛, և շատ աղէկ յաջողեցաւ, որովհետև Վիլէրի տպարանին ծառայներէն մի քանին, իրիկունները պառկելէ առաջ կուգային վարպետ Լըռուի պանդոկը գինի կը խմէին ուրիշ դրացի սպասաւորաց հետ՝ չաղփաղփելով իրենց տիրուըտոց վրայ։

— Եւ յարաբերութիւն կապեցիր այդ սպասաւորաց հետ։

— Այսինքն, պատասխանեց Ղուկաս, շատ չանցած անոնց անհրաժեշտ ընկերն եղայ։ Շատ անգամ

ես կը վճարէի անոնց խմած գինիին ստակն, որպէս զի ծառայութեան լաւ տեղ մը գտնեն ինձ ։

“ — Ցաւալի է որ մարքիզն հոս չէ, ըսաւ իրիկուն մը Վ.իլէրի ապարանին սպասաւորներէն մին, անշուշտ ձեզ հաւնելով ծառայութեան կ՚առնուր իւր քով ։

“ — Ո՞ւր է որ, հարցուցի ես ալ ։

“ — Ա՜հ, հետաքրքրաշարժ պատմութիւն մ՚է ։ Երկար ժամանակ մեռեալ կարծուեցաւ, և Տիկին մարքիզուհին անյայտ եղաւ ։ Յետոյ օրին մէկը մարքիզուհին վերադարձաւ եկաւ, և սենեկապան ծերունի Յովսէփ, որ տան հաւատարիմն է, ըսաւ մեզ թէ իւր տէրը կարծուածին չափ մեռեալ չէ ։

“ — Ուրեմն ա՞ն ալ պիտի գայ, հարցուցի միամիտ դէմքով ։

“ — Օ, ոչ այնչափ շուտով ։ Պատերազմէն յետոյ, եթէ ողջ մնայ ։ Հիմա առիւծի պէս կը կռուի Սաքս մարէշալին բանակին մէջ . . . „

— Ջա՜ր սատանայ, ի՞նչպէս գիտէ այդ բանը, գոչեց Մոլվայլ զարմացմամբ ։ Ուրեմն Վ.իլէր, իւր խոստման հակառակ, նորէն տեսե՞ր է մարքիզուհին . . . ։

— Սպասեցէք որ աւելի զարմանաք, պարո՛ն ասպետ, ըսաւ Ղուկաս ։ Զարմանալին վերջի կը պահեմ ։

— Շուտով խօսէ՛ . . .

— Մարքիզուհին, իւր ամուսնոյն մահուան հաւատալու երեւոյթ չունի . վասն զի սուգի հանդերձ չէ հագած, բայց և այնպէս յոյժ քաշուած կ՚ապրի իւր ապարանին մէջ ։ Եւ ասոր համար է որ սպասաւորները կրնան իրիկունները պանդոկն երթալ և ուզածնուն պէս խմել ու շաղակրատել ։ Իւր քով մի միայն ծերունի Յովսէփը կ՚ընդունի, որուն հետ երկարօրէն կը խօսակցի . . . ։

— Եւ չկրցի՞ր գիտնալ թէ ի՛նչ բանի վրայ կը խօսակցին . . . ։

— Անհնարին է, պարո՛ն ասպետ։ Ցովաքիմ, ինչպէս գիտէք, յոյժ անձնուէր է մարքիզին։ Այս պատճառաւ բացարձակապէս անթափանց կը մնայ։ Ասկէ զատ, ես չհամարձակեցայ շատ մօտենալ անոր։

— ինչո՞ւ։

— վասն զի արդէն ասկէ չորս տարի առաջ ձեր քով էի, և ծեր Ցովաքիմը կրնար զիս ճանչել։

— Ուրեմն այսչա՞փ է միայն գիտցածդ . . . ։

— Ո՛չ. լուր մը կը բերեմ որ կարեւոր կը կարծեմ։

— Ի՞նչ լուր։

— Երբոր Ցովաքիմին հետ չլինի, մարքիզուհին իւր սենեկապանուհիներն իւր ներքնասենեակը կը հաւքէ և անոնց լաթեր ընտրել, ձեւել ու կարել կուտայ . . . ։

— կարել կուտա՞յ . . . գոչեց Մորվայլ սրտաբեկ. ի՞նչ կ'ըսես Ղուկաս։

— կատարեալ ճշմարտութիւն, պարո՛ն ասպետ։ Տիկին վիլէր խանձարուր կը պատրաստէ։

— Խանձարուր. որո՞յ համար։

— Քանի մ'ամսէն ծնանելիք զաւկին համար . . . ։

— Հայտէ յղի . . . գոչեցին միաձայն երեք ըսպայներն։ Անհնարին է . . . ։

— Սակայն ճշմարիտ է։

— Նա իւր ամուսնոյն վերադարձի՛ն կ'սպասէ . . . ուրեմն վիլէր մեզ խաբեց. սահմանադրուլին երթալէ առաջ մարքիզուհին տեսաւ։ Այս է եղեր իւր անհետանալուն գաղտնիքը։ վատը դարձեալ սուտ կը խօսէր։

— Ես կարծեցեալ խղճի խայթն՝ որ զինքը մեր քով բերած էր. մեզ նորէն խաբելու բաղձանք մ'էր միայն։ Բաց գիտնալով որ իւր ու խոստդրժութիւնը վերջապէս պիտի պատժէինք, մեր վրէժխնդրութիւնը քընացնելու համար խաբէութեան դիմեց, և մինչ մեք

կը տրամէինք իւր գոհի դեր յանձն առնլուն վրայ, նա մարքիզուհւոյն թեւերուն մէջ կը հրճուէր, և անոր հետ ի միասին կը ծիծաղէր մեր դիւրահաւատու-թեան վրայ։

— Գարշելի բան է այդ, ըսաւ Լասի։ Թոնիի համար ըսածիս հակառակ, կը ցաւիմ որ զինուորական մահն յափշտակեց զայն իմ սուրիս բերնէն։ Կ'անիծեմ այդ դաւաճան . . . . ։

— Ցաւիտեա՛ն խայտառակ լինի իւր յիշատակն։

— Ինչ և իցէ, պարոններ, ըսաւ Լաձնէյ, ուրիշ բան չմնար մեզ, բայց միայն շուտով աւարտել պատերազմն, և փարիզ վերադառնալով լմնցնել անոր գործ։

Թ.

ԶԱՐԹՈՒՄ

Սուրհանդակին պատմութիւնը կատարելապէս ճըշմարիտ էր։ Վիլէր մարքիզուհին մայր պիտի լինէր։

Այս բարեբաստութիւն, զոր չէին կրցած տալ իրեն իւր ամուսնութեան չորս առաջին տարիներն, այն երջանկաւէտ և խաղաղ սիրոյ մէջ անցած չորս տարիները, պատերազմին պատահարներէն չորթուած դաղտագողի սիրոյ քանի մը ժամերուն պարգեւն էր։

Բայց ի՛նչ սարսափելի երկիւղներով խառնուած էր այդ ուրախութիւն։ Ծնանելիք տղան պիտի տեմնէ՞ր իւր հայրն։ Արդեօք ճակատագիրն արդէն որբացուցած չէ՞ր զայն։

Մարքիզուհին դեռ չէր գիտեր Անվէրսի պայթման հետեւանքը։ Կը կարծէր թէ իւր ամուսինն՝ իբրև կամաւոր բանակին ետեւէն երթալով՝ պատերազմը կը շարունակէր մինչև վերջը։

Անոր վրայ լուր չառնելէն շատ չէր վախնար։ Գի-

տէր որ ինքզինք կը ծածկէր կարմիր Մարդոցմէն, և մանաւանդ չէր ուզեր՝ փարիզ նամակ մը ղրկելով գիտցնել անոնց թէ վերստին տեսած էր իր կինն։

— Եթէ դժբաղդութիւն մը հասնէր անոր, կ՚ըսէր մարքիզուհին ինքնիրեն, Լանժվէն մարքիզն անշուշտ կ՚իմացնէր ինձ . . . ։

Եւ կ՚աղաչէր զԱստուած, որ շուտով վերջացնէ պատերազմն և իր ամուսինն ետ դարձնէ։

Աղօթքն իրեն ուժ և յոյս կուտար։

Մնաց որ, մարքիզուհին աւելի սիրտ կը հատցնէր իր քրոջ՝ տարաբաղդ Բէժանի վրայ, որոյ խելագարութիւնը կը շարունակէր։

Բէժան շատ կ՚զբօսնուր այն պատրաստութեամբք, զորս Հայտէ իր զաւկին համար կ՚ընէր։ Ըստ իր կարծեաց, այն ձեւուած ճերմակ բեհեզները, խորշոմաձեւ ծալլուած շղարշներն և անոնց վրայ յարդարուած ասեղնենկարներն իր հարսանեկան հանդերձանաց համար էին։

Մորվայլի հետ ամուսնանալու գաղափարը մաքէն չէր ելած։

Երկար ժամեր մարքիզուհւոյն ներքնասենեկին մէջ կենալով, այն մանկական փոքրիկ հագուստները կը փորձէր, մանրամասնաբար կը զննէր, և կը խաղար անոնց հետ։

Ժամանակն այսպէս կ՚անցնէր։

Օր մը, երբոր մարքիզուհին դուրս ելած էր ծերունի Ցովսէփին հետ Սէն-Լուի եկեղեցին երթալու համար, հասարակ կերպարանքով կին մը՝ Վիլէրի ապարանին դուռը ներկայանալով՝ մարքիզուհին տեսնել ուզեց։

Դռնապանն՝ իրեն տրուած պատուէրին հնազանդելով՝ ներս չմտցուց զայն։

Կինը պնդեց՝ ըսելով թէ աւանդ մ՚ունէր Տիկին Վիլէրի տալու։

Բայց մարքիզուհւոյն կոմսէն առեւանգման ժամանակ անցած դէպքերը խիստ եղած էին դռնապանին։

— Ինչ որ ալ լինի ձեր պաշտօնն, ըսաւ կնոջը, սաստիկ պատուէր եղած է ինձ որ առանց Պ. Ցոլսէփի հրամանին մարդ չմտցնեմ ներս։

— Ո՞ւր է այդ Պ. Ցոլսէփն, հարցուց կինը։

— Դուրս ելած է Տիկին մարքիզուհւոյն հետ։ Ժամ մը եկէք։

—Նորէն գա՛մ, նորէն գա՛մ, մռմռաց կինը սրտնելով։ Միթէ կը կարծէք որ ես ասկէ զատ գործ չունի՞մ... ես բարեկամական ծառայութիւն մ՚ընելու համար կուգամ և չեմ ընդունուիր. ինչո՞ւ գամ նորէն...։ Ըսէք ձեր Պ. Ցոլսէփին, որ այս իրիկուն Ժէօ-Նէօֆ փողոցը դայ, ուր Պապէ, Տիկին Թուանոնի սպասուհին, կարեւոր բան մը պիտի հաղորդէ մարքիզուհւոյն...։

Արդարեւ, Պապէն էր, Տիկին Թուանոնի վաղեմի սպասուհին, որ խանութին պահպանութիւնը կ՚ընէր երբոր իր տիրուհին օբէրայի պարահանդէսը գնացած էր Թոնիի հետ։

Ստորին-Նահանգները գնացած ժամանակն ալ դարձեալ Պապէի յանձնած էր իր դոց խանութին պահպանութիւնը։

Արդ, եթէ կը յիշեն ընթերցողք, Պապէ, բարեսիրտ՝ բայց նեղ սիրտ կին մ՚էր։ Ուստի երբոր մարքիզուհւոյն դռնապանն ըսաւ իրեն թէ Պ. Ցոլսէփի գործը չէր հատած որպէս զի մինչեւ Ժէօ-Նէօֆ փողոցն երթար զինքը տեսնելու, սաստիկ բարկացաւ։

Իր բարձրագոյն խօսակցութեան ձայնը բէժանի ուշադրութիւնը գրաւելով՝ աղջիկը վար իջաւ մինչեւ մեծ բակը։

Երբոր Պապէ զայն տեսաւ, անոր քով վազեց, հակառակ դռնապանին ընդդիմութեան։

—Այնպէս չէ՞, գոչեց, այնպէս չէ՞, դեռատի՛ օրիորդ, այս մեծ փորձ իրաւունք չունի. Տիկին մարքիզուհին կ'ընդունի զիս ։

Բէժան զարմանօք անոր նայեցաւ. յետոյ յանկարծական գաղափարէ մը զարնուածի պէս.

—Լո՛ւռ, ըսաւ մատը բերնին դնելով, եկէ՛ք, ո՞վ ղրկեց ձեզ ։

Եւ տարաբաղդ մանկամարդուհին, որ չարունակ Մորվայլի վրայ կը խորհէր, ապշեցալ կինը ներս քաշեց տարաւ ։

Դռնապանը՝ պատուէր առած լինելով որ աղջիկը չնեղացնէ, ուսերը թօթվելով իր օթեակը մտաւ։ Պապէ՝ Բէժանի հետ մինչեւ մարքիզուհւոյն ներքնասենեակն ելաւ ։

— Հոս կրնաք խօսիլ, ըսաւ խեղճ աղջիկն ։ Ի՞նչ կուզէք ինձմէ ։

— Ծրար մը բերած եմ ։

— Ծրա՞ր մը ։

— Այո՛, Տիկին Վիլէրի համար ։

— Ա՜, ըրաւ աղջիկն յուսավրէպ ։ Ի՞նչ կայ ծրարին մէջ ։

— Արկղիկ մը ։ Պատմեմ եղածը ։ Ըսի ձեզ թէ ես պարահանդէսի համար զգեստ վաճառող Տիկին Թուանոնի սպասուհին եմ։ Տիկինս դուրս գնաց՝ իր տանը պահպանութիւնն ինձ յանձնելով։ Իր ուղեւորութիւնը բնականաբար իմացուեցաւ թաղին մէջ ։ Այս գիշեր գողեր մտան իր տունը, բոլոր մնտուկներն ու պահարանները կոտրեցին, բացին, ամեն բան տարին, և միայն իրենց անպէտ ու անարժէք երեւցած բաները թողուցին ։

— Էյ, ըսաւ Բէժան, որոյ համար բնաւ կարեւորութիւն չունէր ինչ որ Մորվայլի չէր վերաբերեր, ըսէք ինձ, բարի՛ կին, ի՞նչ կը խնդրէք ինձմէ ։

— Օ՜, բան մը չեմ խնդրեր, օրիո՛րդ, փառք Աստուծոյ, տիրուհւոյս ունեցած քանի մը թանկագին գոյքն, ապահով տեղ պահած լինելուս, չկրցին տանիլ . . . ուստի հոս գալուս պատճառն ըսեմ։

Գողերուն թողած նիւթերուն մէջ արկղիկ մը կայ, որ Տիկին Թուանոնինը չէ։ Գողերն անոր կղպանքը կոտրելով բացին, բայց մէջը ձեռագիր մը միայն գըտան, «Վիլէր մարքիզ» ստորագրութեամբ։

Բնականաբար չուզեցի կարդալ զայն . . . ինձ վերաբերեալ բան մը չլինելուն համար . . . բայց որովհետեւ գիտեմ որ Տիկին Թուանոն յաճախ Վիլէր մարքիզին խօսքը կ'ընէր, ինչպէս նաեւ գիտեմ որ Թոնի Պ. Վիլէրի բարեկամն էր, արկղիկն ու թուղթերն առի հոս բերի։

Եւ ձեռագիրը Բէժանի երկնցուց, որ առաւ զայն և մեքենաբար բացաւ։ Յանկարծ աղջիկը ցնցուեցաւ։

— Ա՜հ, գոչեց, շնորհակալ եմ։ Կեցէք, տիկի՛ն, առէ՛ք սա իբրեւ վարձ ձեր կրած յոգնութեան։

Եւ ապարանջանը թեւէն հանելով՝ Պապէի երկընցուց, որ զարմացմամբ անոր կը նայէր։

— Շնորհակալ եմ, օրիո՛րդ, ըսաւ կինն եւ քաշուելով, ես վարձ ստանալու համար չբերի. Տիկին Թուանոնի քով ծառայողը բանի մը պէտք չունի . . .։

— Կ'աղաչեմ, առէք այս ապարանջանն և պահեցէք իբրեւ իմ յիշատակ . . .։ Շնորհակալ կը լինիմ։

Այս անգամ Պապէ ընդունեց այնչափ շնորհալի կերպիւ ընծայուած պարգեւն, և քանի մ'անգամ իւր յարգանքը մատուցանելով մեկնեցաւ։

Դռնապանին օթեակին առջեւէն անցած ժամանակ՝ մտաբերեց ներս մտնելով իւր յաղթութիւնը ցոյց տալ չափազանց եռանդուն պաշտօնէին, որ քիչ մնաց թոյլ չպիտի տար իւր յանձն առած պաշտօնը կատարել.

բայց յետոյ սոսկ յաղթական արհամարհանաց նայուածք մ'անոր վրայ արձակելով բաւականացաւ ։

. . . .

Րէժան՝ մինակ մնալուն պէս՝ ձեռագիրն հետաքրքրաբար աչքէ անցուց ։

Ամենէն աւելի աչքին զարնողն՝ անուան մը յաճախ կրկնութիւնն էր . այն է Մորվայլի անունը ։

Այս անունն իրեն համար մէկէն ի մէկ անպատում արժէք մը տուած էր ձեռագրին ։

Եթէ դրամ ունենար իր վրայ , ամենն ալ Պապէի պիտի տար ձեռագիրն առնլու համար ։

Բայց դրպանը դատարկ լինելուն , իր ապարանջանն ընծայեր էր անոր ։

Այժմ կը կարդար զայն անյագ եռանդով , իր բոլոր ուշադրութիւնն ամփոփելով այն պատմութեան վրայ , որոյ մէջ մասն ունէր իր սիրելին ։

Ի սկզբան ձեռագիրն իրեն համար խառնաշփոթ խօսքերու կոյտ մ'էր , որոյ մէջէն յատուկ անունները միայն հասկնալի էին իրեն ։

Ցետոյ , քիչ քիչ լոյս ծագեցաւ մտքին մէջ ։ Ձեռագիրն , որ արդէն ծանօթ է մեր ընթերցողաց, կը պատմէր Ֆրաուլէնի առջեւ տրուած երդումն , և կը բացատրէր այն պատճառներն , որովք Մորվայլ Հայտէէն զատ ուրիշը չկրնալ սիրելու դատապարտուած էր իր տուած խօսքով ։

Քանի որ կը կարդար , յետաշրջում մը կը լինէր իր ամբոխեալ խելքին մէջ ։ Երբոր ընթերցումն աւարտեց, գգաստութիւնը վերադարձած էր . . . ։

Հայտէ չէր սիրեր և չէր կրնար սիրել զՄորվայլ ։

Ուրեմն Րէժանի կ'լինար Մորվայլի սէրը գրաւել...։

Աղջիկը կը հասկնար զայս ։ Ուրեմն ազատած էր ։

Ձեռագրէն յետոյ կարդաց այն նամակն , որ արկղիկին մէջ մնացած էր ։

Այն նամակին հասցէն, կը յիշեն ընթերցողք, սկզբնատառ մ'էր միայն ։

«Ա— Պարոն Շ . . . կամ անոր որ այս արկղէկը տանէ ։»

Ասկէց համարձակութիւն առած էր Թոնի կնիքը խզելու, և մեր պատմած արկածներուն մէջ նետուած էր ։

Բայց Բէժան այս մասին Թոնիէն աւելի տեղեակ կ'երեւէր ։

— Պարոն Շ...՜ գոչեց ։ Անշուշտ ծերունի Պարոն Շարթիյլն է, որ Պ. Վիլէրի հօր մտերիմ բարեկամը լինելէ յետոյ, մարքիզին գրեթէ ընկերակիցն եղած էր ։ Ուստի Վիլէր մարքիզն անկէց աւելի յարմար մէկու մը կրնա՞ր հաւտալ իւր մտերմական գաղտնիքը ։ Պարոն Շարթիյլ միանգամայն հայր և եղբայր էր իրեն ։ Այո՛, այս ձեռագիրը ճշդիւ անոր ուղղուած է։ Պէտք է ուրեմն անոր յանձնել ։ Պարոն Շարթիյլ ազնուասիրտ և քաջ մարդ մ'է, պատուոյ տիպարն է... մեզ ամենս ալ կը պաշտպանէ . . . ։

Սոյն միջոցին մարքիզուհին եկեղեցիէն վերադառնալով, մեծ եղաւ զարմանքն երբոր սենեակէն ներս մտած ժամանակ Բէժան հանդարտութեամբ ըսաւ իրեն .

— Քո՛յր իմ, մի՛ հանուիր, կառքիդ ձիերը քակել մի՛ տար . կ'աղաչեմ, գիս Պարոն Շարթէյլի ապարանը տար, նա միայն կրնայ մեզ ազատել, քեզ ալ գիս ալ, և դադրեցնել մեր վիշտերը ։

ժ.

Ս Է Ն - Ժ Է Ր Մ Է Ն

Պարոն Շարթիյլ այն մարդոցմէ մին էր, որոց տեսակն հազուագիւտ եղած է մեր արդի կենցաղին մէջ։

Վեց ոտնաչափ բարձր հասակ, լայն կուրծք, նոյն համեմատութեամբ յաղթ և հուժկու իրան մը, հին ժամանակի Հէրակլէսին ճշգրիտ տիպարը կ'ընծայէր։

Իւր տարիքը ճշգիւ յայտնի չէր։ Ինքն ալ կ'ըսէր թէ մոռցած էր. բայց ամեն զինքը ճանչողք կը վկայէին թէ հարիւրի մօտ էր։

Այս տարիքով հանդերձ, ուղղաբերձ և ուժեղ էր Սէն-Ժէրմէնի անտառին հինաւուրց կաղնիներուն պէս որք իւր ժամանակակիցներն ու բարեկամներն էին։

Սէն-Ժէրմէնի անտառին խօսքը կ'ընենք, վասն զի Պարոնն իւր կենաց մեծ մասն հոն կ'անցունէր։

Անտառին մօտ հին ապարան մը կը բնակէր, որուն ընդարձակ դահլիճներուն մէջ իւր տիտանեան հասակը կրնար հանդիստ շարժել։

Արքունեաց հետ ունեցած յարաբերութեանց և իւր մատուցած կարեւոր ծառայութեանց պատճառաւ յատուկ արտօնութիւն շնորհուած էր իրեն որսորդութիւն ընելու արքունական անտառին մէջ, շնորհ մը՝ որ խիստ քիչ անգամ կը տրուէր։

Այս արտօնութենէն ընդարձակապէս օգուտ կը քաղէր Պարոն Շարթիյլ։ Առաւօտուն կանուխ հրացանն ուսը զարկած, ծառուղիներուն մէջ կը պտըտէր այծեամներ ու այծեմնիկներ փնտռելով, և հետն ալ միակ շունն մ'ունէր, զոր հազարաւորաց մէջէն ընտրած էր, որովհետեւ իւր ժամանակի ամենէն ճարտար որսորդներէն մին էր, և իւր միակ բարեկամն հետ

աւելի շատ գործ կը տեսնէր՝ քան արքունեաց բոլոր ազնուականներն իրենց համախումբ շուներով ։

Սէն-Ժէրմէնի բնակիչներն, որք գրեթէ ամեն օր անոր տուն դառնալը կը տեսնէին, լրած որսերը կըռնակը բարձած, չէին կրնար սուտ հանել զայն ։

Ուստի ծերունի Պարոնին միակ զբաղանքը որսորդութիւն էր, որով իւր ուժն ու ճարպիկութիւնը կը կրթուէր ։ Սակայն իրիկունները Թիկնաթոռին մէջ նստած վօպանի Ջէնօուրօշան Ճառէն քանի մը գլուխները կամ Մալէրպի քանի մը քերթուածները կը կարդար. և այս ընթերցումէն յետոյ շատ չանցած անկողին կը մտնէր և մինչև առաւօտ կը քնանար ։

Այսպէս կանոնաւորեալ կեանք մը վարելով, Պարոնն հազիւ երբեմն փարիզ կուգար, ուր բնաւ գործ մը չունէր ։ Սովորութիւն լրած էր ըսել թէ շատ ծեր լինելուն չէր կրնար այցելութեանց պտըտիլ, և թէ զինքը տեսնել ուզողները գիտէին իւր տանը ճանբան, ուր լաւ ընդունելութիւն կը գտնէին ։

Այսպիսի մարդ մ՚էր այն, որուն ուղղած էր Վիլէր Մարքիզն իւր ձեռագիրը ։ Մտածելով որ արկղիկն իւր ընտանիքէն մէկու մը ձեռքը պիտի անցնէր, որ անշուշտ գիտէր իւր սերտ բարեկամութիւնը Պարոնին հետ, բաւական համարած էր անոր անուան սկզբնատառը միայն նշանակել ։ Այս զանցառութեան արդիւնքը տեսնուեցաւ ։

Իսկ Պարոն Շարթիլլ շարունակեր էր որսորդութիւնն իւր անտառին մէջ, առանց զարմանալու Վիլէրի բացակայութեան վրայ ։

Ի սկզբան ըսեր էր ինքնիրեն.

— Վիլէր չգար զիս տեսնել. արքունեաց զուարճութիւնները մոռցնել կուտան իւր հինաւուրց բարեկամը. տեսած ժամանակս պիտի յանդիմանեմ զինքը ։

Ցետոյ պատերազմին վերսկսիլն իմանալով մըտածեր էր.

— Վիլէր պատերազմի գնացած է։ Երբոր վերադառնայ, երկար բարակ պիտի պատմէ ինծի պատերազմին անցքերն, և աշխոյժս պիտի արթնցնէ։

Երբոր Րէժան՝ ձեռագիրը մարքիզուհւոյն ցուցնելով ըսաւ թէ պէտք էր երթալ Պարօն Շարթէյլը տեսնել, այս անունը լոյս ծագեց մարքիզուհւոյն մտաց մէջ։

Հարցուց ինքնիրեն թէ ինչպէս չէր մտաբերած մինչև ցարդ։

Րէժան ոչ ևս խելագար էր։ Ընդհակառակն՝ յոյժ խելացի կերպիւ կը խօսէր։ Պարօն Շարթէյլի վրայ վստահութիւնն և Մորվայլի հետ ամուսնանալու յոյսը կարծես յարութիւն տուած էին իրեն։

Քանի մը վայրկեան խօսակցելով մարքիզուհին համոզուեցաւ այս բարեբաղդ իրականութեան։

Անմիջապէս Սէն-Ժէրմէն երթալու հրաման տուաւ։

Ճանբան երկար երևցաւ իրենց, որք կը փափաքէին շուտով տեսնել ծերունի Պարօնն և անոր ընելիք որոշումը գիտնալ։

Կառավարը ձիերը մտրակելով վերջապէս Պարօն Շարթէյլի ապարանը հասան։

Պարօնն, ըստ սովորութեան իւր մեծ թիկնաթոռին մէջ նստած, ծունգերուն վրայ բացած էր Ժաք Տիւֆույուի Լա Վընըրի-եան անուն հռչակաւոր գիրքըն, որ Շարլ Թ.ի նուիրուած էր, և այն ժամանակ գրեթէ պատգամ մ'էր այդ գիտութեան մէջ, որ այժմ կորուսած է իւր կարևորութիւն։ Երկու կանայքը տեսնելուն պէս՝ Պարօնն իսկոյն գիրքը գոցեց և զինուորական ձևով մ'ոտքի վրայ ելաւ։

— Օրհնեալ է Աստուած, գոչեց նորը ժպիտով մը, որ այսպիսի սիրուն ընկերութիւն մը կը բերէ ինծի այ-

սօր ։ Շնորհակալ եմ, մարքիզուհի՛, որ չէք մոռցած ծերունի մենակեացն և կուգաք տեսնել իր ճգնարանին մէջ . . . ։

Բայց յանկարծ նշմարելով մարքիզուհւոյն դէմքին տխրութիւնն .

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ունիք ըսաւ ։ Արդեօք դժբաղդութի՞ւն մը պիտի գուժէ ինձ ձեր այցելութիւնն ։ Արդեօք Վիլէր . . .

Րէժան՝ ի պատասխանի՝ ձեռագիրն երկնցուց անոր ։

Պարօնը սրտայոյզ անհամբերութեամբ աչքէ անցուց զայն ։

— Այո՛, այս պատմութեան մէկ մասն արդէն գիտէի, ըսաւ Ֆրանսէնի պատմութիւնը կարդացած ժամանակ . բայց վերջին անցքերէն բնաւ տեղեկութիւն չունիմ ։

Երբոր աւարտեց ընթերցումը .

— Ա՜, խեղճ Վիլէր, ըսաւ, միշտ նոյն . . . բայց ըսելիք չկայ . ես ալ այնպէս էի, երբոր անոր տարիքն էի . . . կը յուսամ՝ որ Լամպէյ չսպաննեց զայն . . .

Այն ժամանակ մարքիզուհին Վիլէրի և Լամպէյի մենամարտէն յետոյ անցած անցքերն համառօտիւ պատմեց ։ Ծերունի Պարօնն՝ իր թիկնաթոռին մէջ նստած՝ հետաքրքրութեամբ մտիկ կ'ընէր ։

Երբոր մարքիզուհին աւարտեց, Պարօնն իր թիկնաթոռին մօտ կախուած զանգակի չուանը քաշեց ։

Ծառայ մը ներս մտաւ ։

— Լաբիէ՛ր, ըսաւ Պ. Շարթիյլ, գնա՛ ըսէ՛ կառապանիս որ շուտով լծէ ուղեւորութեան կառքս, դուն ալ մեծ պայուսակս պատրաստէ և քեզ պէտք եղած բաներն առ, որպէս զի հետս գաս . . .

Ծառան, երկար տարիներէ ի վեր կրաւորական հնազանդութեան վարժուած, խոնարհութիւն ըրաւ ու դուրս ելաւ Պարօնին հրամանները կատարելու ։

— Ո՞ւր պիտի երթաք այսպէս շտապով, հարցուց մարքիզուհին զարմացեալ։

— Ո՞ւր պիտի երթամ, Ստորին-Նահանգները։

— Ի՞նչ կ՚ըսէք . . . կ՚ուզէք . . .

— Ըսիք ինձ թէ Վիլէր պէտք ունի ինձ։ Ես ալ անոր քով կերթամ, Ստորին-Նահանգներն, ուր կը գտնուի այժմ. և եթէ ողջ է, կ՚ապահովեմ ձեզ թէ երկար ժամանակ պիտի ապրի . . .։

— Բայց ի՞նչ մտադիր էք ընել։

— Ազատել զայն զինքը նեղող մարդոց ձեռքէն։ Երբոր անոնք վերնան, Վիլէր ալ կ՚ազատի անոնց հետ ըրած երդումէն։

Ծերունի Պարոնն այս խօսքերն ա՛յնպիսի պարզութեամբ մ՚ու վստահութեամբ կ՚ըսէր, որ լսողը կ՚ապշէր։ Կարծես թէ ամենաթեթև գործի մը վրայ կը խօսէր։

— Բայց դուք կը ճանչէ՞ք միւս կարմիր Մարդիկն. հարցուց մարքիզուհին։

— Անոնցմէ մին կը ճանչեմ. միւսներն ալ պիտի ճանչեմ։ Արդէն ընտանեկան հին ոխ մ՚ունիմ այդ եռիտասարդ Լամնէյի դէմ։ Ժամանակաւ ադոր մեծ հօրը հետ գործ մ՚ունեցած եմ, որոյ մէջ բաւական դէշ վարուեցաւ . . .։ Ցանձն չառաւ մենամարտիլ ինձ հետ՝ դեռահասակ լինելս պատրուակ բռնելով։ Ժամանակէ մը յետոյ հօրը հետ վէճ մ՚ունեցայ, որ հարիւրապետի տեղակալ էր և յաջողակ մենամարտիկ։ Բայց այն ժամանակ ալ իմ ծերութիւնս պատճառ բռնելով արգիլեցին գործը . . .։ Այս անգամ չատ գոհ պիտի լինիմ եթէ կարենամ հաշիւներս կարգադրել այդ ընտանեաց մէկ անդամին հետ . . .։

— Կ՚ըսեն թէ սուսերամարտի մէջ սարսափելի է։

— Օ՜, մեր օրով այդպիսիներուն խօսքը չէր լինէր։ Յիսուն տարւոյ չափ կայ, գուցէ վաթսուն ալ . . . տասն

ազնուական էինք և գլուխ դրած էինք զօրագունդին ամենէն ճարտար զինուորներուն դէմ։ Մեր հետ էին Շավերնի, Տըբոն, Պրէսաք և Մօրվայլ, որ այս անուր Մօրվայլին հայր կամ հաւուն եղբայրը պէտք էր լինէր։ Մենամարտը ցերեկ ժամանակ կատարեցաւ Բլաս Ռօյալ հրապարակին մէջ . . . և տասն զինուորներն ալ վիրաւորեցինք։ Մեր կողմէն Պրէսաք միայն վիրաւորեցաւ Սէնթոնժ յիսնապետին սուրէն։

Շատ գեղեցիկ մրցում մ'էր, որ ամիս մը խօսքի նիւթ եղաւ արքունի պալատին մէջ . . . ։

Այսպէս խօսելով, ծերունի Պարոնն իւր սուրն, ատրճանակներն և ճանբու տառատոկն առաւ։ կառքը լծուած էր և կառավարն իւր խարազանը կը ճարճատեցնէր բակին մէջ։ Լարիէր կառքին վրայ կը զետեղէր իւր տիրոջ պայուսակն և իւր անձնական պիտոյից մախաղը։

— Մնաք բարեաւ, Տիկնայք, ըսաւ Պարոնը մարքիզուհւոյն և Բէժանի ձեռքն համբուրելով, փարիզ վերադարձէք։ Քանի մ'օրէն լուր կ'առնուք։

Բայց մինչ մարքիզուհին Պարոնէն հրաժեշտ առնըլու կը պատրաստուէր, Բէժան, շփոթած, կարմրած, անշարժ գամուած էր իւր աթոռին վրայ։

— Տեսնենք, որդեա՛կ, ըսաւ Պարոնը, կ'երեւի որ ձեր փոքրիկ սիրտը դեռ չէ հանդարտած բոլորովին . . . խօսեցէ՛ք նայիմ։

Աղջիկը քանի մը խօսք թոթովեց, զոր Պարոնը չը հասկցաւ։ Յետոյ յանկարծ լռեց։

— Ա՜, կը հասկնամ, ըսաւ մարքիզուհին։ Ըսել կ'ուզէ թէ մեր թշնամեաց մէջ մէկը կայ . . . զոր ինք կը սիրէ . . . ։

— Հասկցա՜յ, գոչեց Պարոնը, միշտ Ռօմէօյի և Ժիւլիէթի պատմութիւնը։ Ի՞նչ է ձեր Ռօմէօյին անունը։

— Մօրվայլ Ասպետ . . . մրմնջեց Բէժան։

— Ուրեմն մի՛ վախնաք, որդեա՛կ, ըսաւ աղջկան ձեռքէն բռնելով և քրոջը քով տանելով։ Ձենք դպչիր ձեր Ռոմէոյին. և եթէ կը փափաքիք, ձեզ կը բերենք զայն։

Րէժան ուրախանալով բարեսիրտ Պարոնին թեւերուն մէջ նետուեցաւ, որ իւր ակնկալութիւնը չէր խաբած, յետոյ մեկնեցաւ իւր քրոջ հետ . . .։

ԺԹ.

ՄԷԿ ՊԱԿԱՍ

Մինչդեռ Տիկին վիլէր և Րէժան փարիզ կը դառնային, Պարոն Շարթիյլ փութոյ պնդութեամբ կը շարունակէր իւր ուղեւորութիւն։

Իւր տարիքին համար անհաւատալի կորովով մը՝ որ շատ երիտասարդներու նախանձը կրնար շարժել, գիշեր ցերեկ վարեց իւր կառքը, միմիայն ձի փոխելու և իրեն ուտելիք բերել տալու համար կանգ առնելով։

Վերջապէս Պարոնը բանակին հասաւ և ինքզինք ճանչցնելէ յետոյ՝ անմիջապէս Սաքս մարէշալին հետ տեսակցութիւն խնդրեց։

Անունը քաջածանօթ լինելով, Մարէշալն անմիջապէս փութաց ընդունիլ քաջարի հարիւրապետն, և յարգանօք հարցուց բանակը գալուն պատճառն, որ անշուշտ ծանրակշիռ պարտէր լինիլ։

Պարոն Շարթիյլ աղաչեց կոչել տալ երեք սպաներն, որոց հետ կարեւոր խօսակցութիւն մ'ընելու կը փափաքէր ի ներկայութեան Մարէշալին։

Քանի մը վայրկեան յետոյ Լաճէյ, Լաւի և Մորվալ ներկայացան։

Պարո՛ն ուզեց այն ժամանակ բացատրել իւր ու-

ղեւորութեան պատճառը, բայց հազիւ քանի մը բառ արտասանած էր, Մորվայլ ընդմիջեց զայն սա սարսափելի խոստովանութեամբ։

— Վիլէր մեռած է....։

— Վիլէր մեռա՞ծ է... գոչեց ծերունի Պարոնը կսկծագին։ Մեռա՞ծ է... սպաննուելով անշուշտ...։

Պարոնին տարիքն ու կսկիծը յարգելով, Մորվայլ չպատասխանեց անոր ըրած ծանր խօսքին։ Բայց Մարէշալը միջամտելով փութաց պատասխանել.

— Վիլէր մարքիզը քաջի մը մահն ունեցաւ. այն մահն, որում ամէնքս ալ պէտք է բաղձանք։ Անվէրսի բերդին առման ժամանակ սպաննուեցաւ...։

— Մեղմացում մ՚է այդ, ըսաւ Պարոնն իր ձեռնոցը խոնաւ աչքին տանելով. գոնէ կրնայ ըսուիլ իր այրիին թէ «ձեր ամուսինը քաջ և անկեղծ սպայ մ՚էր։»

Բայց Լաֆնէյ, տակաւին իր սուրհանդակին բերած լուրին տպաւորութեան ներքեւ գտնուելով, գոչեց.

— Վիլէր դաւաճան մ՚էր։

— Այո՛, դաւաճան մ՚էր... կրկնեցին Մորվայլ և Լասի՝ իբրեւ կրկին արձագանգ։

— Ի՞նչ կ՚ըսէք, պարոննե՛ր, գոչեց Պարոնը ցասմամբ։ Մինչեւ գերեզմանէն անդին իր երեսի՞ն պիտի զարնէք երիտասարդական յանցանք մը զոր այնչափ վսեմ կերպիւ քաւեց։

— Դաւաճա՛ն մ՚էր... կրկնեց նորէն Լաֆնէյ։

— Ա՜, շնորհակալ եմ որ սուտ կը հանես զիս, Պարո՛ն Լաֆնէյ, գոչեց ծերունին բարկացայտ։ Պիտի գիտնամ վերջապէս թէ ձեր ազգատոհմին մէջ կայ մէկն որ յանձն կ՚առնու իր սուրը չափել իմ սուրիս հետ։ Օ՛ն, հրամեցէք ի մենամարտ, ապա թէ ոչ, կ՚երդնում պատուոյս վրայ որ ձեր երեսին դրոշմ մը կը զարնեմ, որով բովանդակ բանակը ձեզ վատ զրպարտիչ ճանչէ....։

Ծերունի Պարոնը անկեր էր իր բարձր հասակը ։ իր անհամբեր ձեռքն իր սուրը կը ճօճէր, զոր պատեանէն հանած էր ։ Մարքէշալը միջնորդել ուզեց ։

— Սիրելի՛ Պարոն, ըսաւ, կ'աղաչեմ, հանդարտեցէք ։ Պ. Լաֆնէյ անկեղծաբար կը ցաւի ձեզ վիրաւորած ըլլալուն համար այնպիսի խօսքերով որ . . .

— Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց յամառ ծերունին ։ Մարքէշա՛լ, դուք, պատուոյ անձնաւորութի՛ւն, կ'աղաչեմ ձեզ, թող տուէք ինձ պատժել սա կին չարչարողը ։

— Բայց վկաներ պէտք կը լինին մեզ, առարկեց Լաֆնէյ ։

—Դուք վկայ ունէի՞ք Բլաս Ռօայալի հրապարակին մէջ ։ Սակայն առնո՛ւնք, ես չեմ ընդդիմանար ։ Մորվա՛յլ ասպետ, ետքը խօսք ունիմ ձեզ տարաբաղդ մանկամարդուհւոյ մը համար. իմ կողմս անցէք։ Դուք, Պ. Լասի՛, ձեր բարեկամին օժանդակեցէք. բայց, շուտ ըրէք, շուտ պաշտպանեցէք ինքզինքնիդ ։

Պատասխան չկար տալու. Լաֆնէյ քաշեց իր սուրը ։

Բայց վստահութիւնը զայն լքած կը թուէր ։ Պարոնին ճարտար և միանգամայն բուռն յարձակմանց՝ թուլութեամբ և յամրաբար կը պատասխանէր ։

Արդէն երկու անգամ ծերունւոյն սուրը շօշափեր էր անոր կուրծքը, չուխայի կտորներ վերցնելով . . . ։ Ստուգիւ Պարոն Շարլթիյլ ահաւոր հակառակորդ մ'էր ։

Վկաները սրտատանջ անձկութեամբ կը դիտէին այս մենամարտի դարձուածները ։

Յանկարծ Պարոնին սուրը շրջանակ մը բոլորելով Լաֆնէյի սուրն ի բաց քեցեց, և իր սուրն ամբողջապէս անոր կուրծքը փարսեց մինչև երախակալը ։ Լաֆնէյ ինկաւ ։

Մեռած էր ։

— Ներում կը խնդրեմ ձեզմէ, Մարէշա՛լ, ձեզ այս տեսարանին ներկայ գտնուիլ տալուս համար, ըսաւ պաղ արեամբ Պարոն Շարլթիյլ սուրը պատեանը դը-նելով։ Դուք պարոննե՛ր, Լասի և Մորվայլ, ձեր բա-րեկամին պէտք եղածն ըրէք։ Մնաք բարեաւ չեմ ը-սեր ձեզ, այլ ի վերատեսութիւն, վասն զի հոս պի-տի մնամ մինչեւ ի նոր տնօրէնութիւն։ Գործս դեռ չէ աւարտած . . . .

ԺԲ.

ՄԱ՛ՅՐ ԻՄ . . .

Անվէրսի արուարձաններէն միոյն մէջ վարձած տը-նակին լաւագոյն սենեկին մէջ Տիկին Թուանոն՝ Թօնիի անկողնին սնարը նստած կը հսկէր։ Սարսափելով բը-ժըշկին բիրտ դատավճռէն, որ առաջին անգամ տես-նելուն յայտարարեր էր թէ պատանւոյն գործը լը-մընցած էր, Տիկին Թուանոն չէր ուզած այս վճիռն իբրեւ վերջնական ընդունիլ։

Մարդկային բնութեան յատկութիւններէն մին է, երբեմն յոյժ օգտակար, առանց քննութեան ընդու-նիլ բարի լուրերն, իսկ չարագոյժներուն չհաւատալ ա-ռանց քննութեան։ Երկրորդ վիրաբոյժը, զոր Տիկին Թուանոն բերել տուած էր, առաջինէն շատ աւելի յուսատու եղաւ։

— Ձեր զօրականը ծանրապէս վնասուած է, ըսաւ դէմքը ծամածռելով, բայց սնտուկն ամուր է, և այս հասակին մէջ յոյս կրնայ լինիլ . . . ։

— Ըսել է թէ, պարո՛ն բժիշկ, անյոյս չէք. հար-ցուց կինը սրտատրոփ։

— Ոչ, բան մը չեմ յուսար, ըսաւ բժիշկն՝ որ

ցաւկոտ բարեսիրտներուն դաւէն էր․ տեսնենք կ'ըսեմ ձեզ, և ոչ աւելի բան։ Այս տղուն մարմնոյն վրայ բազում պատառուած կայ, բայց կոտրած բան մը չեմ տեսներ մինչև ցարդ։ Եթէ ներսն ալ դուրսին պէս խաթարուած չէ․․․։ վերջապէս քանի մ'օրէն պատասխան կուտամ ձեզ․․․։ Առ այժմ դարմանենք․․․։

Այսչափ միայն կրցաւ գտնալ, բայց արդէն շատ էր։ Բարի կինը նստաւ Թոնիի անկողնին մօտ՝ ուխտելով որ չմեկնի քովէն մինչև որ վտանգն անցնէ։

Քանի մ'օր անցաւ։ Բժիշկն ամեն առտու կուգար և գլուխը կ'երերցնէր գոհ դէմքով։ Սա ալ առաջին բժշկին պէս՝ սխալ գտնելով Տիկին Թուանանի և Թոնիի յարաբերութեանց բնութիւնը, կը մռմռար։

— Ձեր սիրելին պիտի ազատի․ օ՛ն, ժամանակ և համբերութիւն, ամենէն մեծ և լաւագոյն դեղերն են։

Համբերութիւն՝ չէր պակսեր այդ բարի և սիրուն կնոջ քով․ վասն զի բնաւ չէր ձանձրանար Թոնիի գլխուն վերևն սպասելով։ Միթէ անոր համար, զայն տեսնելու համար, անոր քով գտնուելու համար չէ՞ր որ իր գործերն, իր խանութը, Փարիզը, մէկ խօսքով ամեն բան թողած ու մինչև Անվէրս եկած էր։

Հիւանդին քով անցուցած երկար ժամերուն մէջ կը խորհէր, և իր կամաց հակառակ՝ երկու բժիշկներուն խօսքերն իր յիշողութեան կը ներկայանային։

— Ձեր ամուսի՞նն է, տարփածո՞ւն է, հարցուցեր էր մին։

— Պիտի ազատի ձեր սիրելին․․․ գոչեր էր միւսը։

Ուրեմն հնարաւո՞ր էր․․․։ Զիրենք բաժնող հասակի տարբերութեամբ հանդերձ՝ Թոնի կրնար ուրեմն, առանց աշխարհ զարմացնելու, իր տարփածուն, իր ամուսինը լինել․․․։

Ակամայ կը խոստովանէր թէ այն մայրական զգա-

ցումն, որով Թոնին իւր տունն ընդունած ու մեծցու-
ցած էր, ժամանակին հետ փոխուած էր, առանց իւր գիտակցութեան։ Տղան իւր աչքին առջեւ մեծցեր, մարդ եղեր, և քիչ քիչ իւր անոր վրայ ունեցած սէրն ուրիշ ձեւ մ'առած էր . . . ։ Քանի՛ քանի՛ անգամ պանծանօք նշմարած էր թէ Թոնի գեղեցիկ պատանի մը կը լինէր . . . ։ Քանի՛ քանի՛ անգամ, Թաղին աղջիկներուն հետ Թոնիի կատակ ընելը տեսնելով՝ իւր սրտին մէջ ակամայ նեղութիւն մը, նախանձոտ դըժգոհութիւն մ'զգացած էր . . . ։

Այն ժամուն, ուր անոր քով էր, պատրաստ իւր կեանքը տալու որպէս զի ազատէ զայն, չէր կրնար իւր զգացումը ծածկել։ Իւր սրտին մէջ տիրող զգացումն ոչ եւս մօր մ'անձնուիրութիւնն էր իւր որդւոյն համար, այլ տարփուհւոյ մ'իւր տարփաւորին վրայ ունեցած մոլեգին սէրն էր։

Բայց, Թոնի . . . նա ալ կը սիրէ՞ր։

Աւա՜ղ, խեղճ տղան պառկած էր անզգայ, երկըներով փաթթուելով, սոսկալի տենդի մը ճարակ, խօսելու և մինչեւ իսկ խօսք հասկնալու անկարող . . . ։ Ապահո՞վ էր զայն ազատելու։ Պէ՞տք էր Թոնիի սէրը խնդրել Աստուծմէ այն միջոցին՝ ուր դեռ անոր կեանքը խնդրելու համար կ'աղօթէր։

Բայց, յանկարծ Անվէրսի միջադէպը կը յիշէր՝ յորում կէս նուաղեալ Թոնիի բերանն իւր ձեռքն համբուրած էր։ Ո՜վ քաղցր և միանգամայն անագորուն յիշատակ։ Այն համբոյրը կ'այրէր զինքը . . . ։ Կ'ուզէր ջնջել իւր յիշողութենէն, և իւր տենդահար շրթունքն ամէն վայրկեան իւր ձեռաց վրայ կը փնտռէին զայն։

Ա՜հ, այն համբոյրը . . . ։ Անոր ամենն ընդունելու համար միայն պատրաստ էր արքայութիւնը տալու . . . . ։

. . . .

Ժամը գիշերուան տասնեւմէկն էր (կէս գիշերէն մէկ ժամ առաջ)։ Յոգնութենէ յաղթուած, քաջարի կինն նիրհեր էր իր թիկնաթոռին վրայ։

Հիւանդին մէկ շարժումն արթնցուց զայն։

Թոնի կը յուզուէր տկարաբար. տենդն աւելցած էր և զառանցանք եկած։ Դեռատի սպայն անհասկանալի խօսքեր կը մրմնջէր կէս ձայնիւ։

— Ի՞նչ ունիս, Թո՛նի, զաւակս, խօսէ՛, խօսէ՛, հարցուց խանդաղորով կինը։

— Մա՜յր իմ... ըսաւ վիրաւորը բերկրապատար դէմքով։

Այսպէս իր մայրը կը կոչէր զայն, և Տիկին Թուանոնի որդին միայն լինել կ'ուզէր...։

Խեղճ կինն այս միակ բառով իրաց իսկական ըզգացմանը վերադառնալով՝ քաջաբար վանեց իր սրտէն կնոջական մտածութիւններն, որպէս զի մայր միայն լինի։

— Ի՞նչ կուզես սիրելի՛ որդեակ, հարցուց փութով՝ ոչ եւս մտքէն անցունելով քիչ մ'առաջ երեւակայած յիմար երազներն, և միայն իր յանձն առած մայրական դերին վրայ խորհելով։

— Մա՜յր իմ, կրկնեց Թոնի։

Բայց հիւանդին տենդը կ'աւելնար։ Ելնել նստելու ճիգեր ընելով, որք խուլ հեծութիւններ կը կորզէին իրմէ, կը թուէր թէ անծանօթ թշնամւոյ մը դէմ կը մաքառէր։ Իր զառանցանաց մէջ սարսափահար կ'աղաղակէր՝ իր բարեկամներն օգնութեան կոչելով, եւ մղելով նոյն իսկ Տիկին Թուանոն, որ ի զուր կ'աշխատէր բռնել զայն և հանդարտել։

Խեղճ կինը զարհուրելով՝ իսկոյն բերել տուաւ բըժիշկն, որ հիւանդը տեսնելուն պէս գլուխն երերցուց։

— Ահա եկաւ ճգնաժամն՝ յորմէ կը վախնայի, ըսաւ, կրնայ ազատել, կրնայ տանիլ։

— Բայց չէ՞ք կրնար դադրեցնել այս սոսկալի տենդը։

— Է՜հ, չեմ համարձակիր փորձել . . . ։ Մտիկ ըրէք, դուք ըսիք ինձ, կարծեմ, թէ դրամ ունիք . . ։

— Այո՛, Տօքթոր, և եթէ չբաւէ, մարդ կը ղրկեմ Փարիզ, բոլոր ունեցածս կը վաճառեմ. և եթէ դարձեալ չբաւէ, բարեկամներ ունիմ, անոնցմէ ալ կ'առնում . . . ինչ որ ալ լինի պէտք եղած սակը, կրնամ ձեռք բերել։ Ըսէ՛ք, շուտով ըսէ՛ք, ի՞նչ պէտք է։

— Օ՜, ձեր կարծածին չափ մեծ բան չէ . . . կուզեմ պարզապէս առաջարկել ձեզ որ իմ մեծայարգ պաշտօնակիցս՝ Տօքթոր վան Հիւլֆէն բժիշկը բերել տաք։ Նա ուղեղի հիւանդութեանց մասնագէտն է, և կրնայ մեծ օգնութիւն ընել մեզ։ Միայն թէ, որովհետեւ ծեր գիտնական մ'է, որ չուզեր ինքզինք անհանգիստ ընել, մանաւանդ գիշերն, առանց մեծկակ վարձ մ'ստանալու . . . ։

— Հոգ չէ՛, վազեցէք Տօքթօ՛ր, վազեցէք բերէք այդ բժիշկը. ինչ որ ուզէ կուտամ, միայն թէ ազատէ հիւանդս . . . ։

Վիրաբոյժը դուրս ելաւ, և շատ չանցած՝ Տօքթոր վան Հիւլֆէնի հետ վերադարձաւ։

Թօնիի ղառանցանքն իր ծայրագոյն կէտն հասած էր։

Տօքթոր վան Հիւլֆէն ուշադրութեամբ դիտեց հիւանդն, և՝ ոչ առանց դժուարութեան՝ կրցաւ բազկերակը բռնել։

— Հը՜, ըսաւ իր արծաթեայ խոշոր ժամացոյցը նայելով, հարիւր քսանուերկու զարկ մէկ վայրկենի մէջ . . . շատ է, շատ . . . պէտք է պակսեցընել . . .

Յետոյ Տիկին Թուանոնի դառնալով.

— Մեծ սաւան մը բեր ինձ, ըսաւ։

— Սաւա՞ն։

— Այո՛, անկողնի սաւան։

Տիկին Թուանոն իսկոյն հանեց տուաւ։

— Ջուր բերէք . . .

— Գա՞ղջ, հարցուց Տիկին Թուանոն.

— Ոչ, պաղ, սառուցեալ իսկ, եթէ կարելի է։

Տան մէջ խորին ջրհոր մը կար. վազեցին դոյլ մը պաղ ջուր քաշեցին։

Բժիշկը սաւանն անոր մէջ թաթխեց, և իւր պաշտօնակցին օգնութեամբ Թոնիին տակն անցուց։

— Բայց սաստիկ քրտնած է տղաքս . . . պիտի մեռցնէ՞ք, գոչեց Տիկին Թուանոն դող ելնելով։

Առանց ականջ կախելու կնոջն երկիւղներուն, ծերունի բժիշկն, որ արդի գաղափարները կանխելով այս դարմանը գտած էր, զոր տակաւին չեն ուզեր գործածել մեր տոքթորները —թերևս անոր համար որ այցելութեանց թիւը կը պակսեցնէ, — Թոնին փաթթեց թաց սաւանին մէջ և այնպէս բռնեց, հակառակ անոր ընդդիմութեան։

— Ութսուն . . . ըսաւ չորս վայրկեան յետոյ հիւանդին բազկերակը զննելով։ Ջառանցանքն անցաւ . . .։

Արդարև Թոնի աւելի հանդարտ կ'երևէր։

— Թողէք այս սաւանին մէջ, շարունակեց ծերունի Տոքթորը։ Միայն թէ, որովհետև ջուրը կը տաքնայ, երեք ժամն անգամ մը նորոգեցէք։ Լաւ կընէք եթէ երկու սաւան ունենաք փոփոխակի գործածելու համար։ Մնաք բարեաւ, Տիկին, ա՛լ պէտք չունիք ինձ . . .։

Տիկին Թուանոն վարձ տալ ուզեց, բայց բժիշկը չառաւ։

— Օ՛ն, ձեր հիւանդը խնամեցէք, երբոր առողջանայ, այն ժամանակ վճարեցէք ինձ, ըսաւ։ Հասկըցա՞ք ինչ ըսի . . . պաղ ջուր ամէն երեք ժամն անգամ մը . . . մինչև վաղը։ Մնաք բարեաւ։

Բժիշկը դուրս ելաւ, վիրաբոյժն ալ ետեւէն ։

Տիկին Թուանոն մինակ մնաց իր Թոնիին հետ ։

Քսանեւչորս ժամ անցաւ եւ տենդը կատարելապէս անհետացաւ ։

Բայց Թոնի կը շարունակէր յեղյեղել .

— Մա՛յր իմ . . .

— Ա՛յո՛, իրաւունք ունիս, ես քու ճշմարիտ մայրդ եմ, ըսաւ Տիկին Թուանոն ։

Հիւանդը ժպտեցաւ ։

— Դո՞ւք . ըսաւ, ո՛հ, ո՛չ ։ Դուք զիս կը սիրէք, գիտեմ, եւ երբէք չպիտի կրնամ ըստ բաւականի փոխարինել ։ Բայց դուք չէք իմ մայրս . . . իմ բուն մայրս ես տեսայ . . . կամ գոնէ կենդանագիրը տեսայ, վասն զի մայրս մեռած է, եւ միայն երազիս մէջ կրնամ տեսնել . . . ։ Ա՜հ, ո՛րչափ երջանիկ էի քիչ մ'առաջ ։

— Տէ՜ր Աստուած, գոչեց Տիկին Թուանոն, զառանցանքը նորէն կը բռնէ . . .

— Ո՛չ, ըսաւ Թոնի, չեմ զառանցեր . այլ կ'ըսեմ ձեզ թէ մօրս կենդանագիրը տեսայ . . . ։

Եւ պատմեց անոր թէ ի՛նչպէս երեւան ելած էր իր ազգականութիւնը Լանժվէն մարքիզին հետ . ի՛նչպէս մարքիզն իր մօր կենդանագիրը պարունակող քայռը ցոյց տուած էր իրեն՝ մեռած լինելը ծանուցանելով ։

Տիկին Թուանոնի սիրտն ալ ոչ նուազ շարժած էր ։

— Ա՛յո՛, մեռած է, պատասխանեց Թոնի եւ շատ չանցած ես ալ անոր քով պիտի երթամ . իմ երջանկութիւնս հարիւր տարուան կենաց հետ չեմ փոխեր ։

— Դուն, մեռնի՜ս, գոչեց գորովասիրտ կինն, ո՛հ, ո՛չ, չպիտի մեռնիս ։ Ընդհակառակն, կեանքդ ազատած է ։ Բարի Տօքթորն աքանչելապէս դարմանեց

քեզ, և ես պիտի շարունակեմ անոր գործն, աներկբայ եղիր ։

Սիրուն կինն ուրախութենէն զգլխած էր ։

Ոչ միայն իր Թոնիին վիճակն հետզհետէ կը բարւոքէր, այլ և զինքը չէր որ մայր կը կոչէր ․

Եւ սակայն կը սիրէր զինքը ։

Բայց իր ուզածին պէս պիտի սիրէ՞ր զինքն, որչափ և ջերմութեամբ սիրէր . . . ։

ԺԳ.

ՀՈԳԵՊԱՇՏՕՆ

—

Պ. Շարլթիյը մեր ընթերցողաց ներկայած ժամանակ ըսինք թէ իր կեանքն յոյժ կանոնաւորապէս կարգադրած էր ։

Արդ, իր ժամանակին գործածման մէջ կրօնն ալ իր բաժինն ունէր ։

Ինչպէս որ ամէն առաւօտ, օդն ինչ ալ լինէր, անպատճառ անտառը պիտի երթար հրացան ի յուս․ նոյնպէս ամէն կիրակի՝ անվրէպ՝ Սէն-Ժերմէնի եկեղեցին պիտի երթար ձայնաւոր պատարագ լսելու ։

Արդ, իր վիլէր բարեկամին վրէժն առնլէ յետոյ իր առաջին հոգն եղաւ պատարագ մ՚ընել տալ անոր հոգւոյն համար ։

Սաքս մարէշալին դիմելով թոյլտուութիւն խնդրեց որ արարողութիւնն արժանաւոր կերպիւ կատարուելու համար իր զօրականներն ալ մասնակցին ։

Մարէշալն անմիջապէս կատարեց անոր խնդիրն ։

Իսկ զօրականք իրար կը դէին որպէս զի քաջի մը յիշատակը պատուելու սահմանեալ գործին մասնակցին ։

Քանի մ՚աւուր մէջ մեծ սեղան մը շինուեցաւ բա-

նակետղին մէջ, և սաղարթախիտ ոստերով, զէնքերով, յաղթական նշաններով ու դրօշակներով զարդարեցաւ։ Զօրականք, սեղանին երկու կողմը թնդանօթներ զետեղեցին խաչաձեւ, որոց շուրջը սուսերաց սայրերը շողշողուն պսակ մը կը ձեւացնէին, մինչդեռ նիզակներու և երկայն հրացաններու ցանկ մը, ճարտարապէս իրար խառնուած, տեսակ մը կամար կը կազմէին պատարագամատոյց քահանային գլխուն վրայ ։

Որոշուեցաւ որ մէն մի զօրագունդ խմբակ մը ղրկէ հանդիսին ներկայ գտնուելու, և թէ թմբուկները գալարափողերն ու նուագարաններն ալ երթան անոր շքեղութիւնն աւելցնելու ։

Արարողութիւնն սկսելու վրայ էր, երեք զօրականք, Ֆրանսական զօրագունդէն, եկան Պարոնին ներկայանալու պատիւը խնդրեցին ։

Պարոնը զանոնք ներս կոչել տուաւ ։

— Տէ՛ր Պարոն, ըսաւ անոնցմէ մին հարաւային արտասանութեամբ, մեք ձեզնէ ճանչուելու պատիւ չունինք, բայց մտածեցինք որ չէք նեղանար ձեզ անհանգիստ ընելնուս վրայ՝ երբոր գիտնաք թէ մեք երեքս ալ Վիլէր հարիւրապետին գումարտակին մէջ կը ծառայէինք, և շատ կը սիրէինք զինքը ։

— Այո՛, շատ կը սիրէինք . . . կրկնեց իբրեւ արձագանգ երկրորդ զօրական մը, զոր ընթերցողն անմիջապէս ճանչեց Լաւօղի անանջատ ընկերը լինելն, այն է Նօրման ։

— Եւ որոյ համար մեր կեանքը կուտայինք, մռմռաց՝ հազիւ լսուելու ձայնիւ երրորդ մը, որ մեծ դժուարութիւն կը կրէր արտասանելու, և որոյ կարմիր քիթը կապոյտ գոյն կ՚առնուր սրտին յուզմունքէն։

Այս երրորդն էր Բիփուան ։

— Իրաւունք ունէիք բարեկամ՛ք, ըսաւ Պարոնը ․ խօսեցէ՛ք, ի՞նչ է ձեր խնդիրը ։

— Աղաչանք մ'ունինք ձեզ, ըսաւ Լաւոզ։ Հաւանականաբար լսած էք դեռատի սպայի մ'անունն, որ պայթման օրը քսան մարդով Անվէրսի բերդին խրամատն ելած էր։

— Դրօշակիր Թոնի . . . ։

— Այո՛, տէ՛ր Պարոն, քաջ և ազնիւ պատանի մը՝ որ հազիւ վեց ամսէ ի վեր զինուոր գրուած էր, և շատ գեղեցիկ ապագայ մ'ունէր . . . ։

— Շատ գեղեցիկ ապագայ . . . կրկնեց Նորման։

— Ամենքս ալ կը սիրէինք զայն։

— Ան պատռեց կոկորդս, ըսաւ Բիվուան մարած ձայնիւ, իր խոշոր ձեռքն արտասուաթոր աչքին տանելով. բայց ես ոխ չունէի անոր դէմ. ընդհակառակն՝ այս պատճառաւ իսկ կը սիրէի զայն. Ինչ ընտիր մարտիկ մը պիտի լինէր . . . ։ Ա՜հ, կուզէի որ հոս լինէր՝ թէ և ինձ նոր հարուած մ'ալ տալու համար . . . ։

— Թոնի՝ Վիլէր մարքիզին բարեկամն էր, ըսաւ Լաւոզ։ կրնամ իսկ ըսել թէ մեծամեծ ծառայութիւններ ըրաւ անոր, և վերջապէս ի միասին մեռան։

— Կը հասկնամ ձեր խնդիրը, որդեա՛կներս, կ'ուզէք որ Վիլէր մարքիզին համար կարդացուելիք աղօթքները Թոնիի համար ալ կարդացուին . . . ։ Ոչ միայն սիրով կը կատարեմ ձեր խնդիրն, այլև շնորհակալ եմ ձեզ, որ յիշեցուցիք ինձ զայդ, վասն զի արդարութիւն է։ Այո՛, գնացէք ըսէք ձեր զինակիցներուն թէ Վիլէր հարիւրապետին և Թոնի դրօշակրին անունները պիտի միանան պատրաստուած արարողութեան մէջ, ինչպէս որ իրենք միացած էին կենաց և մահուան մէջ։ Ասկէց զատ՝ պիտի յիշուին աղօթից մէջ այն ամեն զօրականք՝ որք ատոնց հետ մեռան, բայց հոս զիրենք ներկայող ո՛չ բարեկամ ունին, և ո՛չ եղբայր . . . ։

— Ա՜հ, շնորհակալ ենք, տէ՛ր Պարոն, գոչեց Լա-

ւող. բոլոր բանակը պիտի օրհնէ ձեզ . . . ։ Ես խեղճ զօրական մ'եմ, բայց եթէ պէտք ունենաք մարդու մը կեանքին . . . ։

— Երկու մարդոց . . . ըսաւ Նորման ։

— Երեք մարդոց, գոչեց ուղեց Բիվուան. ես չեմ կրնար ճառաբանել, բայց ուժեղ դաստակ ունիմ դեռ . . . ։

— Օ՛ն, շատ լաւ, որդեա՛կներս, ըսաւ Պարոնն յուզեալ սրտիւ. ժամանակը կ'անցնի. արարողութիւնը պէտք է կատարել ։

Երեք զօրականք հրաժեշտ առին Պարոնէն, որպէս զի երթան իրենց պաշտօնին յաջողութիւնը ծանուցանեն իրենց ընկերներուն ։

Ժամ մը յետոյ թնդանօթի հարուած մը կը ծանուցանէր հոգեպաշտօնին սկիզբը ։

Ինչպէս արդէն ըսինք, բազմաթիւ զօրախումբեր ներկայ էին. միանգամայն մեր բոլոր ծանօթներն իրար կը տեսնէին հոն մօտ առ մօտ ։

Սաքս մարէշալը, մեծ համազգեստով, միշտ իւր ուռենիէ սայլիկին մէջ նստած, ինքզինք զօրաց քառակուսիին միջավայրը կեցնել տուած էր ։ Իւր աջ կողմը կանգնած էր Լանժվէն մարքիզը՝ նոյնպէս մեծ համազգեստով. ձախ կողմն ալ Պարոն Շարթիլ ։

Ասոնց ետեւը կը գտնուէր Քլէրմոն—Բրէնս կոմսն, որ Անվէրսի պաշարման գործողութիւնները տնօրինած, և Թոնիի մահուանն առիթ եղող սարսափելի պաշտօնն յանձնած էր անոր ։

Յետոյ կուգային սպայք Պուրկոյնի զօրագունդին, որոյ մէջ Թոնի դրօշակիր էր, և սպայք Ֆրանսական զօրաց, վաղեմի ընկերք Վիլէր մարքիզին ։

Վերջապէս ամաչելով կեցած էր պատուոյ տեղը, Լաւրանժ, այն արի զօրականն, որոյ դաստակը խորտակած էր Մանկրավի բերդին առման ժամանակ, և

որ ենթասպայի ժապաւէն ստացած էր, մինչ Թոնի գօտին կ'առնար։ Անկէ յետոյ կուգային Գրիմսօն յիսնապետն, որ միայն ողջ մնացած էր Անվէրսի բերդին պայթումէն, Բիվուան, Լառօզ և Նորման։

Քառակուսին մէկ կողմը, երկու կանայք՝ գլուխնին յերկիր ծռած կուլային, և էին մայր Նիքոլոյ և Պավէթ։

Բայց (տարօրինակ բան), միայն Տիկին Թուանոն հոն չէր։ Շատ չանցած՝ նշմարուեցաւ անոր բացակայութիւնը։ Մանաւանդ Մայր Նիքոլոյ, իւր զգացած կսկծին հակառակ՝ մերթ ընդ մերթ իւր շուրջը կը նայէր։

Պավէթ ալ բնականաբար անոր օրինակին կը հետեւէր։

— Զարմանալի՜ բան, կ'ըսէին ամեն անգամ շուրջերնին փնտռելէ յետոյ։

Շատ չանցած՝ Գ. Շարլթիյլ նշմարեց անոնց խոյզն ու զարմանքն, և հետաքրքիր եղաւ պատճառն հասկընալու։ Բան մ'եկաւ միտքը։

Քննութիւն մ'ըրած էր Սաքս մարէշալին, Լանժվէն մարքիզին և կարմիր Մարգոյ մօտ։ Այն քննութիւնը Վիլէր մարքիզին մահը միայն ծանուցած էր իրեն, առանց որ և է նիւթական ապացոյցի։ Ըսաւ ինքնիրեն թէ, գուցէ, փոքրերուն հարցնելով՝ աւաւել արդիւնք ձեռք բերէ, քան թէ մեծերուն դիմելով միշտ։

— Արարողութեան աւարտումէն յետոյ կը խօսիմ այս կանանց հետ, ըսաւ ինքնիրեն։

— Քահանայն Հոգւոյն ըսաւ. զօրքերը մեկնիլ ըսկըսան։ Պարոնը, հրաժեշտ առնլով Սաքս մարէշալէն և Լանժվէն գնդապետէն, Մայր Նիքոլոյի քով երթալ ուզեց։ Բայց ճանբան երկու մարդոց խօսակցութիւնը լսելով կանգ առաւ։

— Եւ սակայն, ընկե՛ր, եթէ այս ալ միւս անգամուն պէս լինի . . . կ'ըսէր Լառող։

— Կարծես թէ, պատասխանեց Նորման այս մարդըն յարութիւն առնլու մասնագիտութիւնն ունի։ Մինչեւ որ դիակը չգտնուի . . .։

— Որո՞ւ վրայ կը խօսիք, գոչեց Պ. Շարթիյլ անոնց մօտենալով։

— Որո՞ւ վրայ պիտի խօսինք, Տէ՛ր Պարոն, Վիլէր հարիւրապետին. գաղափար մ'է որ կը ծագի մտացս մէջ, ըսաւ Լառող։

— Ի՞նչ գաղափար։

— Այսինքն թէ՝ գուցէ մեռած չէ։

Պարոնն ուրախական շարժում մ'ըրաւ։

— Եւ ուստի՞ կը ծագի այդ գաղափար, հարցուց։

— Անցեալէն։ Մտիկ ըրէք, պատմեմ ձեզ։ Առաջին անգամ, Պ. Վիլէր մահացու կերպով կը վիրաւորի, կը վերցնեն Շաթլէի դիահնարանը կը տանին, սալաքարին վրայ կը պառկեցնեն, դագաղի մէջ կը դնեն, կը թաղեն . . .։ Յանկարծ Պլէրանքուրի մէջ երեւան կ'ելնէ զօրեղ օգնութիւն մ'ընելու համար խեղճ Թօնիին, Նորմանին և ինձ։

— Ճշմարիտ է, լսեցի այդ բանը։ Յետո՞յ։

— Յետոյ . . . անդունդ մը կը գտնէ, տեսակ մը անյատակ ջրհոր, լաբիւրինթոսի մը մէջ բացուած, անոր մէջ կ'իյնայ . . . և իսպառ կորսուած կը կարծուի։ Բայց սահանէ մը դուրս կ'ելնէ, յորմէ ես և Թօնի ալ օգուտ կը քաղենք։

— Արդարեւ հրաշալի բան է այդ։ Յետո՞յ։

— Յետոյ ինքզինք մեռցնել տալու կ'երթայ. ամեն մարդ կ'ըսէ թէ մեռած է։ Երբոր Թօնի Անվէրսի միջնաբերդին պարսպին վրայ կ'ելնէ . . . յանկարծ իւր դէմը կը տնկուի մեռեալ կարծուածն և զգուշութիւն կ'ազդարարէ իրեն . . .։

— Է՛յ ։

— Արդ , Տէ՛ր իմ , հոգեպաշտօնի արարողութեան միջոցին այս բաները միտքս բերելով կը հարցնէի ինքնին թէ արդեօք վիլէր մարքիզ մեռա՞ծ է ստուգիւ , և թէ արդեօք՝ միւս անդամներուն պէս՝ վտանգաւոր վայրկենի մը մէջ յանկարծ երեւան ելած չպիտի՞ տեսնենք զօրեղագոյն քան երբէք . . . .

Լաուրի ըսածն ստուգիւ հաւանական չէր ։ Սակայն ա՛յնչափ կը համաձայնէր Պարօնին բաղձանաց , որ չկրցաւ ինքզինք արգելուլ միտքն այն կողմ դարձընելէ ։

Եւ այս մտածութեամբ էր որ երկու զօրականներէն բաժնուածին պէս , Մայր Նիքոլայի վրանը դիմեց , զոր առջի իրիկունը ցոյց տուած էին իրեն ։

Հոն ուրիշ նիւթոյ մը վրայ խօսք եղաւ ։

Պավէլ , մանկամարդուհին , բնութեամբ շատախօս լինելով , Տիկին Թուանոնին իւր որդեգիր Թոնիի նկատմամբ ունեցած սիրոյն վրայ խօսեցաւ ։ Պավէլ , որոյ սիրտն առաջին օրէն այն պատանիին համար բաբախած էր . Պավէլ , որ իւր երջանկութեան համար դողալ սկսեր էր տեսնելով Թոնիի նախ յիսնապետ և ապա սպայ լինիլը . Պավէլ , չէր կրցած՝ առանց նախանձու բուռն զգացման՝ տեսնել այն եղանակն , որով Տիկին Թուանոն կը վարուէր Թոնիի հետ ։ Իւր կանացի սիրտը չէր խաբուած այն սիրոյն բնութեան վրայ զոր զգեստափաճառ կինը կը տածէր իւր որդեգրին վրայ . Տիկին Թուանոն կրնար սխալ հասկընալ զայն , բայց Պավէլ ո՛չ ։

Այս պատճառաւ շատ զարմացեր էր տեսնելով որ Տիկին Թուանոն ներկայ չէր հոգեպաշտօնին ։ Խորհրդածութիւնն յառաջ վարելով մտածեր էր որ Անվէրսի միջնաբերդին նետուելուն չարաչուք օրէն ի վեր Տիկին Թուանոն չէր տեսնուած ։ Ի՞նչ եղեր էր իրեն ,

BELEDİYE KÜTÜPHANESİ

ի՜նչ ըրած էր, փարի՞զ վերադարձած էր. հաւանական չէր . . . ։

— Բայց եղած խուզարկութեանց մէջ ալ տեսնուած չէր, ըսաւ Մայր Նիքոլոյ։

— Այսպիսի անհոգութիւն մ'անհաւատալի է։ Տիկին Թուանոն այնպիսի կին չէր . . . ։ Անշուշտ պատճառ մը կայ ։

— Այո՛, կայ պատճառ մը, բայց ո՞րն է ։

Ահա հոս կուգար կը յանգէր ամէն խորհրդածութիւն ։ Ոչ Մայր Նիքոլոյ, ոչ Պավէլ չէին կրնար գըտնել Տիկին Թուանոնի անհետացման պատճառը ։ Բայց այս ամէն խորհրդածութիւնք եւս առաւել տարակուսի մէջ կը ձգէին Պարոնը ։ կասկածներն եւս քան զեւս կը մեծնային անոր մտաց մէջ ։

— Արդեօք կապակցութիւն մը չկա՞յ այս ամէն անհետացմանց մէջ, կը հարցնէր ինքնիրեն ։

Եւ միտքը դրաւ որ Տիկին Թուանոնը փնտռել տայ։ Բայց ասոր համար օգնականներ պէտք էին իրեն . ուրվհետեւ չէր ճանչեր զայն ։ Հարցուց իւրովի թէ լաւ չէ՞ր ըներ իւր հետ առնուլ այն զօրականներէն մին, որք առաւօտուն իւր բնակարանն եկած էին ։ Որոշեց խօսիլ անոնց հետ և Սաքս մարէշալէն քանի մ'աւուր արձակուրդ խնդրել անոնց համար, որպէս զի Անվէրս երթան իրեն հետ ։

Երբոր այս գիտաւորութեամբ իւր բնակարանը կը դառնար, առաւօտեան երեք զօրականները տեսաւ որ սեղան նստած էին զարմանալի անձի մը հետ, որոյ նկուն հասակը տարօրինակ հակապատկեր մը կը ձեւացնէր անոնց յաղթ հասակին քով ։

Այդ անձը, կը գուշակեն ընթերցողք, Պլէրանքուրի Թզուկն էր, որ՝ իւր յայտնած բաղձանաց համաձայն՝ եկած գտած էր իւր բարեկամ զօրականներն ։

— Ուրեմն, կ՚ըսէր գաճաճը լրջաբար, կարելի չէ՞ ձեր գունդին զինուոր գրուիլ։

— Դու ծիծաղիլ կ՚ուզես, սիրելի՛ Գողիաթս, պատասխանեց Բիվուան կռուփը սեղանին զարնելով, թէոր այդ առաջարկը Փարիզի մէջ զինուորագրութիւն ըրած ժամանակս ընէիր ինծի, պարանոցիդ մորթէն բռնածիս պէս պատին կը փակցնէի քեզ... բայց հոս գործը տարբեր է, դու բարեկամ մ՚ես, օ՛ն, գաւաթ բախենք։

Թզուկը մեծ գաւաթ մը լցուց և մէկ ումպով դըլորեց։

Զօրականներն անոր նայեցան զքանչացմամբ։

— Լաւ խմելու մասին, ըսաւ Լառոզ, պէտք է խոստովանիմ որ թագաւորաբար կը խմես...։ Եթէ միայն երկու ոտնաչափ աւելի ունենայիր...։

— Ձանձրալի բան է այս, գոչեց Թզուկը։ Ես զօրական լինելու համար ծնած էի։ Դղեակին կեանքն ոչ ևս հաճելի է ինծի այն օրէն ի վեր որ ձեզ տեսայ հոն։

— Ա՜, ա՜, կը տեսնէ՞ք խեղկատակը։

— Ասկէց զատ, տանելի բան չէր։ Երևակայեցէք որ ծերուկն հոն չլինելէն ի վեր, մատակարարն անհանդուրժելի եղած է։ Ամեն բանի խնայութիւն կ՚ընէ, ամեն բանի կը հսկէ. բոլոր պահարաններուն բանալիներն իւր ձեռքն են։ Կը հաւատա՞ք որ այդ կենդանին տանտիրոջ դեր կը խաղայ, և որ և է մեծաւորէ մ՚աւելի խիստ է...։ Ուստի, չկրցի դիմանալ, խնայութեամբ պահած քիչ մ՚ստակս առի... ճամբայ ելայ...։ Ձեզ գտնել կ՚ուզէի և շուտով գտայ...։

— Ճշմարիտ է, դուն սատանայ մ՚ես, ըսաւ Նորման։

— Այնպէս չէ՞։ Ա՜հ, եթէ ուզուի, շատ օգտակար կրնամ լինել.. ամեն բան կը գտնեմ։ Ասկէց

ղատ, իմ յոյսս Վիլէր մարքիզին վրայ էր . . .: Վեր-ջապէս . . . .: Բարեբաղդաբար ուրիշ բարեկամներ ունիմ հոս:

Եւ ձեռներն անոնց երկնցուց:

— Կենացդ, Գողիա՛թ, ըսաւ Լառօզ:

— Կենացդ . . . .:

— Ձեր կենաց, քա՛ջքդ իմ . . .:

Բայց այս միջոցիս Թղուկն ետին դարձաւ: Պարոն Շարլթիյլ կամացուկ մ'անոր ուսին զարկեր էր:

Յանկարծ մտածեր էր որ գուցէ իրեն պէտք ե-ղած մարդն էր այս գաճաճը: Պլերանքուր գտնուած էր, և շատ բան գիտցող կ'երեւէր: Կուզիկ ըլլալուն պատճառաւ ուշիմ էր և խորամանգ, ինչպէս ամեն պակասաւոր (կաղ, կոյր, սապատող) մարդիկ:

Պարոնը նշանացի կոչեց զայն որ իր հետն երթայ։ Լառօզի ակնարկին վրայ, Թղուկն ալ մարքիզուհ-ւոյն վերջին պաշտպանին ետեւէն գնաց:

— Վիլէր հարիւրապետին վրայ կը խօսէիր, ըսաւ Պարոն Շարլթիյլ, կը ճանչե՞ս զինքը:

— Անշուշտ, անոր կեանքն ազատեցի . . . .: Եւ բացի սահանը . . .:

— Թօնի տասնապետն ալ կը ճանչէի՞ր:

— Ճանչելն ալ խօ՞սք է. անոր ալ կեանքն ազա-տեցի. երկուքն ալ անդունդին ջուրերուն մէջ խեղ-դուելու վրայ էին:

— Ուրեմն պիտի գտնես զանոնք, մեռած կամ ողջ, և բաղդդ շինուած է:

— Բա՛ղդս. ուրեմն երկնային ներշնչութիւն մը բե-րաւ զիս հոս: Վստահ եղէք իմ վրայ, ազնուական Պարոնս, և պատրաստեցէք ոսկիները: Պիտի տեսնէք որ ես ամեն բան կը գտնեմ . . . ամեն բան:

ԺԴ.

ՀՐԱՑԱՆԻ ՀԱՐՈՒԱԾ

Ֆրանսական պահակագնդին ուրիշ սպայից պէս՝ Մորվայլ և Լասի ալ Պ. Վիլէրի հոգեպաշտօնին ներկայ գտնուած էին:

Բայց արարողութենէն յետոյ ուրիշ ոչ նուազ տըխուր պաշտօնով մ'զբաղեր էին: Առանց շքոյ և առանց ցոյցի իրենց բարեկամին՝ Լաֆնէյի՝ յուղարկաւորութիւնը կատարեր էին:

Վերադարձին կը խօսակցէին և բնականաբար Պարոնին վրայ էր իրենց խօսքն: Այս գրեթէ երեւակայական անձն, որ յանկարծ մութին մէջէն երեւան ելած էր, վէպերու մէջ յանկարծակի երեւցած խորհրդաւոր վրէժխնդիրը կը թուէր իրենց:

Ի՞նչ պէտք էր ընէին: Ի՞նչ միջոց ձեռք առնուին:

Պէ՞տք էր Լաֆնէյի մահուան վրէժն առնուլ: Պէ՞տք էր մենամարտի հրաւիրել այդ ծերունին:

Արդարեւ փափկութեան և պատուոյ դժուարալոյծ խնդիր մ'էր այս: Ստոյգ էր որ Պարոնն՝ իւր տարիքին հակառակ՝ ամեհի սուսերամարտիկ մ'էր տակաւին, ինչպէս որ Լաֆնէյ կրած էր դժնդակ փորձը. սակայն և այնպէս ամեն պարկեշտ մարդոյ զայրոյթն ու նողկանքը իւր վրայ կը հրաւիրէր այսպիսի մարդ մ'սպաննողն, որ արդէն գերեզմանին եզրն հասած էր, և որոյ սպիտակ մազերը՝ քառասուն տարիէ ի վեր՝ ամեն մարդ կը պատուէր ու կը յարգէր:

— Ըստ իմ կարծեաց, ըսաւ Մորվայլ, լաւագոյն ընթացքն է զգուշանալ անկէ, խուսափիլ և մոլորեցընել զայն: Անգամ մը որ մեր հետքը կորսնցնել տանք անոր մեր գործը կրնանք լմնցնել:

— Ուրեմն ձեր գաղափարն է . . . :

— Մարէշալը տեսնել և հրաման ստանալ քանի մ'օր փարիզ երթալու։ Զինուորական գործողութիւնք դադրած լինելով, մեր խնդիրը չմերժուիր . . . ։

— Յետո՞յ.

— Յետոյ Պարոնը մեզ պիտի վնտռէ. բայց սատանայէն աւելի սատանայ պէտք է լինի՝ եթէ չկըրնանք մեր հետքը կորսնցնել տալ անոր մինչև այն վայրկեանն՝ ուր ոչ եւս իրմէ վախնալու բան մ'ունենանք։

— Ի՞նչ միջոց պիտի գործածես ադոր համար.

— Լաւագոյն միջոցը։ վասն զի վերջապէս պէտք է որ հասնիմ նպատակիս։ Բէժանի վրայ պէտք չէ բընաւ խորհիմ։ Այդ տղան վարժատան աշակերտուհւոյ մ'անցաւոր քմահաճոյքն ունի ինձ համար։ Իմ ուզածս, ինձ պարտ եղածը Հայտէն է։ Սիրոյ նոր փորձն՝ որ իւր ամուսնոյն տուաւ, փոխանակ զիս յուսահատեցնելու, կը գրգռէ և կը քաշէ։

— Բայց հիմա բնաւ երբէք չհաճիր ձեզ ամուսնութեան ընդունիլ, առարկեց Լասի։

— Ինչո՞ւ համար։

— Մայր լինելէն յետոյ ինքզինք բովանդակապէս իւր զաւկին կը նուիրէ։

— Աւելի լաւ . . . ։

— Չեմ հասկնար։

— Այս մայրական սէրն է որ միջոց պիտի ընծայէ ինձ։ Տղայ մը չկրնար ինքզինք պաշտպանել։ Թո՛ղ պատեհ ժամանակին հոն գտնուինք, թո՛ղ այդ ծնանելք տղան մեր ձեռքն անցնի, զայն նորէն իւր ձեռքն անցունելու և զայն որ և է ցաւի կամ նեղութեան չենթարկելու համար՝ մայրը կը հարկադրի կատարել մեր կամքը։

— Ճշմարիտ է, ըսաւ Լասի, իրաւունք ունիս, ուրիշ միջոց խորհելու հարկ չկայ. պէտք է որ, ինչպէս կ'ըսէիք, միանգամ լմնցնենք։

Ելան Մարքչալին գնացին, և շնորհեց ասոնց խընդրած հրաժեշտն, իւր վրայ առնլով իմացնել իրենց անմիջական գլխոյն, Լանժվէն մարքիզին ։

Երկու սպայք փութացուցին իրենց ուղևորութեան պատրաստութիւնները ։

Դեռ չէին աւարտած, զօրական մ'եկաւ իմացուց իրենց թէ Պարոն Շարլթիյ տեսակցիլ կ'ուզէր իրենց հետ ։

Իրարու երես նայեցան ։

— Դարձեալ այդ մարդը, գոչեց Մորվալ ։

— Երեւան կ'ելնէ ճիշդ այն վայրկեննին ուր իրմէ խուսել կը յուսայինք ։

— Պէտք չէ որ իրմէ վախնալու երեւոյթ ունենանք ։

— Թող ներս գայ, հերիք է որ մեր ընկերը գիտնանք ։

Պարոնը ներս մտաւ ուղղաքերձ և լուրջ, և յետ ողջունելու երկու սպաներն, արագ նայուած մը ձգեց իւր չուրջը ։ Ճանբու պատրաստութիւնները չէին կըրնար զայն խաբել իրենց դիտաւորութեանց վրայ ։

— Եթէ չեմ սխալիր, պարոննե՛ր, ըսաւ կէս մը հեգնութեամբ, դուք բանակէն մեկնելու միտք ունիք ։

Մորվալ ստորասական նշան մ'ըրաւ ։

— Ցաւալի է, յարեց Պարոնը, վասն զի ես ալ քանի մ'օր բացակայ գտնուելու դիտաւորութիւն ունենալով, ուրախ կը լինէի եթէ գիտնայի թէ ո՛ւր կրնամ ձեզ գտնել վերստին ։ Պէ՞տք է որ ձեզ երկուքդ ալ սպաննեմ, որպէս զի չկրնաք փախչիլ իմ բացակայութեանս միջոցին ։

Այս ծանր թշնամանաց առջեւ, Լասի և Մորվալ, մոռնալով Պարոնին հետ չկռուելու որոշումն, հրացայտ աչօք անոր վրայ դիմեցին ։

— Օ՛ն, օ՛ն, մի՛ շտապէք, պարոննե՛ր, ըսաւ ծերունին, յիշեցէք ձեր բարեկամը։

— Զայն յիշելուս համար է որ, գոչեց Մորվալ Շայլադին, կ'ուզեմ անոր վրէժն առնուլ կամ մեռնիլ անոր պէս․ ․ ․ ։

— Դուք, Պարո՛ն Մորվալ, դժբաղդաբար միակ մարդն էք զոր չեմ կրնար սրովս չօշափել։ Կը կարծեմ իսկ որ եթէ ձեզ վտանգի մէջ ալ տեսնէի, պիտի ազատէի ձեզ։ Ձեր կեանքը նուիրական է ինձ․ ․ ․ ։ Ես պէտք ունիմ անոր։

— Իսկ ե՞ս, հարցուց Լասի։

— Օ՜, դուք, պատասխանեց Պարոն Շարլթիլ, պատրաստ եմ ձեզ սպաննելու՝ եթէ հաճոյ կը լինի ձեզ, թէեւ արդէն բաւական արիւն թափած եմ։ Այս պահուս, կ'երդնում ձեզ թէ, շատ ուրախ կը լինիմ հաշտւելով ձեզ հետ, այս պայմանաւ սակայն որ չհեռանալու խօսք տաք ինձ։

— Եւ ի՞նչ իրաւամբ կը պահանջէք մեզնէ այդ խոստում։

— Միմիայն պարկեշտ մարդու մ'իրաւամբ, որ անուն չունեցող դաւի մը, նողկալի մեքենայութեան մը վերջ գտնելը կ'ուզէ, որոյ մէջ ճշմարիտ պատիւը, կնոջ մը բոլոր շահերն ու զգացումները գրաւեալ են։ Դուք պիտի չերթաք։ Չեմ գիտեր ի՛նչ դաւ կը պատրաստէք։ Ես ձեզ միշտ բանակին մէջ տեսնելու պէտք ունիմ։ Խօսք տուէք ինձ որ չպիտի մեկնիք։

— Պետրո՛ս, կոչեց Մորվալ։

Պարոնը ներս մտնող զօրականն երեւցաւ։

— Սա պայուսակները մեր ձիերուն ետեւը կապէ։ Հիմա ճանբայ պիտի ելնենք։

Այս պատասխանին վրայ Պարոնը կրակ կտրեցաւ բարկութենէն։

— Ըսի ձեզ, պարո՛ննե՛ր, թէ հոս պիտի կենաք, ըսաւ չոր ձայնիւ։

— Մեք ալ կը պատասխանենք ձեզ թէ պիտի երթանք։

— Ես գիտեմ արգելուլ ձեզ . . .։

— Ի՞նչպէս։

— Այսով, ըսաւ Պարոնը՝ ձեռքը սուրին երախակալին տանելով։

— Ես այնպէս հասկնալ կարծեր էի թէ, ըսաւ Մորվայլ, մեզ անծանօթ՝ բայց ամենակարեւոր պատճառ մը թոյլ չէր տար ձեզ մենամարտիլ ինձ հետ։

— Ձեզ հետ, այո՛, Պարո՛ն Մորվայլ, բայց ոչ ձեր Լասի բարեկամին հետ։

— Ուրեմն, ես պիտի պատասխանեմ ձեզ թէ քանի որ չէք ուզեր ինձ հետ մենամարտիլ, Պ. Լասի բարեկամն ալ չպիտի հաճի մարտնչիլ ձեզ հետ։ Պիտի սպաննէ՞ք զինքն, եթէ ինքզինք չպաշտպանէ։

— Ա՜, չափազանց ծանր է այդ խօսքը, գոչեց Պարոնը սուրը քաշելով։

Բայց, Մորվայլ, կայծակի պէս արագ, սենեակին մէկ անկիւնը կեցած հրացան մը յափշտակեց, և կոթովը Պարոնին սուրին հարուած մը տալով՝ երկու կըտոր ըրաւ զայն։

կատաղի մռնչիւն մ'արձակեց ծերունին։

— վա՜տ, վա՜տ, գոչեց։

— Ե՛կ, Լասի՛, ըսաւ Մորվայլ դուռը բանալով։ Դուք կրնաք հոս կենալ, Պարո՛ն. անհոգ եղէք, մեք նորէն կուգանք։

ԺԵ·

ՍԱՐՓԻՆԱՅԻՆ ՏԱԿ

Պարոն Շարլթիլ՝ չփոթեալ մնաց Լասիի և Մորվայլի փախստեան վրայ։ Այս բանը բնաւ չէր անցներ մտքէն։

Պահ մը խորհեցաւ որ մէկէն ձի հեծնէ և անոնց ետեւէն իյնայ։ Բայց Վիլէր մարքիզն ու Թոնին փընտըռելու հոգը չէր թողուր մեկնիլ։

Ուստի որոշեց իր բնակարանը վերադառնալ, ուր Թզուկը զինքը կ'սպասէր։ Կ'ուզէր շուտով տեսնել այդ տարօրինակ անձն և գիտնալ թէ ի՛նչ օգուտ կրնար քաղել անկէ։

Ճանբան հանդարտեցուց ծերունւոյն գայրոյթը։ Սկսաւ նոր յատակագիծ մը խորհիլ։ Այժմ առաւել քան երբեք կ'ուզէր շուտով հասնիլ իր նպատակին։

Եղանակը կատարեալ ամառ էր, և պայծառ արեգակն, որ մինչեւ ի հեռաստան կը շողշողեցնէր զօրաց սաղաւարտներն ու զէնքերը, կարծես թէ քսանամեայ երիտասարդութեան ուժը կը վերադարձնէր ծերունւոյն։ Կը թուէր իրեն թէ զինուորական վարժարանէն նոր ելած, զինական առաջին փորձերը կ'ընէր։

— Թող անոնք Փարիզ դիմեն, կ'ըսէր ինքնիրեն, որոշելով իր ընելիքը. դէմերնին այնպիսի արգելք մը հանեմ որ բնաւ իրենց մտքէն չկրնայ անցնիլ։ Մարքիզուհին լաւ պիտի պահպանուի։ Անոր այնպիսի պաշտպան մը պիտի տամ, որուն օժանդակութեանը դիմել չէի ուզեր։ Բայց միջոցներու ընտրութեան ժամանակ չէ։ Վիլէրի մահուան վրայ տիրող գաղտնիքը պարզելու զբաղած միջոցիս պիտի ցուցնեմ իրենց թէ փախուստն սատակ չըներ ինձ հետ։

Եւ մտրակեց իւր ձին։ Կ'ուզէր շուտով տեսնել Թըղուկն, որ միայն կրար օգնել իւր խուզարկութեանց։

Յուլիսի գեղեցիկ արեւէն և անուշաբոյր օդէն, որք այնչափ կը բերկրեցնէին Պարոնն, ուրիշ անձ մ'ալ օգուտ կը քաղէր, անձ մը, զոր եթէ Թղուկն արդէն դատած լինէր, մարքիզուհին պաշտպանելու համար աւելի օգտակար օժանդակ մը կրնար լինել իրեն քան զայն՝ որոյ օգնութիւնը խնդրելու մտադիր էր, որչափ և կարեւոր լինէր այս օգնութիւն։

Խօսքերնիս մեր Թօնի բարեկամին վրայ է։

Շնորհիւ Տօքթօր վան Հիլֆէնի հրաշալի դարմանին, դեռատի սպայն յաղթած էր այն ճգնաժամին՝ որ զինքը պիտի տանէր կամ ազատէր։ Այնուհետեւ զգալի կերպով ապաքինիլ սկսած էր։

Հոգեպաշտօնին կատարման հետեւեալ օրը Թօնի ըսաւ Տիկին Թուանոնի.

— Ի՜նչ գեղեցիկ է օդն այս առաւօտ...։ Կը թուի ինձ թէ դաշտի օդը մեծ օգուտ պիտի ընէ ինձ...։

— Բայց դու բաւական ուժ ունի՞ս քալելու... չե՞ս վախնար յոգնութենէ, պատասխանեց պատուական կինը։

— Օ՛, փոքրիկ պտոյտ մը...։

— Շատ լաւ, ե՛կ հագուէ ուրեմն։

Վիրաւորն և իւր հիւանդապահը դուրս ելան յոյժ ծանր քալելով նախ, Թօնի իւր ընկերուհւոյն թեւին կրթնած, որ մէն մի ակամայ ճնշումէ ցնցուելով վեր կը ցատկէր։ Յետոյ, քիչ քիչ արբենալով մաքուր օդէն ու լուսէն, և Թոքալիր ծծելով մարգերուն բուրմունքը, մեր դիւցազն սկսաւ վազել, ինքզինք ամեն ժամանակէ աւելի ուժեղ համարելով, և Տիկին Թուանոնի ալ ասպարէզ կարդալով որ իւր ետեւէն հասնի։

— Թօնի՛, Թօնի՛, պիտի յոգնիս, կը գոչէր սիրուն կինը կէս խնդալով, կէս դժգոհելով։ Հիմա պիտի սրդողիմ քեզ. Թօնի՛... Թօնի՛ մի՛ վազեր։ Եւ ետեւէն կը վազէր ինքն ալ խաղին մասնակցելով և մոռնալով իւր վիշտերն այն ուրախութեան մէջ՝ որով կը բերկրէր այնպէս ճարպիկ և սթափ տեսնելով զայն՝ զոր խպառ կորսնցնելու երկիւղէ այնչափ սրտադող և տագնապ կրած էր։

— Թօնի՛, կ՚աղաչեմ, հանգչէ։ Եւ թեւէն բռնելով կը կեցնէր. յետոյ նորէն փախցնելով ետեւէն կը վազէր։

Այս խաղին զբաղելով հեռացեր էին քաղաքէն։ Ժամանակը շուտով կ՚անցնէր. կէս աւուր մօտ էր։

— Ո՜հ, շատ անօթի եմ, ըսաւ Թօնի կանգ առնելով։

Իրենցմէ քիչ հեռի գինետուն մը կար իւր դալարազարդ սարփինայներով։

Դրանը մէջ գինեպանուհին, որ գիրուկ կին մ՚էր, ասոնց կը նայէր՝ ուրախական ժպիտով մ՚իւր լայն ու կլոր դէմքը փայլեցնելով։

— Նօթի ե՞ս, գոչեց Թուանոն։ Իրաւունք ունիս, խմելու կաթ հոս չէ։ Այդ միտքս չեկաւ։ Բայց ո՞ւր երթանք նախաճաշ ընելու։

— Ահա հոն սարփինային տակ, ըսաւ. պիտի երեւակայենք թէ Բորշըրօնի պանդոկն ենք...։

Եւ նշան ըրաւ գինեպանուհւոյն, որ անակնկալ շահու մը հոտ առնելով՝ փութաց սեղան պատրաստել։

Թօնի մանկական ուրախութեամբ կը քննէր սեղանին ամենապարզ ծածկոցը, հաստ յախճապակէ նկարակերտ պնակներն և իւր առջեւ դրուած արծաթափայլ անագէ գինիի կուժերը։

— Ի՜նչ աղուոր նախաճաշ մը պիտի ընենք հոս, գոչեց ուրախութեամբ։

Իսկ Տիկին Թուանոն՝ տեսնելով իր Թոնիին երջանկութիւնը, կրկնապատիկ ուրախ կը լինէր այն զուարթ սարփինային ներքեւ ճաշելնուն վրայ։

Բերկրութենէն ու սրտայուզութենէն կարմրած, ոչ եւս երսուն և հինգ տարեկան էր, այլ տասնեւութ։

Նախաճաշն սկսաւ։

Թոնի կաչաղակի պէս կը չաղակրատէր, բայց և միանգամայն կ'ուտէր ապաքինեալի մը ախորժակով։ Կը թուէր իրեն թէ չպիտի կրնար երբեք կշտանալ, ոչ ալ ուզածին չափ ուտել խմել։

Տիկին Թուանոն կը վախնար։

— Շատ մի՛ ուտեր, Թոնի՛, կըսէր. մանաւանդ շատ մի՛ խմեր։ Գիտես որ Տոքթորն ըսաւ քեզ թէ ինքզինքդ աղէկ նայէ....։

Բայց պատանին այնպիսի լաւ փաստեր յառաջ կը դնէր, որ բարեսիրտ կինն համոզուելու կը հարկադրուէր։ Միթէ պէտք չէ՞ր որ ուժը գար։ Ասկէց զատ, հոն ազուոր ճերմակ գինի մը կար անուշ և մրմռիկ, որ սիրտը կը զուարթացնէր։

— Այնչափ ժամանակ խաշած դեղերու ջուրեր ու հոյզեր խմեցի... կ'ըսէր գաւաթն երկնցնելով։

Ստուգիւ բերկրալի էր տեսնել ապաքինելոյն այս կերուխումը։ Քիչ քիչ, օրինակէն հրապուրուելով, Տիկին Թուանոն ալ սկսաւ գեղջկական խրախճանքին անձնատուր լինել։

Միանգամայն գեղեցիկ, յիմարական և անիմանալի խորհուրդներ կ'երկնէին։

— Խանութս պիտի վաճառեմ, կ'ըսէր Թուանոն. ա՛լ չեմ ուզեր Ժէօ-Նէօֆ փողոցը վերադառնալ։ Կ'երթանք Լանժվէն մարքիզը կը գտնենք, որպէս զի ճանչցնէ քեզ հայրդ. քու նոր ընտանիքդ կը գտնենք. որովհետեւ ոչ եւս կրնամ բաժնել քեզ...։

— Օ՜, կրնա՞ք ըսել զայդ, գոչեց Թոնի անոր ձեռքը բռնելով։

— Բայց վերջապէս պէտք է որ ծնողքդ գտնես գո՛նէ քու ապագայիդ շահուն համար։ Ծնողքդ ճանչուածին պէս . . . ։

— Պաշէթի հետ կ'ամուսնանամ . . . գոչեց Թոնի անխոհեմութեամբ։

Այս խօսքը ռումբի պէս ինկաւ այն սպանիական պալատներուն վրայ զոր կը շինէր խեղճ Տիկին Թուանոն։ Զարթումը սարսափելի եղաւ, երեսին գոյնը նետեց, դողաց, և ինքզինք բռնելու ճգանցն հակառակ՝ մարեցաւ . . . ։

Թոնի, դող ելնելով՝ վազեց գրկեց զայն. բուռները չփեց, քունքերը պաղ ջրով թրջեց։ Դերը փոխուած էր, այժմ Տիկին Թուանոն էր հիւանդ, և Թոնի խնամարկու։

Վերջապէս յաջողեցաւ խելքը գլուխը բերել, բայց շատ չանցաւ՝ Տիկին Թուանոն հեկեկել սկսաւ։

— Թուանո՛ն, ի՞նչ ունիք, ի՞նչ ունիք, հարցուց յուզեալ սրտիւ, և բնաւ չհասկնալով այս անակնկալ հիւանդութեան պատճառը։

Թուանոն, աւա՜ղ, չէր կրնար ըսել ունեցածը։ Ի՞նչպէս կրնար խոստովանիլ իւր յոյսերուն ի դերեւ ելնելն, իւր բեկեալ սրտին պատրանաց ցրումը։ Սակայն, Թոնիի երկիւղն եւս քան զեւս աւելնալով, առաւել ստիպել և պնդել սկսաւ։ Վերջապէս Թուանոն չկրցաւ դիմանալ։ Ուղխօրէն արտասուք թափելով իմացուց անոր իւր սրտէն անցածն այն օրէն ի վեր ուր իւր նկատմամբ Թոնիի սիրոյն ճշմարիտ բնութիւնն հասկցած էր։ Բան մը չպահեց անկէ, ոչ իւր ներքին պայքարն և ոչ յոյսերը . . . ։

Այս խօսքը խիստ կամացուկ կ'ըսէր վախնալով որ չլսուի . . . ։ Երեսը պատանւոյն երեսին կը դպչէր,

իր արտասուաթուրմ աչերը կարկեհանի պէս կը փայլէին . . . ։ Թոնի յանկարծ իմանալով Տիկին Թուանոնի տարփանքը, կարծես տենդէ բռնուեցաւ, գգըլխեցաւ և վրան ծռելով գրկեց զայն ։

— Ա՜հ, գոչեց, առաջին անգամ եղակի խօսելով անոր հետ, ես կոյր եղայ, ապաշնորհ եղայ . . . չը հասկցայ քեզ . . . բան մը չտեսայ . . . ։ Քու բարեսրտութիւնդ ծածկեց ինձմէ քու գեղեցկութիւնդ՝ ներէ՛ ինձ, ներէ՛ ինձ ։

— Ի՜նչ. պիտի կրնա՞ս սիրել զիս . . . մրմնջեց Թուանոն՝ սիրտը բաբախելով ։

— Ե՞ս . . . պիտի տեսնես. բայց պէտք չէ սրդոզիս ինձ . . . ։ Ես տղայ էի, զիս մարդ ըրիր. աչք ու սիրտս բացիր ։ Ո՜հ, այժմ կրնամ ըսել քեզ թէ կը սիրե՜մ . . . կը սիրե՜մ քեզ . . . ։

Եւ յուլիսի արեւուն տակ, որ տերեւներուն մէջերէն իր ոսկի նետերը կ'արձակէր հովանաւոր սարփինային մէջ, երբոր Թոնի ծնանիլ կ'զգար, Թուանոն մեռնիլ կ'զգար ։ Արիւնը կ'եռար, սիրտը կը բորբոքէր՝ աչերը կը մթննային ։

— Ա՜հ, կը խեղդուիմ . . . ըսաւ ։

Եւ փունջ մը կեռաս առաւ սեղանին վրայէն և իր նմանապէս ծիրանագոյն շրթանց մէջ դրաւ . . . ։

Բայց Թոնի կերաւ կէսը . . . ։

. . . .

Մէկ ժամ յետոյ երկու տարփաւորք Անվէրս կը վերադառնային, առանց այս անգամ փաղելու ։

Թուանոն, անձնատուր իր երջանկութեան, որուն չէր համարձակէր հաւատալ, իր ասպետին ուսին կը կրթնէր մտախոհ ։ Թոնի, այս անակնկալ յայտնութեան տպաւորութենէն զգածեալ, մերթ ընդ մերթ կանգ կ'առնուր և երկար համբուրեր մ'իբր թէ

կ'ստորագրէր այն սէրաբոյր խօսքերն, որք ակամայ իր շրթանց վրայ կուգային ։

Այսպէս երթալով ուշադրութիւն չըրին իրենց գնացած ճամբուն, և մեր սիրահարները մոլորեցան թաւուտի մը մէջ, այնպէս որ երբ դուրս ելան անտից, որովհետեւ ժամանակն անցած էր, պարտաւորեցան իրենց ուղին հարցնել ծեր փայտահարի մը, որ իր փայտի խուրձը շալկած կը վերադառնար՝ իր մեռեալ ծառոց որսն երգելով։ Աչքը կէս խփելով անոնց նայեցաւ ։

— Ձեր ճամբա՞ն, ըսաւ ։ Ա՜, թողուցէք ուրեմն տատրակները ։ Ձիս ծաղրե՞լ կ'ուզէք ։ Ձեր ճամբան, կորմնցնելու համար միայն կը հարցնէք . . . ։

Թուանոն, որ գուցէ յոյժ իրաւացի կը գտնէր այս խորհրդածութիւն, չկրցաւ իր ժպիտը զսպել, մինչդեռ պարզամիտ Թոնի ամչնալով առջեւը կը նայէր։

Ցանկարծ ձայն մ'ելաւ Թուփի մը մէջէ ։

— Կ'ուզէ՞ք որ ցուցնեմ ձեր ճամբան ։

Պատանին ցնցուեցաւ ։ Թուեցաւ իրեն թէ կը ճանչէր այս հարցումն ընող բարակ ձայնը ։ Վազեց Թուփին քով և ոստերը մէկ կողմ քաշելով, Պլէրանքուրի Թզուկին գիսախառն գլուխը դէմն ելաւ ։

Քանի մ'օրէ ի վեր Անվէրս հասած, քաղաքին ամեն կողմը խուզարկած էր ։ Քմահաճոյից և քիչ մ'ալ իր խուզարկութիւնն այլազանելու համար այն օրը պտոյտ մ'ըրած էր քաղաքին արուարձաններուն և շրջակայ գիւղերուն մէջ ։

Արդ, արեւէն տանջուելով, Թոնիի և Տիկին Թուանոնի ճաշած գինետունը մտեր էր ըստ դիպաց ։ Բնականաբար գինեպանուհին շաղակրատած էր իր նոր մեկնած հիւրերուն վրայ ։ Թզուկն իմանալուն պէս թէ մին հիւանդութենէ նոր ելած Ֆրանսական պահակագնդի դեռահասակ զօրական մ'և միւսն երսուն տա-

րեկանի մօտ կին մ'էր, նախ ուրախական ոստիւն մ'ըրաւ, և յետոյ զանոնք փնտռելու ելաւ։

Շատ չյոգնեցաւ զանոնք գտնելու համար։

— Է՛հ, այո՛, ես եմ, ըսաւ ուրախութեամբ Թօնիի, որ ապշած դէմքով անոր կը նայէր . . . ես եմ, որ ձեզ կը փնտռէի և գտայ . . . ես ամեն բան կը գտնեմ. . .

— Ո՞վ է այս մարդը, հարցուց Թօնիի Ցիկլին Թուանոն վախնալով։

— Կոմսին դղեակին մէջ մեզ ծառայող մարդոցմէ մին։

— Ա՜, եթէ գիտնայիք եղածներն, ըսաւ Թզուկը։ Բայց ձեր կեանքն ինձ պարտական էք։ Կը պատմեմ ձեզ գործը, գեղեցի՛կ տիկին, վախնալու բան չկայ։ Ես բարեկամ եմ, և ձեզ փնտռելուս նպատակը բարեկամութիւն մ'ընել էր ձեզ . . .։

Եւ Թզուկը ժպտուն դէմքով մը կոտրտուելով դուրս ելաւ թուփին մէջէն։

— Բայց ըսէ նայիմ, ինչո՞ւ մեզ կը լրտեսէիր, հարցուց Թօնի յօնքը պռստելով։

— Օ՛, մի՛ սրդողիք, Պ. սպայ, ես գիտեմ որ դուք հիմա սպայ էք . . . ես բանակին մէջ իմացայ անցեալ օր երբոր գաւաթ կը բաղխէի իմ Լառոզ և Նորման ընկերակիցներուս հետ։

— Բանակի՞ն մէջ, գոչեց Թօնի . . . ընկերակիցնե՜րդ. ի՜նչ, զինուո՞ր գրուեցար դիպուածով։

— Աւա՜ղ, ո՛չ. եթէ գիտնային իմ արժէքս . . .։ Բայց հիմա խնդիրն ատոր վրայ չէ։ Քաղաքը վերադառնանք՝ եթէ շատ ծանր չգար ձեզ ընկեր առնուլ զիս, աւելցուց գաճաճը նուրբ հեգնութեամբ։

— Լաւ, ըսաւ Թօնի, մինչդեռ Ցիկլին Թուանոնի դէմքը ծիրանիի պէս կարմրեցաւ Թզուկին ըրած ակնարկութենէն, բայց այն պայմանով որ պիտի հասկըցնես ինձ։

— Ինչ որ կ'ուզէք ։ Ես ալ ատոր համար եկած եմ ։
— Թալենք ուրեմն ։

Եւ ուղղուեցան դէպ Անվէրս ։ Ճամբան, ինչպէս որ խոստացած էր, նկնահասակը նախ իւր ոդիսականը պատմեց, յետոյ Պարոն Շարլթիլի միջամտութիւնը մարքիզուհւոյն գործերուն մէջ, Լաֆնէյի մահը, հոգեպաշտօնն, և վերջապէս այն արարողութենէն Տիկին Թուանոնի բացակայութեան պատճառաւ ծագած յոյսերն, որ արդէն մասամբ մ'իրացած էին ։

— Ծերունիին բաղդը բաց է, ըսաւ Թզուկն իվերջոյ, լաւ գործ մ'ըրաւ ինձ հանդիպելով ։ Ես անկէ քաջապատիկ փոքր եմ, բայց անոր վաճառելու չափ երեւակայութիւն ունիմ ։ Ըսի իրեն թէ կը գտնեմ ձեզ, և ահա գտայ՝ առանց երկար փնտռելու ։ Եթէ նոյնչափ յաջողութիւն ունենամ վի . . .

— Էհ, ո՞վ գիտէ, գոչեց Թոնի յանկարծական նախազգացմամբ մը, Պարոնն իրաւունք ունի ։ Վասն զի, եթէ ես ողջ եմ, Վիլէր մարքիզն ալ կրնայ ողջ լինել . . . ։ Ահա հիմա երկու հոգի աւելի ենք զայն փնտռելու համար ։ Վասն զի հիմա ես բժշկուած եմ վերքերէս ։ Իմ և Տիկին Թուանոնի օգնութիւնը կրնայ մեծապէս օգտակար լինիլ ։ Օ՛ն, մեզ Պարոն Շարլթիլի տար, կ'ուզեմ շուտով տեսնել զայն ։

ԺԶ․

Պ․ ԼԱՈՒԻՎԻԼԷՐԻ ՇԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Թողունք որ Պարոն Շարլթիլ, Թոնի, Տիկին Թուանոն և անոնց ճարպիկ խուզակն՝ այն է Թզուկն՝ Անվէրսի մէջ Վիլէր մարքիզը փնտռեն, մեք Մօրվայի և Լասիի եռեւէն փարիզ երթանք ։

Երկու կարմիր Մարդիկը քառասմբակ փարից կ'եր-թային, միմիայն իրենց ձիերուն անհրաժեշտ եղածին չափ հանգիստ տալու և քիչ մը բան ուտելու համար կանգ առնելով ։

Կը խորհէին որ աննուաճելի ծերունին, զոր իրենց ետին թողեր էին, Պարոն Շարթիյը, չպիտի մարսէր իւր պարտութիւնը ։

Այս պատճառաւ մանրերկրորդ մ'իսկ չէին կոր-սունցներ ։

— Ենթադրելով որ մեր ետեւէն ճանբայ ելած լի-նի, կ'ըսէր Լասի, չտապաւ նախաճաշ մ'ընելով ա-ռաջին հանդրուանին մէջ, դարձեալ կէս ժամ կորու-սած կը լինի . . . ։

— Իրեն պէս դիւակիր ձի մ'իսկ ունենայ, գրաւ կը դնեմ որ չկրնար այդ կէս ժամը վաստկիլ ։

— Մանաւանդ բան մը կայ որ արգելք պիտի լինի իրեն ։

— Ի՞նչ ։

— Նպար ։ Մեք, ինչպէս գիտես, աւերեալ երկրէ մը պիտի անցնինք, ուր ոչ խոտ մնացած է, ոչ վար-սակ ։

— Ճշմարիտ է ։ Ոսկիի զօրութեամբ թերեւս մեք կարենանք մեր երկու ձիերուն սնունդ գտնել ։ Բայց Պարոնը մեզ'նէ ժամ մ'ետքը գալով բան մը չկրնար գտնել ։

— Կամ գոնէ սպասելու կը հարկադրի . վասն զի ոսկի շատ ունի և չխնայեր . գիւղացիք ալ անշուշտ պէտք եղածը կը տանին իրեն . բայց ժամանակ կ'անց-նի . . . ։

— Եւ մեք օգուտ կը քաղենք այդ ժամանակէն ։

Այս յուսով փարից կ'երթային Լասի և Մօրվալ ։

Բայց իրենց հաշիւն ո՛րչափ լաւ կը թուէր, ա՛յնչափ սխալ էր ։ Արդարեւ իրենց ետեւէն մարդ մը կ'եր-

թար․ բայց ոչ Պարոն Շարլթիյլ, այլ անոր հաւատարիմ Լաբիէրը ։

Այս մարդն իւր տիրոջ խմորէն էր․ եթէ կարմիր Մարդիկը կանգ կ'առնուին, Լաբիէր բնաւ չէր առնուր ։

Վաղեմի զօրական մ'էր, որ իւր տիրոջ հետ շատ պատերազմներու մէջ գտնուած էր Նախորդ Թագաւորին օրով, և կերակուր ուտելու համար ձիէն իջնելն աւելորդ կը համարէր ։

Իւր լցուն կուժովն և զգեստի պարկին մէջ դրած հաճարէ նկանակովը տասներկու ժամ չարունակ կըրնար ձիավարել ։ Իսկ ձին յոգնեցնելու մասին ալ բընաւ փոյթ չէր ըներ․ գիւղացւոց քով փոքրիկ երիվարներ չէին պակսեր գնելու ։

Լաբիէր չէր ուզեր երկու սպաներուն ետեւէն հասնիլ, այլ անցնիլ կ'ուզէր ։ Այս պատճառաւ, մինչ անոնք սովորական ճամբէն կ'երթային, Լաբիէր անտառներուն ու լեռներուն մէջի շաւիղներէն կ'երթար, որք ձմեռն անանցանելի էին, բայց ամառն հինգ վեց փարսախ կը շահեցնէին ։

Ուստի, երբոր կարմիր Մարդիկը միտք կը յոգնեցընէին որպէս զի Պարոնն իրենց ետեւէն չհասնի, Լաբիէր անոնցմէ առաջ փարիզ կը հասնէր ։

Երկու կարմիր Մարդոց ուղեւորութիւնն առանց արգելքի կատարեցաւ ։ Մայրաքաղաքը մտան՝ աներկբայ լինելով որ ուզածնին պիտի կրնային ընել ։

Ձիէն իջնելնուն պէս Վիլէրի ապարանը գնացին ։

Դուռը գոց էր ։ Մօրվայլ ուժգնութեամբ բախեց ։

— Ի՞նչ կ'ուզէք, հարցուց Զուիցցերցի դռնապանը ներկայանալով ։

— Կարեւոր լուր մ'ունինք Վիլէր Մարքիզուհւոյն տալու, ըսաւ Լասի ։

— Նամա՞կ ունիք, ինձ տուէք, ես կը տանիմ կոմսուհիին։

— Խօսք ունինք իրեն։

— Անհնարին է, ներս չէք կրնար մտնել, գոչեց դռնապանը։

— Բայց մենք Մարքիզին կողմէն եկած ենք։

— Ներս չէք կրնար մտնել։

— Անպիտա՛ն, գոչեց Մորվալ, գիտե՞ս որ այդ յամառութեամբդ մեծ փորձանք կրնաս բերել գլխուդ։

— Ներողամիտ եղէք, ըսաւ դռնապանը վախնալով, բայց չեմ կրնար ինձ տրուած պատուէրին հակառակ վարուիլ, մանաւանդ երբոր . . .

Խօսքը չկրցաւ աւարտել։ Մորվալի բռնակցած միջոցին, Լասի իր Թաշկինակն հաներ, և ոլորելով ամուր բերանակապ մը չիներ էր։ Երբոր դռնապանը խօսած ժամանակ գլուխը կիսաբաց դռնէն դուրս երկընցուցած էր, Մորվալ յանկարծ բռնեց պարանոցէն, և Լասի անոր բերանը կապեց, այնպէս որ չկրցաւ ձայն հանել։

Իսկոյն դրկեցին խեղճ Հելվետիացին իր օԹեակը տարին և իրենք ներս մտան։ Ապարանին դուռը բաց էր. բայց նախասենեակը տանող դռները կղպըւած էին։

Անոնցմէ մին կոտրելով ներս մտան։ Սենեկապանուհի մը՝ գրան բռնաբարուիլը լսելով՝ դէպ այն կողմ վազեց, և երբոր երկու կարմիր Մարդիկը տեսաւ, ահաբեկ ճիչ մ’արձակելով փախչիլ սկսաւ. Մորվալ երկու ոստումէ հասաւ ետեւէն։

— Լռէ՛, ըսաւ ուժով մը ձեռները բռնելով։

— Շնո՞րհ, մրմնջեց աղջիկը։

— Մի՛ վախնար, աղջի՛կս, ըսաւ Լասի, մեք բարեկամ ենք։

— Ի՞նչ տեսակ բարեկամ էք որ դռները կոտրելով ներս կը մտնէք, ըսաւ սեննեկապանուհին։

— Մեր ներս մտնելու եղանակէն ի՞նչ կ'ելնէ, երբոր մեր դիտաւորութիւնը մարքիզուհւոյն օգտակար լինել է, գոչեց Մորվայլ։ Շուտ ըրէ, աղջի՛կս, ըսէ, ո՞ւր է տիրուհիդ։

— Տիրուհիս մարդու չերեւիր . . .

— Պէտք է որ հի՛մա զինքը տեսնենք։ Մեծ վտանգի մէջ է։ Ո՞ւր է, կրկնեց Մորվայլ անհամբերութեամբ։ Օ՛ն, իւր քով տար մեզ . . .

— Որպէս զի նորէն չարչարէք զինքն, այնպէս չէ՞։ Ո՛չ, ո՛չ, անհնար է, գոչեց քաջասիրտ մանկամարդուհին։

— Ա՜, այդպէ՞ս է, ըսաւ Լասի պահարանի մը դուռը բանալով, պիտի հնազանդի՞ս մեզ, այո՛ կամ ոչ։

— Ոչ։

— Ուրեմն . . . ։

Եւ բռնեցին զայն պահարանին մէջ նետեցին և դուռը վրայէն կղպեցին. յետոյ նրբանցքին մէջ մտան և ծայրն ուրիշ դուռ մը գտան սողնակով փակուած։ Բացին զայն և ընդարձակ դահլիճ մը մտան կարասիներով լի, բայց մարդ չտեսան։

— Վերջապէս ահա տունը մեր ձեռքն է, գոչեց Լասի։

Կարծես թէ նշան մ'էր այս խօսքը, և ահա բոլոր կարասիները շարժիլ սկսան։

Պահարանները, սնտուկներն ու գզրոցները բացուեցան, սեղաններուն ծածկոցները քաշուեցան, գետնի գորգերը վեր ելան, և անոնց մէջէն ու տակէն և վարագոյրներուն ետեւէն մարդիկ դուրս ելան խօլականներու պէս, չորս, ութ, տասներկու, ամենն ալ զինեալ։

— Դաւաճանութի՜ւն, գոչեց Մորվայլ սուրը քաշել փորձելով։

Բայց մարդոցմէն մին իսկոյն բռնեց զայն երկու արմունկէն, երկրորդ մը գրկեց զայն, երրորդ մը չուան մ՚անցուց անոր սրունքէն և յոտից ցգլուխ փաթթեց։ Միւս մարդիկն ալ նոյն բանն ըրին Լաւիի։

— Թշուառական աւազակնե՛ր, կը գոչէր Մորվալ կատղած, ձեր այդ յանդգնութիւնը շատ սուղ պիտի նստի ձեզ.

— Հանդարտէ՛, Պարո՛ն ասպետ, հանդարտէ՛։ այդչափ աղմուկ պէտք չէ, եթէ կը հաճիք, ըսաւ մարդոցմէն մին յառաջանալով դէպի երկու սպայներն, ընչատուփ ի ձեռին, որոյ մէջէն երկու մատովն առատ ընչախոտ մը քաշեց . . .։

— Ո՞վ էք դուք և ի՞նչ իրաւամբ այսպէս կը վարուիք մեզ հետ, հարցուց Լաւի։

— Ի՞նչ իրաւա՛մբ. ոստիկանութեան վերատեսչին հրամանաւ։ Ո՞վ եմ ե՛ս. խեղճ աննշան մարդ մը, զոր դուք չէք յիշեր անշուշտ, բայց ինք չմոռնար երբեք այն բերկրութիւնն ու պատիւը զոր ունեցաւ իրիկուն մը Փաբիւսինի հրապարակին վրայ ձեզ հանդիպելով...։

Եւ խորին յարգանօք խոնարհութիւն մ՚ըրաւ երկու ձերբակալեալներուն։

— Ա՛, գոչեց Մորվալ, հիմա ճանչեցի ձեզ։ Դուք էք . . .

— Լաւիվլիէր Սէպասթիէն-Տիէօտօնէ, տեսուչ արքունի ոստիկանութեան, ձեզ ծառայելու համար ի հարկին. բայց հիմա պաշտօն ունի ձեզ որ և է միջոցաւ տանելու ոստիկանութեան վերատեսուչ Պ. Ֆ. Մարվիլլի առջև։ Արդ, որովհետև դուք յօժարակամ երթալու տրամադրութիւն չունիք, ուստի ներողամիտ եղիք բռնի միջոցներ գործածելուս համար, զոր չեմ սիրեր, բայց պարտականութիւնս կը հրամայէ ինձ։

Երկրորդ անգամ յարգական խոնարհութիւն մ՚ը-

րաւ. յետոյ իւր մարդոց դառնալով, «տարէ՛ք» ըսաւ։

Այս հրամանին վրայ չորսական ոստիկան զինուորք Մորվայլն ու Լասին վերուցին և բռնութեամբ տարին կառքի մը մէջ նետեցին, որ փողոցին անկիւնը կ'սպասէր։

Քառորդ մը յետոյ ոստիկանութեան վերատեսչին պաշտօնատունն էին։

Այժմ, եթէ գիտնալ ուզուի թէ Լաւիվիէր և իւր ոստիկանք ինչպէս յարմար պահուն Վիլէրի ապարանին մէջ այնպէս պատրաստ կ'սպասէին, կը յիշեցնենք թէ Պարոն Շարթիլ իւր Լաբիէր սպասաւորն հանած էր կարմիր Մարդոց ետեւէն։

Լաբիէր նամակ մը կը բերէր ոստիկանութեան վերատեսչին, ծանուցանող թէ երկու սպայք փարիզ կուգային, և թէ մարքիզուհին վտանգի մէջ էր։

Պ. Մարվիլլ աներկմիտ լինելով որ երկու սպայից առաջին այցելութիւնը Վիլէրի ապարանքը պիտի լինէր, իսկոյն խումբ մ'ոստիկան ղրկած էր։

Կը տեսնուի ահա թէ իրաւունք ունէր։

ԺԷ.

ՎԵՐԱԴԱՐՁ Ի ԲԱՆԱԿ

Պարոն Շարթիլ՝ Անվէրսի մէջ կը պտըտէր անհամբերութեամբ՝ Թզուկին վերադարձին սպասելով, որ առաւօտէն ի վեր խուզարկութեան գնացած էր, և մինչեւ իրիկուն երեւան չէր ելած։

— Կ'երեւի թէ չարաճճին անշահ գինետան մը մէջ ուշացած է, կ'ըսէր Պարոնը բարկութեամբ, և երէկուան պէս կոյր գինով պիտի վերադառնայ սուտ մը պատմելու ինծ։ Բայց թող զգուշանայ իւր ականջներուն . . .։

Նոյն միջոցին դուռը բացուելով՝ Թզուկը ներս մըտաւ ։

Դէմքն ա՛յնչափ ուրախ և գոհ էր, որ Պարոնին բարկութիւնն իսկոյն իջաւ ։

— Է՛, վարպե՛տ Գողիաթ, գոչեց Պարոն Շարլթիյլ, ի՞նչ լուր ։

Գաճաճն յոյժ գոհ լինելով՝ սկսաւ շաղակրատել ։

—Կորիճ Երիտասարդներու չվայլեր պարծիլ, ըսաւ կոկողանալով. սակայն եթէ անգամ մ'այս սովորութեան հակառակ վարուելու համարձակէի, պիտ'ըսէի թէ Պարոնին համար երջանիկ օր մ'էր այն օրն՝ ուր իւր վստահութեամբը զիս պատուեց ։

— Համառօտէ՛, համառօտէ՛, ընդմիջեց Պարոնն, որ ճառ մտիկ ընել չէր ուզեր, այլ իրողութիւն լսել ։ Բան մը կրցի՞ր գտնել, ան ըսէ՛ ինձ ։

— Բան մը, այո՛, և կը պարծիմ. առանց չափազանցելու, շատ բան կրնամ ըսել ։

— Հետքը կրցի՞ր գտնել ։

— Հետքը՞... բուն իսկ Թռչունը գտայ... ։

— Վիլե՞րը... գոչեց Պարոնը՝ դողդոջելով սրտայուզութենէն ։

Բայց Թզուկը ցատկեց դուրս ելաւ, և քիչ մ'ետքը ներս մտաւ մէկ ձեռքով Թոնին և միւս ձեռքով Տիկին Թուանոնը բռնած, որ ամաչելէն կասկարմիր եղած էր ։

— Ա՜, դուք յոյժ որկորամէտ էք, Տէ՛ր Պարոն, ըսաւ մարդու կտորը ներս մտնելուն պէս ։ Կը թուի ինձ թէ արդէն փոքր բան չէ ձեզ ներկայացնել Պ. Թոնի, Պուրկոյնի զօրագունդին դրօշակիրն, և անոր բարեկամուհին, Տիկին Թուանոն, զգեստավաճառ ի Փարիզ ... ։

— Ստուգիւ, ըսաւ Պարոն Շարլթիյլ, ճարպիկութեանդ ըսելիք չկայ. բայց ես յուսացեր էի պահ մը թէ ...

— Յուսացէք, Տէ՛ր Պարոն։ Էհ, քանի որ այս երկուքը գտայ, գործին դժուարագոյն մասը կատարուած է։ Ամէն բան սկզբնաւորութիւն մ'ունի։ Հիմա փնտռելիքնիս մէկ մարդ մ'է, և մեք խմբակ մ'ենք...։

— Այո՛, գոչեց Թոնի բոցավառ, այս բարի տղուն ըսածը ճշմարիտ է։ Կ'երդնում ձեզ, Տէ՛ր Պարոն, թէ մեռեալ կամ ողջ, բայց ինձ պէս ողջ, պիտի գտնեմք Վիլէր մարքիզն . . .։

Եւ, Պարոնին խնդրանօք, Թոնի սկսաւ պատմել այն հրաշալի եղանակն որով ինք ազատած էր մեռնելէ։ Ըստ անոր թէ Պ. Վիլէր ալ կրնար ճողոպրած լինիլ մահուանէ։

Թոնիի այս հրացայտ բանախօսութիւնը կատարեալ վստահութեան փոխարկեց Պարոնին երկբայելի յոյսը։

— վստա՛հ եղիք, որ կը հաւտամ ձեզ, պատանի՛, գոչեց Պարոնը՝ Թոնիին խօսքերը լսելէ յետոյ, և ա՛յնչափ կը հաւատամ որ չեմ վարանիր ձեզ հոս թողլու որ չարունակէք ձեր խուզարկութիւններն իմ բերած հանճարեղ օժանդակիս հետ։ Իսկ ես կուզեմ շուտով փարիզ վերադառնալ և հսկել մարքիզուհւոյն երկու թշնամեաց վրայ։ վասն զի, իմ նախազգուշութեանցս հակառակ՝ կը վախնամ անոր և քրոջն համար։ Հոն աւելի օգտակար կրնամ լինիլ՝ քան հոս։ Բայց ձեզ ալ չեմ լքաներ։ Փնտռեցէ՛ք, փնտռեցէք, դրամ և աշխատութիւն մի՛ խնայէք։ Մօտէն կամ հեռուէն ես ձեր հետն եմ։

Պարոնը ձեռքը Թոնիի երկնցուց, ողջունեց Տիկին Թուանոնն ա՛յնչափ քաղաքավարութեամբ որ կարծես թէ դքսուհւոյ մը հետ էր գործն, և լուիներով լի քսակ մը նետեց Թզուկին։

Յետոյ, պանդոկապետը կոչելով, հրամայեց որ կառքը պատրաստէ։

Պնդել այսպիսի մարդու մը որ դիտաւորութիւնը

փոխէ, ունայն աշխատութիւն մ՚էր։ Թոնի թողուց զոյն որ չունէ, և ինք սկսաւ իրեն յանձնուած պաշտօնին զբաղիլ։

Թզուկին օգնութեամբ խուզարկութեան ձեռնարկեց, բայց շատ չանցած նշմարեց որ երկար և դըժուարին պիտի լինէր, և սկսաւ իր վիճակին անկանոնութեան վրայ խորհիլ։ Ինք սպայ էր, բանակին կապուած էր, և հօս անգործ կը մնար իր զօրագունդէն հեռի։ Հիւանդ և մահուան վտանգի մէջ եղած ժամանակ ընելիք չկար իրեն։ Բայց հիմա բժըշկուած էր, քաջառողջ էր, իր անձը Ֆրանսայի կը պարտէր։

Ուստի որոշեց մեկնիլ Անվէրսէն և բանակը վերադառնալ, Թզուկին թողլով խուզարկութեան հոգը։ Իսկ Թզուկն երդում ըրած էր որ մինչև Վիլէր Մարքիզը կամ անոր գերեզմանը չգտնէ, չմեկնի Անվէրսէն։

— Մտիկ ըրէ՛, ըսաւ Թոնի, շարունակէ խուզարկութիւնդ, ամեն տուն ամեն գիւղ փնտռէ։ Բայց եթէ մինչև տասնեհինգ օր բան մը չիմանաս, դարձեալ ե՛կ բանակը զիս գտիր, և հոն կը խորհինք մեր ընելիքը։ Ես ալ, իմ կողմէ, կրնամ թերևս բան մ՚իմանալ։ Կարելի է որ Մարքիզն ալ առաջ ըրածին պէս՝ ինքզինք ծածկելով բանակին ետևէն կ՚երթայ։ Կարելի է որ առաջին ճակատամարտին մէջ վերստին երևան կ՚ելնէ և մեզ մօտ կը պատերազմի . . .։ Կարելի է նաև որ Մօրվայլի և Լասիի վրայ կը հսկէր, և անոնց երթալը լսելով երևան պիտի ելնէ . . .։

— Անհնարին չէ այդ, ըսաւ Թզուկը։

— Վերջապէս տեսնենք։ Միայն թէ բան մը պիտի պատուիրեմ քեզ, այսինքն շատ չիմես . . .։

— Ո՞ . . .։

— Կարծեմ թէ այդ համբաւը Պլէրանքուրէն ունէիր։

— Լա՛ւ, պէ՞տք է անկեղծ լինիլ։ Բոլորովին սուտ չէր։ Բայց պէտք է խոստովանիք որ այս աշխարհիս մէջ ամէն բան պէտք է։ Եթէ ես ծարաւ չունենայի, կրնայի՞ գտնել ձեզ։

— Իրաւ է, ըսաւ Թոնի ժպտելով, բայց վերջապէս միեւնոյն միջոցն ամէն ժամանակ լաւ չկրնար լինիլ։

Հետեւեալ օրը Թոնի, իւր անանջատ Ցիկին Թուանոնի հետ՝ Ֆրանսական բանակը գնաց, և նախ Լանժվէն մարքիզին և ապա Սաքս մարէշալին ներկայացաւ։

Մարէշալն իւր ջերմ խնդակցութիւնն յայտնեց պատանւոյն։

— Ցեղակալութեան աստիճանը շահեցաք, Պարո՛ն, ըսաւ անոր։ Երբոր ձեր քաղաքային վիճակը կանոնաւորի և վեհ. Թագաւորն իւր բարեհաճութիւնը շնորհէ, տեղակալի ժապաւէնները պիտի տրուին ձեզ։

Թոնի խոնարհութիւն ընելով դուրս ելաւ։

Դեռահասակ քաջ դրօշակիրին յարութեան լուրն արագապէս տարածուած էր բոլոր բանակին մէջ և ընդհանուր ուրախութեան առիթ եղած։

Երբոր Թոնի դուրս ելաւ Մարէշալին վրանէն, բարեկամք շրջապատեցին զայն համբուրելով և ձեռները սեղմելով։

Ասոնց գլուխն էին Բիվուան, Լառող և Նորման։

— Ամէն յաջողութիւնք ի միասին կուգան, ըսաւ քաջ կապրոնն (Լառող) իւր թեւերը զարդարող բուրդէ նոր ժապաւէնները ցուցնելով։ Երէկ տասնապետ եղայ և այսօր ձեզ կը գտնեմ։ Թէև դուք հիմա իմ մեծս էք, Պարո՛ն Թոնի, կը հաճի՞ք ձեռքս սեղմել։

— Ի՞նչ կ՚ըսէք, գոչեց պատանին անոր վիզը փաթթուելով, թեւերուս մէջ կը սեղմեմ քեզ, սիրելի՛ ընկերակիցս, նմանապէս քեզ, Նորմա՛ն։ Դուք իմ զինուորութեան կնքահայրերս էք։

— Ես ալ ձեր առաջին հակառակորդն և ձեր ա-

ուշքին յաղթութիւնն եմ, ըսաւ Բիլուան իր մարած ձայնիւ։

— Ա՜հ, բարի՛ Բիլուանս, կը յուսամ որ ոխ չես պահած ինձ։

— Ոխ պահե՜լ, ի՞նչ կ՚ըսէք . . . կ՚երդնում որ այն օրէն ի վեր կը պաշտեմ ձեզ . . . Թէպէտ ճշմարիտն ըսելով, դիպուածի հարուած մ՚էր . . . ։

— Ադո՛ր տարակո՞յս կայ, ըսաւ Թօնի խնդալով։

— Եւ, հիմա, Թէեւ սպայ, եթէ ինձ հետ մենամարտելու պատիւն ընէք ինձ . . . հարկաւ ծայրերը կոճկուած սուրերով . . . ։

— Անշուշտ կը զարնես զիս, այնպէս չէ՞, շատ հաւանական է. ուստի ես ալ դաս կ՚առնում քեզմէ։

— Բայց նախ կուժ մը գարեջուր պէտք է խմենք, գոչեց Լառօզ։ Օ՜ն, սիրելի՛ դրօշակիրս, երթանք անգամ մ՚ալ գաւաթ բաղխենք, ինչպէս որ բաղխեցինք զօրագունդը մտած ժամանակնիդ։ Այն ատեն ձեր գալը կը տօնէինք, այս անգամ ձեր յաջող վերադարձին համար պիտի խմենք։

— Ձեր յաջող վերադարձին համար, կրկնեց Նորման։

— Ամենայն սիրով, ըսաւ դեռահասակ սպայն։

Թօնի ծանօթութիւն չունէր բանակետղին։ Չէր գիտեր Թէ Լառօզ ո՛ւր պիտի տանէր զինքն։

Եւ ո՛ւր պիտի տանէր քաջ կապրալն՝ եթէ ոչ Մայր Նիքոլայի գինետունն, ուր իրենց բարեկամութիւնն ամրապնդուած էր, և ուր դարձեալ պիտի նորոգուէր։

Բայց Թօնիի մաքէն չէր անցներ։ Դէպքերն ու սրտին յուզումը պահ մը մոռցնել տուած էին Պավէլն ու մայրը։

Երբոր մատռուակուհւոյն վրանին առջեւ հասաւ, իսկոյն միտքն եկաւ։

Մայր Նիքոլա, զայն տեսնելուն պէս, ուրախու-

թենէն զգլխող թեւերը դէպ երկինք վերցուց և արտառոց մէջկատակ մ՚ըրաւ, իսկ Պավէլթ՝ կարմրելով՝ սպային պարանոցն ինկաւ․ ․ ․ ։

Տիկին Թուանոն, զոր Բիվուան գնացեր գտեր էր, նոյն վայրկենին հոն հասաւ։

Խե՜ղճ Տիկին Թուանոն, Թոնիին կը նայէր, Թոնիի, որոյ սրտին մէջ կը վերածնէր իւր առաջին թարմ և միամիտ սիրոյն յիշատակն, և որ այժմ՝ Պավէլթը վերըստին տեսնելուն պէս՝ ամօթահար կը դողար և աչքին մէջ թորիլ սկսած արտասուքը ծածկելու համար առջևը կը նայէր։

Խե՜ղճ Տիկին Թուանոն, Թոնի ոչ ևս Անվէրսի սարփինային ուրախ զուարթ կոչնականն էր։ Թոնի չէր համարձակեր խօսիլ․ Թոնի հազիւ կը խմէր․ Թոնիի սիրտն եղած կը մտածէր․ ․ ․ ։

Տիկին Թուանոն կը տեսնէր զայս և երիտասարդին մտքէն ու սրտէն անցածը կը հասկնար և անոր տրտմութիւնն իրեն կ՚անցնէր։

Ի զուր ծիծաղիլ ջանաց, ի զուր կեղծ զուարթութեամբ մ՚անհնարին մրցում մը փորձել ուզեց։ Իւր երսուն և հինգ տարիները չէին կրնար բնաւ մրցիլ կոյսին տասն և ոթն տարիներուն դէմ, Պավէլթի, որում կը պարտէր Թոնի իւր սրտին առաջին բաբախման ամենաքաղցր հեշտութիւնը։

Պատանին վայրկեան մ՚առաջ բաժնուիլ կ՚ուզէր զօրականներէն, որպէս զի մինակ մնալով իւր խորհրդածութեանց անձնատուր լինի։ Այս պատճառաւ խօսակցութիւնը կարճ կապեց՝ պատճառելով թէ յոգնած էր, և Տիկին Թուանոնի հետ ճամբայ ելաւ իրենց իջած պանդոկը վերադառնալու համար։ Թոնի լուին կը քալէր։ Երկու երեք անգամ ընկերուհին խօսք բանալ փորձեց, բայց Թոնի հազիւ պատասխանեց։ Եւ որովհետեւ երիտասարդը մտառուտկուհւոյն վրանին

մէջ յողնութիւն պատրուակած էր, Տիկին Թուանոն բռնել ուզեց անոր թեւէն, բայց Թոնի մերժեց ըսելով.

— Շնորհակալ եմ։ Պէտք է որ առանց օգնականի քալելու վարժուիմ, եթէ կ'ուզեմ զօրագունդին մէջ պաշտօնս շարունակել։

— Ա՜հ, հառաչեց խեղճ կինն օթեւանէն ներս մըտած ժամանակ, յիմարութիւն ըրած էի հաւատալով քմահաճոյքի մը տեւողութեան. . .։ Իմ գեղեցիկ օրերս աւարտած են . . . աւարտած . . . Մնաք բարեաւ, երազնե՛րս . . .։

Եւ իր սենեակը մտաւ, որ Թոնիի սենեակէն նըրբանցքով մը միայն զատուած էր, և երկուքին ալ դռներն անոր մէջ կը բացուէին։ Հոն մինչև առաւօտ իր մտածութեանց մէջ ընկղմեալ մնաց, սպասելով միշտ որ յուսատու խօսք մը լսէ, և իր բաց դրան մէջէն իր սիրելւոյն սենեկին գոց դուռը դիտելով։ Աւա՜ղ, յուսատու խօսքը չեկաւ։ Դուռը գոց մնաց. .։

ԺԲ.

ԴԱՇՈՅՆ

Պարոն Շարլթիլ յաջող ներշնչում մ'ունեցած էր Լաբիէրը Փարիզ ղրկելով և Մորվալի ու Լասիի Փարիզ երթալը Պ. Մարվիլի իմացնելով,

Արդարև Վիլէրի ապարանին մէջ անոնց ըրած փորձը կրնար յոյժ վտանգաւոր լինել մարքիզուհւոյն՝ այն վիճակին մէջ յորում կը գտնուէր։

Ուստի Պ. Մարվիլ, Պարոնին գիրն առնալէն յետոյ պատշաճ չդատեց բան մը յայտնել ոչ մարքիզուհւոյն և ոչ Ռէժանի։ Այլ իր ոստիկանապետ Լառի-

վիէրը կոչելով, որոյ ճարտարութիւնն ու խոհականութիւնը կը ճանչէր, անոր յանձնեց Վիլէրի ապարանին մէջ հսկելու և երկու կարմիր Մարդոց փորձն ի դերեւ հանելու գործը ։

Լաւիվիէր ալ ծերունի Ցովսէփին միայն յայտնեց իւր յատակագիծն, և անկէ զատ ոչ ոք իմացաւ տանը մէջ ։

Ընթերցողք տեսան թէ ի՛նչպէս յաջողեցաւ Լաւիվիէրի ծրագիրն ։

Եթէ միայն Ցովսէփէն կախում ունենար, ամենակատարեալ գաղտնիք պիտի պահուէր գործին վրայ, և գո՛նէ ժամանակ մը մարքիզուհին ապահով պիտի լինէր իւր անդորրութեան վրայ ։

Դժբաղդաբար, կարմիր Մարդոց ներս մտնելն աւանց աղմուկի չէր եղած ։ Դռնապանին բերանը կապուեր էր, Սիւզէթ սպասուհին պահարանի մը մէջ նետուեր էր ։ Ինչ ջանք և լինէր, անհնար էր վստահիլ որ չյայտնէին ։

Ուստի Ցովսէփ առաջքն առաւ, և ինք ամեն բան յայտնեց մարքիզուհւոյն, անշուշտ ինքն իրեն ալ կարեւոր դեր մը տալով մարքիզուհւոյն անողոք թշնամեաց դէմ մղուած կռուին մէջ ։ Ինքը Լաւիվիէրի ցոյց տուած էր այն սենեակն՝ ուր ամենէն աւելի կարասի կար ։

Մարքիզուհին ջերմ գոհութիւն յայտնեց անոր հաւատարմութենէն ու ճարտարմտութենէն ։ Ցովսէփ յաղթանակաւ մեկնեցաւ մարքիզուհւոյն քովէն ։

Բայց ուրիշ անձ մը կար, որ Ցովսէփի ըրած պատմութիւնն ուշադրութեամբ մտիկ ըրած էր ։

Այն անձը Ռէժանն էր . . . ։

Ռէժան, հակառակ անցած անցքերուն, հակառակ այն ծանօթութեանց զոր ունէր Մորվայլի բնաւորութեան, դադրած չէր զայն սիրելէ ։

Երբոր լսեց բռնուած լինիլը , դող եկաւ . բայց զըսպեց իր սրտայուզութիւնն , որպէս զի քոյրը չնշմարէ ։ Իսկ Յովսէփ , իր ըրած պատմութենէն յափշտակուած , բան մը չէր տեսներ ։

Երբոր Յովսէփ դուրս ելաւ սենեակէն , Ռէժան ալ իր սենեակը քաշուելու թոյլտուութիւն խնդրեց քըրոջմէն ։

Իր յատակագիծը շինուած էր ։

Սպասեց որ գիշերուան մութը կոխէ ։

Իր սենեկապան կանանց ձեռօք հանուեցաւ . յետոյ երբ ապահով եղաւ որ մէկը չէր կրնար զինքը տեսնել , շուտ մը նորէն հագուեցաւ , և ոտքին մատներուն վրայ կոխելով կամացուկ մը վար իջաւ ։

Ապարանքին մեծ դուռը փակուած էր , բայց Ռէժան գիտէր այն գաղտնիքն՝ որոյ միջոցաւ մեծ դրան մէջ բացուած դռնակը կը սահէր իր ծղխնիներուն վրայ ։

Կոճակին վրայ կոխեց . . . դուռը բացուեցաւ ու գոցուեցաւ ։

Ռէժան փողոցին մէջ էր ։

Դողալով՝ կը վարանէր ամայի և կէս մութ փողոցներուն մէջ յառաջանալ՝ փորձութեան մը հանդիպելու երկիւղէ ։ Բայց իր սէրն ուժ տուաւ իրեն ։ Քիչ քիչ սիրտ առաւ ։ և Վանտոմի հրապարակին ճամբան բռնեց արտադապէս ։

Ոստիկանութեան վերատեսչին ապարանը կ՚երթար ։

Օրիորդին անփորձութիւնը պէտք էր այսպիսի յիմարութեան մը ձեռնարկելու համար ։ Դէմը գողեր , բաղդախնդիրներ , և ուրիշ տեսակ մարդիկներ կրնային ելնել . . . ։

Բայց ոչ մին չպատահեցաւ , և օրիորդը կրցաւ անարգել հասնիլ մինչև Բարիւսին փողոցն ։

Հոն ալ մեծ կասկած կար ի դերեւ ելնելու ։ Ոստիկանութեան պաշտօնարանին դուռն սպասող պահապաններն և նախասենեկին մէջ գումարեալ ոստիկանք կրնային զայն գիշերաշրջիկ կնոջ մը կամ խելագարի մը տեղ դնել, և Ֆոր–Լ՚Էվէքի կամ Մատլոնէթի բանտը տանիլ ։

Բայց ոչ, գրուած էր որ մինչեւ ոստիկանութեան վերատեսչին քով պիտի հասնէր ։ Եւ հասաւ ։

Բարեբաղդ դիպուածով մը Մարվիլլի ապարանին դուռն սպասող պահապան զինուորն ուշիմ երիտասարդ մ՚էր, որ առաջին նայուածքով հասկցաւ թէ անշուշտ ամենածանր պատճառ մը կար, որ այն մանկամարդ աղջիկն ոստիկանութեան վերատեսչին կը դիմէր գիշեր ժամանակ ։ Ուստի պահակներուն գլուխը կոչեց, և Ռէժան առանց երկար հարցաքննուելու Պ. Մարվիլլի նախասենեակը տարուեցաւ ։

Հոն իր անունը թուղթի մը վրայ գրեց և բարապանի մը ձեռամբ ներս ղրկեց ։

Ոստիկանութեան վերատեսուչն, աղջկան անունը կարդալուն պէս, զարմանալով հրաման ըրաւ որ անմիջապէս ներս բերեն ։

Ռէժան ներս մտաւ ։

— Ի՞նչ կրնամ ընել ձեզ հաճոյ լինելու համար, օրիո՛րդ, հարցուց Պ. Մարվիլլ խոնարհութիւն ընելով ։

— Պարո՛ն, ըսաւ Ռէժան վստահութեամբ, մեծ շնորհ մը ձեզմէ խնդրելու եկած եմ ։

— Ի՞նչ է, խօսեցէք համարձակ ։

— Պ. Մորվալ քիչ մ՚առաջ բանտեցաւ ձեր մարդոց ձեռօք Վլկէրի ապարանին մէջ ։

— Այո՛, օրիո՛րդ, դուռ կոտրելով տուն կոխելու և բռնութեամբ առեւանգութիւն ընելու ծանր յանցանօք ։

— Արդ, կու գամ աղաչել ձեզ որ արձակէք զայն ։

— Արձակե՜մ . . . գոչեց ոստիկանութեան վերատեսուչն, որ չէր ուզեր իւր ականջներուն հաւատալ՝ կարելի՞ բան է։ Եթէ ուզեմ իսկ, չեմ կրնար, վասն զի անհնարին է։ Խորհեցէք անգամ մը, թէ Մորվայլ ասպետն, որոյ համար իմաց տրուած էր ինձ թէ յափշտակութիւն մ'ընելու դիտաւորութիւն ունէր, խումբ մ'ոստիկաններէ կոխուեր է այն միջոցին ուր մարդու մը բերանը կապեր, աչքիկ մը փակեր և դուռ մը կոտրեր է, ճիշդ այնպէս, ինչպէս որ կրնային ընել Ցոմինի Քարթուշ կամ Ժագ Բուլայեէ աւազակներն . . ։ Արձակե՜լ։ Ոչ, ոչ։ Ինչ աստիճանի մարդիկ և լինին յանցաւորք, պէտք է որ արդարութիւնն իւր պաշտօնը կատարէ։

— Ուրեմն, ըսաւ Ռէժան ձեռներն յուսահատաբար իրարու կցելով, դատաւորա՞ց պիտի յանձնէք։

— Ինքը հարկադրեց զիս։

— Բայց գոնէ թոյլ կուտա՞ք ինձ որ զինքը տեսնեմ։

— Փախցնելո՞ւ համար անշուշտ, հարցուց ոստիկանութեան վերատեսուչը ժպտելով։

— Այո՛, պարո՛ն, եթէ կրնամ . . . ։

Այս պատասխանն ա՛յնչափ անվեհեր կտրուկ և յանդուգն անկեղծութեամբ տուաւ Ռէժան, որ Պ. Մարվիյլ բոլորովին գրաւեցաւ։

— Մտիկ ըրէք, որդեա՛կ իմ, ըսաւ հայրաբար. դուք լաւ չէք ճանչեր այդ անձն, որոյ վրայ այդչափ կը համակրիք։ Թոյլ տուէք ինձ որ լուսաւորեմ ձեզ . . ։

— Անօգուտ է, ըսաւ Ռէժան պաղութեամբ, շատ շնորհակալ եմ ձեր բարերարութենէն, ես ձեր բոլոր ըսելիքը գիտեմ։

— Ի՞նչ կ'ըսէք, եթէ գիտնայիք իմ ամեն ըսելիքներս, տակաւին պիտի սիրէի՞ք այդ Պ. Մորվայլն։

— Այո՛, պատասխանեց Ռէժան, այս առաջին փորձը չէ որ կ'ընէ մեզ դէմ, այնպէս չէ՞։ Քոյրս առեւան-

դել ուզեց . քեռայրս՝ Վիլէր մարքիզն՝ սպաննել ուզեց . . . : Այո՛, գիտեմ այս ամենն և ուրիշ շատ բաներ զոր դուք չէք գիտեր թերեւս : Բայց ես եկած եմ ըսել ձեզ թէ ինչ որ ալ լինի, զինքը տեսնել կ՚ուզեմ: Եւ, աւելցուց Պ. Մարվիլի ոտքն իյնալով, չպիտի մեկնիմ աստից մինչեւ որ այդ շնորհը չընէք ինձ . . . :

— Տեսնե՞լ զինքը . . . է՛հ, այդ կրնամ թոյլ տալ ձեզ, ըսաւ Պ. Մարվիլ արգահատանօք աղջկան թեւէն բռնելով ու կանգնեցնելով: Թէպէտ իմ պարտականութիւնս ադոնք արդէն Շաթլէ ղրկել էր, վրաս առի քանի մը ժամ հոս պահել . այսով կարող կը լինիմ ձեր խնդիրն ընդունիլ և շատ գոհ եմ:

Բռնեց օրիորդին թեւէն և անձամբ տարաւ բանտարկելոյն քով:

Մորվալ, նստած կը խորհէր՝ յոյժ սրտատանջ այս գործին վախճանին վրայ: Կ՚ըսէր ինքնիրեն թէ այս երկրորդ անգամ էր որ Պ. Մարվիլ զինքը կը բռնէր այս առեւանգութեան փորձին մէջ, և շատ կը վախնար որ այս անգամ չպիտի կրնար օձիքն ազատել:

Երբոր Պ. Մարվիլ ու Ռէժան բանտէն ներս մըտան, Մորվալ ոտքի վրայ ելաւ զարմանօք :

— Ձեզ վայրկեան մը մինակ կը թողում, ըսաւ ոստիկանութեան վերատեսուչն օրիորդին ու Պ. Մորվալի . աւելորդ կը համարիմ ազդարարել ձեզ թէ խիստ հսկողութիւն կայ ձեր վրայ, և թէ փախուստի որ և է փորձ ձեր վիճակը ծանրացնելէ զատ արդիւնք չկրնար ունենալ :

Եւ գլխովը խոնարհութիւն ընելով դուրս ելաւ :

Ռէժան մինակ մնալով իւր սիրելւոյն հետ, ի բոկըզբան շփոթեալ մնաց, բայց յետոյ յիշելով որ ժամանակը չափուած էր, պարզութեամբ պատմեց Մորվալի՝ ինչ որ բրած էր մինչեւ բանտը գալու և զինքը տեսնելու համար :

Մորվայլ չփոթեցաւ միայն աղջկան սիրոյն մեծու-թիւնը տեսնելով։ Պահ մը մտաբերեց անոր ծունգե-րուն փաթթուիլ և ներում խնդրել՝ անցելոյն բոլոր կապերը խզելով . . . ։

Բայց չար զգացում մ'եկաւ և այս բարի մտածու-թիւնն աւրեց։ Ըսաւ ինքնիրեն թէ Ռէժանի սէրը կրնար միջոց մը լինել իրեն վրէժ առնլու և իր վատ դիտաւորութիւնն ի գլուխ հանելու։

Ակնթարթի մէջ իր դժոխային յատակագիծը չին-ուեցաւ, որոյ գործադրութիւնն յետոյ պիտի տեսնենք։

Ուստի յաջողեցնելու համար՝ Մորվայլ համակրու-թիւն կեղծեց միամիտ օրիորդին, իր զղջալուն և գա-ղափարը փոխելուն վրայ խօսեցաւ, և սիրոյ խաբու-սիկ խօսքեր մրմնջեց օրիորդին ականջին ի վար։

— Լամէյի մեռնելէն ի վեր, ըսաւ, երդումէս ար-ձակուած, ուրիշ բանի չեմ բաղձար, բայց միայն ը-րած դէշութիւնս դարմանելու, և ահա մարքիզուհւոյն օգտակար լինելու նպատակաւ էր որ երէկ իրիկուն Վիլէրի ապարանը կ'երթայի։

Ռէժանի ուզածն ալ ուրիշ բան չէր, բայց եթէ հա-ւատալ իր սիրելւոյն անմեղութեան։ Ուստի Մորվայլ դիւրաւ կրցաւ համոզել զայն։

Երբոր Ռէժան մեկնեցաւ անոր քովէն, ա՛յն աստի-ճան համոզուած էր ասպետը ձերբակալողներուն ա-նիրաւութեան, որ Պ. Մարվիլլի քովն երթալով ըսաւ անոր.

— Գիտէք որ ես ժամանակաւ խելագարեցայ։

— Այո՛, լսած եմ, պատասխանեց ոստիկանու-թեան վերատեսուչը՝ մտածելով թէ ո՛ւր պիտի եզ-րակացնէր։

— Կ'ուզէ՞ք որ նորէն խենդենամ։

Եւ Պ. Մարվիլլի գրասեղանին վրայ այլ և այլ դող-ցուած նիւթոց հետ կեցած դաշոյն մը յափշտակելով քայլ մ'ետ քաշուեցաւ ու գոչեց.

— Թէոր հիմա Մորվայլ ապետը բանտէն չհանէք և դատաստանի ենթարկելով պատիժը կտրել ուզէք, ահա ես զիս պիտի սպաննեմ ձեր աչքին առջեւ...։

Աղջկան աչքին մէջ փայլած կրակը կը ցուցնէր որ ան սպառնալիք մը չէր ըրածն։ Արդարեւ, արդէն ըրածին նայելով, տարակոյս չկար որ սպառնալիքը գործադրող էր։ Մ. Մարվիլ չփոթեցաւ։

Ռէժան՝ դաշոյնն իւր կուրծքին վրայ վերցուցած՝ կ'սպասէր։

Վերջապէս ոստիկանութեան վերատեսուչը ներշընչութիւն մ'ունեցաւ։

— Մտիկ ըրէք, ըսաւ կշռելով իւր խօսքերը. թերեւս միջին ճանբայ մը կայ որ երկուքս ալ կրնայ գոհ ընել։

Ռէժան շունչ առնալ սկսաւ. յուսոյ նշոյլ մը ծագեցաւ մտքին մէջ։

— Ինչպէս որ ըսի ձեզ, ես չեմ կրնար այսպէս արձակել իմ բանտարկեալներս. բայց կարելի է ինձ՝ փոխանակ զանոնք Շաթլէ փոխադրելու՝ պատրուակ մը գտնելով հոս պահել մինչեւ ցնոր տնօրէնութիւն։

Ասոնց դաւադրութիւնը Պարոն Շաթլէյի իմացուցած էր ինձ և աղաչած որ ձեր մարքիզուհի քոյրը պաշտպանեմ։ Իմ ոստիկաններս ժամանակին հասան և ասոնց դաւն ի դերեւ հանեցին։ Բայց կրնա՞ն նոյն յաջողութիւնն ունենալ եթէ Պ. Պ. Մորվայլ և Լասի արձակուելով նոր փորձի մը ձեռնարկեն, մանաւանդ ձեզ պէս օժանդակ մ'ունենալով Վիլէրի ապարանին մէջ։

— Բայց ձեր ըսած միջո՞ցը, ըսաւ Ռէժան։

— Ըսած միջոցս, աւասիկ։ Սպասենք Պարոն Շաթլէյի վերադարձին. այսօր վաղը պիտի գայ։ Կը խօսիմ անոր հետ այս գործին վրայ։ Եթէ հաճութիւն տայ անգամ մ'ալ այս գործը խեղդելու, եթէ Պ. Պ.

Մորվայլ և Լասի, որ սպայ են, խօսք տան ինձ որ անյապաղ իրենց զօրագունդը պիտի վերադառնան, ուրուն ես ալ կը հսկեմ անշուշտ, բնաւ դժուարութիւն չմնար, Այս ըսածս գոհ կընէ՞ ձեզ, որդեա՛կ։

— Լաւ, ըսաւ Ռէժան. ես ալ կը ջանամ Պարոնը հաճեցնելու, և վստահ եմ որ կը յաջողիմ։ Բայց խօսք կուտա՞ք ինձ որ մինչև Պարոնին վերադարձը բան մը չպիտի ընէք Պ. Մորվայլի։

— Կ'ապահովեմ ձեզ։ Եւ հիմա, օրիո՛րդ, թոյլ տըւէք ինձ որ ձեզ Վիլէրի ապարանը վերադարձնեմ, ուր գիշեր ժամանակ չեմ ուզեր թողուլ որ միայնակ վերադառնաք։

Եւ իր կառքը լծել տալով, Պ. Մարվիլ հոն նըստաւ Ռէժանի հետ, որ յոյժ ուրախ էր իր յաջողութեան վրայ, առանց կարենալ նախատեսելու այն սարսափելի անցքերն որ այս կարգադրութենէն պիտի ծնէին . . . .

. . . .

Քանի մ'օր յետոյ Պարոն Շարլթիլ Փարիզ հասաւ։

Ուղեւորութեան կոշիկներն հանելուն պէս, անխոնջ հարիւրամեայն Վիլէրի ապարանը վազեց հասկընալու թէ ի՛նչ եղած էր իր բացակայութեան միջոցին։

Մարքիզուհին պատմեց անոր Մորվայլի ու Լասիի նոր փորձը։

Ռէժան մէկ կողմ տանելով ծերունի Պարոնն, աղաչեց որ բանտէն արձակել տայ զանոնք։

— Ասոր համա՞ր էր որ այնչափ աճապարանօք բանակէն մեկնեցան, կ'ըսէր ու կը կրկնէր Պարոնը մէկին և միւսին։ Գեղեցի՜կ արշաւանք ազնուական սպաներու համար . . .։ Ստուգիւ ազնուականութիւնը կորնչելու վրայ է . . .։

Հակառակ Պարոնին ցասման, Ռէժան յաղթեց։

Պարոն Շարթիյ ոստիկանութեան վերատեսչին գընաց ։

Մորվալ և Լասի, իրենց բանտարկութենէն ի վեր ժամանակ ունեցեր էին տխուր խորհրդածութիւններ ընելու ։ Այս պատճառաւ անպատում եղաւ իրենց ուրախութիւնն երբոր իրենց բանտարկութեան վերջանալն իմացան ։

— Կը յուսամ որ, Պարոննե՛ր, ըսաւ անոնց Պարոն Շարթիյ խստութեամբ, այս դասը խրատ մը կը լինի ձեզ ։ Հասկցուցի ձեզ ահա թէ ես մօտէն թէ հեռուէն կրնամ պաշտպանել իմ բարեկամներս . . . ։ Ես այժմ չեմ ուզեր ձեր ձախող ձեռնարկին տալ այն ծանր հետեւանքը զորս կրնայ ունենալ ։ Ես Ստորին-Նահանգաց բանակէն կուգամ, ուր թշնամութիւնք վերստին սկսած են, և ուր երկու քաջ սպաներու ներկայութիւնն անօգուտ չլինիր ։ Արդ, եթէ առանձնական կենաց մէջ անխորհրդաբար կը գործէք, գոհութեամբ կը ճանչեմ ձեր քաջութիւնը թշնամւոյն դէմ ։ Գնացէք ուրեմն, բայց խօսք տուէք ինձ որ անմիջապէս ձեր զօրագունդը պիտի երթաք, ուր ձեզ կ'ըսպասեն . . . ։ Ձեր ապագայ ձեռնարկներուն համար բան մը չեմ խնդրեր ձեզմէ ։ Ես հոս եմ և կը հսկեմ ։

Նուաստացեալ և ամօթահար, երկու երիտասարդներն ամեն խոստում տուին, և Պ. Մարվիլ հրամայեց իրենց որ երթան ։

Պ. Շարթիյ տակաւին քանի մը վայրկեան Պ. Մարվիլի հետ նստաւ, որ վերստին խոստացաւ թէ իւր աջակցութիւնն որ և է պարագայի մէջ չզլացուիր իրեն ։

Բայց երբ Պարոնը, գործերը կարգադրելուն վրայ ուրախ, Վիլէրի ապարանը վերադարձաւ, մարքիզուհին միայն շնորհակալութիւն յայտնեց իրեն ։

Ռէժան, սրտասուք պատասխանեց իրեն ։

Իր սիրելին բանակը վերադարձած էր առանց հրաժեշտի կամ շնորհակալութեան խօսք մ'իրեն ղրկելու ։

Արդեօք մինակ ի՞նքը կը սիրէր, և ասպետը պիտի վերադառնա՞ր ։

Ոստիկանութեան ապարանին մէջ ինքզինք դաշոյնով զարնել ուզած էր ։ Սրտատանջութիւնն ու սէրն երկու դաշոյնի հարուած տուեր էին իր սրտին . . . ։

ԺԹ.

ՏԵՂԱԿԱԼ

—

Վերադառնանք յԱնվէրս, ուր Թզուկն անխոնջ փութով Վիլէր մարքիզը կը փնտռէ ։

Խեղճ գաճաճը խղճի մօք կ'աշխատէր, այնչափ խղճմտանքով, զոր Մէնկրէլի կոմսին իբրեւ սուտ համր ծառայելու համար ի գործ դրած չէր երբէք ։

Ցաւաբաղդաբար, իր խուզարկութիւններն ապարդիւն էին ։ Նա՛ որ կը պարծէր թէ ամեն բան կրնար գտնել, այս անգամ բան մը չէր գտներ ։

Երբոր իրիկուն կը լինէր, բոլոր օրն ըրած անպտուղ արշաւանքէն յետոյ խեղճ Թզուկը սարսափելի զայրութով կը կատղէր ։

Եթէ բաւական ուժեղ մարդ մը լինէր, փողոցին անցորդներուն հետ կռիւ պիտի փնտռէր ։ Բայց այդ կարողութիւնը չունենալով, գինետուններուն մէջ կուժեր պարպելով վրէժ կ'առնուր ։

Ամեն իրիկուն, Գողիաթ կատարելապէս արբեալ տուն կը դառնար, խոստանալով որ հետեւեալ օրը պիտի յաջողէր ։

Հետեւեալ օրն ալ նախընթացին պէս էր ։

Այս միջոցին, Թոնի բանակը վերադարձած լինելով, ինչպէս որ արդէն պատմեցինք, ամեն տեսած մարդէն լուր կը հարցնէր Վիլէր մարքիզի վրայ ։

Բայց նա ալ իր գաճաճ օժանդակէն աւելի չէր յաջողեր ։ Այս պատճառաւ տխուր էր, շատ տխուր ։

Ուրիշ պատճառ մ՚ եւս կար իր տրտմութեան. այն էր տարփածուի կեղծ դիրքը Պալէթին և Ցիկին Թումանի միջեւ ։

Չէր համարձակեր գեղեցիկ զգեստավաճառուհւոյն երեսը նայելու, որոյ մտածութիւնը խղճի խայթի պէս կը ծանրանար իր վրայ ։ Կը խոստովանէր հիմա թէ իր տասնեւութամեայ երիտասարդութեան թափով վաղանցուկ յիմարութիւն մ՚ ունեցեր էր անոր համար ։ Իսկ իր սէրը, ճշմարիտ սէրը Պավէթի վրայ էր, զոր կրից բռնութեամբ կրցեր էր պահ մը մոռնալ, բայց սիրելէ չէր դադրած երբէք ։

Ասանկ եւս կը շփոթէր Պավէթի նայուածքէն, որոյ խոշոր խաժ աչերը կարծես կ՚ըսէին իրեն թէ ինք ամեն բան գուշակած էր, և որոյ ներկայութիւնն իսկ կշտամբանք մ՚էին իր ակարամտութեան ։

Բարեբաղդաբար մեծ ուրախութիւն մը վրայ գալով պահ մը մոռցուց Թոնիի այս վիշտը ։ Լուր բերին իրեն թէ Սաքս մարէշալը կը կոչէր ։

Վազեց բանակակեդրոնը գնաց ։

Աւստրիացիք Նամիւրի մէջ գրեթէ պաշարուած, ուր պարէն չունէին, քանի մ՚անգամ նպար ներս մտցնելու փորձ փորձած էին, բայց Սաքս մարէշալին փութաջանութեան շնորհիւ չէին յաջողած ։ Սովին չը դիմանալով բանակէն փախչող գասալիքներէն, որոց թիւն օր քան զօր կ՚աւելնար, դաշնակցաց բոլոր շարժումները կ՚իմացնէին Մարէշալին ։

Նամիւր, իր սեփական զօրութեան թողուելով,

վերջապէս անձնատուր լինելու հարկադրուած էր, և չատ հաւանական էր որ Ֆրանսական բանակն հոն պիտի անցունէր ձմեռն ։

Այս պատրաստութիւնն իսկ ընելու վրայ էին, Մարէշալը տեղեկութիւն առաւ թէ դաշնակիցներուն ընտրած բանակետղը խիստ աննպաստ վիճակի մէջ էր ։ Երկու հեղեղատ կ՚անցնէին մէջ տեղէն, որոց մին ժամր գետը կը հոսէր, միւսը Մէօզ գետը կ՚երթար, և բանակին մէկ մասէն առ միւսն հաղորդակցութեան համար նեղ անցք մը միայն կը թողուին Մէյմնի մօտ ։

Մարէշալը չկրցաւ հաւատալ այսպիսի անխոհեմութեան, և որոշեց ստուգել ։

Ասոր համար վստահելի քաջ և ճարպիկ մարդ մը պէտք էր իրեն ։ Թոնին միտքն եկաւ, որ երկու նմանօրինակ պարագայից մէջ փորձերը տուած էր ։

Թոնի գնաց Մարէշալին ներկայացաւ երբոր պատերազմական ատենին կը նախագահէր ։

— Ա՜, դո՞ւ ես, երիտասա՛րդ յարուցեալս, ըսաւ Մարէշալն ընտանեբար, բարի լուր մ՚ունիմ ձեզ իմացընելու. . . ։ Բայց շատ մի աճապարեր ուրախանալու ։ Տակաւին ձեր փափաքածը չէ. բայց վերջապէս դուք շատ երթալ կ՚ուզէք, ահաւասիկ միջոցը ։

Մինչեւ այսօր չկրցի ստանալ Ն. վեհափառութեան հրամանն, որ ձեզ վերստին զօրքերուն կարգն անցունէ ։ Բայց կորովի բազուկներու և մանաւանդ անվեհեր սիրտերու պէտք ունինք ։ Խռովութիւններու գումարտակը տասանորդեցաւ, անոնց հրամայող էսթան հարիւրապետն սպաննուեցաւ ։ Բարեբաղդաբար ուժին պատճառաւ դաշնակից բանակէն փախչող զօրականներն այդ գումարտակին պակասները կը լեցնեն ։ Արդարեւ ընտիր զօրականներ են, բայց բանաւոր հրամանատար մը պէտք է իրենց . . . ։ Տեղակալութեան մը համար ձեզ մտքս բերի ։ կ՚ընդունի՞ք ։

— Ա՜հ, Տէ՛ր իմ . . . գոչեց Թոնի ուրախութեամբ ։

— Պաշտօնը վտանգաւոր է. վասն զի իմ դիտաւորութիւնս չխնայել է ձեր Մարգոց, և եթէ յաղթութիւն, թշնամիէն բնաւ գթութիւն չկայ սպասելիք ։ Բայց այս պաշտօնը գերազանց առիթ մ'է ձեզ Ֆրանսական պահակագունդը մտնելու, ուր իմ ազնիւ բարեկամս՝ Լանժվէն մարքիզը՝ ձեզ առնել կ'ուզէ։ Գնացէք, ձեզ պիտի ճանչցնեն ձեր գումարտակին, և շուտով ճանբայ պիտի ելնէք ։

Թոնիի ուրախութիւնն աննկարագրելի էր ։ Տեղակա՛լ եղած էր . . . ։ Եւ Մաքս մարքիզն անձամբ յոյս տուած էր իրեն թէ քիչ ժամանակէն Ֆրանսական պահակագունդը պիտի մտնէր ։ Եւ ասոր համար ուրիշ բան չկար ընելու, բայց եթէ յաջողիլ իրեն յանձնուած նոր ձեռնարկին մէջ, և պատրաստուած ճակատամարտին մէջ ինքզինք իրեն արժանի ցուցնել, որպէս զի վերջապէս իւր թշնամիներուն՝ կարմիր Մարգոյ՝ պաշտօնակիցը՝ հաւասարը լինի ։

Զօրքերը պատերազմական կարգաւ շարուած էին դէպի կամուրջներն երթալու համար։ Մարքիզը դուրս ելաւ, իւր սպայակոյտն ալ ետեւէն ։

— Դրօշակի՛ր Թոնի, ըսաւ Մարքիզն, իմ խնդակցութիւնս կը յայտնեմ ձեզ հրապարակաւ՝ ձեր առողջանալուն և մեր մէջ վերադառնալուն համար ։ Նմանապէս և մանաւանդ խնդակցութիւնս կը յայտնեմ ձեզ Անվէրսի մէջ ձեր բռնած ազնիւ ընթացից համար ։ Առաջին անգամ Մարկրաֆի բերդին առման մէջ ձեր անսահման քաջութեամբ բացառիկ շնորհի արժանացաք ։ Այսօր ալ հարկադրեցիք զիս որ հասակի և ծննդեան ամեն նկատում ի բաց թողում . . . ։ Տեղակա՛լ Թոնի. եկէք համբուրեմ ձեզ ։

Թոնի, որուն յուզումէն յարտասուս շարժած, առանց բառ մ'արտասանելու ծռեցաւ դէպի Մարքիզն,

որ գրկելով համբուրեց զինքը ։ Սրտայուզութիւնը կրկնապատկեցաւ երբոր Մարէշալին ետեւը Լանժվէն մարքիզը տեսաւ, որ թեւերն երկնցուցած էր իրեն ։

— Կ՚սքանչանամ վրադ, զաւա՛կս, ըսաւ ականջն ի վար, և առաւել ցած ձայնիւ աւելցուց .

— Վաղը Ֆրանսական պահակագունդը պիտի մըտնես . . . ։

Սպայք խնդակցութիւն կը յայտնէին Թօնիի, զօրականք կեցցէներով կը դրուատէին ։

— Ա՜հ, գոչեց երիտասարդը, մէկ կեանքը բաւական չէ ինձ այսպիսի երջանկութեան մը փոխարէն տալու համար ։

— Ընդհակառակն . խնայութեամբ գործածէ քաջութիւնդ, ըսաւ Լանժվէն մարքիզը ։ Ֆրանսա պէտք ունի որ քեզ պէս զաւկներն ապրին ։

Ժամանակը կ՚ստիպէր ։ Թօնի ճանբայ ելաւ իր կէս գումարտակին հետ, և իր պաշտօնը կատարելու բարեբաղդութիւնն ունեցաւ առանց մարդ մը կորսնցընելու . . . ։

Բերած տեղեկութիւնները կէտ առ կէտ կը հաստատէին Մարէշալին արդէն ստացած տեղեկութիւնները ։ Մորիս Տը Սաքս որոշեց վճռական ճակատամարտ մը տալ անմիջապէս ։

Հրաման եղաւ բանակին որ դէպի Վարու և Ռօքու քալէ ։

Ի.

ՌՈՔՈՒ

Մեր շրջանակէն դուրս է պատմել այն մեծ ճակատամարտն, որ հռչակաւոր է պատմութեան մէջ «Յաղթութիւն Ռօքուի» անուամբ, և որ վերջ տուաւ պատերազմին ։

Շատանանք միայն ըսելով թէ դաշնակիցք եօթն հազար մարդ կորուսին, և հազար գերի, տասն դրօշակ և յիսուն թնդանօթ տուին. իսկ Ֆրանսացիք երեք հազար մեռեալ ու վիրաւոր միայն ունեցան։

Շատ միջադէպեր պատահեցան այս ճակատամարտին մէջ։

Այն միջոցին որ Պովուազիի և Օրլէանի զօրագունդերը Վարու գիւղին վրայ կը յարձակէին, որ ահաւոր թնդանօթներէ կը պաշտպանուէր, Օրլէանի զօրագունդէն ումբաձիգ մ'եկաւ Սաքս մարէշալին առջև ինկաւ, ոտքը ռումբէ մը տարուելով։

Մարէշալն ուզեց չարժական հիւանդարանները զրկել զայն։

— Ձեզ ի՞նչ փոյթ իմ կեանքս, ըսաւ ումբաձիգ զինուորը խստութեամբ, թողէք այդ հոգն որոց որ անկ է, և դուք ճակատամարտը շահելու միայն զբաղեցէք։

Գիւղին բերանը սեպացեալ սարաւանդ մը կար, զոր Պովուազիի գունդին և Ֆրանսական պահակագունդին զօրականները մագլցելով վերելակած էին գնտակներու և ռումբերու կարկուտի ներքեւ։

Պովուազիի գունդին հրամանատար երիտասարդ Դուֆլէ մարքիզը՝ կարճահասակ լինելուն պատճառաւ չկրնալով սարաւանդն ելնել, Թոնի, որ իւր ձեռնարկին յաջողութենէն յետոյ Ֆրանսական պահակագունդը մնացած էր, իւր գումարտակէն ջոկատի մ'առջեւ ինկած հոն կը հանէր։

— Կեցի՛ք, գնդապե՛տ, ըսաւ ծիծաղելով։ Եւ, իբրեւ փարիզի չարաճճի, մագլցելով սարաւանդին վըրայ ելաւ, երեսի վրայ պառկեցաւ և ձեռքը մարքիզին երկնցնելով քաշեց վեր առաւ։ Մարքիզն, առանց նայելու կարկուտի պէս տեղացած գնտակներուն, սարաւանդէն վար իջնելէ առաջ գրկեց ու համբուրեց զայն։

— Նորէն կը տեսնենք զիրար, գոչեց, երբոր վար կը ցատկէր սուր ի ձեռին։

— Այո՛, ըսաւ Թոնի, եթէ չ'սպաննուինք։

Բայց երկուքն ալ չ'սպաննուեցան։ Սակայն մեր դեռատի դիւցազն անագորուն հարուած մը կրեց։

Ճակատամարտին սաստկացած պահուն, Լանժվէն մարքիզը, վառօդէն, թշնամեաց կատաղութենէն և իւր զօրաց եռանդէն զգլխեալ, պարզ զօրականի դեր առած էր։

Եթէ Թոնի առիւծի պէս կը կռուէր, Լանժվէն ալ անկէ ոչ նուազ անվեհերութեամբ յառաջ կը դիմէր դաշնակցաց կարգերուն մէջ, մինչեւ որ իւր զօրականք հասնէին միանային իրեն հետ. յետոյ նորէն յառաջ կը քալէր։

Քաջութիւնը թանկագին է։ Աւստրիացւոցմէ մին՝ ամօթ զգալով փախչելէ, յանկարծ ետ դարձաւ, և սուրը վերուցած յարձակեցաւ Մարքիզին վրայ, որ ուրիշ Աւստրիացի մ'սպաննելու զբաղած լինելով չէր տեսներ զայն։

Բայց Թոնի տեսեր էր։ Ցատկելով մեռելոց և վիրաւորաց վրայէն՝ վազեց հասաւ, բայց ուշ։ Երբոր իւր սուրն Աւստրիացւոյն կուրծքը վարսեց, այս վերջինն արդէն վրէժն առած էր՝ ուսէն զարնելով Լանժվէն մարքիզը . . .։

— Ա՜հ, լմնցաւ գործս, գոչեց գնդապետը Թոնիի թեւերուն մէջ իյնալով։

Որչափ և բուռն էր կռուելու եռանդը, Թոնի մեծ պարտք մ'ունէր կատարելու։ Լանժվէն մարքիզը մահուան ամենամօտ վտանգի մէջ լինելով, իւր պարտքն էր բանակետղը փոխադրել զայն։

Նախ զրկեց զայն և մինչեւ մօտակայ շարժական հիւանդարանը տարաւ, ուր վիրաբոյժք, անյուսաբար գլուխնին երերցնելով, վէրքը պատեցին. յետոյ պատ-

գարակի մը վրայ դնելով զայն, և գլխուն կողմէն ինք բռնելով՝ օգնեց բանակետղը տանելու։

Հոն տախտակներով և ծածկոյթներով առժամեայ մահիճ մը պատրաստեց և կառքին կակուղ բարձերն ալ տակը փռելով, վիրաւորեալն անոր վրայ պառկեցուց։ Բայց Մարքիզն զգալով իր մահն, ուզեց որ քովը բերեն դնեն իր սուրը, ուսնոցներն և Սէն-Լուիի կարմիր մեծ ժապաւէնն, որպէս զի վերջին շունչը փչած պահուն աչքին առջեւ ունենայ իր զինուորական կենաց գործիքն ու վարձատրութիւնը։

Թէեւ պատերազմը կը շարունակէր, խումբ մ'ըսպայք շրջապատած էին զայն տխուր և յուսահատ։

— Կ'աղաչեմ ձեզ, պարոննե՛ր ըսաւ գնդապետն անոնց ձեռքը սեղմելով, գնացէք ձեր պարտքը կատարեցէք։

Եւ երբ այն արի սպաներն իրենց գլխոյն վերջին հրամանին հնազանդելով կ'երթային.

— Ես պիտի մեռնիմ, ըսաւ Մարքիզը Թոնիի՝ տըկարացեալ ձայնիւ, դու կեցի՛ր, որդեա՛կս, մի՛ երթար։ Ես ալ վերջին պարտականութիւն մ'ունիմ կատարելու . . . խոստովանութիւն մ'ունիմ քեզ ընելու։

— Բայց գնդապե՛տ իմ, հա՛յր իմ, ո՛չ, ո՛չ, չպիտի մեռնիք, գոչեց Թոնի լալով։

— Եթէ այդպէս կը հաւատաս, գնա՛ կռուէ . . . բայց ահա կը կենաս, չես երթար. ես պիտի մեռնիմ, կ'ըսեմ քեզ, գիտեմ, հազիւ ժամ մ'ունիմ ապրելու . . . ենթադրելով որ չյոգնիմ . . . մանաւանդ չխօսիմ . . .։ Արդ, նորէն կ'ըսեմ քեզ, պէտք է որ խօսիմ . . .։

Թոնի ծունգի վրայ եկաւ մահճին քով։

— Մտիկ ըրէ, ըսաւ Մարքիզը կէս ձայնիւ, լաւ մտիկ ըրէ ըսելիքս . . .։ Երբեք մարդ մ'աւելի դառն խոստովանութիւն մ'ըրած չէ Աստուծոյ առջեւն ելնելէ առաջ։

Ես արժանի չէի այսպէս պատերազմի դաշտին վըրայ մեռնելու, յաղթական փառաց մէջ... վասն զի կենացս մէջ օր մը վատութիւն ըրած, ոճիր մը գործած եմ։

— Ո՜հ, անհնարի՜ն է, գոչեց Թոնի ծերունւոյն վրայ ունեցած սէրէն մղեալ։

— Լռէ՛, մի՛ ընդմիջեր զիս. ես հազիւ ժամանակ ունիմ պատմելու, և պէտք է որ խոստովանութիւնս ամբողջ լինի։

Ա՜հ, որդեա՛կ իմ, լաւ յիշէ այս խօսքերս. պատիւը մեծ և ազնիւ բան է....։ Առաջին օրէնքն է որում մարդ պէտք է հնազանդի... բայց չափազանցելու չէ... պէտք չէ պատուոյ ձայն կարծել վտարանջեալ ամբարհաւանութեան ձայնը... ես այդ սխալին մէջ ինկայ, և զիս ոճրագործութեան առաջնորդեց...

Ըսի քեզ օր մը թէ շատ կը սիրէի մայրդ, իմ աղջիկս....։ Արդ, ամբարհաւանութեան չարաշուք ճնշման ներքեւ... սպաննեցի՜ մայրդ... մրմռաց Մարքիզը մարած ձայնիւ, և գլուխն երկու ձեռներուն մէջ ծածկելով։

— Դո՛ւք... գոչեց Թոնի վեր ցատկելով ակամայ։

— Այո՛, նախատէ՛ զիս, սպաննէ՛ զիս, ոտքերդ ներքեւ ջախջախէ այն սիրտը որ քանի մը վայրկեան միայն ունի բաբախելու... բայց նախ մտիկ ըրէ զիս մինչև վերջը, որպէս զի կարենամ ներում խնդրել քեզնէ։

Ես զինուոր մեծցայ, զինուորական սկզբանց համեմատ։ Կ՚ուզէի որ պատիւս անբիծ մնար որչափ և փոքր լինէր...։

Ազնիւ կնոջ մը հետ ամուսնացայ։ Աղջիկ մը ծնած ժամանակ կինս մեռաւ։ Ես ալ այդ զաւկիս նուիրեցի իմ բոլոր սէրս..; բոլոր հպարտութիւնս։

Աղջիկս մեծցաւ, և մօրը պէս գեղեցիկ եղաւ....։ Կ՚աքանչանայի վրան և կը պանծայի....։ Եւ կ՚ուզէի որ անարատ լինէր... անարատ իմ զինուորական խղճիս պէս....։ Մինչև աղջկանս քով հասնելու համար պէտք էր զիս սպաննել։

Աւա՜ղ այնպէս կը հաւատայի... երբոր երիկուն մը... արքունական մարդոց խօսակցութենէն սարսափելի գաղտնիք մ՚իմացայ...։ Աղջի՜կս, որոյ վրա լիակատար վստահութիւն ունէի... աղջիկս, որոյ վրայ կասկածելու կը չառագնէի... աղջիկս... կամաւ անձնատուր եղեր էր... մայր պիտի լինէր..։

Խենդի պէս նետուեցայ խօսակցողներուն մէջ, որք զիս տեսնելնուն պէս զարհուրեցան։ Իսկ ես՝ աղջկանս վրայ խօսողին փողէն բռնելով ա՛յնչափ ուժգնութեամբ նետեցի, որ գանկը պատի մ՚անկիւնին զարնուելով խորտակեցաւ...։ Յետոյ՝ խելայեղեալ՝ ապարանս վազեցի և աղջկանս սենեակը եկայ։

Ոսկալի՜ յիշատակ, գոչեց Մարքիզը գլուխը վեր առնելով՝ իր վէրքին դժնդակ ցաւերուն մէջ։ Ա՜հ, ո՛րչափ խղճի խայթ պատճառեց ինձ յետոյ այն վայրկենական կուրութիւնս...։ Աղջիկս, ցաւ ունենալով, իր դուռը փակել տուած էր...։

Այս ընդդիմութիւն առաւել հաստատութիւն տալով կասկածիս, մէկ կողմ հրեցի սպասուհիներն և ուսի հարուածով մը դուռը բացի...։

Օրհասականը կանգ առաւ և քովը փոքրիկ սրուակով կեցած զօրացուցիչ դեղէն քանի մը կաթիլ խմեց։

— Աղջիկս տժգոյն պառկած էր իր անկողնին վրայ... չարունակեց արքիզը...։ Ասդին անդին ցիր ու ցան հանդերձներ, կաւեղէններ, մանկան լաթեր... ամէն բան կը հաստատէր չարաշուք լուրը...։ Աղջիկս, աղջիկս, անարատ կը կարծէի... տղայ մը ծներ էր...։

փնտռեցի աչօքս մեր անպատուութեան ապացոյցըն, որպէս զի ոտքիս տակ ջախջախէի . . . բայց՝ բարեբաղդաբար՝ խե՛ղճ թոնիս, քեզ փախուցեր էին...։

— Զի՞ս, զի՞ս։ Ե՞ս էի, գոչեց երիտասարդը շնչահատ։

— Այո՛, դուն էիր, սիրելի՛ տղաս. ա՜հ, ներէ . . . բայց թող որ աւարտեմ։ Դուն հոն չէիր . . . ուրեմն որմէ՞ առնուի վրէժս։ Կատաղաբար բռնեցի մայրդ նախատելով, սպառնալով և դառնապէս կշտամբելով ինծ ըրած անպատուութեան համար . . . իսկ նա քաշած ցաւերէն սպառած, և իմ բարկութենէս սարսափած . . . ձեռքիս մէջ հոգին փչեց . . . ։

Մարքիզն հետզհետէ կը նուաղէր. Նորէն քանի մը կաթիլ խմեց զօրացուցիչ դեղէն որպէս զի պատմութիւնն աւարտէ։

— Երբոր աղջիկս մեռաւ, պահ մ՚ափշած մնացի. յետոյ ամբարհաւանութեան ձայնը նորէն վրայ ելաւ և գոչեց ինծ թէ գործս աւարտած չէր. թէ պատիւս կը պահանջէր որ տղան ալ ծնողին պէս կորսուէր . . . ։ Բժիշկ մը, ոսկիի զօրութեամբ, մեկնութիւն մը տուաւ աղջկանս մահուան, և ամեն մարդ ցաւակից եղաւ ինծ . . . ։ Բայց ես կ՚ըսէի մտօքս թէ գործս չէր աւարտած. պէտք էր իմանայի թէ ո՛ւր պահուած էր ոճրին ծիլը . . . ։

Երկար ժամանակ որոնեցի քեզ։ Եօթն տարիներ անցան, որոց միջոցին չէի համարձակէր բարձրադըլուխ շրջիլ, զգալով որ զինանշանիս վրայ արատ մը կար։

Վերջապէս քու պահուած տեղդ գտայ . . . ։ Կը յիշես այն գիմակաւոր մարդիկն որ եսեւէդ ինկան և քեզ մեռցնել ուզեցին . . . ։ Ես էի անոնց հրրամայողը . . . ։

Մարքիզին ձայնն ևս քան զեւս տկարացած էր։ Ցանկարծ լռեց մրմնջելով.

— Ո՜հ, կը մեռնիմ, . . Թոնի՛, որդեա՛կ իմ, ահա խոստովանեցայ քեզ իմ ոճիրներս . . . չկրցի ըսել . . . քեզ, խղճիս տագնապը . . . ներէ ինձ . . . ։

Թոնի լուռ կեցաւ ։

— Ա՜հ, գոչեց օրհասականն իւր մնացեալ բոլոր ուժն ամփոփելով, կ'աղաչեմ քեզ, որդեա՛կ իմ . . . ։ Պիտի թողու՞ս զիս որ մեռնիմ առանց ներում ստանալու ։

Եւ դողդոջուն ձեռքով քաշեց իւր կուրծքէն այն քայռը, զոր անգամ մը Պլէրանքուրի դղեակին մէջ ցուցած էր Թոնիի, և իւր շրթանց վրայ դնելէ յետոյ, երկնասարդին երկնցնելով․

— Ա՛ռ, ըսաւ ա՛յն աստիճան նուաղեալ ձայնիւ, որ հազիւ կը լսուէր, ա՛ռ այս յիշատակը . . . բայց . . . գթա՛ . . . անոր յիշատակին համար . . . ոճիրս . . . ո՜հ . . . քաւեցի ես . . . տասնեւութ տարուան խղճի խայթով և զղջմամբ . . . Թոնի՛, ներէ ինձ, որպէս զի մայրդ և Աստուած ալ ներեն ինձ . . . ։

Թոնի պատկերին կը նայէր, կարծես խորհուրդ հարցնելով անոր . . . ։ Վերջապէս, երբ թէ այն անգին պատկերէն հրաման ստացած լինելով, ծերունի Մարքիզին թեւերուն մէջ նետուեցաւ, և յետոյ կանգնելով ըսաւ ․

— Յանուն մօրս, Աստուած ձեր կրած չարչարանաց ողորմելով ներէ ձեզ, ինչպէս որ ես ներեցի։

— Ո՜հ, շնորհակալ եմ, ըսաւ Մարքիզն որոյ դէմքն ուրախութեան տժգոյն նշուլով մը լուսաւորեցաւ . . . այժմ . . . կրնամ խաղաղութեամբ մեռնիլ ։

— Ա՜հ, կ'աղաչեմ, խօսք մ'ալ ։ Մայրս մեռած է, բայց ես հայր մ'ունիմ ։ Հայրս, ո՞վ է, հայրս, ճանչցո՛ւ ինձ ։

— Հայրդ . . . ո՜հ, ինձմէ աստ ուրիշ ամեն մարդ

բարեբաղդութիւն և պարծանք կը համարէր իւր աղջիկը տալ անոր . . . ։ Հայրդ . . . Թ . . . ։

Վերջին խորդիւն մը կտրեց խօսքը, հոգեվարքն սկսած էր։

Թոնի զարհուրելով կոչեց սպասներն ու բժիշկները։ Բայց ամեն օգնութիւն անօգուտ էր։

Մարքիզը մեռած էր։

ԻԱ.

ԽՄԵԼՈՎ

—

Հոկտեմբեր 12ին առաւօտուն Ֆրանսական բանակը պիտի մեկնէր Հուլթէէն։

Թոնի, որ իւր պաշտօնին պատճառաւ պահակագունդին մէջ մնալու հարկադրեալ էր, արտասուալից աչօք թողուց որ Լանժվէն Մարքիզին զմռսեալ մարմինը Փարիզ տանին։

Բարեբաղդաբար միջադէպ մ'անոր տրտմութիւնը պիտի մոռցնէր։ Հազիւ բանակն եկած էր, Մայր Նիքոլոյ իմացուց իրեն թէ Թզուկն առջի իրիկունն եկած էր և զինքը կ'սպասէր իւր վրանին մէջ։

Որչափ և Պալէթը տեսնելէ կ'ակնածէր, պարտաւորեցաւ սակայն երթալ, վասն զի իրաւունք չունէր բնաւ թողլու որ գաճաճը միայնակ աշխատէր։

Գողիաթ այլ և այլ կնիքներ կրող կարգ մը գինիի շիշերուն դիմացը սեղանի նստած էր, և սարսափելի կերպիւ արբած կ'երեւէր։

Թոնին տեսնելուն պէս աթոռէն վեր ելաւ ուրախութեամբ և սկսաւ ոստոստել։ Երկնասարդ ոստիկանը մեծ դժուարութեամբ կրցաւ հանդարտել զայն։

— Բէհ, բէհ, ըսաւ Թզուկը, մի՛ սրդողէք, հիմա շատ չանցած կը զղջաք։

— Ինչո՞ւ համար արդեօք ։

— Անոր համար որ նոր լուր ունիմ ։ Ես միշտ նոր լուր կ՚ունենամ, ես . . . ։

— Օ՛ն, պատմէ և շուտ պատմէ, ըսաւ Թոնի անհամբերութեամբ ։

— Ուզածնուդ չափ շուտ ։ Օրհնեալ է Աստուած . ուրիշ պակասութիւններ ունիմ, բայց շատախօս չեմ . . . ։

— Լաւ, լաւ, բայց եղելութիւնը ։

— Հիմա կը պատմեմ . քիչ մը համբերեցէք ։ Ես որ ձեզ կը խօսիմ, համբերութեամբ և յամառութեամբ միայն կը յաջողիմ ձեռնարկներուս մէջ ։

Թոնի տեսնելով որ աբբեայ Թզուկին շաղակրատութեան դէմ ընելիք չկա՛ր . ուսերը Թօթվելով սպասեց ։

— Արդ՝ գործն սկիզբէն պատմենք, չարունակեց մարդուկը ։ Գիտէք որ խմելու բաղձանքս էր որ ձեզ գտնել տուաւ ինձ . . . ։ Այս փորձին յենլով, ըսի մտօքս թէ գաւաթ մը գինի խմելով թերևս կը գտնեմ Վիլէր Մարքիզը ։

Ուստի խմեցի . . . ։

— Կը տեսնուի . բայց շարունակէ ։

— Գինին միշտ յաջողութիւն բերած է ինձ, կը հասկնա՞ք ։ Եթէ ես Ֆրանսայի գինին հոլովելու համար Պէրանժէրի գղեակէն դուրս չելնէի, ոչ զձեզ կրնայի ազատել ։ Բայց դառնամ իմ ոչխարներուս, այսինքն մարքիզին . . . ։

— Շուտ ըրէ, կ՚աղաչեմ . պէտք է տեսնես որ սիրտս զուարթ չէ . . . .

— Ա՛, ճշմարիտ է ։ Ուրեմն համառօտեմ խօսքս ։ Արդարև խօսիլը կը յոգնեցնէ զիս և կը ծարւեցնէ ։ Ամէնս քաղաքն ու շրջակաները երկու երեք անգամ հետախուզելէ յետոյ յոյս կտրել սկսած էի, և ահա

իրիկուն մը, վազելէ պարտասած, պանդոկ մը մտայ քիչ մը հանգչելու համար։ Հոն պատուական ֆօրթր (տեսակ մը գարեջուր) մը կար, որուն սովորիլ սկսած էի՝ չարունակ գինի չխմելու համար։ Հազիւ առաջին կումը խմած էի, սարսափելի կռիւ մը բրդաւ։

— Կռի՞ւ։

— Այո՛ . . . և կրնամ առանց չափազանցութեան ըսել, ճակատամարտ մը։ Երբոր պատճառն հասկնալու ետեւէ էի, ոստիկանութեան զինուորներն հասան և ամենս ալ բռնեցին ծակը տարին։

— Բայց ի՞նչ յարաբերութիւն ունի այդ բանտարկութիւնը Մարքիզին հետ, հարցուց Թօնի, համբերութիւնն սպառելով։

— Պիտի տեսնէք . . . ։ Բանտին մէջ զիս հարցաքննեցին։ Ըսի թէ բանէ մը տեղեկութիւն չունէի։

— Բնականաբար։

— Այո՛։ Բայց միւսներն, այսինքն կռուողները պատմեցին գործը։ Կռիւը ձիու մը համար էր, զոր անոնցմէ մին գողցած էր։ Երբոր հարցուեցաւ իրեն, պատասխանեց.

— Չեմ կրնար ետ տալ, վասն զի վաճառեցի։

— Որո՞ւ։

— Չեմ գիտեր։

Կը զարմանան, ապացոյց կ'ուզեն, և այլն և այլն։ Վերջապէս ձին վաճառած անձին համար ըսաւ թէ՝ Ֆրանսական սպայ մ'էր սպիտակ զգեստով և կարմիր տաբատով . . . ։

— Վիլէ՞րն է, գոչեց Թօնի։

— Վիլէր, որ կ'երթար . . . .

— Ո՞ւր։

— Հաւանականաբար Փարիզ։ Եթէ հոս գար, անշուշտ խօսքը կը լինէր ճակատամարտի միջոցին։ Ես աներկբայ եմ որ Փարիզ գնացած է։

— Փարի՞զ։ Եւ ճշդիւ քիչ մ՚առաջ կ՚ըսուէր թէ մեք ալ Փարիզ պիտի վերադառնանք։ Օրհնեալ է Աստուած, Գողիա՛թ, քեզ հետս կը տանիմ։

— Ե՞ս, Փարի՞զ... ՞Ինչ բարեբաղդութիւն։ Մայր Նիքոլա՛յ, աղնի՛ւ բարեկամուհիս, ուրիշ շիշ մ՚ալ բեր որ այս երջանիկ լուրը տօնեմ։

— Ուշադիր պէս խմէ, խե՛ղճ Գողիաթս։ Ես ալ վազեմ բանակին հրամանատարութենէն հասկնամ թէ ստո՞յգ է մեր Փարիզ չուելուն լուրը։

Եւ Թոմի դուրս ելաւ՝ թողլով Թզուկն որ իւր արբեցութիւնը լրացնէ։

ԻԲ.

ՏԱՐՓԱԽՈՐԻՆ ՏՈՄՍԱԿԸ

Թոմի չէր խաբուած։ Ռոքուի ճակատամարտը վըճռական եղած էր։ Սաքս մարէշալն որոշեց առժամապէս դադրեցնել պատերազմն։

Առնուած քաղաքներուն մէջ զօրք դրաւ. իւր բանակէն տասներեք վաշտ հետեւակ և ինն վաշտ հեծեալ զատելով, Պըրըթայն ղրկեց՝ ծովեզրներն անգլիացւոց յարձակումներէն պաշտպանելու. յետոյ նոր առած երկիրներուն մէջ իւր զօրաց համար ձմերոցներ պատրաստեց։

Ռոտանիկները, հեծեալ ոստիկանազօրն և Ֆրանսական պահակազօրաց երկու գունդերն նոյեմբեր 17ին ճանբայ ելան Փարիզ երթալու համար։ Այս ամեն զինուորական շարժմունք կատարելապէս ստոյգ են։

Մեր պատմած եղերական արկածներէն ողջ մնացողներուն ամենն ալ կարծես թէ 1746 նոյեմբերի առաջին օրերը ժամադիր եղած էին ի Փարիզ։

Տիկին Թուանոն իւր Ժէօ–Նէօֆ փողոցի տունը

վերադարձած էր, զոր անգամ մ'ալ չտեսնել յուսացեր էր։

Հոն գտած էր հաւատարիմ Պապէն, որ խանութը կը պահպանէր միշտ, և որոյ տեղ դէմքը կարծես գեղեցկացեր էր ուրախութենէն՝ իւր վարպետուհւոյն վերադարձը տեսնելով։

Գիւղին և երեւակայել թէ դրացիները վազած եկած էին՝ կէս մը համակրութենէ կէս մ'ալ հետաքրքրութենէ շարժեալ, որպէս զի խմանան այն անցքերն որք անցած էին անշուշտ հանդերձավաճառին հեռաւոր ուղեւորութեան մէջ։

Բայց անկնկալութիւննին խաբուած էր։

Թուանոն ոչ եւս այն ուրախ, աշխոյժ և շաղակրատ կինն էր, զոր մեր պատմութեան սկիզբը ներկայած ենք։

Իւր ուղեւորութենէն ի վեր մեծ փոփոխութիւն եղած էր անոր վրայ։

Լուրջ, տխուր և գրեթէ վեհերոտ էր . . .։

Թուանոն, փարիզ հասած ժամուն մէկէն ի մէկ դառն յուսախաբութիւն մը կրած էր։

Յուսացեր էր որ Թոնի ըստ առաջնոյն պիտի գար ժէօ-նէօֆ փողոցը բնակէր։ Այս յուսով փութացեր տանը լաւագոյն սենեակը մաքրեր և իւր ձեռօք կահաւորեր էր։

Ունայն պատրաստութիւն. Թոնի յանձն չէր առեր գալ։

— Կը հասկնաք որ, ըսեր էր, չեմ կրնար երթալ բնակիլ զօրանոցէն հեռի, ուր ամեն վայրկեան պաշտօնս կը կոչէ զիս։ Յաճախ, խիստ յաճախ, պիտի գամ ժէօ-նէօֆ փողոցն, որչափ ներեն ազատութեանս ժամերը. բայց բնակարանս զօրանոցին յոյժ մօտ պէտք է լինի։

Խեղճ Տիկին Թուանոն չէր համարձակած պատաս-

խան տալ։ Արդարեւ Թոնի դրեթէ ամեն օր Ժէօ-Նէօֆ փողոցը կուգար, ուր իր երկայն կօշիկները, սուրն և ոսկեճամուկ ուսնոցներն իրար կ'անցունէին Թաղին բոլոր բնակիչներն, որք չէին ուզեր հաւատալ իրենց աչերուն։ Բայց այս այցելութիւնք օր քան զօր աւելի պաղ և համառօտ էին։

Երբոր կը մեկնէր, չարամիտ և նախանձոտ դրացիք կը նշմարէին որ Տիկին Թուանոնի աչերն ուռած էին լալու փափաքով անձի մ'աչերուն պէս։ Յետոյ իր ճակատը ծածկող ամպը կը փարատէր, և քանի մը ժամ կը զուարթանար։ Կարծես գաղտնիք մ'ունէր, որ միանգամայն բերկրութիւն և ցաւ կը պատճառէր իրեն։

Ժէօ-Նէօֆ փողոցի բնակիչներն հետաքրքիր էին այս գաղտնիքն իմանալու. բայց Տիկին Թուանոն, անհաւատալի բան, ոչ եւս այցելութեան կ'երթար իր դրացեաց։

Ուրիշ անձ մ'ալ, որ նոյնպէս մտահոգութիւն կը պատճառէր Մոնմարթր Թաղին բարեմիտ բնակիչներուն, վարպետ Գողիաթն էր, մեր հռչակաւոր Թզուկը։ Թոնի իր հետ բերած էր զայն և իր գործակալն ըրած։ Կէս քաղաքային և կէս զինուորական կերպարանք հագած, մարդու կտորը սիգալով կուգար Թոնիի կողմէն կամ անոր հետ, և մասամբ զօրանոցին մէջ կ'ապրէր, ուր բաքոսային մրցումներ կ'ընէր իր Լառոզ, Բիփուան և Նորման բարեկամներուն հետ. Մայր Նիքոլոյի գինետունը.

Բայց ասոր հետ ի միասին չէր դադրեր փարիզի ամեն խորշերն հետազօտելէ, որպէս զի Վիլէր Մարքիզը գտնէ։

Աւա՜ղ, ունայն աշխատութիւն։

Վիլէրի ապարանին մէջ ալ վիճակը նոյն էր միշտ։ Ժամանակն անցած էր։ Մարքիզուհին՝ արգանդը

կրած զաւակը ծնանելու վրայ էր, և Վիլէր երևան չէր ելներ։

Պատերազմը վերջացած էր սակայն․ ի՞նչ եղած էր․ մեռա՞ծ էր․ ինքզինք պահա՞ծ էր։

Երբեմն Հայտէ բովանդակապէս մայր լինելու երջանկութեան անձնատուր, կը մոռնար իւր կրած զարհուրելի տանջանքներն, և միայն այդ փոքրիկ արարածին վրայ կը խորհէր, զոր արդէն կը սիրէր։

Մայրը կը գրաւէր զամուսինը։

Կը հարցնէր ինքնիրեն թէ ի՞նչ պիտի լինէր այդ խեղճ տղուն վիճակն որ աշխարհ պիտի գար առանց իւր հայրը ճանչելու, և զոր մեծցնել հարկ պիտի լինէր իւր բնական պաշտպանէն զուրկ․․․։ Եւ գաղափարաց այս կապակցութիւնը բնականաբար միտքը կը ձգէր այն անձին յիշատակը, զոր ոչ եւս կը յուսար տեսնել․․․։

Այն ժամանակ մարքիզուհին կ'սկսէր լալ, և ամուսնոյն կսկիծը մօր ուրախութիւնը կը գրաւէր։

Ի զուր Թոնի, որ մերթ ընդ մերթ Վիլէր Մարքիզուհւոյն հետ տեսակցութեան կ'ընդունուէր, ի զուր Պարոն Շարթիլլ, որ շաբաթն երեք անգամ որսորդութենէ ետ կենալով փարիզ կուգար, իրենց բոլոր ջանքը կը միացնէին զայն մխիթարելու համար և հաւատացունելու թէ Վիլէր պիտի վերադառնար։ Այս ամեն խորհրդածութիւնք ի դերեւ կ'ելնէին Մարքիզին երկար և անմեկնելի բացակայութեան առջեւ։

Տեսնենք հիմա թէ ի՞նչ կ'ընէին Մորվալ և Լասի։

Ընթերցողք երկու Կարմիր Մարդոց բնաւորութեան ըստ բաւականի ծանօթ լինելով, կրնան մակաբերել որ զիրենք պարտեալ չէին համարիր, և միշտ իրենց վրէժն հանելու յոյս ունէին։

Միայն պատեհ և պատահով առիթի կ'սպասէին։

Թաղին մէջ հազիւ երբեմն կ'երեւէին, և այն ալ

երբոր իրենց պաշտօնը բացարձակապէս պահանջէր ։ Ուրիշ ժամանակ դաւ կը նիւթէին ։

Իրիկուն մը՝ իրենց առջեւ կեցած էր իրենց սուրհանդակը, Ղուկաս, որ Ստորին-Նահանգաց մէջ եղած ժամանակնին մարքիզուհւոյն յղի լինելը ծանուցած էր իրենց ։

— Եւ կ'ըսես թէ մարքիզուհին յաճախ դուրս կ'ելնէ, այնպէս չէ՞, հարցուց Մորվալ իւր սովորական լրտեսին ։

— Ձեր ազնուութիւնն ալ ինձ չափ գիտէ ․ անշուշտ պատահած էք իրեն՝ ձեր շրջագայութեան ժամանակ ։

— Խօսէ՛ նայինք ։

— Յարաբերութիւններս նորէն սկսայ Վիլէրի ապարանին հետ, և պատմեցին ինձ թէ բժիշկները պատուիրեցին մարքիզուհւոյն, ոչ միայն շարժում ընել, այլ և յաճախ պտըտիլ և օդ առնուլ ։ Ուստի սկսաւ պարտէզներն երթալ պտըտիլ, ծերունի Յովսէփին կամ Պարոն Շարլթիլլի հետ, որուն հետ շփուիլ պէտք չէ ։

Այժմ, շաբաթն երկու երեք անգամ դուրս կ'ելնէ Բուր-Լասէն կամ Սէնթ-Անթուանի դուռն երթալու համար . . . ։

— Կրնա՞ս հասկնալ թէ այսօր ո՛ր կողմ պտըտիլ պիտի երթայ ։

— Շատ դիւրաւ ։ Հետը պտըտող սպասաւորին հետ շատ մտերիմ եմ, և բան մը չպահեր ինձմէ ։

— Ուրեմն շուտով գնա՛ և տեղեկութիւն բեր մեզ ։

Ղուկաս դուրս ելաւ, և երկու կարմիր Մարդիկը մինակ մնացին ։

— Ըսել է որ դու չես հրաժարիր մարքիզուհիէն, հարցուց Լասի Մորվալին, պահ մը լուռ կենալէ յետոյ ։

— Երբեք. զիս խաբեցին, ձաղկեցին, անարգեցին, բանտարկեցին....։ Ես հիմա ոչ թէ սիրելուս համար կ'ուզեմ, այլ վրէժս հանելու համար թէ՛ անկէ և թէ՛ երկրնէն։

— Այրը մեռած է....։

— Պա՜հ. ո՞վ գիտէ։ Ասկէց զատ ի՞նչ փոյթ։

— Իրաւունք ունիս. վստահ եղիր ուրեմն իմ վրաս։ Ես ալ երդում ըրած եմ։ Բայց ի՞նչ է նպատակդ։

— Կ'ուզեմ ձեռքս անցունել մարքիզուհին ու զաւակն, և այնպէս մաքառիլ Շարթիլլի. Թոնի կոչուած դեռատի աքաղաղին և բոլոր անոնց հրոսակին դէմ։

— Ֆրանսական պահակագունդին մէջ ունեցած պաշտոնդ ի՞նչ պիտի ընես։

— Հրաժարականս պիտի ղրկեմ, զոր պատրաստ պահած եմ գրպանիս մէջ....։

Միւս կողմէ, մեր նոր գնդապետը, Պիւռն տուքսն, որ Լանժվէն մարքիզին յաջորդեց, մեզ դէմ նախապաշարուած չէ իւր նախորդին պէս։

Սոյն միջոցին Ղուկաս չնչասպառ ներս մտնելով ընդմիջեց Մորվայլի խօսքը։

— Տէ՛ր իմ, ըսաւ, մարքիզուհին, հի՛մա դուրս ելաւ կառքով իւր քրոջ՝ օրիորդ Ռէժանին հետ։

— Ո՞ր կողմ կ'երթան։

— Սէնթ-Անթուանի դռնէն դուրս պիտի ելնեն և մինչև վէնսէնի դղեակին աշտարակը պիտի երթան։ Մարքիզուհին անտառին ծառուղիներուն մէջ պտըտելու դիտաւորութիւն ունի։

— Խիստ լաւ, գոչեց Մորվայլ չարագործ ուրախութեամբ։ Չէր կրնար աւելի յարմարագոյն տեղ մ'ընտրել իմ դիտաւորութեանս համար։ Օ՛ն, Լուի՛, երթանք անվեհեր, այս անգամ կը հասնինք մեր նըպատակին։

Ձիերը պատրաստ էին։ Երկու սպաներն, որք իրենց

համազգեստը հանելով քաղաքային ճոխ զգեստներ հագած էին, ձիերուն վրայ նստուեցան ստուգելով նախ թէ թամբերուն վրայի ատրճանակաց պատեանները լի՛ էին։

— Շատ մի՛ վստահիր, Տէր ասպետ, ըսաւ Ղուկաս. կ'իմացնեմ ձեզ թէ կառքը մինակ չէ և հսկողներ ունի . . .։

— Այդ զեկոյցդ լաւ է, ըսաւ Մօրվայլ ուսերը թօթուելով, բայց մեք ալ մեր պատրաստութիւններն ըրած ենք։

— Ձիերը մտրակելով դիմեցին դէպի Պասթէյլ, ուր կը յուսային հասնիլ կառքին ետեւէն, որ յոյժ ծանր կ'երթար։

Մարքիզուհւոյն ընտրած զբօսավայրը շատ գեղեցիկ էր։ Բոլոր ճամբուն երկայնութեամբ Ցէնաըրօ-Բէ-Ն. կոչուած տնակներն, ուր պալատականք կ'երթային զբօսնուլ հետաքրքիր աչերէ հեռի, իրենց ծառաստաններն ու անուշաբոյր պարտէզները կը պարզէին։

Այնան արեւուն վերջին ճառագայթները կը լուսաւորէին ուղին, որոյ ծայրն հովանաւէտ անտառը խաղաղ ապաստան մը կ'ընծայէր առանձնակի պտըտիլ ուզողին։

Կոմսն ու ասպետը (Լասի և Մօրվայլ) կառքին մօտ հասան։

Տեսնելով մարքիզուհին, միշտ հրաշագեղ իւր հիւանդային տժգունութեամբն հանդերձ, Մօրվայլ ոստիւն մ'զգաց սրտին մէջ։ Իւր տարփանքն իսկոյն արթընցաւ, առաւել քան երբէք բոցավառ։

Իսկ Լասի, տեսնելով Ռէժանի խրոխտ և տխրադէմ գլուխն, որ կառքին դռնակէն դուրս ճանբան կը դիտէր, ըսաւ ինքնիրեն։

— Ի՞նչպէս Մօրվայլ չպատասխաներ այս պաշտելի տղուն սիրոյն, որ կը խենդենայ իւր վրայ . . .։ Ա՜հ,

ո՛րչափ երջանիկ կը լլնէի, եթէ, փոխանակ ինքզինք Մորվայլի նուիրելու, իւր սիրտը զիս ընտրել ուզէր ։

Երկու հեծեալք սանձեցին իրենց ձիերն, որպէս զի կառքին մէջիններէն չտեսնուին ։ Այն տեղն յարմար չէր տեսանգման ։ Նախ շատ մարդ կար, երկրորդ, ինչպէս որ Ղուկաս ըսած էր, կառքը պահապաններ ունէր ։

Կառապանին քով ծերունի Ցովսէփը նստած էր ։ Կառքին ետեւն ալ երկու կորովի ծառայներ, կառքին փոկերէն գրեթէ կախուած, ամեն յանկարծական ձեռնարկ կ՚արգելուին . . . ։

Վերջապէս աջ ու ձախ կողմերէն հինգ վեց մարդ, գործաւոր կամ գիւղացի, իբրև շրջագայող կ՚երթային երգելով կամ իրենց գործերուն վրայ խօսակցելով, և իրենց զբօսանաց համար անշուշտ, կառքն և մէջի երկու կանայքը չէին վրիպեցներ իրենց տեսութենէն ։

— Սպասենք որ անտառը մտնեն, ըսաւ Լասի Մորվայլին, որ անհամբերութենէն ակռաները կը կրճտէր ։

— Ջա՜ր սատանայ, այս կառքը քիչ մը շուտ չպիտի՞ երթայ, որպէս զի սա անպիտան գեղացիներն ետ մնան ։

— Կարծես թէ կառքին յարեալ են, և կ՚ուղեկցին անոր . . . ։

— Ի՞նչ կ՚ըսես, չեմ կարծեր ։

— Ուշադրութեամբ դիտէ ։ Ահաւասիկ անոնցմէ մին, որ կառքին մօտենալով՝ ծերունի Ցովսէփին հետ կը խօսի ։ Ըմթէ դէմքը տեսնէի . . . ։

Արդարեւ գիւղացիներէն մին քանի մը խօսք փոխանակեց Վիլէր մարքիզին հաւատարիմ ծառային հետ ։ Ցովսէփի ակնարկին վրայ ընթացքը թուլցուց, ինչպէս նաեւ ընկերն, որ անկէ ոչ նուազ գիւղացի կը թուէր, և թողուց որ կառքն իւր ճամբան շարունակէ միւս շրջագայողներուն մէջէն ։

— Ի՞նչ կը նշանակէ այս, հարցուց Լասի զարմանալով։

Երկու սպայք շարունակեցին յառաջանալ, և շատ չանցած՝ քանի մը քայլ միայն հեռի մնացին երկու գիւղացիներէն, որք ասոնց քովէն երթալ սկսան. իսկ միւս գիւղացի գործաւորք կառքին մօտէն կ'երթային։

— Ա՛. հիմա հասկցուեցաւ, մրմնջեց Լասի՝ ծռելով Մորվայի ականջին։ Այս երկու գիւղացիք մեզ կը լրտեսեն. մինչդեռ իրենց միւս ընկերները կառքին վրայ կը հսկեն։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

— Առանց յայտնի ընելու՝ քովէդ գնացողը դիտէ . . . ։

— Դիտեցի։

— Չե՞ս ճանչեր այդ դէմքը։

— Ո՛չ։

— Յիշողութիւնդ տկար է եղեր . . . ։ Կը յիշե՞ս մեր ձերբակալումը Վիլէրի ապարանին մէջ։

— Ի՞նչպէս չեմ յիշեր, ըսաւ Մորվայ բարկութեամբ։

— Մոռցա՞ր այն մարդն՝ որ չուան փաթթեց քեզ։

— Ա՛. հիմա ճանչեցի . . . ուրեմն ջախջախեմ սա թշուառականին գլուխը։

— Ամենեւի՛ն. ընդհակառակն վերջին ծայր հանդարտ պէտք է կենաս։ Ես հասկցայ գործը . . . ։ Յովսէփ՝ մարքիզուհւոյն դուրս ելնելն իմացուցած է ոստիկանութեան վերատեսչին . . . ։ Լաւիվիէր մեր առջեւն է իր ոստիկաններուն հետ։

— Եւ կը կարծես թէ լաւ չե՞նք ըներ այդ սինլքորներուն հարուած մը տալով։

— Ամենեւին։ Խորամանգութեան դէմ խորամանգութիւն բանեցնենք, և առթի սպասենք։

— Հա՛, ըսաւ Մորվալ կրծելով իր զայրոյթն, իրաւունք ունիս. Պ. Մարվէյի հետ կռուի բռնուելու ժամանակը չէ։

— Միայն թէ այսօր ալ մեր ձեռնարկն ի դերեւ ելաւ, և լաւ կ՚ընենք եթէ Փարիզ վերադառնանք։

— Ո՛ն անդր։ Դու ինքնդ ըսիր թէ խորամանգութիւն պէտք է բանեցնել։ Ես գտայ ընելիքս։

— Ո՞րն է։

— Պիտի տեսնես։ Բայց շուտով մեկնինք։ Մեք պէտք չունինք կառքին ետեւէն երթալու, և դէշ չը լինիր եթէ քիչ մը վազցունենք պարոն ոստիկանները։

Երկու հեծեալները մտրակեցին իրենց ձիերն և քովընտի ճանբայէ մը հեռացան քառասմբակ՝ ի մեծ զարմանս երկու ոստիկաններուն՝ որք զանոնք կը լրտեսէին։

վասն զի՝ արդարեւ ոստիկաններ էին, զորս ոստիկանութեան վերատեսուչը՝ Պարոն Շարթէյի խնդրանօք՝ Տիկին Վիլէրի տրամադրութեանն ներքեւ դրած էր, որպէս զի պտըտելու ելած ժամանակ ետեւէն երթան ու պաշտպանեն։

Երկու խեղճ ոստիկաններն հարցուցին իրարու թէ արդեօք պէ՞տք էր վազէին երկու հեծեալներուն ետեւէն։ Բայց խորհելով որ ամեն բանէ առաջ իրենց պաշտօնը կառքին վրայ հսկել էր, գնացին իրենց ընկերներուն քով։

Մորվալ և Լաւի շրջագարձ պտոյտ մ՚ընելով կառքէն առաջ անտառը հասած էին։

Իրենց ձիերը ծառի մը կապեցին և իրենք պահուըտեցան թաւուտի մը մէջ։ Հոն, Մորվալ իր տետրակն հանեց և սկսաւ գրել։

— Ի՞նչ կ՚ընես հոդ, հարցուց Լաւի հետաքրքրութեամբ։

Կը տեսնես հիմա։

Շատ չանցած՝ կառքը հասաւ․ Հայտէ և Ռէժան վար իջան։

Ցովսէփ, աչքը չորս կողմ պտըտցնելէ յետոյ, հեռացաւ որպէս զի երկու կանայք իրենք իրենց պտըտին։ Ոստիկանք ալ անոր օրինակին հետեւեցան։

Քանի մը վայրկեան անցան այսպէս։ Լասի և Մորվայլ անշարժ կեցած էին։

Քիչ քիչ Հայտէ և Ռէժան, կասկածելի բան մը չը տեսնելով, ապահովցեր էին։ Նոյն իսկ Ցովսէփ, կարծելով թէ կարմիր-Մարդիկը փարիզ վերադարձած էին, զգուշութիւնը դադրեցուցեր էր։

Մորվայլի ուզածն ալ այս էր։

Քայլ առ քայլ, թուփերուն ետեւէն, մարքիզուհւոյն և քրոջն հետեւեցաւ, և երբ այս վերջինը գլուխը դէպ այն կողմ կը դարձունէր, յանկարծ ինքզինք երեւան հանեց։

Ռէժան զարմացման ճիչ մ'արձակեց։

— Ի՞նչ եղար, հարցուց Հայտէ դող ելնելով։

— Ոչինչ․ ոտքս ծառի արմատի մը զարկի։

Ամենէն դժուարինը կատարուած էր։ Ասպետն աներկբայ էր տեսնուած լինելուն վրայ, և տարակոյս չունէր որ Ռէժան գաղտնաբար իրեն պիտի նայէր։

Մորվայլ գրած տոմսակը պարզելով Ռէժանի ցուցուց։

Աղջիկը կարմրեցաւ։ Ըսել էր որ հասկցեր էր։

Մորվայլ տոմսակը փոքրիկ քարի մը փաթթեց, և օրիորդին ոտքին տակը նետելով՝ նորէն պահուըտեցաւ,

— Ա՜, գոչեց աղջիկը, տակաւին ծաղիկներ կան խոտերուն մէջ։

Եւ խոկոյն ծռելով՝ տոմսակն առաւ և ծոցը խոթեց։

— Ոչ, ծաղիկ չէ եղեր, ըսաւ պաղութեամբ։

Նոյն միջոցին Մօրվայլ կ'ըսէր իր բարեկամին.

— Քալէ երթանք։ Այժմ կամակից ունինք բերդին մէջ։

Ռէժան անհամբերութեամբ կը փափաքէր գիտնալ տոմսակին պարունակութիւնն, որ իր կուրծքը կը տոչորէր։ Նոր պատրուակ մը գտնելով՝ պահ մը հեռացաւ քրոջմէն և անյապաղաբար կարդաց հետեւեալը.

«Կրնաք օգնել ձեզ սիրող անձին, և առաջն առնուլ մեծ վտանգի մը՝ որ ձեր քրոջ կ'սպառնայ։ Այս գիշեր ժամը տասնին (կէս գիշերէն երկու ժամ առաջ) պարտէզին փոքր դուռը պիտի գամ։ Լռութի՜ւն։»

ԻԳ.

ԱՌԱՋԻՆ ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՌԷԺԱՆԻ

—

Իրիկունն եկած էր։

Մօրվայլ, խնամով փաթթուեցաւ մեծ և մութգոյն տառատոկի մը մէջ, և ճամբայ ելաւ դէպի Վիլէրի ապարանն։

Առանց մեծ դրան առջեւէն անցնելու, որուն կը հսկէին անշուշտ Պ. Մարվիլլի մարդիկն, ուղղակի Պէթինի գետեզրը գնաց, այն կողմն, ուստից, կը յիշեն ընթերցողք, Թօնի պարտէզին պատէն վեր ելած էր։

Մօրվայլ գիտէր որ վերելակելու պէտք չունէր։ Ռէժանի յիմար սէրն և մանկամարդական անմեղ վըստահութիւնը բաւական ծանօթ լինելով իրեն, տարակոյս չունէր որ իր ժամադիր եղած տեղը պիտի գտնուէր։

Մօրվայլ իրաւունք ունէր։ Իր տոմսակն, արդարեւ, խորին յուզում յառուցեր էր աղջկան սրտին մէջ։

ճշմարի՛տ էր ուրեմն . . . իւր երազները կ'իրականայի՛ն ։ կը սիրուէր այն անձէն, որուն ուղղուած էր իւր սրտին առաջին զարկը ։

Մորվայլ, հրաժարելով այն վատ դիտաւորութենէն զոր յայտնած էր Պլէրանքուրի դղեակին մէջ, ինքզինք բովանդակապէս իրեն նուիրած էր, և ոչ միայն Հայտէն առեւանգել չէր ուզեր, ինչպէս երբեմըն, այլ և զայն ազատելու համար իւր կեանքը վըտանգի մէջ կը դնէր ։

Ռէժան՝ այսպէս մտածելով ուրախ կը լինէր և կը պանծար Մորվայլի այս դարձին պատճառ լինելուն վրայ ։

Սակայն, իւր կամաց հակառակ, երբեմն կասկածներ կ'իյնային միտքը ։ Այս դարձն անկե՞ղծ էր, իրեն լարուած որոգայթ մը չէ՞ր ։

Բայց կը մերժէր այս անարժան կասկածներն, և հայհոյութիւն համարելով ինքզինք կը մեղադրէր ։

— Մորվայլ բարի և վեհանձն է, կ'ըսէր ինքնիրեն . յիմարութեան պահու մը մէջ սխալելով ըրած մէկ անխորհուրդ երդումը բռնել ուզեց . . ։ ։ Այն երդումը Վիլէր մարքիզն ալ ըրած չէ՞ր ։ Եւ ո՞վ Վիլէրի չափ ազնուաբարոյ և իւր խօսքին հաւատարիմ է ։ Այժմ Մորվայլ ալ, նմանապէս ազնուաբարոյ և անխարդախ, իւր սխալմունքը կը ճանչէ և դարմանել կ'ուզէ ։

Կը յիշէր այն ճիգերը զորս ըրած էր զինքն ազատելու համար այն սոսկալի տեսարանին ժամանակ՝ որ իւր խելագարութեան պատճառ եղած էր ։ Կը յիշէր որ Մորվայլ չէր ուզած ինքզինք ազատել առանց իրեն ։

— Կարելի չէ որ զիս խաբել մտաբերէ, կ'ըսէր ինքնիրեն ։ Զիս ճշմարտապէս կը սիրէ . կ'զգամ, աներկբայ եմ ։

Սակայն կը վարանէր երթալ նախ ժամադրութեան

տեղը ։ Նա որ այնչափ անվեհեր էր այն օրն ուր ոստիկանութեան վերատեսչին երթալով Մորվայլի ազատութիւնը պահանջած էր , այժմ կը վախնար անոր հետ առանձին գտնուիլ ։

Քանի որ ժամը կը մօտենար , աղջկան վարանումն ալ կ'աւելնար ։

Սրտատանջութեամբ ժամացոյցին կը նայէր , որուն ասեղը , քիչ մ'առաջ խիստ յամրաշարժ , այժմ կարծես թէ կը լափէր միջոցը ։

— Ո՛չ , ըսաւ յանկարծ , չեմ կրնար երթալ այս ժամադրութեան ։ Լաւ չըներ ․ որովհետեւ երթալու համար պէտք է ծածկեմ զինք ․ վասն զի չեմ համարձակիր յայտնել քրոջս , վասն զի կ'ամչնամ , վասն զի կը դողամ որ զիս կը տեսնեն ։

Արդէն թիկնոցակ մ'առած էր դուրս ելնելու համար , մէկ կողմ նետեց զայն ։

Եւ ժամացոյցին ճօճանակը կը քալէր միշտ ․ ասեղը ժամուն հասնելու վրայ էր ։

Ռէժան գիրք մը բացաւ , յուսալով որ անոր շնորհիւ կրնար վանել իր միտքը տանջող գաղափարները ․ բայց աչքը միայն կը կարդար առանց հասկնալու , միտքն ուրիշ տեղ էր ։

Յանկարծ ժամացոյցին զանգակն հնչեց ։

Խեղճ աղջիկն իսկոյն գիրքը նետեց , թիկնոցակն առաւ և ձեռքը դրան կոճակին վրայ դրաւ ։

Կանգ առաւ ։

Բայց գործին գլխաւոր մասն եղած էր ․ դուռը բացուեցաւ , և աղջիկն , յուզեալ , դողահար , ամօթէն ու բերկրութենէն միանգամայն կարմրած , մտաւ պարտէզին ծառուղիներուն մէջ ։

Օդային այսի պէս թեթեւ , շունչը բռնած , ամեն բանէ զարհուրելով , աւազին խրշիւնէն՝ որ կը ճարճատէր իր ոտից ներքեւ , մեռեալ ոստի մը կամ ինկ-

նող տերեւի մը բախումէն, վերջապէս հասաւ այն փոքր դրան քով, որուն ետին Մորվայլ կ'սպասէր ։

Ականջ դրաւ ։

Ի սկզբան խոր լռութիւն, յետոյ մեղմ ոտնաձայն մը լսեց ։

Երկիւղը բռնեց զինքը․ եթէ դող մը, ապարանը մտնել ուզելով, զինքը հոն գտնէր միայնակ․ ․ ․ ։

Բայց դրան ետեւէն մէկը թեթեւ կերպիւ հազաց ։

Մորվայլ էր ։

Նորէն վարանիլ սկսաւ ։ Պատասխանէ՞ր թէ փախչէր ։

Թերեւս ակամայ, թերեւս դիտմամբ, հառաչեց Ռէժան, եւ այս հառաչ լսուեցաւ դրան ետեւէն ։

— Ռէժա՛ն, դո՞ւք էք, հարցուց ձայն մը ։

Աղջիկը չպատասխանեց։

— Բա՛ցէք, ես եմ, յարեց ձայնը, ես որ տոմսակ մը գրեցի ձեզ․ ․ ․ ։

Ռէժան չէր համարձակեր բանալ ։

— Ըսի ձեզ թէ, շարունակեց ձայնը, զոր Ռէժան լաւ կը ճանչէր, ձեր քոյրը մեծ վտանգի մէջ է ։

Խեղճ աղջիկը չկրցաւ աւելի դիմանալ․ ․ ։ Դուռը բացուեցաւ ։

Մորվայլ դրանը սեմին վրայ էր ։

— Ջենք կրնար հոս կենալ, ըսաւ տեսնելով որ աղջիկն իր դէմը կանգնած էր սպասելու կերպիւ ։ Հոս լաւ չլինիր խօսակցիլ․ առաջին անցնողը մեզ կը տեսնէ ։

Ռէժան քայլ մ'ետ գնաց, Մորվայլ ներս մտաւ, դուռը գոցեց կամացուկ մը, եւ բանալին հանելով գըրպանը դրաւ ։

Աշնան գեղեցիկ գիշեր մ'էր, այն գիշերներէն մին, որք ձմեռ կ'աւետեն, եւ որք ամառուան գիշերներու պէս պայծառ եւ դեկտեմբերի գիշերներու պէս ցուրտ են ։

Բայց Ռէժան չէր մնար. սիրտն ուժգին կը բաբախէր, և արիւնը քունքերը կը հաւաքուէր։ Ճակատէն կրակ կ'ելնէր, երբոր Մորվայլ ծռելով՝ շրթունքը դպցուց։

Աղջիկը դողաց այս համբուրին ներքեւ, զոր առաջին անգամ կ'ընդունէր մարդէ մը . . . ։

Բայց Մորվայլ, ինչպէս որ չէր ուզած դրանը մէջ մնալ, պարտէզին մէջ ալ մնալ չուզեց։

— Օդը ցուրտ է, Ռէժա՛ն, ըսաւ քաղցր ձայնիւ մը, որ երկնային նուագարանի պէս հնչեց աղջկան ականջին, ցուրտ է և դուք կրակի պէս տաքցած էք, չէք կրնար մնալ հոս . . . ։

Եւ չորս կողմը նայելով, գեղջկական փոքրիկ տաղաւար մը տեսաւ։

— Ի՞նչ է այս, հարցուց։

— Հին քէօշկ մը։

— Մարդ կա՞յ մէջը։

— Ոչ ոք կ'երթայ հոն։

— Ուրեմն մեք երթանք հոն, ուրպէս զի ցուրտէն պատսպարուինք և մանաւանդ մէկը չտեսնէ մեզ . . . Ես չեմ ներեր ինձ որ զիս ձեզ հետ տեսնեն այն օ՞րէն առաջ՝ ուր կարենամ ձեզ ամուսնութեան խնդրել վիկէրէն, որոյ հետ այժմ նորէն բարեկամացած եմ։

Այս խօսքերը դիւթական ազդեցութիւն մ'ունեցան աղջկան վրայ, որոյ սրտին ամենամեծ փափաքն էր համոզուիլ։

Մորվայլ՝ Ռէժանի ձեռքէն բռնելով՝ դէպի քէօշկը տարաւ։

Ռէժան միամիտ և դիւրահաւան էր։ Մորվայլ փորձ էր և այն ժամանակի խառնակեացներուն ոսկեզօծ լեզուն ունէր։ Սիրոյ և անկեղծութեան յայտարարութիւններ կուտակեց, և առանց դժուարութեան կատարելապէս գերեց աղջկան վստահութիւնն, որ ըս-

քանչացմամբ կը լսէր սիրոյ լեզուն՝ որ նոր էր իրեն համար ։

— Բայց, հարցուց, ակամայ ինքզինք կորզելով այն կախարդանքէն՝ զոր ասպետին խօսքերը կ՚ընէին իր վրայ, ի՞նչ վտանգի մէջ է տիկին քոյրս ։

— Կը ճանչէք Պ. Լասի ։ Նա և Լամնէյ մղեցին զիս այն ձախող երդումն ընելու, զոր երբէք չէի ընէր եթէ ձեզ աւելի կանուխ ճանչցած լինէի ։ Լասի սէր ունի ձեր քրոջ վրայ, ինչպէս որ ես ժամանակաւ կը կարծէի սիրել ։ Ցոյժ նախանձոտ է անոր համար, մինչև իսկ Մինկրէլի կոմսէն աւելի . . . ,

Չկրնալով մարքիզուհւոյն սէրը գրաւել, Լասի երդում ըրած է ձեր քոյրն անպատճառ իր ձեռքն անցունել ։ Ասոր համար յոյսն իմ վրայ դրած էր ։ Բայց ես, սիրելի Ռէժա՛նս, ձեր շնորհիւ կ՚ազատիմ անոր չարաչուք ազդեցութենէն ։ Դուք բարի հրեշտակ մ՚էք որ զիս կը պաշտպանէք այս դեւին դէմ ։

Երբոր տեսաւ որ ես չպիտի օգնեմ իր խաւարային մեքենայութեանց, միջոց փնտռեց միայնակ հասնելու իր նպատակին, և գնաց ։

— Ի՞նչ է, ո՜հ, ըսէք, ըսէք, գոչեց Ռէժան դողալով ։

— Թերևս անհաւատարմութիւն է ըրածս, որովհետև իմ վաղեմի բարեկամս կը մատնեմ, պատասխանեց Մօրվալ կեղծաւորաբար . բայց կը սիրեմ ձեզ, Ռէժա՛ն, և ձեր սիրոյն համար ամեն բան կը զոհեմ ։ Սակայն դարձեալ կը վարանիմ յայտնել այն գաղտնիքը, զոր ինձ միայն յայտնած է . . . ։

— Կ՚աղաչեմ . . . ։

— Լա՛ւ . . . բայց մարդու չպիտի ըսէք . . . ։ Լասի կ՚ուզէ ձեռքն անցունել ձեր քրոջ քանի մ՚օրէն ծնանելիք զաւակը . . . ։

— Ո՜հ, սոսկալի բան ։

— Այո՛, սոսկալի բան է, վասն զի Տիկին Վիլեր կրնայ սրտին կսկիծէն մեռնիլ ։ Բայց Լասի առով չբաւականար ։ Գիտէ որ տղան ձեռքն անցունելով՝ մայրն ալ կրնայ իւր ճանկը ձգել ։ Եւ առաւել սարսափելին այս է որ յաջողելուն վրայ կասկած չունի ։ Ի՞նչպէս պիտի ընէ, չեմ գիտեր, բայց պիտի հասնի նպատակին ։

— Ի՞նչ ընելու ենք ։

— Չեմ գիտեր ։ Ամեն բանէ առաջ ուզեցի ազդարարել ձեզ, որպէս զի արգիլելու միջոցը խորհինք . . . ։ Բայց մանաւանդ, սիրելի՛ Ռէժանս, բնաւ բան մը մի՛ ըսէք ձեր քրոջ . . . ։ Իւր ներկայ ծանր վիճակին մէջ հարուածը կրնայ աղետաբեր լինիլ ։

— Եւ դուք միջոց մը չէ՞ք խորհած ։

— Խորհած էի, բայց գործադրութիւնը կրնայ դայթակղութիւն պատճառել, յորմէ մանաւանդ զգուշանալ պէտք է ։ Սակայն, մի՛ վախնաք, ես կը հսկեմ դաւաճանին վրայ, և պատեհ ժամանակին կ'իմացնեմ ձեզ . . . ։ Կարծեմ թէ տակաւին քանի մ'օր ունինք, այնպէս չէ՞ ։

— Այո՛, « գոնէ շաբաթ մը » ըսաւ բժիշկը ։

— Մինչև այն ժամանակ խորհեցէք . . ։ Ես ալ իմ կողմէ կը խորհիմ ։ Վաղ իրիկուն, այս ժամուս, եթէ կ'ուզէք, մեր մտածութիւնները կը հաղորդենք իրարու . Ես կ'երթամ, վասն զի ուշ է, և չեմ ուզեր որ ձեր բացակայութիւնը նշմարուի ։

Քէօշկէն ելան և փոքր դրան քով հասան ։ Մորվայլ բանալին գրպանէն հանելով դուռը բացաւ ։

— Ա՜, ըսաւ, պէտք է որ այս բանալին ձեզ դարձունեմ . . . բայց ոչ . . . ներեցէք ինձ որ քովս պահեմ մէկ կամ երկու օր . . . որպէս զի ձեզ ազատեմ անձամբ գալու բանալու վտանգէն . . . ։ Դուք միայն քէօշկին մէջ սպասեցէք զիս .

Ռէժանի սիրտն յուզեալ լինելուն՝ չէր կրնար խոր-
հրդածել. ուստի դէմ չկեցաւ Մորվայի առաջարկին ։

Մորվայ բանալին պահեց , և նոր համբոյրէ մը յե-
տոյ , որ առաջիններէն չափ անմեղ էր , հեռացաւ գնաց՝
փակելով դռնակն իւր ետևէն ։

Եթէ Մորվայ իւր յաղթութեան վրայ նուազ ա-
պահով լինէր , և եթէ իւր ետևը նայէր , կրնար եր-
կու ստուեր նշմարել պատին փակած ։

Ասպետը միայնակ եկած չէր ժամադրեալ տեղը ։
Իւր ետին երկու մարդ սպասեր էին որ դուռը բաց-
ուի , իւր ներս մտնելը տեսած էին և դուրս ելնելուն
կ՚սպասէին ։

Մորվայի մեկնած միջոցին , այդ երկու մարդիկ
մինչև իսկ քանի մը քայլ առաջ գնացին զայն բռնե-
լու համար , բայց արտասանած մէկ խօսքը կասեցուց
զանոնք ։

Այն խօսքը՝ վերջին համբոյրին ժամանակ ըսած
սուտն էր .

— Անհոգ եղէք , սիրելի՛ Ռէժանս , ես կ՚ազատեմ
ձեր քոյրը . . . ։

Այս խօսքը լսելով՝ երկու անծանօթները քաջա-
լերուեցան գիշերային այցելուին դիտաւորութեանց
վրայ , թողուցին որ գնայ, և իրենք սկսան նորէն պը-
տըտիլ Վիլէրի ապարանին շուրջ ։

Ասոնք Պ. Լաւիվիէրի երկու ծածուկ ոստիկաններն
էին ։

ԻԴ.

ՓՈՔՐ ՈՍՏԻԿԱՆ

Եթէ ծածուկ ոստիկանք կը հսկէին Մարքիզուհւոյն վրայ, ուրիշ մէկ մ'ալ կար որ անոնց վրայ կը հսկէր։

Այս մէկն էր մեր Գողիաթ բարեկամը։

Փարիզի մէջ բրած պտոյտներուն մէջ Գողիաթ երկար խորհրդածեր էր։ Արդ, իր խորհրդածութիւններէն սա ճշմարտութիւնն ելած էր.

— Եթէ Վիլէր Մարքիզը Փարիզ է, հարկաւ իր կնոջ գտնուած ապարանին մէջ անցած անցքերուն կ'զբաղի։

Այս հիմը գնելէ յետոյ՝ թզուկն ըսեր էր ինքնիրեն.

— Եւ որովհետեւ Մարքիզն ինքզինք կը ծածկէ, բնականաբար գիշերները կը յածի ապարանին չուրջը։

Ուստի ալ սա տրամաբանական եզրակացութիւնն հանած էր թէ — իրիկունները Վիլէրի ապարանին շրջակայներն հսկելով, անշուշտ իրիկուն մ'անպատճառ կը հանդիպիմ Մարքիզին։

Առանց մէկու մը բան մ'ըսելու՝ որպէս զի յաջողութիւնն աւելի ապահովէ, Գողիաթ դարանամուտ եղած էր Պէթիւմի գետեզրին վրայ։

Այսպէս աչա դրան մօտի խորշէն, ուր կծկտած էր մութին մէջ, տեսեր էր որ երկու մարդ լուելեայն անցեր էին, կարծես փախնալով որ չտեսնուէին։

— Հը՞, ասոնք միտք մ'ունին, ըսեր էր ինքնիրեն։

Գողիաթ, փոլիսի գործերուն բոլորովին անծանօթ, ոստիկանութեան վրայ բնաւ գաղափար չունէր։ Իրեն համար ոստիկանութիւնը միմիայն համազգեստաւոր ոստիկաններէ կը բաղկանար։

Ուստի վերոյիշեալ երկու մարդոց ո՛վ և ի՛նչ լինիլը չհասկնալով, տարակուսի մէջ ինկաւ։

— Յայտնի կ'երևի որ այս մարդիկը մարքիզուհւոյն դէմ չար դիտաւորութիւն մ'ունին, և կարմիր Մարդոյ արբանեակներն են, ըսաւ։

Եւ առաջին գիշերն անոնց շարժումները դիտեց անձկութեամբ, և երբոր առաւօտեան մօտ մեկնեցան, գոհունակութիւն մ'զգաց։

— Պատեհ առիթ մը չկրցին գտնել, ըսաւ մտքէն, շատ ուրախ եմ, վասն զի ես չէի կրնար դէմ դնել անոնց։

Եւ իբրև հնարիմաց մարդ, Գոզիաթ որոշեց օգնական գտնել։ Առաւօտ եղածին պէս, գնաց իւր բարեկամ զօրականներուն յայտնեց իւր կասկածն։

— Ես փոքրիկ մարդ մ'եմ, կրնամ ամէն տեղ սպրդիլ. ինձ թողուցէք որ հետազօտեմ։ Դուք ուժեղ և պնդակազմ էք, մօտս յարմար տեղ մը սպասեցէք, նշան տալուս պէս կը հասնիք...։

— Պաշտօ՛, ըսաւ Բիֆուա՛ն յիմնայեա՛ն իւր կերկերեալ ձայնիւ. շատ լաւ կարգադրութիւն մ'է. զօրաւոր լինելու մարդ եմ... բայց ո՞ր ատամնային ծակը պիտի պահես մեզ պէս երեք խոշոր մարդիկ։

— Ինձ որ հարցնէք, ըսաւ Լառոզ, ես կ'ըսեմ թէ պէտք է յարմարապէս այդ մարդոց վրայ երթալ և բռնել։

— Այո՛, յարմարապէս, կրկնեց Նորման։

— Ա՜, ո՛րչափ պարզամիտ էք։ Կը կարծէ՞ք որ դիւրութեամբ ինքզինքնին բռնել տան ձեզ։

— Ի՞նչ կ'ընեն։

— Կը փախչին...։ Ասկէց զատ, ի՞նչ իրաւամբ պիտի բռնէք զանոնք։ Միթէ ամէն մարդ ազատ չէ՞ գիշերը դրանն եզրը պտըտելու։

— Կասկածելն իրաւունք ունի, ըսաւ Բիֆուան։ Թո-

ղեք ուրեմն որ խօսի . է՛յ , ըսէ նայինք , մեզ ո՞ւր պիտի պահես ։

— Գինետան մը մէջ , սափոր մը գինիով ։

— Պուալօ՛. աղէկէն աղէկ ։ Ես չէի՞ ըսեր ձեզ թէ հրեշտակի պէս կը խօսի ։ Գօղիա՛թ , եկ համբուրեմ քեզ , գոչեց Բիփուան խանդավառ ։

— Հանգիստ թող գիս , մե՛ծ գաղան , ըսաւ Թըզուկն ետ մղելով յիսնապետն , որ բռնութեամբ կը վերցնէր զայն՝ սրտագին համբուրելու համար։ Միթէ ամեն մարդ չգիտե՞ր թէ ես փարպետորդի եմ ։

— Ճշմարիտ սատանայ մը , ըսաւ Լառօզ ։

— Սատանայներուն սատանան , աւելցուց Նորման ։

— Աւելորդ է ըսել թէ գինիին սակն ես պիտի վճարեմ . . . ։ Պարոն Շարլթիյլ գրպանս պարպեց , պէտք է որ դուք ալ օգուտ քաղէք . . . ։

— Ա՜հ , Գօղիա՛թ , ըսաւ Լառօզ , մարմնով փոքր , բայց խելքով մեծ մարդ ես . հրամայէ , մեք կը հնազանդինք կուրաբար ։

— Կուրաբար , կրկնեց Նորման ։

Եւ իրիկունն երեք զօրականք , գիշերուան արձակուրդի հրաման ստանալով , Աբ. Տը Պրըն'ոյի պանդոկին մէջ զետեղեցան , մինչ գաճաճն իր պահուըտած խորշէն կը հսկէր ։

Պանդոկապետն առատաբար վճարուելով , իր միւս յաճախորդները ճամբեր , և ոստիկանութեան կանոնաց հակառակ , այս նշանաւոր արբեցողները կը պահէր իր պանդոկին մէջ ։

Այն իրիկունն էր որ Մորվայլ ժամադիր եղած էր Բեժանի ։

Թզուկը տեսնելով որ մեծ տառատօկի մը մէջ փաթթուած մարդ մը Վիլէրի պարտանը մտաւ , ըսաւ ինքնիրեն թէ Վիլէր մարքիզն էր ։ Ուրիշ ո՞վ կրնար բացուել պարտէզին դռնակը ։ Ուստի խնամով հսկեց

այն երկու մարդոց վրայ, որոց ծածուկ ոստիկաններ լինիլը չէր գիտեր, և կարծեց թէ Մարքիզին դուրս ելնելուն կ'սպասէին որպէս զի վրան յարձակին։

Երբոր տեսաւ որ կռնակնին պատին տուած էին, կամացուկ մը հեռացաւ և գնաց երեք զօրականներուն իմացուց, որք ասոր պատմութիւնը լսելով վեր ցատկեցին։

— Օ՜ն, երթանք, գոչեց Լառօզ, չտապաւ իւր սուրը կախելով։ Գեղեցիկ խաղ մը պիտի ունենան այդ աւազակները։

— Ես ալ նոր սուր մ'ունիմ փորձելու, ըսաւ Բիվուան, դեռ զինուց սրահին մէջ միայն փորձած եմ։

Բայց այս խօսակցութեան միջոցին, այն մարդը, զոր թզուկը Վիլէր մարքիզը կարծած էր, դուրս ելեր հեռացեր էր. իսկ ծածուկ ոստիկաններն, անոր վերջին խօսքէն խաբուելով իրենց պտոյտը շարունակեր էին ապարանին շուրջը։

Երեք զօրականք, Գողիաթէն առաջնորդեալ, սիրտ չըրին յարձակիլ այնպիսի անձանց վրայ, որք կռուելու կամ մարդ սպաննելու ախորժ ունեցող մարդիկ չէին թուեր։ Երբոր պանդոկը վերադառնալու կը պատրաստուէին, Գողիաթ արգիլեց զանոնք.

— Սպասեցէք, ըսաւ, ուրիշ բան կայ ընելու։ Այս մարդիկն անշուշտ նպատակ մ'ունին, զոր հասկնալնիս դէշ չլինիր։ Սպասենք որ երթան, և այն ժամանակ մեք ալ ասոնց ետևէն հետազօտելով, գոնէ ո՛վ և ի՛նչ տեսակ մարդ լինելնին կը գիտնանք։

Անսալով այս առաջարկին, սպասեցին, յետոյ ոստիկաններուն ետևէն երթալով, տեսան որ ոստիկանութեան պաշտօնատունը մտան։

— Ա՛, այս անգամ, Գողիա՛թ բարեկամս, ըսաւ Լառօզ, դու փառաւորապէս սխալեցար։ Քու մարդիկդ ծպտեալ ոստիկաններ են եղեր։

այն երկու մարդոց վրայ, որոց ծածուկ ոստիկաններ ըլլալը չէր գիտեր, և կարծեց թէ Մարքիզին դուրս ելնելուն կ՚սպասէին որպէս զի վրան յարձակին։

Երբոր տեսաւ որ կռնակնին պատին տուած էին, կամացուկ մը հեռացաւ և գնաց երեք զօրականներուն իմացուց, որք ասոր պատմութիւնը լսելով վեր ցատկեցին։

—Օ՜ն, երթանք, գոչեց Լառօզ, չտապաւ իր սուրը կախելով։ Գեղեցիկ խաղ մը պիտի ունենան այդ աւազակները։

— Ես ալ նոր սուր մ՚ունիմ փորձելու, ըսաւ Բիվուան, դեռ զինուց սրահին մէջ միայն փորձած եմ։

Բայց այս խօսակցութեան միջոցին, այն մարդը, զոր Թզուկը Վիլէր մարքիզը կարծած էր, դուրս ելեր հեռացեր էր. իսկ ծածուկ ոստիկաններն, անոր վերջին խօսքէն խաբուելով՝ իրենց պտոյտը շարունակեր էին ապարանին շուրջը։

Երեք զօրականք, Գողիաթէն առաջնորդեալ, սիրտ չըրին յարձակիլ այնպիսի անձանց վրայ, որք կռուելու կամ մարդ սպաննելու ախորժ ունեցող մարդիկ չէին թուեր։ Երբոր պանդոկը վերադառնալու կը պատրաստուէին, Գողիաթ արգիլեց զանոնք.

— Սպասեցէք, ըսաւ, ուրիշ բան կայ ընելու։ Այս մարդիկն անշուշտ նպատակ մ՚ունին, զոր հասկնալնիս դէշ չըլլար։ Սպասենք որ երթան, և այն ժամանակ մեք ալ ասոնց ետեւէն հետազօտելով, գոնէ ո՛վ և ի՛նչ տեսակ մարդ ըլլալնին կը գիտնանք։

Անսալով այս առաջարկին, սպասեցին, յետոյ ոստիկաններուն ետեւէն երթալով, տեսան որ ոստիկանութեան պաշտօնատունը մտան։

— Ա՛, այս անգամ, Գողիա՛թ բարեկամս, ըսաւ Լառօզ, դու փառաւորապէս սխալեցար։ Քու մարդիկդ ծպտեալ ոստիկաններ են եղեր։

— Ի՞նչ կ՚ըսես։

— Տարակոյս չկայ, և եթէ քու խօսքիդ հաւատայինք, նոր գործ մը պիտի բանայինք անոնց հետ, որ թերևս շատ հեռու տանէր մեզ։

— Ի՞նչպէս։

— Ինչպէ՛ս, ոստիկանութեան վերատեսչին մարդոց թեւն երկայն է, գիտե՞ս արդեօք։

Եւ Լառող հասկցուց Թզուկին այդ մարդոց զօրութիւնն, որք, ըսաւ, ամեն ժամանակ թագաւորական բաց հրամանագիր մ՚ունին ծոցերնին՝ ձերբակալելու ով որ և լինի, և Պասթիյլ տանելու, ուստից, անմեղ կամ յանցաւոր, յաւիտեան չեն կրնար դուրս ելնել. . ։

Գողիաթ աչուըները բացած մտիկ կ՚ընէր ու կը խորհէր։ Բոլորովին նոր հորիզոն մը կը բացուէր առջեւն։

— Որովհետև զիս իբրև զօրական չեն ուզեր ընդունիլ, կ՚ըսէր, ինչո՞ւ համար ոստիկանութեան լրտես չլինիմ։ Ահա արհեստ մը, որ շատ կը յարմարի ինձ։ Ես, տկար ու փոքրիկ, բայց հանճարեղ լինելով, ուրիշները կը խոնարհեցնեմ իմ առջեւ։

Երբ զօրականք իրենց զօրանոցը վերադարձան, Գողիաթ ալ պառկելու գնաց, բայց քունը չտարաւ։ Ոստիկան դառնալու գաղափարը կը փայփայէր ուղեղին մէջ։ Հետեւեալ առաւօտուն կանուխ Քաբիւսին փողոցն երթալով Պ. Մարվիյլի ապարանին դուռը ներկայացաւ։

— Ի՞նչ կ՚ուզէք, ըսաւ իրեն բարապան մը ծաղրելու դէմքով։

— Ոստիկանութեան վերատեսչին ներկայանալ կ՚ուզեմ։

— Յանձնարարագիր ունի՞ք։

— Ոչ։

— Ուրեմն չէք կրնար ընդունուիլ. Նորին վսեմութիւնն այսօր ցրուն զբաղեալ է։

Գողիաթի սիրտը կոտրեցաւ , բայց յանկարծ բան մ՚եկաւ միտքը ։

— Ըսէք Պ. վերատեսչին թէ վիլէր մաքքիզին գործին համար է , ըսաւ բարապանին ստեպողական կերպիւ՜։

— Բարապանը՝ Թզուկին այս համարձակ հրամանին վրայ զարմանալով՝ ներս մտաւ և քանի մը վայրկեան յետոյ դարձաւ եկաւ ։

Այս անգամ աւելի քաղաքավարական դէմք մ՚ունէր ։

— Տէր վերատեսուչն այս միջոցիս զբաղեալ է , չը կրնար ձեզ ընդունիլ , եթէ կ՚ուզէք՝ Պ. Լաւիվիէրի հետ կրնաք խօսիլ ։

— Ո՞վ է Պ. Լաւիվիէր ։

— Տէր վերատեսչին հաւատարիմը ։

— Լա՛ւ , քովը տարէք զիս ։

Բարապանը խոնարհելով՝ առաւ Գողիաթն այն զարմանալի մարդուն քով տարաւ , որոյ վրայ արդէն քանիցս խօսած ենք ։

Լաւիվիէր կը ճանչէր արդէն Թզուկն ի համբաւոյ ։ Պ. Շարլթիյլ խօսած էր անոր համար ոստիկանութեան վերատեսչին , և գոված անոր ուշմութիւնը ։

— Ի՞նչ է ձեր խնդիրը , բարեկա՛մ հարցուց Պ. Լաւիվիէր գլուխը գրասեղանին վրայ ծռելով , բայց իւր ակնոցին վրայէն Գողիաթը զննելով ։

— Կը խնդրեմ որ հասկցնէք ինձ թէ ի՛նչ պէտք է ընել ձեր քով մտնելու համար , ըսաւ գաճաճը բացորոշապէս ։

— Ա՛ , ձեր վրայ տրամադրութիւն կ՚զգա՞ք այս արհեստին ։

— Դուք խուզարկողներու պէտք ունիք . ես ամեն բան կը գտնեմ

— Շատ աղէկ ։ Բայց որովհետեւ դուք ամեն բան

կը գտնէք, ըսէք ինծ քիչ մը թէ ի՞նչ գտած էք մինչեւ այսօր։

— Շատ դիւրին է։

Եւ Գողիաթ մի առ մի պատմեց իր շահատակուկութիւնները, բնականաբար փոփոխելով պարագաներէն մի քանին եւ բոլոր լաւ դերերն եւ դիպուածին գործերն իր ճարտարմտութեան վերագրելով։

Պ. Լաւիլլիէր մտիկ կ'ընէր զայն՝ իր բթամատերը դարձնելով.

— Շատ աղէկ, շատ աղէկ, մրմնջեց, երբոր թզուկն աւարտեց։ Կը տեսնեմ, բարեկա՛մ, որ ճարպիկ էք, շատ ճարպիկ։ Ի՞նչ է ձեր պահանջումը։ Ի՞նչ ամսական պիտի ուզէք։

— Ես․ բան չեմ ուզեր, գոնէ առ այժմ։ Պարոն Շարլթիյլ եւ Թօնի տեղակալն իմ ամեն պիտոյքս կը հոգան։ Զիս առ այժմ փորձի համար գործածեցէք, յետոյ կը տեսնենք։

— Լա՛ւ, ուրեմն այս գործը կարգադրուած է։

— Կ'ընդունի՞ք զիս։

— Իբրեւ օժանդակ, եւ միայն այդ գործին համար։ Եթէ, ինչպէս կը յուսամ, յաջողութեամբ կատարէք ձեր պաշտօնն, այն ժամանակ մշտնջենապէս շարունակելու համար պէտք եղած կարգադրութիւնը կ'ընենք։

Թզուկը կը լողար ուրախութեան մէջ։

— Եւ թուղթ մը բան մը պիտի տրուի՞ ինծ, ունեցած պաշտօնս ապացուցանելու համար, հարցուց։

— Պաշտօնավարութեան տոմսակ մը պիտի տամ ձեզ։

Լաւիլլիէր գրասենեակները մտաւ եւ քանի մը վայրկեան յետոյ վերադարձաւ։

— Ձեր անո՞ւնը, ըսաւ։

— Հայրենի երկրիս մէջ Յօհան, իսկ Փարիզի մէջ՝ Ֆրանսական պահակագունդին զօրականները Գողիաթ անուամբ մկրտեցին զիս։

— Գողիա՛թ, լա՛ւ, ըսաւ Լառիվիէր գրելով։ Աւասիկ, աւելցուց տոմսակ մ՚երկնցնելով անոր. ասով բաւական իշխանութիւն ունիք։ Ժամ երկուքին ներկայացէք հրահանգ ստանալու։

Թզուկը, տոմսակը ձեռքն անցուցածին պէս դուրս ելաւ ցնծագին։

Ոստիկանութեան դուռն ըսեր էին իրեն թէ բարձր և փառաւոր պաշտօն մը տրուած էր իրեն։ Գողիաթ կ՚երթար սիգալով, և այնպէս կ՚երեւակայէր թէ զինքը տեսնողներուն ամենն ալ ակնածութեամբ պիտի նայէին իրեն։

— Եթէ գիտնամ որ գրպանիս մէջ տոմսակ մ՚ունիմ, որով կրնամ զիրենք Պասթիյլ ղրկել, կ՚ըսէր խըրոխտալով։

Ժամ երկուքին, Լառիվիէր, վստահելով Գողիաթի ճարպիկութեանն ու անձնուիրութեան, Վիլէրի ապարանին պարտէզներուն հսկողութիւնն անոր յանձնեց։

Ձախող և վնասակար մտածութիւն։

Թզուկն ամեն բան չէր յայտնած Լառիվիէրի. Վիլէր մարքիզը գտած լինելու սխալ կարծիքը ծածկեր էր անկէ։

Ասկէց զատ, Մարքիզը չնեղացնելու համար չէր ուզած մօտէն դիտել զայն, և բնականաբար չէր կրցած ճանչել զՄորվալը։

Հետեւաբար այս վերջինը կատարեալ ազատութեամբ կը մտնէր կ՚ելնէր փոքր դռնէն. Թզուկն, ընդհակառակն, պաշտպանեց զայն, չկասկածելով բնաւ թէ Վիլէր տիկնոջ մահացու թշնամիոյն ձեռնարկները կը դիւրացնէր։

Այս բանն ութ օր տեւեց։

Ամեն իրիկուն Ռեժան հին քէօշկն երթալով կը տեսակցէր Մորվալի հետ։

Ութերորդ օրն ըսաւ անոր.

— Կը կարծեմ թէ հնար մը գտայ ձեր սուտ բարեկամին՝ Լասիի՝ ձեռքէն ազատելու ։

— Ի՞նչ հնար, հարցուց ապլեան հետաքրքրութեամբ ։

— Նորածին տղան առնուլ կ'ուզէ, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, որպէս զի մօրը տիրանայ ։

— Եթէ տղան ձեզ տամ, լաւ չլինի՞ր ։

— Ի՜նձ տաք, գոչեց Մորվայլ հազիւ ծածկելով իւր ուրախութիւնը ։

— Ձեզ, մեր լաւագոյն բարեկամին, որպէս զի ապահով տեղ մը տանի ։

— Բայց ի՜նչպէս պիտի կրնաք հաճեցնել ձեր քոյրն, որ՝ ինչպէս գիտէք՝ իմ վրայ դէշ կարծիք ունի ։

— Ես բան մը չեմ ըսեր անոր. տղան կ'առնում ձեզ կը բերեմ։ կուզէ՞ք ։

— Ամենայն սիրով կ'ընդունիմ՝ ձեզ օգտակար լինելու համար ։

Մորվայլ կը հասնէր վերջապէս իւր նպատակին ։ Տղան պիտի յանձնուէր իրեն ։

Կը մնար միայն սպասել ։

Քանի մ'օր անցաւ. մարքիզուհւոյն ազատումը կ'ուշանար ։

Վերջապէս իրիկուն մը Ռէժան ըսաւ Մորվայլի.

— Քանի մը վայրկեան միայն կրնամ տեսակցիլ ձեզ հետ ։ Քրոջս ցաւերը բռնած են ։

— Ուրեմն լաւ կ'ընեմ թերեւս հոս սպասել ։

— Ոչ, բժիշկն ըսաւ թէ վաղուընէ առաջ չկրնար ծնիլ ։

— Հոգ չէ, ձեզ հաճոյ և մարքիզուհւոյն ալ օգտակար լինելու համար կրնամ հսկել, սիրելի՛ Ռէժան ։

— Անօգուտ է ։

— Ինչե՞ն ։

— Կամենամ վաղ իրիկուն պիտի գայ ։ Քրոջս բնակարանին քովի սենեակներէն մին պիտի նստի, վասն զի քոյրս կ՚ուզէ որ տղան իր աչքին առջեւէն հեռի չլինի ։

— Շատ աղէկ ։

— Ցոխսէփ, մեր վաղեմի և անձնուէր ծառան յատկապէս անոր վրայ հսկելու պաշտօն պիտի ունենայ ։ Ուստի մինչեւ վաղ իրիկուն վախնալու բան մը չկայ ։

— Շատ աղէկ. բայց այն ժամանակ ի՞նչպէս պիտի բերէք ինձ տղեկը ։

— Անհոգ եղիք ։ Քսան և չորս ժամ ունիմ միջոց մ՚ընտրելու համար ։ Վաղ իրիկուն այս ժամուս եկէք ։ Խօսք կուտամ ձեզ թէ ձեր ննջասար բարեկամին յոյսն ի դերեւ պիտի ելնէ . . . ։ Բայց դուք գո՛նէ տղուն ապահովութեանը վրայ կը վստահեցնէ՞ք զիս, այն սիրելի փոքրիկ գանձին, զոր . . . քոյրս եթէ կորսընցնէ, կը մեռնի ։

— Կը կասկածի՞ք իմ հոգածութեանս վրայ, սիրելի՛ս. ա՛հ, անհոգ եղիք, կ՚երդնում ձեր վրայ ունեցած բոլոր սիրովս ։ Այդ սիրուն մանկիկն իւր մօրը քով գտնելիք ամեն խնամքը պիտի վայելէ . . . սիրելի Ռէժա՛նս, վստահ եղիք ձեզ սիրողին վրայ. . . ։

— Թերեւս գէշ բան է ըրածս ։

— Գէ՜շ բան. միթէ ես ձեր ամուսինը չե՞մ Աստուծոյ առջեւ. միթէ յաւիտենական հաւատարմութիւն չերդուա՞յ ձեզ ։ Ա՜հ, Ռէժա՛ն, կը կասկածի՞ք իմ սիրոյս վրայ . . . .

Խօսակցութիւնը կը շարունակէր, թէեւ Ռէժան ըսած էր թէ չէր կրնար երկար տեսակցիլ՝ տանց իւր բացակայութիւնը նշմարուելու ։

Գողիաթ, որ երկու շաբաթէ ի վեր պարտէզին դըրանն հսկելէ յետոյ սկսեր էր ձանձրոյթ զգալ, իւր

երեւակայութիւնն յողնեցնելով չէր կրնար մեկնութիւն մը տալ այս հանապազօրեայ գիշերային այցելութեանց ։

Ուստի որոշեց իւր միտքն ապահովել ։

Կապիկի պէս չարաճճի, փոքր դրան ստորոտը, դրան և շրջանակին միջեւ փատի կտոր մը խոթեց, որ դուռը բացուած ժամանակ վար պիտի իյնար ։

Մեր պատմած իրիկունը, Մորվալ շտապով դուռը բացաւ իւր քովի բանալիով, ներս մտաւ և դուռը հրելով բանալին դարձուց ու գնաց ։ Բայց Թզուկին դրած փայտի կտորը դրան և շրջանակին մէջ տեղը մնալով, արգելք եղած էր դրան փակուելուն և կղպանքին սողնակը լամբէն դուրս դարձած էր ։

Թզուկը կրցաւ այսպէս պարտէզը մտնել. չորս կողմը նայելով աչօքը փնտռեց կարծեցեալ Վիլէր մարքիզին ո՛ր կողմ երթալն, և տասն քայլ հեռի հին քէօշկը նշմարելով կամացուկ մը հոն գնաց և ականջը փականքի ծակին դնելով մտիկ ըրաւ ։

Ի սկզբան շփոթ բզզիւն մ'եկաւ ականջին, յետոյ քիչ քիչ խօսքերն յստակ լսուիլ սկսան. մարդու ձայն մը լսեց որ կ'ըսէր.

— Վստահեցէք սիրոյս, Ռէժա՛ն ։

Ռէժա՛ն . . . Վիլէր մարքիզը սիրոյ խօսք ընէ Ռէժանի՜ն, իւր քենիի՜ն ։

— Անշուշտ սխալ հասկցայ, ըսաւ Գողիաթ ինքնիրեն ։ Բայց ո՛չ, սխալ չէր լսածը ։ Խօսակցութեան շարունակութիւնը բնաւ տարակոյս չթողուց ։ Ստուգիւ Ռէժանն էր որ սիրակցաբար կը խօսակցէր ներս մտնող մարդուն հետ ։

Թզուկին բոլոր գաղափարները շփոթեցան. սկսաւ երկբայիլ իւր ողջմտութեան վրայ ։

— Ի՞նչ որոշում տամ, կը հարցնէր ինքնիրեն ։ Արդեօք երթամ այս գիւտս Պ. Լաւիլլէրի իմացնե՞մ, թե-

ըեւս գտնէ այս գաղտնեաց բանալին . . . ։ Բայց ոչ ։ Գործը կրնայ ծանրանալ . . . ։ Ամեն բանէ առաջ իմ մեծս, Պ. Շարլթիլ, որ դրամ կը վճարէ ինձ . . . ։ Պէտք է նախ երթամ անոր իմացնեմ ։

Եւ առանց նկատելու գիշերը, ճանբուն հեռաւորութիւնն ու երկիւղն, և միայն իւր եռանդին անսալով, Սէն-Ժէրմէնի ճանբան բռնեց ։

ԻԵ .

ՄԵՐ ՄԱՐԴՈՑ ԱՄԵՆՆ ԱԼ ՀՍԿԵԼՈՒ ԿԸ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԻՆ

—

Ուրիշ անձ մ'ալ կար, որ Մորվայլի երթեւեկութեանց նպատակն իմանալու սաստիկ հետաքրքիր էր ։

Այն էր Լասի ։

Անտառին տեսարանին մէջ նշմարած էր իւր բարեկամն որ տոմսակ մը տուեր էր Ռէժանի ։ Այնուհետեւ Մորվայլ տեղեկութիւն մը չէր տուած անոր իւր մեքենայութեանց վրայ ։

Լասի քանի մ'անգամ հարցուցեր էր անոր . բայց ասպետը պատասխանած էր .

— Թող տուր ընեմ . մեր նպատակին հասնելու վրայ ենք ։

Եւ աւելի բան մ'ըսել չէր ուզած ։

Որչափ և անզգամ էր Մորվայլ, Լասիի առջեւ մեծ տագնապի մէջ էր, վասն զի չէր համարձակեր իւր ըրածն անոր յայտնել, և մանաւանդ խոստովանիլ այն գրպարտութիւններն որ անոր վրայ պատմած էր Ռէժանի ։

Այլ և այլ պարագայից մէջ, զորս կրնան յիշել ընթերցողք, կրցած էր նշմարել թէ իւր բարեկամը սիրահարուած էր մարքիզուհւոյն քրոջ ։

— Լաւի բարեկամս, կ՚ըսէր ինքնիրեն, գոհ չպիտի լինի այն նկարագրէն զոր ըրի իւր վրայ իւր սիրելւոյն ։

Անշուշտ Լաւի պիտի բարկանար ։ Այն օրէն ի վեր որ վերստին տեսած էր զՌէժան Վէնսէնի մօտ, ջերմապէս սիրահարուած էր անոր ։

Ուստի չգիտնալով նիւթուած դաւը, կը յորդորէր իւր բարեկամն որ ետ կենայ իւր դիտաւորութիւններէն ։

—Վիլէր երեւան չելաւ կ՚ըսէր ․ ամեն հաւանականութիւն ցոյց կուտայ թէ սպաննուած է ․ Լաւմէյ իւր կեանքով տուժեց մեր ըրած ուխտին հնազանդութիւնը ։ Չորս Կարմիր Մարդոցմէ երկուք միայն մնացինք ․ հետեւաբար, ըրած երդմանդ համար ինձ միայն պատասխանատու ես ։

— Իմ անձիս ալ, մռմռաց Մորվալ ։

— Արդ, ես յօժար սրտիւ կ՚արձակեմ քեզ երդումէդ ։ Թողունք իրերն իրենց վիճակին մէջ և չմաքառինք այլ եւս անոնց ընթացքին դէմ ։ Յայտնի կը տեսնուի որ մարքիզուհին հաւատարիմ պիտի կենայ իւր ամուսնոյն յիշատակին ։ Խաղաղութիւն ըրէ ուրեմն անոր հետ, և օգնէ իսկ՝ եթէ տակաւին կը յուսայ գտնել իւր այրը . . . ։

— Օ՜ն անդր ․ հապա իմ վրէ՞ժս . . . ոչ, ոչ ․ թող տուր կատարեմ գործս ․ նպատակին հասնելու վրայ ենք, կ՚ըսեմ քեզ ։

—Բայց ի՞նչպէս ․ այն ժամանակ ես ալ գիտնալու իրաւունք ունիմ ։

— Պիտի գիտնաս երբոր ժամանակը գայ ։

Եւ Մորվալ ուրիշ պատասխան մը չէր տար ի մեծ յուսահատութիւն իւր բարեկամին ։

Լաւի որոշեց թափանցել գաղտնիքն ։

Այն իրիկունն, որ Թզուկը Սէն-Ժէրմէն կ՚երթար,

Լասի նշմարեր էր որ Մորվայլ աւելի խոկուն էր․ վերջին փորձ մ՚ըրաւ ։

— Համբերութի՛ւն , ըսաւ Մորվայլ․ թերեւս վաղ իրիկուն ամեն բան կրնամ յայտնել քեզ ։

— Թերե՛ւս , ըսաւ ինքնիրեն Լասի․ է՜հ , այո՛, ամեն բան պիտի իմանամ, բայց ես անձամբ ։ Որովհետեւ Մորվայլ ինձմէ կը ծածկէ , ես ալ եւս ականջ չեմ կախեր իւր խօսքին ։ վաղ իրիկուն ետեւէն կ՚երթամ, և կամաց ակամայ կը հետաղօտեմ գաղտնիքը . . . ։

Նոյն միջոցին մեր Գողիաթ բարեկամը Սէն–Ժէրմէն հասաւ փոշիի ու ցեխի մէջ թաթախեալ , պարտասեալ , բայց ուրախ ։ Գնաց Պարոն Շարթիյլի ապարանին դուռը զարկաւ քանի մ՚անգամ։

Դիւրին բան չէր գիշեր ժամանակ Պարոնին քով մտնել․ ուստի Գողիաթ պարտաւորեցաւ երկարօրէն բանակցիլ , և իւր յամառութեամբ ու խօսքերուն զօրութեամբ յաջողեցաւ ինքզինք մտցնել տալ ծերունի Պարոնին քով։

Պարոնն անկողնին մէջ պառկած ընդունեց զայն , և յուզեալ սրտիւ հարցուց թէ ի՞նչ էր այս սախպողական այցելութեան պատճառն ։

Գողիաթ իսկոյն հասկցուց գործը ։

— Ձեզ կը դիմեմ նախ , ըսաւ , վասն զի դուք կը լցնէք իմ գրպանս , և ամենէն առաջ ձեզ պարտաւոր եմ գործոցս համարը տալու ։ Բայց հաճութիւն չէ՞ք տար որ երթամ նաեւ իմ քաջարի բարեկամիս՝ Պ․ Թոնի տեղակալին յայտնեմ ամեն բան ։

— Ինչո՞ւ չէ , պատասխանեց Պարոնն անկողնէն վար ցատկելով , պէտք է և կ՚ուզեմ որ երթաս անոր ալ իմացնես ։ Հիմա մէկտեղ կ՚երթանք . . . . Ֆրոնթուա՛, Լարիւէ՛ր , շուտով հագուեցուցէք զիս և կառքս պատրաստել տուէք ։

Ծառայներն իսկոյն կատարեցին հրամանը ։

—Թոնի պէտք է գտնուի մեր ամեն արշաւանաց մէջ, ըսաւ սուրը մէջքը կախելով և ճամբայ ելնելու պատրաստուելով։ Օ՛ն, փոքրի՛կ մարդ, գնա նայէ մեր ձիերը կառքը լծա՞ծ են։

Կառքը բակին մէջ էր, Գոլիաթ կառապանին քովն ելնել ուզեց. Պարոնը թեւէն բռնելով թող չտուաւ։

— Ո՛չ, ո՛չ, ըսաւ, կառքին մէջ նստէ։ Թերեւս լաւ չհասկցայ քու պատմած բաներդ, վասն զի դեռ կէս քուն էի։ Հիմա նորէն պատմէ մանրամասնօրէն։

Թզուկը՝ չփոթած՝ կառքին մէկ անկիւնը կծկտեցաւ առանց չարժելու։

Սակայն՝ քանի մը վայրկեան յետոյ սրտին յուզումն հանդարտեցաւ՝ մտածելով որ իրեն եղած պատիւն իր ուշմութեան համար էր։ Յետոյ օգուտ քաղելով իրեն տրուած հրամանէն, մանրամասնաբար պատմեց գործն, առանց ամենափոքր միջադէպ մը մոռնալու։

— Անլո՜ւր բան, կ'ըսէր Պարոնն։ Ինչո՞ւ Վիլէր մարքիզն այսպէս ինքզինք ծածկէ իր կնոջմէն . . . ։ Եւ այդ խօսքե՛րն առ Ռեժան . . . պէտք է պարզել այս ամենն . . . ։

Հասան Թոնիի բնակարանը զոր նոյնպէս արթնցնել պէտք եղաւ։ Նա ալ Պարոնէն ոչ նուազ ապշեցաւ։

— Եթէ Մարքիզն է, կ'ըսէր նա ալ, ինչո՞ւ ինքզինք կը ծածկէ։ Մեք զայն կը հարկադրենք երեւան ելնելու . . . ։ Միթէ յանցանքն ի՞նչ է՝ եթէ մահը չուզեց զինքն ընդունիլ։ Ոչ ոք անկէ աւելի քաջաբար դիմադրաւեց մահուան։ Ոչ ոք աւելի լաւ կռուեցաւ։

Բայց գուցէ այդ մարդը Վիլէր մարքիզը չէ՞ . . . ։ Գուցէ Մորվալ կամ Լաւի է, զոր Գոլիաթ Վիլէր մարքիզը կարծած լինի՞ . . . ։ Ո՛հ, սուրս կը ճանճբանայ արդէն . . . ։

Երկար խորհրդակցեցան իրենց ընկերքին վրայ, և

վերջապէս որոշեցին գաղանիքը պարզելու համար գիշերուան սպասել ։

Բայց որովհետեւ Պարոնը չէր ուզեր որ զինքը փարիզի մէջ տեսնեն, Գօզլիաթ գնաց նախաճաշ մ'ապսպրելու, որ Թոնիի սենեակը բերուեցաւ ։

Օրն ենթադրութիւններով ու խորհուրդներով անցաւ ։ Իրիկունն, երբոր երթալու վրայ էին, Պարոնն յանկարծ հարցուց .

— Թոնի՛, այն քաջ մարդիկն, որք բանակին մէջ ձեզ մեռած կարծելով եկեր աղաչեր էին ինձ որ ձեզ համար հոգեպաշտօն կատարել տամ . . .

— Լաւոզ, Նորման եւ Բիվուան, ըսաւ Ցիկին Թուանոնի հին աշկերտը ։

— Ճշդիւ ։ Ի՞նչ եղան այդ մարդիկ . փարի՞զ են ։

— Այո՛, կրնանք զանոնք գտնել զօրանոցին մէջ՝ որ հոս մօտ է ։

— Կրնա՞նք անցած ժամանակնիս հետերնիս առնուլ ։ Չի չենք գիտեր ինչ կրնայ պատահիլ ։ Եթէ Գօզլիաթի տեսած մարդն իւր հետ մարդիկ կամ զինեալ ընկերներ ունի . . . պէտք է որ մեք ալ մարդիկ ունենանք, գո՛նէ ամեն անցքերու եւ դռներու մէջ, որպէս զի չկրնան ձեռուընուս պրծիլ ։

— Իմ ալ ուզածս է այդ, ըսաւ Թոնի ։ Ուրեմն ըսպասեցէք վայրկեան մը, ես երթամ իմացնեմ անոնց ։

Քանի մը վայրկեան յետոյ երեք զօրականներն եկան ։

— Օ՛ն, ճանբայ ելնենք, ըսաւ Պարոնը ։

— Ներեցէք, ըսաւ Թզուկն ։ Ես չեմ գար ձեզ հետ ։

— Ի՞նչ, կը զատուի՞ս մեզնէ ։

— Ո՛չ, բայց ես ալ իմ կողմէ պէտք եղածն ի գործ պիտի դնեմ . . . ։ Ես ալ իմ մարդիկս ունիմ, որոց պէտք եղած հրահանգը պէտք է տամ ։

Գաճաճը խրոխտալով կ'ըսէր զայս ։ Կ'զգային որ կարեւորութիւն ունէր գործին մէջ ։

— Լա՛ւ, ըսաւ Պարոնն . յետոյ կը տեսնենք զիրար ։

— Այո՛, գետեզրին վրայ, պարտէզներուն ետին . . .

Գիշեր եղած էր ։

Պարոնը, Թօնին և երեք զօրականք, ամենն ալ զինեալ, մութին մէջ իրարու ետեւէ կ'երթային վիլէրի պարտէզներուն պատին տակէն ։

Գետեզրին վրայ Լաւիվիէրի ոստիկանները՝ կրցածնուն չափ պահուըտելով՝ Գողիաթի նշան տալուն կ'սպասէին, որ փոքր դրան քով կը հսկէր ։

Վերջապէս Մորվայլ, իր տառատոկին մէջ փաթթուած, զգուշութեամբ կը յառաջանար, մինչդեռ քսան քայլ անոր ետեւէն Լասի՝ լրտեսելով՝ իր քայլերն անոր քայլերուն վրայ կը չափէր ։

Գիշերն, իբրև ձմրան գիշեր, մթին և ցուրտ էր ։

Մորվայլ՝ գործը շուտով լմնցնելու անհամբերութեամբ՝ սովորական ժամը կանխած էր ։ Հին քէօշկին մէջ Ռէժանի գալուն կ'սպասէր ։

Ինչպէս որ ըսած էր Լասիի, նպատակին հասնելու վրայ էր, և այս անգամ կը յուսար որ բնաւ արգելք մը չպիտի ելնէր իր դէմ ։

Այս պատճառաւ տենդային յուզում մը բռնած էր զինք ։

— Եթէ չգայ, կ'ըսէր ինքնիրեն, եթէ մեր ժամադրութիւնը նշմարուած լինի, եթէ զինքը դիտող եղած էր . . . ։

Թեթեւ ոտնաձայն մը լսուեցաւ ։ Աղջիկն երեւցաւ ։

— Վերջապէ՜ս, գոչեց ասպետը ։

— Ա՜հ, սիրելի՛ս, մի՛ սրդողիր ինձ, ըսաւ Ռէժան յուզեալ սրտիւ ։ Շատ դժուարութեամբ կրցի փախչիլ ։ Քոյրս սարսափելի կերպիւ ցաւ կը քաշէ, և ըն-

ժիշկները՝ չուրջը նստած՝ կ'ըսեն թէ տղան վայրկեանէ վայրկեան կրնայ ծնիլ . . . ։ Բոլոր տունն ոտքի վրայ է, և ես չէի կրնար հեռանալ՝ առանց նշմարուելու վտանգի . . . ։

Մորվայլի դէմքը զուարթացաւ ։

— Ո՞րու մտքէն կ'անցնի մեղադրել ձեզ, քաղցրի՛կ հրեշտակս, ըսաւ հնար եղած հրապոյրը դնելով իր ձայնին մէջ ։ Ես չե՞մ գիտեր ո՛րչափ դժուարին է երկուքիս ալ վիճակը ։ Եւ պատճառն ալ իմ սխալումս է, իմ անցեալ խենդութիւնս . . . , Ա՜հ, եթէ պարսաւանաց արժանի մէկը կայ, դուք չէք, Ռէժա՛ն, ես եմ . . . ։

— Այդպէս մի՛ խօսիք, Ալպէ՛ր, միթէ ես չներեցի ձեզ անկեղծաբար ։

— Ներում մը, որուն արժանի չէի, բայց կը փափաքիմ արժանանալ՝ կարեւոր ծառայութիւն մ'ընելով թէ՛ ձեզ և թէ՛ ձեր քրոջ . . . ։ Վասն զի, պէտք չէ մոռնալ, Ռէժա՛ն, թէ պարտականութիւն մ'ունինք կատարելու . . . ։

— Չեմ մոռնար, սիրելի՛ս ։ Կաթնաւուն հոս է՝ տըղան ընդունելու պատրաստ ։ Երբոր տղան իրեն յանձնեն, պիտի իմացնէ ինձ . գիտէ որ հետս հոս գալով ասպետի մը ձեռքը պիտի յանձնէ զայն ։

— Վստա՞հ էք այդ կնոջ խորհրդապահութեան վըրայ, ըսաւ Մորվայլ սարսափելով ։

— Բացարձակապէս վստահ. ընծաներով շահած եմ զայն, և լաւ վարձք խոստացած եմ իրեն եթէ յաջողինք ։

— Շատ աղէկ . Աստուած յաջողէ մեր ձեռնարկը ։ Ամենուն ալ երջանկութիւնն ասկէ կախեալ է . . . ։

— Բայց դուք ալ, Ալպէ՛ր, փոխադարձաբար կը պատասխանէ՞ք ինձ թէ ամեն միջոց ձեռք առնուած են որպէս զի տղուն վտանգ մը չպատահի ։

— Կը կարծէ՞ք, Ռէժա՛ն... ։ կարելի՞ է որ անխոհեմութեամբ մը վտանգի մէջ ձգեմ սիրոյ և երջանկութեան ապագայ մը . . . .

. . . .

Մինչդեռ Մորվալ Ռէժանի հետ կը խօսակցէր, պարտէզին չուրջն սպասող ոստիկանք կը հարցնէին իրարու թէ ո՛վ կրնային լինել այն ստուերներն որ շրջակայները կը պտըտէին ։

Բայց որովհետեւ այն ստուերներէն ոչ մին դիտաւորութիւն չէր ցուցներ պարտէզը մտնելու, և իրենց պաշտօնն ալ գլխաւորապէս դրան վրայ հսկել էր, ըսին թէ մարքիզուհին ծննդաբերութեան վրայ լինելով, իրենց տեսած ստուերները թերեւս հետաքրքիրներ կամ բարեկամներ էին, որք որդեծնութեան վախճանին կ՚սպասէին ։

Գողիաթ, որ գործը գիտէր և Լաւիլլիէրէն լիագօր իշխանութիւն ստացեր էր այս արշաւանաց վրայ, ապահովցուց զանոնք և անոնց կարծեաց հաստատութիւն տուաւ ։

Մնաց որ, ստուերները շատ չանցած պակսեցան և ապա բոլորովին անհետացան ։

Արդարեւ Պարոն Շարլթիյլ և իւր բարեկամները խորհրդակցելով՝ նախ որոշեր էին ի միասին գործել ։ Բայց շատ չանցած հասկցեր էին թէ անգործադրելի բան էր ։

Չգիտնալով բնաւ անցած անցքն և որո՛ւ հետ գործ ունենալնին, մտածելով որ անակնկալն ամեն վայրկեան կրնար ամենէն հանճարիմոց ծրագիրը վեր ի վայր շրջել, որոշեցին առանձնաբար գործել ։

Բիվուան, Նորման և Լառօղ Ար՛ Տը Պըը՛ոյն պանդոկը ղրկուեցան, պատուէր ստանալով որ ուշադիր սպասեն և առաջին նշանին պատրաստ գտնուին ։

Պարոնն, որ կրնար պաշտօնապէս ապարանը մտնել,

իւր վրայ առաւ մարքիզուհւոյն բնակարանին մօտակայ սենեակներուն միոյն մէջ հսկել ։

Թզուկն ետ դարձաւ ոստիկաններուն հետ, որպէս զի կարող լինի պէտք եղած ժամանակ զանոնք Պարոնին և բարեկամներուն տրամադրութեան ներքեւ դնել, և եթէ ոստիկանութեան միջամտութիւնը չուզուի, թող չտալ որ գործի խառնուին ։

Իսկ Թօնի ուզեց ամեն կողմ միանգամայն գըտնուիլ. ուստի Պարոնին հետ մեծ դռնէն ներս մտնելով պարտէզը գնաց պտոյտ մ՚ընելու, մինչդեռ ոստիկաններն ալ, Գողիաթին հետ գետեզրը մնալով, դուրսէն հսկողութիւն կ՚ընէին ։

Յիշելով հին քէօշկին նկատմամբ Թզուկին տուած տեղեկութիւնը, նախ հոն դիմեց ։

Մորվալ և Ռէժան, որ քէօշկին մէջ կէս ձայնով կը խօսակցէին, լսեցին Թօնիի ոտնաձայնը ։

— Մարդ կուգայ, ըսաւ աղջիկը, բռնուեցայ, գործս գէշ է ։

Մորվալ սուրը քաշեց ։

— Մինչեւ ձեր քովը հասնելու համար պէտք է որ մարմնոյս վրայէն անցնին, ըսաւ վստահաբար ։

— Լռո՛ւ . . . սպասեցէք . . . կը կենան . . . ։

Արդարեւ Թօնի կանգ առաւ քէօշկին դրան առջեւ ։ Կամացուկ մը հրեց և տեսաւ որ չէր բացուեր ։ Չգիտնալով թէ սովորաբար գո՞ց կը մնար թէ բաց, մօտեցաւ և ականջ դրաւ. բայց բան մը չլսեց ։

— Դեռ մարդ չկայ հոս, ըսաւ ինքնիրեն, կ՚երեւի թէ ետքը պիտի գան ։ Եւ մեկնեցաւ ։

Ռէժան և Մորվալ լսեցին անոր հեռացումը ։

— Զիս կը փնտռեն, մրմնջեց Ռէժան յուսահատաբար ։ Տէ՛ր Աստուած, բացակայութիւնս նշմարուած է ։

— Ո՛չ, ըսաւ ասպետը, մի՛ վախնաք, պարտիզպաններէն մին լինելու է, որ իւր գիշերային պտոյտը

կ'ընէ ։ Օգուտ քաղենք անոր հեռանալէն և բաժնը-ւինք իրարմէ ։

— Այո՛, վասն զի սիրտս անհանգիստ է քրոջս համար ։

— Իրաւունք ունիք, շուտով գնացէք, բայց չմոռնաք մեր որոշումը . . . ։

— Այդ մասին անհոգ եղէք. բայց ո՞ւր գտնեմ ձեզ . . . հո՞ս ։

— Ոչ . . . փոքր դրան մէջ. ես զայն կէս բաց կը թողում, որպէս զի տղան ինձ յանձնելնուդ պէս, իսկոյն ապահով տեղ մը տանիմ։

— Լաւ . ի կրկին տեսութիւն ։

Բէժան սրացաւ գնաց պարտէզին մէջէն, բայց Թօնի ծառուղիին ծայրէն նշմարեց զայն, և ետեւէն հասաւ ։

— Դուք, Բէժա՛ն, հո՞ս, գոչեց ճանչելով զայն ։

— Լռեցէ՛ք, կ'աղաչեմ . . . մրմնջեց աղջիկը ծունգի վրայ իյնալով ։

— Դժբաղդ աղջի՛կ, ուստի՞ կուգաք, կամ մանաւանդ ո՞րու հետ էիք քէօշկին մէջ. վասն զի անտի դուրս ելաք հիմա, այն քէօշկէն ուր ամեն գիշեր մարդ մը կուգայ ձեզ գտնելու ։ . . .

— Շնո՛րհ, յանուն Աստուծոյ, մի՛ մատնէք զիս, արիւնս մի՛ մտնէք, ըսաւ Բէժան ։

— Ձեզ մատնե՛լ, ձեր արիւնը մտնե՛լ, Բէժա՛ն, ի՞նչ կ'ըսէք ։ ընդհակառակն ձեզ ազատելու կուգամ ես . . . նոյն իսկ ձեր ձեռքէն, խե՛ղճ տղայ ։

— Ուրեմն թող տուէք զիս որ քրոջս քով երթամ, որ ցաւ կը քաշէ և զիս կը կոչէ ։

— Ձեր քո՞յրը ։ Ես ալ անոր վրայ հսկելու կուգայի. բայց, Բէժա՛ն, դուք չըսիք ինձ թէ ո՛րու հետ էիք հիմա քէօշկին մէջ . . . ։

— Քէօշկին մէջ, ես, . . մինակ . . . էի ։

— Զիս խաբելու մի՛ աշխատիք . . . անօգուտ է . . . , Ձեր ձայնը սուտ կը հանէ ձեր բերնին ըսածը . . . ։ Ես գիտեմ. մարդ մը կուգայ հոն ամեն իրիկուն . . . մարդ մը, որոյ հետ փակուած էիք . . . Ռէժա՛ն, ո՞վ է այդ մարդ.

— Չեմ կրնար ըսել . . . ։

— Չէ՞ք կրնար ըսել ինձ, որոյ ձեր ընտանեաց անձնուէր լինիլը գիտէք, ինձ, որ արիւնս կուտամ ձեզ և ձեր քրոջ համար . . . ։ Ռէժա՛ն, ձեր այդ գաղտնիքը խիստ մեղապարտ է ուրեմն, որովհետեւ չէք կրնար յայտնել։

Աղջիկը գլուխը ծռեց առանց պատասխանելու ։

— Մտիկ ըրէք, յարեց Թոնի, իմ յաւիտենական փրկութեանս վրայ կ'երդնում որ չեմ յայտներ այն անունը զոր դուք յայտնէք ինձ, բայց անպատճառ պէտք է որ իմանամ։

Դարձեալ լռութիւն ։

— Եթէ չէք ուզեր, եթէ չէք կրնար յայտնել ինձ, եկէք գոնէ այնպիսի մարդու մը յայտնեցէք, յորմէ ծածկելու բան մը պէտք չէ բնաւ ունենանք ։ Պարոն Շարլթիյլ հոս է. ձեզ անոր քով տանիմ . . . ։

— Ա՛հ, անոր բնաւ երբէք չեմ կրնար յայտնել, գոչեց Ռէժան մարմրելով. կ'աղաչեմ, Պ. Թոնի՛, բան մը մի՛ ըսէք անոր, յանուն Աստուծոյ . . . ։

— Է՛յ, մարդուն անո՞ւնը ։

— Չեմ կրնար ըսել . . . ։

— Ուրեմն, ես երթամ այդ մարդուն իրեն հարցնեմ, գոչեց Թոնի, վասն զի հոն կեցած է անշուշտ ձեզ սպասելու համար ։ Քիչ մ'առաջ ըրածին պէս դուռը փակած է, բայց ես կրնամ բանալ տալ անոր . . . ։

Եւ առանց ականջ դնելու Ռէժանին աղերսանաց, որ դող ելնելէն ու վախէն գրեթէ խելայեղեալ էր,

Թոնի վազեց գնաց դէպի քէօշկն, և դուռն ուժգնութեամբ հրեց բացաւ։

Քէօշկը դատարկ էր։

Մորվայլ գրեթէ Ռէժանին հետ ի միասին դուրս ելած էր, և երբոր Թոնի աղջկան ետեւէն կը վազէր, սպիտակ պարտիզին փոքր դուռն հասեր, և անմիջապէս բանալով իր ետեւէն գոցեր էր...։ Դուրս ելնելուն պէս Լասիի հետ դէմ առ դէմ եկեր էին։

— Ա՜, դու զիս հոս չէիր սպասեր, ըսաւ Լասի, ծիծաղելով անոր շուարման վրայ։

— Ի՞նչ ընելու եկած ես հոս, հարցուց Մորվայլ։

— Հասկնալու թէ ի՛նչ մեքենայութիւն է որ այնչափ խնամով կը ծածկես ինձմէ ժամանակէ մ'ի վեր, և զոր վերջապէս պիտի իմանամ։

— Ի՛նչ իրաւամբ։ Միթէ մեր երդումը քեզ չէ՞ կապեր ինձ, և միթէ ես ինձ ելած վիճակին զօրութեամբ կատարեալ ազատութիւն չունի՞մ մարքիզուհւոյն քով հասնելու համար յուսադոյն համարած միջոցներս գործածելու։

— Ճշմարիտ է, բայց այն միջոցներն ես ալ իմանալ կ'ուզեմ։

— Ես ալ չեմ ուզեր իմացնել քեզ։ Ես իրաւունք ունիմ քու օժանդակութիւնդ պահանջելու կամ միայնակ գործելու։

— Դուն վատ գործ մը կը խորհիս...։

— Քեզ ի՛նչ փոյթ։

— Այնչափ փոյթ է որ կ'ուզեմ արգիլել քեզ։

— Ա՛, կ'ուզես դու ալ երդմանդ դրժել...։

— Ես չեմ ուզեր վատութեան մ'ընկեր լինիլ։

— Այդ բանը շատ սուղ կը նստէր քեզ՝ եթէ մեր բարեկամութիւնն ու երդումը չկենար, ըսաւ Մորվայլ հեգնութեամբ։

— Մեր բարեկամութիւնը, կը խորտակեմ. գալով

մեր երդման, որով քեզ չամնիրելու խոստումքս չկատա-տեր ձեռքէս . . . գոչեց Լասի զայրագին ։

— Ա՛, գործերնիս հո՞գ հասած է ։

— Այո՛, յայտնէ կամ ինքզինքդ պաշտպանէ սու-րիս դէմ ։ Պէտք է որ լմննայ այս գործ ։

Բայց Մորվայլ, խօսած միջոցին, կռնակը փոքր դրան տուած էր, և ձեռքն ետին տանելով բանալին փականքը խոթած էր ։ կամացուկ մը դարձուց, դու-ռը բացուեցաւ և յանկարծ Մորվայլ պարտէզին մէջ սուզեցաւ ։

Լասի ետեւէն մտնել ուզեց, բայց դուռն ուժգ-նութեամբ փակեցաւ իր առջեւ ։

Պահ մը խորհեցաւ դուռը կոտրել, բայց ամրա-պինդ կը թուէր . և մտածեց որ հանելիք չունիդն ոտք պիտի հանէր ապարանին մարդիկն, որը անտարակոյս չար դիտաւորութիւններ պիտի վերագրէին իրեն ։

Սակայն սաստիկ զայրացած, և չուզելով խաղալիկ լինել Մորվայլի, պատին վրայ դիւրաւ ելնելու տեղ մը փնտռեց, ինչպէս ժամանակաւ Թոնի ըրած էր ։

Հինաւուրց ծառն հոն էր միշտ՝ իր վար կախ-ուած ոստով ։ Լասի՝ ոստը ձեռք անցունելուն պէս պատին վրայ ելաւ և պարտէզը ցատկեց ։ Յետոյ իր վաղեմի բարեկամին ետեւէն ինկաւ ։

Մորվայլ ապշեցաւ երբոր զայն պարտէզին մէջ տեսաւ . ուզեց սուրը քաշել անոր դէմ՝, բայց Լասի, որ իր տառատոկն հանած էր, ցանցի պէս ապետին վրայ նետեց և զայն փաթթեց ։

Մորվայլ շուարած, ի զուր աշխատեցաւ Լասիի դէմ զնել, տառատոկին ծալքերը զայն սեղմելով շար-ժումները կ'անդամալուծէին ։

Լասի օգուտ քաղելով բռնեց զայն, ծրարի մը պէս վերցուց և մինչեւ հին քէօշկը տարաւ, հակառակ ա-նոր ճգանց ։

Ջոն Թող տուաւ տառատոմին երկու ծայրերն, և Մորվայլ Թաւալգլոր գետինն ինկաւ, մարմինը բոլոր ճմլուելով։

Ցետոյ քէօշկին դուռը փակեց անոր վրայէն և վազեց գնաց պարտիզին փոքր դրան քով, որպէս զի կիսաբաց Թողլով՝ փախուստի ելք մը պատրաստ ունենայ, երբոր մարդ վրայ գայ։

Բայց հոն հասած ժամանակ երկու մարդիկ տեսնուեցան պատին վրայ։

Լասի հազիւ ժամանակ ունեցաւ ինքզինք մէկ կողմ նետելով ծառի ետին Թաքչելու։

Երկու մարդիկը պարտէզին մէջ ցատկեցին, և անոնց ետեւէն ուրիշ երկու մարդիկ երեւցան պատին վրայ։

Միանգամայն ապարանին կողմէն ջահերու փայլը տեսաւ Լասի, և խումբ մը զինեալ մարդիկ, որոց մէջ Պարոն Շարլթիլլի բարձր հասակը տնկուած էր. . .։

Թզուկն իւր պահուըտած տեղէն տեսեր էր Լասիի և Մորվայլի վէճն, և անմիջապէս իւր ստիկաններէն մին Ար՛ Տէ Պրէնոյն պանդոկը ղրկեր էր երեք զօրականները կոչելու, միւսն ալ Պարոն Շարլթիլլի։

Կարճ խօսելով, Թոնի և Լառօզ պարտէզին մէջ ցատկեր էին։

Նորման և Բիվուան պատը կը պահպանէին, պատրաստ անոնց օգնելու ի հարկին։

Գուրսէն Գողիամ և ստիկանք փոքր դրան և գետեզրին վրայ կը հսկէին։

Վերջապէս Պարոն Շարլթիլ ապարանին մարդոց հետ կը հասնէր՝ պարտէզին մէջ խուզարկութիւն մ՚ընելու համար։

Լասի չէր կրնար պրծիլ . . . .
. . . .

Եւ նոյն միջոցին որ հալածանքը պիտի սկսէր, Վիլէր մարքիզուհին արու զաւակ մը կը ծնանէր։

ԻԶ.

ՄԻԱՑԵԱԼՔ Ի ՄԱՀՈՒ

—

Ռէժան՝ շուարեալ՝ փախչելով ապարանէն ներս մըտած էր ճիշդ այն պահուն, յորում վիլէրի որդին աշխարհ կուգար ։

Զարհուրելով Թոնիի հետամտութենէն, սարսափելով Լասիի հանդիպումէն, զոր իւր մահացու թըշնամին կը կարծէր. և որոյ գիշեր ժամանակ պարտէզին մէջ ներկայութիւնը կ՚արդարացնէր Մօրվալլի ամբաստանութիւններն, ուրիշ բան չէր խորհեր, բայց եթէ տղան առնուլ և Մօրվալլի յանձնելով ապահով տեղ մը փախցնել ։

Չսպասելով կաթնտուին, որ իրեն պիտի ընկերանար, օգուտ քաղեց այն վայրկենէն՝ ուր ամեն մարդ Հայտէի շուրջը խռնեալ էին պէտք եղած ծառայութիւններն անոր ընելու համար, և նորածինն առաւ փախաւ ։

Պարտէզին մէջ, Պարոն Շարլթիյլ, Թոնի և երեք զօրականք կը պտըտէին՝ մէկ ձեռքերնին մերկ սուր և միւս ձեռքերնին ջահ ։ Ռէժան անոնցմէ հեռանալու զբաղեցաւ և իւր թանկագին բեռը գիրկը՝ պարտէզին պատերուն տակէն անցնելով՝ անարգել հասաւ փոքր դրան քով ։

Սիրտն ուժգին կը տրոփէր ։ Եթէ Մօրվալլ ժամանակ չունենար փախչելու. եթէ տղան, որոյ ազատութեանը կ՚աշխատէր, իւր մահացու թշնամւոյն ձեռքն իյնար ։

Սակայն աճապարել պէտք էր. ջահերուն նշոյլները կը մօտենային ։ Քանի մը վայրկեանէն Պարոնն ու իւր բարեկամներն իւր մօտ պիտի հասնէին ։

Ուստի կամացուկ մը զարկաւ դուռնակին ։

— Հո՞ս էք, մրմնջեց Ռէժան ։

— Այո՛, հոս եմ, պատասխանեց ձայն մը ։

Միանգամայն մարդ մը մօտեցաւ դրան սեմին վը-րայ՝ կարմիր տառատոկի մը մէջ փաթթուած ։

Ռէժան չկասկածեց Մորվայլ լինելուն, զի դրան բանալին անոր քով էր ։

Տղան տուաւ և փախչիլ ուզեց պատերուն տակէն անցնելով, ինչպէս որ եկած էր ։

Բայց հազիւ դուռը գոցուած էր, շչուկ մը լսելով ցնցուեցաւ ։

Դրան ետեւի կողմէն բազմաթիւ մարդոց ոտնաձայն, խեղդուկ ձայն մը, յետոյ սուրերու շառաչիւն լսեց ։

Հեւալով, Ռէժան ականջը դրանը դրաւ ։ Մարդ մը կար, դրանը կրթնած, որ ինքզինք քանի մը մարդոց դէմ կը պաշտպանէր ։

Ուրեմն Մորվայլ դուրսն յարձակո՞ւմ կրած էր ։

Բայց կռիւն երկար չտեւեց ։ Շատ չանցած քանի մը ձայն լսեց որ կը գոչէին ։

— Բռնեցինք ։

— Բայց ոչ առանց աշխատութեան . . . ։

— Մի՛ դպչիք իրեն, բայց մի՛ թողուք որ փախչի, ըսաւ սուր ձայն մը ։

Տարակոյս չկար ։ Մորվայլ, տղան թեւերուն մէջ բռնած և իր մարմնով պաշտպանելու հարկադրած, չէր կրցեր դիմակայել, և բռնուեր էր դուրսի մարդոցմէն, որք հաւանականաբար Լասիի արբանեակներն էին . . . ։

Հետեւաբար տղան դաւաճանի մը ձեռք ինկած էր ։

Այս մտածութեանց պաշարեալ, Ռէժան խենդի պէս փախաւ պարտէզին մէջէն և վազեց իր սենեակն ապաստանեցաւ ապարանին երկրորդ դստիկոնը ։

Բայց երբոր հոն հասած էր յուսահատութենէն խելայեղեալ, վիլէլի ապարանին մէջ դառն աղաղակ մը հնչեց ։

— Նորածինն անյա՜յտ եղաւ, նորածինը գողցուեցա՜ւ ։

— Մահ իմ կենա՜ցս, գոչեց ծերունի Պարոնն, այդպիկան վերջապէս գործադրեց իւր ոճիրը ։ Բայց դեռ պարտիզին մէջ է, պէտք է բռնենք զինքը, մեռած կամ ողջ ։

Եւ խուզարկութիւնը վերստին սկսաւ առաւել եռանդով, կիսամեռ Ռէժանի աչքին առջեւ ։

Սակայն աղջիկն ինքզինք կը մխիթարէր ։ Կ'ըսէր ինքնիրեն, Աստուծոյ անէծքն ուզեր էր որ տղան Լասիի մարդոց ձեռքն իյնար. գո՛նէ Մորվայլ ազատած է ։ Ձայն մը լսեր էր որ անոր չդպչիլ կը հրամայէ, և այն ձայն ալ անշուշտ մեծի մը ձայնն էր ։ Ուստի Մորվայլ ողջ է, կ'ըսէր, և գիտնալով Լասիի դիտաւորութիւններն, անշուշտ ի դերեւ պիտի հանէ անոր մեքենայութիւններն և պիտի պաշտպանէ քոյրս .... ։

Բայց յանկարծ պարտէզին մէջ յաղթական աղաղակներ սարսափահար ըրին զայն ։

— Այս կողմէ՛ն, այս կողմէ՛ն, կը գոչէր Թոնի, ձեռք ձգեցինք զինքը ։

— Մի՛ թողուք որ այս անգամ ալ փախչի, կը պատասխանէր Պարոնը ։ Պէտք է լմնցնել կին չարչարողին գործը ։

Եւ բոցավառ ջահերուն լուսով Ռէժան տեսաւ հեռուէն կարմիր տառատոկով մարդն, որոյ վրայ հասեր էին երեք զօրականք, մինչ Թոնի և Պարոնն ալ անոր փախուստի ճանբան կտրելու կը պատրաստուէին։

— Վա՜հ, ըսաւ խեղճ Ռէժան, Մորվայլն է, որ կրցաւ իւր թշնամեաց ձեռքէն պրծիլ, և կը վազէր

կուգար տղուն կորուստը մեզ իմացնելու․ ո՜հ իւր անձնուիրութեան զոհ պիտի երթայ։

Եւ շարժում մ՚ըրաւ, որպէս զի վազէ անոր և գահիճներուն միջեւն իյնայ, Պարոնին ծունգը փաթթուի, ամեն բան խոստովանի անոր, իւր սուտ տարփուորն արդարացնէ, և յայտարարէ թէ մարդոց ամենէն աղնուականն է․․․։

Բայց կարմիր տառատոկով մարդն յուսահատ ճիգ մ՚ըրեր էր։ Թօնիի և Պարոնին մէջ տեղէն անցնելով, և իւր մորթէն կտորներ թողլով անոնց սուրին ծայրը, փախաւ ապարանին կողմը։

— Ա՜հ, Աստուած արդար է, ահա կը պրծի, հոս պիտի ապաստանի, ըսաւ Ռէժան։

— Աւա՜ղ, ես անպիտանայե՞ր եմ, մանչեց ծերունի Պարոնը բարկութեամբ։ Օ՜ն, Թօ՛նի, դուք երիտասարդ էք, վազեցէ՛ք, վազեցէ՛ք։

Հետապնդումը նորէն սկսաւ սաստկապէս։

Բայց Պարոնին և զօրականներուն հալածած մարդը Մորվալը չէր, Լաւի էր։

Կը յիշեն ընթերցողք թէ Լաւի՝ Մորվալը քէօշկին մէջ տանելձգելէն յետոյ փախչիլ ուզեր և ոստիկաններուն ձեռքէն ազատելու համար պահուըտեր էր։ Բայց երեք զօրականք զինքը գտեր էին քէօշկին մօտ։

Ի սկզբան կրցեր էր պրծիլ անոնց ձեռքէն, բայց անոնք դարձեալ պաշարեր էին զինքն, և նորածնին առեւանգման լուրն առաւել եւս կատղեցուցած լինելով զանոնք, մտադիր էին անպատճառ զինքը բռնել։

Լաւի յախուռն փախչելով ծառուղիներուն մէջէն, շատ չանցած՝ ապարանին քով հասաւ դրեթէ Ռէժանի սենեկին տակ։

Հոն իւր նահանջն երկրորդ անգամ կորուեցաւ։

— Թշուառակա՜ն, գոչեց Թօնի ամենէն առաջ վերան հասնելով, ո՞ւր է տղան։

— Տղա՞ն, ըսաւ Լասի զարմացմամբ, վասն զի աներկբայ էր որ Մորվայլ քէօշկին մէջ փակուելով չէր կրցած այդ առեւանգումը կատարել։

— Այո՛, Վիլէրի նորածին զաւակը, զոր դու գողցար։ Բեր տուր զայն, եթէ չես ուզեր սպաննուիլ։

— Յաւիտենական փրկութեանս վրայ կ'երդնում որ ես չեմ առած։

— Մի՛ ուրանար, պարո՛ն, ըսաւ Պարոն Շարլթիլ որ նոյնպէս հոն հասած էր. դուք արդէն խաղ մը խաղացիք ինձ բանակին մէջ Նամիւրի առջեւ, բայց ես հասկցուցի ձեզ թէ ինձ հետ խաղալ չլինիր։ Օ՛ն, անկեղծաբար պատասխանեցէ՛ք, ի՞նչ ըրիք տղան։

Լասի կատարելապէս շրջապատեալ էր։ Լառող, Նորման և Բիվուան առջեւը կեցած էին սպառնալից։ Պարոնն և Թոնի կը շարունակէին հարցաքննութիւնն։

— Անգամ մ'ալ կը հարցնեմ, ըսաւ Պարոն Շարլթիլ պաղ արեամբ, որ հակապատկեր մը կը ձեւացնէր քիչ մ'առջի բուռն զայրութին հետ, պատասխան տուէք։ Մտածեցէք թէ դուք գիշեր ժամանակ պատին վրայէն անցնելով այս տունը մտած էք իբրեւ մարդասպան կամ գող, և թէ կրնանք աներկիւղ և անխնայ ձեզ սպաննել հիմա...։

— Բայց ես տեղեկութիւն չունիմ բնաւ, գոչեց Լասի յուսահատաբար, կ'երդնում ձեզ. ընդհակառակն, ես այդ նողկալի առեւանգութիւնն արգիլելու եկած էի...։

— Դո՛ւ, գոչեց Թոնի բարկացայտ. դու մեզ պաշտպաննելու եկած լինիս հո՞ս։ Բայց, ստախօ՛ս, վա՛տ, կը մոռնա՞ս բոլոր անցեալդ. չէ՞ս յիշեր Վիլէր մարքիզն սպաննելու համար ըրած երդումդ, այս պարտէզը մտնելդ, ուր առաջին անգամ դէմ առ դէմ եկանք։ Չե՞ս յիշեր Պլէրանքուրի ներքնուղիներն, ուր նորէն իրարու պատահեցանք, դու մարքիզուհին ա-

ռեւանգելու համար, ես պաշտպանելու համար . . . ։ Չե՞ս խորհիր որ եթէ մարքիզուհին իր քով ամուսին մը չունի զինքը պաշտպանելու համար, դուն ես պատճառը . դուն ամեն բան մոռցար, ամեն բան, մինչեւ իսկ այս ապարանքին մէջ ըրած վերջին յարձակումդ, ուր ոստիկանութեան տեսուչները քեզ բռնեցին իբրեւ հասարակ չարագործ ։ Եւ երբ այսօր դարձեալ քեզ կը բռնենք նոյն յանցանքով, երկու քայլ հեռի այն սենեակէն, ուր մայր մ'իր գողցուած զաւակը կուլայ, դուն տակաւին կը յանդգնիս ուրանալ, ո՜վ աւազակ, ո՜վ դահիճ անպաշտպան կանանց եւ տղայոց ։

— Լռեցէ՛ք, Թոնի՛, ըսաւ Պարոնը, միշտ նոյն ծանր հանդարտութեամբ, մի՛ այդպէս յափշտակուէք բարկութենէ . . . ։ Դատաւոր մը, վասն զի մեք հոս դատաւոր ենք, պէտք չէ նախատէ զամբաստանեալն, ո՛րչափ եւ յանցապարտ լինի նա ։

— Մօրս յիշատակին վրայ, յաւիտենական փրկութեանս վրայ կ'երդնում, ըսաւ Լասի անյողդողդ ձայնիւ, ես անմեղ եմ այդ ոճիրէն զոր ինձ կը վերագրէք ։

— Տակաւին սո՜ւտ կը խօսիս, ըսաւ Թոնի, քեզ տեսած են որ ամեն իրիկուն հոս կուգաս ութ օրէ ի վեր ։

— Ե՞ս ։

— Այո՛, դուք, ըսաւ Պարոնը նշան ընելով Թոնիի որ թող տայ զայն խօսիլ ։ Կ'ուզէ՞ք որ ըսենք ձեզ թէ ի՛նչ ընելու եկած էք ։ Սիրոյ խօսք ընել խեղճ տղու մը, որ ուրիշ մը կը սիրէր . . . խաբել, հրապուրել զայն ձեր նպատակին հասնելու համար, այն է՝ այս իրիկուան յափշտակութեան ։

Լասի պատասխան տալու կը պատրաստուէր ։ Իր արդարացումը դիւրին էր ։ Մորվայլ հոն քէօշկին մէջ էր . . . ։

Բայց Մորվայլը մատնելը, Ռէժանն սպաննել էր ։

Ռէժան, զոր ինքը Լասի եւս քան զեւս կը սիրէր անյոյս սիրով մը, չարաշուք սիրով մը։ Բայց ինքնիրեն թէ իւր կեանքն այսուհետեւ աննպատակ էր, և թէ լաւագոյն էր շուտով մեռնիլ . . . ։ Ուստի խօսելու դիտաւորութենէն ետ կենալով լռեց։

— Միւս կողմէ, շարունակեց Պարոն Շարլթիյ, այսալ իմացիք թէ ով ալ և լինի այն անձն, որում յանձնած լինիք ձեր գողցած տղան, չպիտի կրնայ պատանդ մ'ընել զայն ձեր կենաց փոխարէն . . . ։ Այս ապարանին շրջակաները պահպանուած են, և ոստիկանք արդէն չատուց ետ առած են տղան . . . ։

Լասի դարձեալ լուռ կեցաւ։

— Եւ այժմ, գոչեց Թօնի սուրը քաշելով, բաւական են այսչափ խօսք։ Լասի՛, պաշտպանէ ինքզինքդ, եթէ տակաւին սուր բռնելու սիրտ ունիս . . . ։

— Դարձեալ կ'ըսեմ, լաւ չէք ըներ, ըսաւ Պարոնը մէկ կողմ քաշելով զԹօնի։ Այս մարդ, որ իւր ոճիրը խոստովանելու տխուր քաջութիւնն իսկ չունի, զինուորական սրով մ'սպաննուելու արժանի չէ։ Ըսի ձեզ թէ հոս մեք դատաւոր ենք։ Ես առանց խորհրդի չէ որ այս քաջ զօրականներն հետս բերած եմ, որոց պատիւը պարտի պաշտպանել անունը։ Յիսնապե՛տ Բիվուան, տասնապե՛տ Լառօզ և Նօրման, ձեզ դատաւոր կը կարգեմ այս մարդուն։ Ես ամբաստանութիւնը ներկայեցի և ամբաստանելոյն միջոց տուի ինքզինք պաշտպանելու . . . ձեզ կը մնայ դատավճիռը տալ։

Երեք զօրականք իրարու երես նայեցան տատամսեալ։ Ծանր պատասխանատուութիւն պիտի ստանձնէին։

Լասի, ինչ որ ալ լինէր, սպայ մ'էր, թէ և ճշմարիտ է որ նոյն միջոցին չէզոք հողի մը վրայ էին, ուր ոչ սպայ կար, ոչ զօրական։

— Օ՛ն, սպաննեցէք զիս հիմա առանց ձեւաքանու-

թեանց, ըսաւ Լասի ջանալով ծածկել իր զայրոյթն։ Ես արդէն ձանձրացած եմ կեանքէս. այդ դատական կեղծիքն աւելորդ է։

— Կեղծիք չէ այս, այլ ճշմարիտ դատաստան մը։ Կուզէ՞ք ուրեմն որ ձեզ ոստիկանութեան յանձնէինք, որ դահճի ձեռօք ձեր անունները քաշէր հանէր և ձեզ արքունական նաւերը դրկէր թիավարելու. ո՛չ, դուք զօրական էք, կ'ուզեմ զօրականաց ձեռօք դատուելու վերջին շնորհն ընել ձեզ։ Դատաւո՛րք, ի՞նչ դատակնիք կուտաք այս մարդուն համար։

— Մահապարտ է, ըսաւ Բիփուան տխուր դէմքով։

— Մահապարտ է, ըսաւ նաև Լառոզ։

Նոյնը կրկնեց նաև Նորման։

— Դատավճիռն արտասանուած է, պարո՛ն, ըսաւ ծանրութեամբ Պարոն Շարթիյ։ Կը մնայ մեզ միայն առաջարկել ձեզ որ ձեր հոգին Աստուծոյ յանձնարարէք։ Վերջին գործ մ'ունի՞ք, վերջին յանձնարարութիւն մ'ունի՞ք։ Կ'երդնում ձեզ որ խնամով և հաւատարմութեամբ կը կատարուի։

Լասի չպատասխանեց։

— Ո՛ն, պէտք է լմնցնել, ժամանակն ուշ է։ Ծունգի վրայ եկէք և աղօթքնիդ ըրէք։

— Ո՛չ, գոչեց Լասի գլուխը տնկելով, ո՛չ, ծունգի վրայ չեմ գար, ո՛չ, այսպէս չեմ մեռնիր ամօթ ի ճակատ...։ Եթէ, անցելոյն մէջ յանցանք գործած եմ, այսօր յանցանք չունիմ, այդ պատիժն անիրաւ է, վասն զի ես Մարքիզուհին ազատել կուգայի։ Սպաննեցէք զիս եթէ կ'ուզէք, վասն զի ես այսուհետեւ չեմ կրնար երջանիկ լինել, բայց արիւնս ձեր վիզը թող լինի, վասն զի ես այս մահուան արժանի բան մ'ըրած չեմ։

Ռէժան իր պատուհանէն կը դիտէր այս տեսարանն սկիզբէն ի վեր, և կը ջանար լաւ եղած խօս-

.քերն ։ Առաջին անգամ Լասիի ձայնը մինչեւ անոր ականջն հասաւ ։

Լասի նոյն բանը կ՚ըսէր ինչ որ Մորվայլ պիտի ըսէր . « Մարքիզուհին ազատելու կուգայի » կ՚ըսէր ։ Մորվայլ ալ զայս ըսած էր իրեն՝ .քանի մը վայրկեան առաջ ։

Այս վերջին խօսքն առաւել եւս հաւնեցեց զայն ։

— Թշուառակա՛ն , ըսաւ Թոնի . հապա Ռէժա՞նը ։

— Ռէժան , ա՛հ , անոր խօսքը մի՛ ընէք ինձ, գոչեց Լասի վշտադին ։ Չէք կ՚ամբաստանէք թէ հրապուրած եմ զայն . ես հոգւոյս բոլոր զօրութեամբ կը սիրեմ զայն , բայց այս սէրս երբէք խոստովանած իսկ չեմ անոր . . . ։

— Ա՜ , այս սուտ բոլորովին չափազանց է , գոչեց Թոնի նշան տալով զօրականաց ։

Անմիջապէս երեք հրացէնի հարուած արձակեցաւ , Լասի թեւերն երկնցուց , ինք իւր վրայ դարձաւ և գնաց թաւալգլոր խիճերուն վրայ ինկաւ ։

Բայց հրացէնի պայթումներուն սոսկալի ճիչ մը պատասխանեց . կին մը վար ինկաւ երկրորդ դստիկոնէն և ջախջախեցաւ Պարոնին ոտից առջեւ ։

Պարոնը ծռելով .

— Ռէժա՛ն , գոչեց սարսափահար ։

Արդարեւ Ռէժանն էր , որ նորէն խելագարեր էր յուսահատութենէն՝ տեսնելով այն մարդուն սպանումը , զոր Մորվայլը կը կարծէր , և ինքզինք պատուհանէն վար նետած էր որպէս զի անոր հետ մեռնի ։ և անոր մօտն իյնալով՝ իւր արիւնն անոր արեան հետ խառնած էր ։

Այսպէս մահը կը միացնէր Լասիի հետ զայն , զոր ի զուր այնչափ սիրած էր իւր կենաց մէջ . . . ։

ԻԷ.

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆ

Թօնի, Գարօնն և այս աղետալի դէպքին միւս վըկայք, պահ մը ապշած մնացին, յետոյ օգնութեան դիմեցին Ռէժանի, բայց իրենց բոլոր խնամքն անօգուտ եղաւ։ Խեղճ աղջիկը մեռած լմնցած էր։

— Ի՜նչ սարսափելի պատահար, ըսաւ Թօնի։

Ծերունի Գարօն՝ յուզեալ կը մտածէր։

— Պատահա՞ր... ոչ, պատասխանեց, ըսէք մանաւանդ կամաւոր մահ, որոյ մէջ մեք ալ մեր պատասխանատուութեան բաժինն ունինք։ Չմտածեցինք այս աղջկան ներկայութիւնն երբոր այս տեղն ընտրեցինք այդ մարդը դատելու և պատժելու համար, զոր կերպարանքէն խաբուելով՝ իւր սիրելի Մորվալը կարծած պէտք է լինի...։ Բայց կը խորհիմ հիմա... Տէ՛ր Աստուած, ի՜նչ սոսկալի գաղափար...։ Եթէ մեք ալ սխալեցա՞նք... եթէ Լասիի ըսածը ճշմարիտ էր...։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, հարցուց Թօնի ծերունի Գարօնին բացագանչութենէն վրդովեալ։

— Ըսել կ'ուզեմ թէ Մորվալն էր ութ օրէ ի վեր հոս եկողը. թէ նա էր որ սիրոյ խօսքեր կ'ընէր այս խեղճ աղջկան, որոյ դիակը ձեր առջեւ է, և թէ՝ մինչդեռ մեք Լասիի ետեւէն ինկած էինք, որ գուցէ յիրաւի բարի դիտաւորութեամբ մ'եկած էր, բուն հրապուրիչը տակաւին կը պրծի մեր ձեռքէն...։

— Ո՜, անհնարին է այդ.

— Ճշմարտութիւն է, կ'զգամ հիմա։ Տէ՛ր Աստուած, ի՞նչ ըրինք, կամ մանաւանդ ի՞նչ ըրի. վասն զի ես միայն առաջնորդեցի ամենուն։ Այս դժբաղ-

դութեան պատասխանատուութիւնն իմ գլխուս վրայ թո՛ղ ըլլայ ։ Աղետալի աճապարանք ։ Գո՛նէ վշտահար մարքիզուհին հրաղինուց պայթիւնէն ահաբեկ եղած չլինէր , ի լրումն աղետից ։ Թոնի՛ , վազեցէ՛ք։ Թող Յովսէփ շուտով սուա մը յարմարցնէ և մանաւանդ Ռէժանին մեռնիլը ծածկէ քրոջմէն ։ Յետոյ Ռէժանին դիակը վերուցէ՛ք այս տեղէն ։ Սպասաւորք ալ Լասիի դիակին բարձմանը հոգ տանին ։

Իսկ մեք չարունակենք մեր խուզարկութիւնն ։ Ամենէն մեղապարտը պէտի թող տայինք որ փախչէր ազատէր ։ Եւ հիմա մանաւանդ , աւելցուց ծերունին , փայլակնացայտ աչօք , սարսափելի հաշիւ մ'ունիմ անոր հետ կարգադրելու ։

Խուզարկութիւնք վերսկսան աւելի խնամով պարտիզին թուփերուն մէջ ։ Պարոնը ճիշդ գուշակած էր ։ Երբոր Լասին կը հալածէին , Մորվայ աներկբայ լինելով որ չէին զբաղիր իր վրայ , քէօշկին դուռը կոտրած և պարտէզն ելած էր ։

Հին քէօշկը հասնելով տեսան անոր հետքը ։ Դուռը կոտրած , և կարմիր տառատոկէն կտոր մը սանդուղին վանդակասիւնին վրայ կառչած մնացած էր ։

Յայտնի էր որ կարմիր Մարդ մ'անցած էր անտի ։

Արդ , Լաֆնէյ Հոլանտայի մէջ թաղուած էր , Լասի գիտապաստ ինկած էր պարտէզին միւս ծայրն , ուրեմն Մորվային էր ։

Մնաց որ յանկարծ անոր ստուերը տեսան պարտիզին մէջ իրենցմէ երկու հարիւր քայլ հեռի ։

Ամեն մարդ այն կողմը վազեց , բայց անհետ եղած էր ։ Մորվայ քաջածանօթ էր պարտիզին ոլորապտոյտ ճանբաներուն ։ Օձի պէս կը սողոսկէր մթին թաւուտներուն մէջ , հազիւ երբեմն կը նշմարուէր , երբոր փոքրիկ ածու մը կամ ծառուղի մ'անցնիլ հարկ լինէր ։

Քսան անգամ Պարոնն և իր մարդիկն անոր մօտ հասան և վստահ լինելով որ պիտի բռնէին, նա դեւ պէս աներեւոյթ եղաւ ։

Եթէ հրազէն պարպելու համարձակէին, փախըստեան չէր կրնար աւելի հեռու երթալ ․ վասն զի զօրականք, թէ և առ ի կարծ պարպէին, շուտով կրնային զարնել զայն ։ Բայց վերջին աղետալի դէպքը խոհեմութիւն ազդած էր Պարոնին ։ Չէր ուզեր որ հրազինուց նոր պայթիւններ մարքիզուհւոյն հարուած մը տային, թերեւս մահացու ։

Ուստի, կորովի որսորդ, ամենէն առաջ անցած, պարտիզին թուփերը մի առ մի կը զննէր, երդում ընելով որ մատ մը տեղ չթողու առանց խուզարկութեան, որպէս զի գտնէ զՄորվայլ ։

Նորէն նշմարեց զայն, որ ծառուղւոյ մը քովէն սպրդելով կ'անցնէր ։ Հոն դիմեց, և սկսաւ հետազօտել ․ յանկարծ երեք զօրականներն, որք անոր ետեւէն կը հասնէին, տեսան որ ծերունի Պարոնը ցաւագին աղաղակ մ'արձակելով դողդոջեց ։

Սուր մը մարմնոյն մէկ կողմէն միւսը ծակեր անցեր էր ։

— Դո՛ւք չուզեցիք մենամարտիլ ինձ հետ, ըսաւ հեգնիչ ձայն մը, զոր երեք զօրականք ճանչեցին Մորվայլի ձայնը լինելն, ահա ես ալ վատերու մահուամբ կ'սպաննեմ ձեզ . . . կրնակէ զարնելով ։

Զօրականները կատղելով, մոռցան իրենց տրուած հրամաններն, իրենց հրացանները պարպեցին դէպ այն կողմն ուստից ձայնն եկած էր ։

Բայց գնտակները գնացին մեծ ծառի մը զարնուեյան, և երգիծական ծիծաղ մը պատասխանեց հրազինուց կրակին ։

Թոնի, հրազինուց պայթիւնը լսելով, նոր դժբաղդութիւն մ'զգաց, և Ռէժանի մարմինը մարքիզուհ-

ւոյն կանանցն յանձնելով, վազեց զօրականներուն քով, որպէս զի մասնակցի կռուոյն և Ռեժանի վրէժն առնու, եթէ տակաւին ժամանակ կար։

Աւա՜ղ. ճիշդ այն վայրկենին հասաւ ուր Պարոնն իւր վերջին կամքը յայտնել կ'ուզէր։

Պարոն Շարթիյլ, զայն տեսնելուն պէս, գլուխը վեր առաւ մեծ դժուարութեամբ.

— Թօնի՛, ըսաւ, ես պիտի մեռնիմ. . .։ Երանի թէ իմ մահս բաւական լինէր քաւելու այն մահը զոր ես քիչ մ'առաջ պատճառեցի անգիտաբար։ Բայց կը ցաւիմ որ չկրցի Ռեժանի վրէժն առնուլ, և անոր մահուան բուն հեղինակը պատժել . . . ։ Այս պաշտօնը, Թօնի՛, քեզ կը յանձնեմ, և ասոր համար . . . իմ գրատետրակս գրպանէս հանէ ինձ տուր . . . ։ Շնորհակալ եմ . . . ջահ մը բերէք, զի աչքս չտեսներ . . . բռնեցէք գլխս քիչ մը։

Եւ այն պաղ արեամբ, որոյ փորձը տուած էր միշտ, Պարոնն սկսաւ գրել և բարձրաձայն կարդալ.

« Տեղակալ Թօնիի կը կտակեմ բոլոր ունեցածս,
« որպէս զի գործածէ իմ կամացս համեմատ, զոր
« արդէն գիտէ։

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊԱՐՈՆ ՇԱՐԹԻՅԼ »

Փարիզ, 15 դեկտ. 1746

— Եւ հիմա, ըսաւ թուղթը Թօնիի երկնցնելով, չպիտի մոռնաս այն ամեն բարի մարդիկն որք մեզ ծառայեցին . . . այնպէս չէ՞ . . . ։ Չպիտի մոռնաս նաեւ փոքր Գողիաթը . . . զոր հարստացնել խոստացայ . . . ։

Զայս ըսելով Պարոնը ժպտելու փորձ մ'ըրաւ, բայց չկրցաւ, և դէմքին ջղային ձկտմամբը խորդաց։

— Քիչ մը ջուր . . . կը մարիմ . . . ։

Վազեցին զովարար ըմպելի մը բերին։ Ծառայներէն մին վազեր բժիշկ կոչեր էր. բայց անոր գալէն ա-

ռաջ Պարոնն եւս քան զեւս տկարացած էր ։ Բժիշկն հասնելով գլուխն երերցուց տխրաբար ։

Օրհասականը տեսաւ անոր յուսահատ շարժումը ։

— Լմնցա՜ւ . . . մրմնջեց . . . այո՛ . . . մնաք բարեաւ . Լառո՛զ , Բիվուա՛ն , Նորմա՛ն , մի՛ մոռնաք . . . ոչ ալ դու , Թոնի՛ . . . վրէժը . . . վրէժը . . . ։

Բերնէն արեան կոհակ մը դուրս ժայթքեց ։

Պարոն Շարլթիյլ մեռեր էր . . . ։

ԻԸ .

ԵՐԱԶ ԿԱՄ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Տեսնենք հիմա թէ դուրսն ի՛նչ կ'անցնէր ։

Ո՞վ էր ուրեմն այն կարմիր տառատոկով մարդն , որուն խեղճ Ռէժան յանձներ էր տղան , և որ անմիջապէս յետոյ ձերբակալուեր էր Գողիաթին ոստիկաններէն ։

Թզուկն իր ձեռքն անցունելով անծանօթն , որոյ վրայ երկար ժամանակէ ի վեր կը հսկէր , անպատում ուրախութեամբ լցուած էր ։ Մանաւանդ նորածին տղուն ձեռք ձգուիլը , զոր մեծ փտանգէ մը ճողոպրած կը կարծէր , իւր գոհութիւնը կը կրկնապատկէր ։

— Ե՛ս միայն , այո՛ , ե՛ս միայն կրնամ ամեն բան գտնել , ամեն բան ազատել , կ'ըսէր ու կը կրկնէր ձեռները շփելով . ուրիշները չեն կրնար ոտքիս կոճը հասնիլ ։

Նոյն միջոցին , կարմիր Մարդն ամրապէս բռնուած երկու ոստիկաններէ , Ռը Տը Պըէնթայն պանդոկը տարուած էր , որ Գողիաթի հրամանատարութեան կեդրոնատեղի եղած էր ։

Առաւել ազատ լինելու համար Գողիաթ աղաչեր էր

պանդոկապետին, որ երթայ պառկի, և պանդոկին ծառայութիւնը Պարապաս անուամբ տխմարադէմ և կարմրահեր պատանիի մը թողուած էր։

Պարապաս, յապուշ կրթած այս տեսարանէն՝ որ բոլորովին նոր էր իրեն համար, գինիին կուժը ձեռքէն վար ձգեց երբոր տեսաւ կարմիր տառատոկով մարդ մը, որ բարձրաստիճան անձի մը դէմք ունէր, և զոր երկու ոստիկանք բռնած կը բերէին, ետևէն ալ երրորդ ոստիկան մը, որ հնար եղածին չափ փափկութեամբ նորածին տղայ մը կը բերէր։

—Տէ՛ր Աստուած, մրմռաց խեղճ սպասաւորն, ի՞նչ կը նշանակէ այս։

—Պարապա՛ս, լեզուդ բռնէ, և վարպետիդ գինին մի՛ կորսնցներ, գոչեց Թզուկը գոռոզաբար, օ՛ն, բա՛ց մեծ դահլիճն և ետ քաշուէ։

Պարապաս հնազանդեցաւ, և Թզուկն ու հետիններ մեծ դահլիճը մտան։

Կարմիր տառատոկով մարդն իր շուրջը նայեցաւ կասկածոտ աչօք։

—Ինչո՞ւ զիս հոս կը բերէք, հարցուց զինքը բռնող ոստիկաններուն։

—Մեզ այսպէս հրամայուած է։

—Ես ալ կը հրամայեմ ձեզ՝ որ շուտով ձեր մեծին քով տանիք զիս, ըսաւ խրոխտաբար։

Ոստիկանք ուսերնին թօթվեցին իբրև վարժ մարդիկ նմանօրինակ բաներու, և պատասխան չտուին։

Կարմիր տառատոկով մարդն ոտքը գետինը զարկաւ անհամբերութեամբ։

Այս աղմուկէն նորածինը լալ սկսաւ։ Ձերբակալեալը ցնցուեցաւ և գորովալից հայեաց մը ձգեց տկար արարածին վրայ, զոր ոստիկանութեան մարդը կ'օրրէր թևերուն մէջ կոշտ խնամով։

—Հա՞յր էք դուք, Պարո՛ն, հարցուց տրտմութեամբ։

— Այո՛, պատասխանեց ոստիկանը ժպտելով։

— Ուրեմն, յանուն ձեր զաւակաց կ'աղաչեմ, լաւ հոգ տարէք այս տղեկին։ Կը թողո՞ւք որ անգամ մը համբուրեմ։

Ձայնը կը դողար այս խնդիրն ըրած ժամանակ։ Ոստիկանն յուզուելով Գողիաթին երեսը նայեցաւ հարցնելու կերպիւ։ Թզուկը բացասական նշան մ'ըրաւ գլխովը։ Թերեւս խեղդել կ'ուզէ ըսաւ ինքնիրեն։

Կարմիր տառատակով մարդը չպնդեց։ Բայց նայուածքը արտասուանօք գորովանօք նորէն տղուն վրայ ուղղուեցաւ։

Գողիաթ նշմարեց զայս։

— Եւ սակայն տղայ ուտողի դէմք չունի այս մարդըն... ըսաւ ինքնիրեն գլուխը քերելով։ Ո՞վ կրնայ ըլլալ այս։ Լամբէրը կը ճանչէի, Լասին կը ճանչեմ, Մորվալը կը ճանչեմ...։ Արդեօք նոր ընկե՞ր մ'ալ գտած են...։

Տղան նորէն լալ սկսաւ։ Կարմիր Մարդը բնազդական շարժմամբ մը վազեց տղեկին քով։ Բայց երկու ոստիկանք բռնեցին զայն։

— Ո՜հ, անօգուտ է զիս այսպէս արգելուլ ըսաւ տխուր ժպիտով։ Ես փախչելու դիտաւորութիւն չունիմ։ Միայն հոս կորուսած ժամանակնուս վրայ կը ցաւիմ։

— Ամեն որ իր փոքրիկ գործերն ունի, ըսաւ Գողիաթ այնպիսի լրջութեամբ մը՝ որ չէր համապատասխանէր անոր դէմքին, և կարծեմ թէ այս իրիկուն մեծերը կը պատահին։

Կարմիր Մարդն հիացմամբ անոր նայեցաւ և յետոյ վերստին իր անզգածութեան մէջ ինկաւ։

Թզուկը նորէն խօսիլ սկսաւ։

— Ինչ որ ալ ըլլի, կ'ըսէր ինքնիրեն, այս մարդը Ֆրանսական զինուոր չէ։ Ես անոնց ամենն ալ կը ճանչեմ, և այս մարդը տեսած չեմ երբէք։

Բայց ինչո՞ւ կարմիր տառատոկ առած է իր վրայ, իմ ճանչածներս երեք էին միայն, և անոնցմէ դուրս միայն . . . :

Պարապա՛ս, ընդմիջեց իր մտածութիւնն յանկարծ ձեռքը սեղանին զարնելով, Պարապա՛ս, սատանի՛ ձագ, կուժ մը գինի բեր ընտիր տեսակէն :

Պարապաս, եւս քան զեւս ապշած, իսկոյն կատարեց Թզուկին հրամանը :

— Պէտք է խմել, կը մրմնջէր գաճաճը պարպելով իր գաւաթն: Այսպէս է որ կը գտնեմ ես ամեն բան, և պէտք է որ այս մարդուն ալ ո՛վ ըլլալը գտնեմ . . : Ա՜հ, չա՛ր սատանայ, արդարեւ զարմանալի բան մը կը լինի եթէ այս անգամ գիւտերուն ամենէն մեծն ընեմ: Էհ, այո՛ . այս մարդուն խորհրդաւոր դէմքը . . . կարմիր տառատոկը . . . : Պարապա՛ս . երկու կուժ, երեք կուժ, տասն կուժ, քեզ տեսնեմ, որդեա՛կ . . . և շուտ ըրէ . մեք հոս ազնուական ընկերներ ունինք . . . : Պատիւ կ'ընէ՞ք ինձ հետ գինի խմելու, Պարո՛ն մարքիզ :

Զայս ըսած ժամանակ Գողիաթ կարմիր տառատոկով մարդուն երեսը կը դիտէր անթարթ աչօք : Այս վերջինը ցնցուեցաւ :

— Ի՞նձ կ'ըսես . . . կը ճանչե՞ս զիս ուրեմն :

— Էհ, էհ, գործը գիտէ . . . Մարքիզ կայ, Մարքիզ ալ կայ : Ես հիմայ պիտի ըսեմ ձեզ : Ես անկիրթ մարդ մ'եմ: Մարքիզ կայ որ կ'ատեմ; Մարքիզ կայ որ կը սիրեմ, ինչպէս՝ օրինակի համար՝ սա մօտակայ ապարանին տէրն, որոյ կինը, խեղճ մարքիզուհին, շատ ձանձրոյթ կ'զգայ իր ծննդաբերութեան մահճին մէջ . . . :

— Այդ խօսքդ ճշմարիտ լինի թէ սուտ, փոյթ չէ ինձ . ես այժմ ոչ եւս ծածկելու բան մ'ունիմ: Ես Վիլէր մարքիզն եմ :

Ի՞նչպէս եղաւ, չենք կրնար ըսել․ Գողիաթ՝ թընդանօթէ արձակուած ռումբի մը պէս՝ գինիի կուժերուն վրայէն նետուելով՝ եկաւ Մարքիզին կուրծքին վրայ ինկաւ բաղկատարած, և տասն անգամ համբուրեց զայն, առանց ժամանակ թողլու որ վիճէր ինքզինք պաշտպանէր ։

Յետոյ նորէն գետինն ինկաւ նոյն արագութեամբ որով Մարքիզին պարանոցը նետուած էր ։

— Կեցցէ ուրախութիւն, գոչեց․ գտայ, գտայ․․․ ։ վերջապէս ամէն բան գտայ․ ․ ․ ։

Եւ ոստիկաններուն դառնալով ըսաւ․

— Օ՜ն ընկե՛րք, հոս գործ չմնաց մեզ․ հետս եկէք ։ Իսկ դուք, Մարքի՛զ, ներեցէք այս տարօրէն ուրախութեանս․ բայց երբոր իմ ով ըլլալս գիտնաք․․․ ։ Անշուշտ պիտի ըսեն ձեզ, անհոգ եղիք․․․ ։ Պարոն մարքի՛զ, առէք ձեր սիրելի զաւակը, զոր սա մեծ ապուշը գրկած է ստնտու մօր մը պէս ։ Քալեցէք երթանք ապարանն, ուր մեզ կ՚սպասեն․ ․ ․ ։

Զայս ըսելով թղթուկը կը ցատկռտէր ։ Մարքիզը զարմացած, բայց այս փոքրիկ մարդուն ուրախութենէն հասկնալով որ բարեկամ էր, առաւ տղան գիրկն, և իր տառատոկին մէջ ծածկելով, ճամբայ ելաւ ոստիկաններուն հետ ։

Սակայն ապարանքին մէջ տխուր տեսարան մը կ՚ըսպասէր ասոնց ։

Ութժամի մահը դառն կսկիծ և ապշութիւն ձըգած էր հոն ։ Ծառաները սատաներ էին անցած անցքերէն ։ Հակառակ Գողիաթի ներկայութեան, հապիուշադրութիւն եղաւ նոր եկողներուն․ բայց թղթուկը գիտէր իր գիւտին կարևորութիւնը ։

— Ո՞ւր է Պարոն Շալըթիլլ, հարցուց բարձրաձայն։ Ծառաներն իրարու երես նայեցան չփոթեալ ։

— Չէ՞ք լսեր հարցումս, խո՞ւլ էք, հա՞մր էք, գոչեց Գողխալթ։

— Պարո՞նը . . . ըսաւ ծառաներէն մին վարանելով . . . մեռաւ . . . ։

— Մեռա՞ւ, Տէրս, գոչեց Լթզուկը։

— Մեռա՞ւ, Շարլթի՜յ, կրկնեց Վիլէր։

— Տէ՛ր Աստուած, Մարքի՜զն է, ըսաւ սպասուհիներէն մին ճանչելով զայն։

— Բայց ի՞նչպէս մեռաւ . . . ։ Օ՛ն, խօսեցէք, խօսեցէք, ըսաւ Մարքիզն անհամբերութեամբ։

— Սպաննուեցաւ պարտիզին մէջ . . . ։

— Ո՛հ, վազե՛նք, վազե՛նք։

Մարքիզին յանկարծ երեւան ելնելուն վրայ ապարանին մէջ շփոթութիւնը վերջին ծայրն հասած էր։ Տղուն գողցուիլը, կարծեցեալ գողին սպաննուիլը պարտէզին մէջ՝ յետ մոլեգին հալածման, Ռէժանի իյնալ մեռնիլն անոր մօտ, Պարոն Շարլթլյի սպանումը, վերջապէս Վիլէր Մարքիզին երեւան ելնելը նորածնին հետ, այս ամենն ապարանին խեղճ ծառաներուն խելքը գլխէն տարեր էր, որք ինքզինքնին մղձաւանջի մը խաղալիկ եղած կը կարծէին։

Մարքիզին նոր վերադարձին լուրն արագապէս ծաւալեցաւ։ Ծերունի Յովսէփ հասաւ յուզեալ և դժգոյն։

— Ա՜հ, բարի՛ Տէրս, ի՜նչ ուրախութիւն այսչափ կսկիծներէ յետոյ . . . ։ Այս խեղճ օրիորդը, այս խեղճ Պարոնը . . . ։ Տէ՛ր Աստուած, Տէ՛ր Աստուած։ Ձեր այսպէս վերադառնալը պէտք էր որպէս զի չմեռնէինք յուսահատութենէ . . . ։ Եկէք, եկէք, շուտ ըրէք . . . ։ Ա՜հ, ո՜րչափ ուրախ պիտի լինի տիկինս։ Բայց Վիլէր, ամուսին լինելէ առաջ հաւատարիմ բարեկամ լինելը ցոյց տուաւ։

— Նախ Պարոնին դիակին քով տարէք զիս, ըսաւ։

Յովսէփ հնազանդեցաւ, և Մարքիզը գնաց այն անձին անկենդան մարմնոյն քով, որ իր բացակայութեան միջոցին իր ընտանեաց քաջարի պաշտպանն եղած էր։

Ծունկի վրայ եկաւ և մեռելոյն գունատ ճակտին վրայ համբոյր մը դրաւ։

Որչափ և դժնդակ էր Ռէժանին և Պարոնին մահը, Մարքիզին քաջառողջ վերադարձն իր նորածին որդւոյն հետ, զոր զէնք մ'ընել ուզած էին իր կնոջ դէմ, թեթեւցուցեր էր այս կրկին կսկիծ։ Մեր Գողիաթ բարեկամին դէմքին ծամածռումը միայն կրնար պատկերացնել անոր ուղեղին մէջ տիրող հակառակ խորհուրդները։ Մէկ աչքովը կուլար, միւսովը կը խնդար, ըսելով.

— Այս խե՜ղճ Պարոնն, որ այնչափ առատաձեռն էր. . . ։ Բայց հոգ չէ, Մարքիզը գտայ ես։ Եւ այս դժբաղդ աղջիկը, ի՜նչ դառն վախճան . . . ։ Ա՜հ, եթէ ես հոս լինէի։ Բայց աւա՜ղ, երկու կտոր չէի կրնար լինիլ . . . ։ Ես տղան ազատեցի . . . ։

Այս ամենուն հետ մեծ դժուարութիւնն էր Մարքիզին գալը մարքիզուհւոյն իմացնել . . . ։ Թզուկն և Յովսէփ կ'առաջարկէին անմիջապէս անոր քով մտցնել Մարքիզը։ Կ'ըսէին թէ ուրախութիւնը չէր կրնար վնաս բերել։ Բայց Վիլէր և Թոնի այս կարծիքէն չէին։ Գիտէին թէ մարքիզուհին յոյժ դիւրազգած լինելով, պէտք էր զգուշանալ սաստիկ սրտայուզութենէ որ կրնար մինչեւ իսկ մահ պատճառել անոր։

Թոնի իր վրայ առաւ մարքիզուհին պատրաստելու փորձը։

Պատուիրելով ամենուն որ Մարքիզին խօսքն ամենեւին չընեն, մարքիզուհւոյն սենեակը մտաւ։ Իր անձնուիրութիւնն, որով գրեթէ մարքիզուհւոյն եղբայրն եղած էր, իրաւունք կուտար իրեն ծննդաբերին սենեակը մտնելու։

Մարքիզուհին ուրախ եղաւ զայն տեսնելով ։

— Ուզեցի իմանալ, տիկի՛ն, թէ այս գիշեր ապարանին շուրջն եղած աղմուկը ձեզ վախցո՞ւց ։

— Օ՜, Պարոն Թոնի, գուցէ չէք հաւատար եթէ ըսեմ ձեզ թէ լաւ քուն մը ՚նջելով բան մը չլսեցի ։

— Լաւ քուն մը ննջեցի՞ք . . . ի՞նչ կ՚ըսէք ։

— Այո՛, և անուշ երազ մը տեսայ ։ Երեւակայեցէք անգամ մը, սիրելի՛ բարեկամ, թէ երազիս մէջ տեսայ որ հոս էր ՆԱ, և այս անգամ մշտնջենապէս . . .։

Թոնի ցնցուեցաւ ։ Արդեօք Հայտէ Նախազգացո՞ւմ մ՚ունեցեր էր ։

Առիթէն օգուտ քաղեց ։

— Ո՜հ, տիկի՛ն, ըսաւ զուարթութեամբ, այդ աղէկ բան չէ . կ՚ուզէք ծիծաղիլ իմ վրայ . . .

— Ծիծաղիլ ձեր վրա՜յ, և ի՞նչպէս ։

— Իրականութիւն մ՚իբրեւ երազ պատմելով ինծ ։ Ես գիտեմ որ դուք տեսաք Մարքիզն ։ Այսչափ երկար բացակայութենէ յետոյ բնական էր որ առաջին այցելութիւնը ձեզ ընէր ։

— Ի՜նչ, առաջին այցելութի՜ւնը ։ Ճշմարի՞տ է, հո՞ս է ինք . . . ։

— Որովհետեւ տեսեր էք զինքը . . . ։

— Երազիս մէջ միայն, աւա՜ղ ։

— Մի՛ ծիծաղիք իմ վրայ, կ՚աղաչեմ ։

— Թոնի՛, կ՚երդնում որ երազ էր ։

— Ես ալ կ՚երդնում ձեզ, տիկի՛ն, թէ իրականութիւն էր ։

— Ո՜հ, բայց մի՛ ըսէք զայդ ։ Սուտ ուրախութիւն մը մի՛ տաք ինծ . . . Թոնի՛, պատրանքի փարատումը խիստ դժնդակ կը լինի յետոյ . . . ։

— Ծննդարբեր մը կը խաբե՞ն, տիկի՛ն, ո՛չ, սուտ չեմ խօսիր ձեզ ։ Կարելի է որ երեւակայութեան տարօրէն սխալմամբ պատրանք կարծած էք ճշմար-

տութեանց ամենէն քաղցրն։ Ադով Պ. Մարքիզին փա-փաք կ'ազդէք եկած տեղը վերադառնալու . . . ։

— Ո՜հ, մի՛ ըսէք զայդ։

— Ուրեմն, մի՛ ժխտէք դուք ալ . . . Եւ սակայն շատ ուրախ պէտք էր լինէիք։

— Մտածեցէք անգամ մը։ Վերստին տեսնել զայն ճիշդ այն վայրկենին ուր կրնամ զաւակս ցուցնել ի-րեն . . . ։

— Զոր արդէն շատ կը սիրէ . . . ։

— Տեսա՞ծ է ուրեմն։

— Տեսա՛ծ է։ Ամեն անգամ որ տղան կուլայ, Մար-քիզը կ'ելնէ կ'օրրէ զայն . . . ։ Ի՞նչպէս կրնայիք ը-սել թէ երազի մէջ տեսած էիք ձեր ամուսինն։ Ինք ըսաւ ինձ թէ ձեր խօսակցութիւնն երեք ժամ տե-ւած էր . . . ։

— Ճշմարիտ է . . . Աստուա՛ծ իմ . . . Ի՞նչպէս սխալեցայ այսպէս, ըսաւ դեռատի կինը բոլորովին համոզուած։ Բայց ո՞ւր է ինքն այս միջոցիս. կը ննջէ՞։

— Ոչ, կը կարծեմ թէ ձայնը կը լսեմ քովի սեն-եակէն . . . ։ Անշուշտ զաւակը գրկեր կը պտըտցնէ։

— Ա՜հ, ըսէք, ըսէք իրեն որ գայ անգամ մ'ալ զիս համբուրէ։

Թոնի, կատարելապէս քաջալերուելով տեսակցու-թեան հետեւանքին վրայ, դուրս վազեց Մարքիզը կո-չելու։ Բայց Վիլէր, որ բոլոր խօսակցութիւնը մտիկ ըրած էր քովի սենեակէն, իսկոյն իւր տառատոկը, երկայն կօշիկներն ու սուրը հաներ, փեղոյրը մէկ կողմ նետեր, և առտնին զգեստը հագնելով ներս կուգար։ Զսպելով սրտին յուզմունքն որ կոկորդը կը սեղմէր, ըսաւ կեղծ զուարթութեամբ.

— Համբուրել ձեզ մէկ անգա՛մ. տասն անգամ, եթէ կ'ուզէք, Տիկի՛ն։

Մարքիզուհին ուրախութեան ճիչ մ'արձակեց և իւր երկու թեւերովը անոր պարանոցին փաթթուեցաւ։

—Կը հաւատա՞ս որ, ըսաւ ծիծաղելով, տակաւին քիչ մ'առաջ կարծեր էի թէ քու վերադարձդ երազ էր: Բայց հիմա չեմ խաբուիր: Երջանիկ եմ, յոյժ երջանիկ . . . :

— Սիրելի՛ Հայտէս, կ'ըսէր Վիլէր, որոյ աչերը տամկացած էին սրտայուզութենէ և ուրախութենէ:

— Գնա՛ հանգչէ, սիրելի՛ս, ժամանակն ուշ է: Գնա մեր զաւկին քով, որդւոյդ քով . . . վասն զի քուկդ է . . . : Քեզ պէս գեղեցիկ և քաջ զօրական մ'ըրէ զայն . . . : Թոնին տխպար թող ունենայ . . . :

— Արդարև ասկէ լաւագոյն տխպար չեմ կրնար ընծայել որդւոյս, ըսաւ Վիլէր իւր ձեռքն երկնցնելով երիտասարդին, որ բոլորովին կարմրած ու շփոթած էր այս գովեստէն:

— Այժմ, սիրելի՛ս, կ'աղաչեմ, գնա ննջէ . . . Ես ալ նորէն իմ անուշ երազներովս զբաղիմ:

Վիլէր և Թոնի մեկնեցան մարքիզուհւոյն քովէն: Այլ եւս որ և է անխոհեմութեան երկիւղ չկար այս կողմէ:

Բայց, փոխանակ հանգչելու, Մարքիզն ուզեց երթալ հսկել Պարոն Շարթիյլի մարմնոյն քով, ի մեծ տրտմութիւն երեք քաջ զօրականներուն, որք յուսացեր էին իմանալ թէ Մարքիզն ի՛նչպէս մեռնելէ պըրծելով այսպէս յարմար ժամանակին հասեր և իւր որդին ազատեր էր:

ԻԹ.

Պ. ՄԱՐՎԻՅԼԻ ԱՊԱՐԱՆԸ

Սակայն դեռ վերջացած չէին այս սարսափելի գիշերուան անցքերը: Պէտք էր արդարանալի ձեւ մը տալ երեք անձանց մահուան պարագաներուն:

Պարոն Շարթիյի և Ռէժանի համար վէպը պատրաստ էր։ Մարքիզուհւոյն ծննդաբերութեան պահուն ապարանին մէջ տիրող շփոթութենէն օգուտ քաղելով գողեր մտած էին։ Պարոնն անխոհեմութեամբ անոնց ետևէն վազեր էր միայնակ և սպաննուեր էր. Ռէժան ալ, աղմուկը լսելով, իր սենեկին պատուհանէն վար նայած ժամանակ՝ փախնալով հաւասարակշռութիւնը կորուսեր և պարտէզն ինկեր էր։

Այս պատմութիւնը գէշ չէր։ Բայց Լասիի մահուան համար ի՞նչ սուտ պիտի կրնային յերիւրել։

Վիլէր և Թոնի խորհուրդ ընելով, ելան առաւօտուն կանուխ ոստիկանութեան վերատեսչին ապարանը գնացին։

Պ. Մարվիլ՝ արդէն իր ոստիկաններուն միջոցաւ իմացած էր գիշերուան անցքերուն մեծ մասն։ Ուստի կ՚սպասէր այս այցելութեան։ Քաղաքավարական ողջոյններէն յետոյ, Վիլէր մարքիզն իր երեւան ելնելուն պարագաները պատմեց, որ շատ դիւրին էր։

Հասկնալով որ կարմիր Մարդիկը նոր դաւեր կը նիւթէին, Վիլէր օգուտ քաղեր էր իր մեռեալ կարծուելէն, և ինքզինք ծածկեր էր որպէս զի լաւ ևս հսկէ անոնց վրայ։ Քայլ առ քայլ անոնց ետևէն պտըտեր էր հարիւր տեսակ կերպարանք մտնելով, որպէս զի կարող լինէր ամեն օր զանոնք տեսնել՝ առանց ճանչուելու։ Մերթ գեղացի, մերթ պարզ զօրական, երբեմն հրացանակրի թիկնոց հագած, երբեմն հուսարի մուշտակ, երբեմն ալ գործաւորի կերպարանք մտած, ամեն օր ետեւնուն լրտեսեր էր։ Երբոր Պարոն Շարթիյլ սպաննեց զլաֆւէյ, ինք ներկայ էր։ Վէնսէնի ճանբուն վրայ ոստիկաններէն երկու քայլ հեռի էր, միջամտելու պատրաստ, եթէ կարմիր Մարդիկը բուռն միջոցներու դիմէին։ Ներկայ էր նաև երբոր Մորվայլ և Լասի վիճեր էին միմեանց հետ, և

այն վէճին մէջ եղած խօսքերէն մի քանին լսելուն շնորհիւ էր որ կրցեր էր յարմար ժամանակին համնիլ և այս նախախնամական դերը կատարել ։

— Եւ հիմա, ըսաւ Պ. Մարվիլլի, վերստին ձեր օգնութեան կը դիմենք, որ երբէք չզլացուեցաւ մեզ, որպէս զի այս սոսկալի գիշերին բոլոր անցքերն յաւիտենական գաղտնիքով մը ծածկուին ։

— Իրաւ որ, ըսաւ ոստիկանութեան վերատեսուչը խորհելով, Պարոնին և օրիորդ Ռէժանի մասին յերիւրած պատմութիւննիդ աքանչելի կերպիւ մտածուած է, և ես չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ անծանօթ չարագործներէ սպաննուած Պարոնին կարգը չէք դասեր Պ. Լասին, որ Լոր Բարեկամն, Ժերոմէ Պարոնէն օգնութեան կոչուած էր ։

— Շատ աղէկ կ'երթայ, պատասխանեց Մարքիզը, բայց Մորվայլ... ։

— Կը կարծէ՞ք որ այդ թշուառականը պիտի համարձակի նորէն երեւան ելնել ։

— Ո՞վ գիտէ. իւր սովորական յանդգնութեամբ կրնայ արդէն իսկ դիմած լինել գնդապետ Պիրօն դուքսին, որ բնաւ տեղեկութիւն չունի անցած անցքերէն, և զանոնք իւր ուզած կերպովն անոր պատմած ։

— Մտածեցէք որ Լասին սպաննողներն ստորադաս զօրականներ են, և մեք ինչ որ ալ ընենք ի նպաստ այդ զօրականաց, պատերազմական ատեանը չներեր... և հրացանի բռնել կուտայ զանոնք ։

— Եթէ Մորվայլ համարձակի ամբաստանել զանոնք, գոչեց Թօնի բարկացայտ, կը սատկեցնեմ զինքը... ։

— Դուք ալ պատերազմական ատենի կ'ենթարկիք վասն զի Մորվայլ հարիւրապետ է, դուք սեղանակալ, ո՛չ, ո՛չ, սիրելի՛ Թօնիս, բուռն միջոցները մէկ կողմ

թողունք ։ Լանժվէն մարքիզը չկայ հիմա, որ մեզ մըտիկ ընէ ու պաշտպանէ ։ Պիրօն դուքսը զինուորական դատակարգի օրէնքներուն համար վերջին ծայր խիստ և անգութ է. ձեզնէ մեծի հետ մենամարտութիւն չներեր ձեզ ։

— Ի՞նչ ընենք ուրեմն, ըսաւ Թօնի վհատելով ։

— Կեցէք նայիմ, ըսաւ Պ. Մարվիլ զանգակն հնչեցնելով ։

Պ. Լառիվիէրի սիրուն դէմքն երեւցաւ ։

— Լառիվիէ՛ր, ըսաւ Պ. Մարվիլ, գիտէ՞ք, ինչո՛վ կ՚զբաղինք ։

Տեսուչը ժպտեցաւ գոհ դէմքով և ստորասական նշան մ՚ըրաւ ։

— Ուրեմն պէտք է ջանաք իմանալ թէ Պ. Մորվայլ ո՛ւր է այս միջոցիս և ի՛նչ կ՚ընէ ։

Լառիվիէր ծիծաղիլ սկսաւ ձեռները շփելով ։

— Եթէ ձեր մեծութիւնը կ՚ուզէ անպատճառ իմանալ, ըսաւ, ամեն ջա՛ն ի գործ կը դնենք ձեր հրամանը կատարելու. բայց շատ դժուարին է, որովհետեւ Պ. Մորվայլ ա՛յնչափ շտապով կ՚երթայ, որ ետեւէն հասնիլ դիւրին չէ . . . ։

— Ի՛նչ ըսել կ՚ուզէք, գոչեցին միանգամայն վերատեսուչն և Վիլէր ու Թօնի ։

— Ըսել կ՚ուզեմ թէ առաւօտեան ժամ չորսին (կէս գիշերէն չորս ժամ յետոյ) Մորվայլ ասպետը Գերմանիոյ ճամբուն վրայ տեսնուած է ձիարշաւ, և թէ շատ հաւանական է որ Ֆրանսայէն կը մեկնի՝ այլ եւս չը վերադառնալու մտօք, վասն զի մեկնելէ առաջ իւր տունը պարպած է ։

— Ուրեմն ձեր գործը կարգին է, ըսաւ Պ. Մարվիլ՝ և ես, ճշմարիտն ըսելով, կ՚ուզեմ փախստէային վրայ բեռնաւորել ամեն ոճիրները, որոց իրօք պատճառ եղած է ։ . . . ։ Վերջապէս, ինչ որ ալ ըլլի, ձեր

զօրականներուն համար վախնալու բան մը չկայ ։ Մորվայլ չկրնար ամբաստանել զանոնք . . . ։

Վիլէր և Թօնի ջերմ շնորհակալութիւն յայտնեցին ոստիկանութեան վերատեսչին, և ապարանը վերադարձան, ուր բարեպաշտական տխուր պարտականութիւն մ'ունէին կատարելիք ։ Քաջն և բարեսիրտ Գարօն Շարթիյլ հանդիսաւոր հոգեպաշտօն կատարել տուած էր իրենց համար, երբոր զիրենք մեռած կը կարծէր ։ Ուստի իրենք ալ պարտաւոր էին նոյն պատիւն ընել անոր ։

Գարօնին մարմինը մեռելաբարձ քառաձի կառքով մինչև Սէն-Ժէրմէն տարուեցաւ, ուր թաղուած էին իր նախնիք ։

Նոյն օրը Ռէժանի մարմինն ալ ապարանէն վերցուելով Սէն-Լուի եկեղեցին տարուեցաւ ։

Գործն այնպէս կարգադրեցին որ արարողութեանց ձայնը մարքիզուհւոյն սենեակը չհասնի ։ Իր քրոջ խօսքն ըրած ժամանակ կը պատասխանէին թէ հիւանդ էր և չէր կրնար սենեակէն վար իջնել ։ Մնաց որ, Վիլէր հոն էր և իր երկար և վշտառիթ բացակայութենէն յետոյ վերստին երեւան ելնելուն ուրախութիւնն ուրիշ ամեն բան կը մոռցնէր իր կնոջ ։

Սակայն երբոր բացարձակապէս անհնար եղաւ արգելուլ մարքիզուհին որ վեր չելնէ իր քոյրը տեսնելու, հարկադրեցան յայտնել տխուր իրողութիւնը ։ Մարքիզուհւոյն կսկիծը խիստ դառն եղաւ, բայց շուտով մարեցաւ իր վերագտեալ ամուսնոյն և որդեկին համար զգացած խանդաղատանօք ։

Թօնի, որ ամեն օր Վիլէրի ապարանը կ'երթար, գերագանց միջոց մը գտաւ Ռէժանի մահուամբ բացուած պարապը մասամբ լցնելու ։ Տիկին Վիլէրի բերաւ Գավէթը, Մայր Նիքոլյի աղջիկն, որ արդէն՝ ծա-

նըր պարագայի մը մէջ՝ այնչափ մխիթարութիւն շըռայլած էր անոր։

Նոյն միջոցին, Բիվուան, Նորման և Լառող, որք ի սկզբան, հակառակ Վիլէր մարքիզին և Պ. Մորվիլլի պաշտպանութեան, շատ վախցեր էին որ Պիրոն գնդապետն եղելութիւնը կ՚իմանայ և Լասիի դէմ իրենց ըրած գիշերային ձեռնարկը մահուամբ քաւել կուտայ իրենց, այժմ՝ կատարելապէս քաջալերեալ, իրենց օրերն ուրախութեամբ կ՚անցունէին շնորհիւ առատաձեռնութեան Թոնիի, որ խեղճ Պարոնէն ժառանգած ոսկիները չէր խնայեր անոնցմէ։

Թոնի հարուստ էր այժմ։ Նախախնամութիւնն, որ Լանժվէն մարքիզին ժամանակ չէր տուեր իւր հարըստութիւնն իւր թոռանը թողլու, այս մոռացումը դարմանած էր՝ նոյն խորհուրդը Պարոն Շարթէյլի ներշընչելով։

Մեր Թոնի բարեկամը տասնեւչորս պատուական միլիոններու տէր եղած էր, առանց հաշուելու Սէն-Ժէրմէնի դղեակն։ Իւր ձեռքն էր նշանաւոր մարդ մը լինիլ, իշխանական կեանք վարել, զինուորական ծառայութենէ հրաժարիլ, և դրամի զօրութեամբ ազնուականութեան տիտղոս մ՚ստանալ։ Բայց ասոնց ոչ մին նշանակութիւն չունէր իւր առջեւ։ Ո՛չ։ Զօրագունդն իւր ընտանիքն էր, և արդէն ունեցածէն զատ ուրիշ անուն, ուրիշ տիտղոս չէր ուզեր։ Ինք ոչ մարքիզ էր, ոչ կոմս, այլ “տեղակալ Թոնի„, և այս կը բաւէր իրեն։ Երկու բան միայն կը վրդովէր իւր հանդիստ։

Նախ Մորվայլի յիշատակն, որում անսահման ատելութիւն ուխտած էր։ Երբոր դիպուածով արտասանուէր այս անուն Վիլէրի ապարանին մէջ, Մարքիզն և Թոնի մէկէն իրենց ձեռքը սուրերնուն կը տանէին։

— Այդ թշուառականը գողցաւ մեղնէ իւր մահը,

կը գոչէր Վիլէր մարքիզն ։ Ա՜հ, եթէ դառնայ գայ, իրմէ զատ ուրիշ հակառակորդ չունիմ, և երկինք իմ կողմն է ։

— Ո՛չ, կ'ըսէր Թօնի, դուք իրաւունք չունիք զայն սպաննելու ։ Այդ իրաւունքն իմ է ։ Պարոն Շարլթիյլի մահուան վրէժն ինձ անկ է առնուլ . . . ։

Ուրիշ յիշատակ մ'ալ կը վրդովէր իր սրտին անդորրը ։ Բայց այս վերջինն իրեն կը պահէր . այն է Պավէթի յիշատակը ։

Յաճախ կը տեսնէր զայն Վիլէրի ապարանին մէջ և իր սէրն օր քան զօր կը բորբոքէր ։

Միայն թէ, այն օրէն ի վեր, ուր Թօնի՝ վերստին երեւան ելնելով Մայր Նիքոլոյի գինետունը մտած միջոցին Պավէթի երեսը չէր նայած, աղջկան սրտին մէջ օձ մը մտեր էր ։ Թօնի ալ, ամօթահար իր այն ըրածէն, ոչ եւս կ'իշխէր վերսկսիլ առջի քաղցր խօսակցութիւնները ։

Սակայն հարկ էր, կա՛մ բոլորովին հրաժարիլ անկէ —և այս քաջութիւնը չունէր— կա՛մ վերջ տալ այս վիճակին՝ ամուսնութեան խնդրելով զայն Մայր Նիքոլոյէն ։ Զայս ըրաւ Թօնի առանց վարանելու ։

Մայր Նիքոլոյ վեր ցատկեց ուրախութենէն, բայց Վիլէրի ապարանը ղրկեց զայն Պավէթի քով, որ սէգ ծանրութեամբ .

— Պարո՛ն Թօնի, ըսաւ, քաջ գիտէի որ դուք ոչ եւս իրաւունք ունիք զիս սիրելու ։

Այլոց համար այս խօսքերը վիճակի տարբերութեան կ'ընծայուէին, այսինքն թէ Թօնի հարուստ էր և սպայ, իսկ Պավէթ՝ բանակի մատռուակուհւոյ մը դուստր ։ Բայց մեր դիւցազնը հասկցաւ անոր բուն իմաստը . վասն զի ձեռքը սրտին վրայ դնելով մրմնջեց.

— Ճշմարիտ է . . . իրաւունք ունի ։

Եւ Տիկին Թուանոնը միտքը բերաւ, որոյ տան մէջ պիտի աւարտի այս պատմութիւն, ինչպէս որ սկսաւ։

Եթէ երկար ժամանակէ ի վեր Տիկին Թուանոնի խօսքը չենք ըներ, պատճառն այս է որ խեղճ կինն ոչ եւս կը տեսնուէր, այլ ինքզինք կը պահէր, և ասոր համար լաւ պատճառներ ունէր։

Թոնի այսպէս արժանապէս մերժուելով Պավէթէն, յիշեց որ բնական և պատրաստ մխիթարիչ մ'ունէր, բարեկամուհի մը, որ կրնար լաւագոյն բալասանը դնել իր սրտին վրայ։

Վազեց գնաց Ժէօ-Նէօֆ փողոցը։

Պարտինք խոստովանիլ թէ քանի մը շաբաթէ ի վեր, Թոնի ծանր դէպքերով զբաղած, չէր կրցեր այցելութեան երթալ իր վաղեմի պաշտպանուհւոյն։ Բայց գիտնալով անոր բարեսրտութիւնն, աներկբայ էր որ կը ներէր իրեն, մանաւանդ երբոր ամեն բան պատմէր։

Ուստի վազեց հասաւ այն տունն, ուր իր մանկութիւնն անցուցած էր։

Բայց մեծ եղաւ զարմանքն, երբոր փողոցին անկիւնը դառնալով՝ տեսաւ որ Տիկին Թուանոնի տան բոլոր պատուհանները գոց էին։

Սակայն ներս մտաւ։

Լ.

ՏԻԿԻՆ ԹՈՒԱՆՈՆԻ ՏԱՆ ՄԷՋ

—

Թոնիի առաջին տեսած անձն եղաւ նեղ սիրտ Պապէն, որ ծուռ ծուռ իրեն նայեցաւ։

— Օ՜, վերջապէս եկաք, գեղեցի՛կ պարոն։ Քանի

որ մեծութեանց մէջ էք, հարուստ եղած էք, ժամանակաւ այդչափ հպարտ չէիք . . . ։

— Իրաւունք ունիս, բարի՛ Պապէս, ըսաւ երիտասարդն, որ վարժուած էր այն հաւատարիմ կնոջ անոպայ բնաւորութեան, ո՞ւր է Տիկին Թուանոն ։

— Տիկին Թուանոն, ձեզ կ՚սպասէ խեղճ սիրելի հոգին . . . շատ օրերէ ի վեր ։

Թոնի ներս մտաւ, և մեծ եղաւ զարմանքն երբոր տեսաւ որ Տիկին Թուանոն՝ նստած՝ իւր ձեռօք որրանի մը վարագոյրները կը կարէր ։

Թոնին տեսնելուն պէս ոտքի վրայ ելաւ, երեսը նայեցաւ և հասկցաւ ։

— Թուանո՛ն, ըսաւ Թոնի երկչոտ դէմքով, ես եմ. պիտի ներէ՞ք ինձ ։

— Ներե՜լ ձեզ, ըսաւ խեղճ կինը տխուր ժպիտով. ի՞նչ ունիմ ներելիք, Թո՛նի ։

— Վասն զի երկար ժամանակէ ի վեր չեմ եկած . . . բայց երբոր հասկցնեմ ձեզ . . . ։

— Բան մը մի՛ հասկցնէք ինձ, սիրելի՛ս ։ Ես ոչ ևս կ՚սպասէի ձեզ . . . ։ Շնորհակալ եմ որ եկաք ապացուցանել թէ չէք մոռցած զիս . . . ։

— Ո՜հ, երբէք . . . ։

— Բոլոր կենացս մէջ պիտի օրհնեմ ձեզ այդ բարի զգացման համար ։

— Մտիկ ըրէք . . . գոչեց դեռատի սպայն, մտիկ ըրէ, Թուանո՛ն . . . վասն զի մեք իրարու քով չէինք ըսեր աղէկ քանի մ՚ամիս առաջ, և չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ մտաւ մեր մէջ այս պաղութիւն ։ Թուանո՛ն, սիրելի՛ Թուանոն, դու մայր պիտի լինիս . . . զաւկի մը, որ իմս է . . . ։ Այո, ես հարուստ եմ, շատ հարուստ . . . ։ Խեղճ Պարոն Շարլթիյ՝ մեռած ժամանակ զիս իրեն ժառանգ ըրաւ . . . ։ Ամուսնանանք . . . ։

Տիկին Թուանոն գլուխը ցնցեց ։

— Երբե՛ք, ըսաւ մեղմիկ, երբե՛ք, Թօնի՛։ Միթէ ինձ պէս խեղճ կին մը կ'ամուսնանա՞յ քեզ պէս գեղեցիկ ազնուորդւոյ մը հետ։ Ցես ինչպէս կը ժըպտիս...։ Ես չեմ ուզեր արգելք լինել քու ապա-րիկիդ...։ Գնա՛, բնաւ խղճի խայթ մի՛ ունենար. ես չեմ սրդողիր քեզ դէմ, ընդհակառակն շատ շնորհակալ եմ քեզ այդ ըսածիդ համար։ Միայն շնորհ մը կը խնդրեմ քեզմէ. զաւակդ ինձ թող...։

— Զաւա՛կս...։

— Ես ազնուաբար կը մեծցնեմ զայն, կ'երդնում, ... քեզ արժանաւոր զաւակ կ'ընեմ... բայց կ'ուզեմ որ ես մեծցնեմ, ինչպէս որ քեզ մեծցուցի, և քովս պահեմ մինչև այն հասակն՝ ուր կեանքը կը սկսի...։ Այն ժամանակ քեզ կը յանձնեմ զայն, և կը խոստանամ այնպէս վարուիլ, որ մեզ երկուքս ալ յարգէ ու սիրէ։

Թօնի կը վարանէր։ Ծաղկահասակ կնոջ անձնազոհութիւնն, որ այսպէս իւր համբաւը կը կորսնցնէր, ա՛յնչափ մեծ կ'երեւէր իրեն, որ չէր համարձակեր թողուլ որ կատարէ։ Վերջապէս յաղթուելով անոր աղերսաւոր դէմքէն.

— Որովհետև այդպէս կ'ուզես, ըսաւ, որովհետև երջանկութեանդ պայման կը ճանչես զայդ... լաւ, թո՛ղ պահէ այդ տղան։ Բայց թո՛յլ տուր ինձ յիշել միշտ թէ ես եմ անոր հայրը։

Եւ մեկնեցաւ տխուր և խռովուն։

— Օ՛ն, ըսաւ, որովհետև ամեն մարդ կ'ուզէ, ես ալ միակ տարփուհի մը կ'ունենամ այսուհետև. միակ սէր, Ֆրանսա... մինչև որ Պալէթ գագափարը փոխէ... յարեց մռափի յուսոյ ժպիտով մը։

Իսկ Գոլիա՞թ։

Ամեն օր Ֆրանսական զօրագնդին ըմպելարանը կամ Մայր Նիքոլյի գինետունը նստած, որոյ համար

մինչ տկար կողմ մը պահած էր, այս փոքրիկ մարդը, քսակն ուռած, գինի կը խմցնէր ոչ միայն իւր բարեկամներուն, Բիփուանի, Լառոզի և Նորմանի, այլ և այն ամեն զօրականաց՝ որք զայն պատուէին իրենց բարեկամութեամբ, և պէտք է ըսենք թէ բազմաթիւ էին ։

Սակայն ամենէն աւելի հանապազորդ սեղանակիցն էր Բիփուան յիսնապետն, որ ջերմ համակրութիւն զգացած էր գաճաճին վրայ, և համոզեր էր զայն գինավարժութիւն սորվելու, յուսալով որ «կրնար մեծնալ անով» ։

— Խմենք . . . գինին կը լուսաւորէ մարդուս միտքը, կ'ըսէր Գօղիաթ ։ Գինիին զօրութեամբն է որ ես ամեն բան գտայ . . . ։ Եթէ Մօրվալ չհամարձակիր Ֆրանսա վերադառնալ, պատճառն այն է որ գիս լաւ կը ճանչէ ։ Մինչ խմելով, այս իրիկուններէս մին հնարք մը պիտի գտնեմ մեր քաջ սպայն ամուսնացնելու Մայր Նիքոլոյի աղջկան հետ, որոյ գինին այսչափ լաւ է ։

— Ամէն, պատասխանեց Բիփուան իւր մարած ձայնիւ (*) ։

ՎԵՐՋ

BELEDİYE KÜTÜPHANESİ

(*) Այս վէպ ընդմիջուած էր Պ. Բոնսոն Տիւ Թէրայլի անակնկալ մահուամբ ։ Բայց երկու երիտասարդ գրագէտք, Պ. Շարլ Շէնչոլ եւ Ժորժ Կրիզոն, բարեկամք հեղինակին, յանձն առին, անոր այրւոյն խնդրանօք, աչքէ անցունել եւ աւարտել ըստ ծրագրի հեղինակին, եւ յաջողեցան ի գլուխ հանել այս փափուկ աշխատութիւն այն խնամով եւ միանգամայն տաղանդով, զոր ընթերցողք կրցին գնահատել ։

ԾԱՆ. ՏՊԱԳՐ.

İstanbul Belediyesi

İnkilâb Müzesi ve Kütübhanesi

Sayı:

Oda Dolab Raf

İBB Eyüp Sultan Halk ve Çocuk Kütüphanesi
ERM0569
255.07.02.01.06.00/

H. MATTEOSIAN
RELIEUR
American Han
STAMBOUL

ER